IN MEMORIAM

IOAN SLAVICI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TRIFF, ELIZA
In memoriam Ioan Slavici / Eliza Triff - Timişoara Eurostampa, 2007
Bibliogr.
ISBN 978-973-687-656-1

821.135.1.09 Slavici, I

Editura Eurostampa
Timişoara, bd. Revoluției nr. 26
Tel./fax: 0256-204816
E-mail: estampa”upcnet.ro
www.eurostampa.ro

Tipar executat la *Eurostampa*

IN MEMORIAM
IOAN SLAVICI

*

Volum coordonat de Eliza TRIFF

Editura Eurostampa
Timişoara, 2008

Referent ştiinţific
Prof.univ.dr. Cornel UNGUREANU
Preşedinte al Filialei Timişoara a Uniunii Scriitorilor din România

Consilier editorial
Eugen GEORGESCU

Tehnoredactare computerizată
Eliza TRIFF
Gabriela MNERIE

Coperta
Antoniu Valentin MIRCESCU

CUVÂNT ÎNAINTE

„*Dar naționalitatea nu e numai în limbă, ci în toate manifestările vieții sufleteşti. Sunt note particulare în obiceiurile românilor, în portul lor, în mersul, în gesturile şi în felul lor de a rosti vorbele, în temperamentul, în muzica şi în jocurile lor şi e învederat că românesc e ceea ce în acestea găsim la toți românii şi numai la români*." (Ioan Slavici)

Evenimentelor dedicate memoriei scriitorului ardelean Ioan Slavici s-au derulat de-a lungul anului 2005 declarat **UN AN „SLAVICI"**. La 18 ianuarie, printr-o masă rotundă, „*Ioan Slavici – clasic de referință pentru cultura românească*", **s-au aniversat 157 de ani de la naşterea prozatorului**. Momentul s-a derulat la sediul Fundației „Ioan Slavici", în cadrul liceului cu acelaşi nume.

În 21 ianuarie s-a desfăşurat în Timişoara simpozionul *Slavici în timp şi spațiu*. Evenimentul organizat de Facultatea de Litere, Filozofie şi Istorie din cadrul Universității de Vest, Timişoara, Uniunea Scriitorilor, Filiala Timiş şi Universitatea „Ioan Slavici" (*Fundația pentru Cultură şi Învățământ „Ioan Slavici"*) s-a bucurat de prezența unor oaspeți de seamă din Bucureşti - academician D. Vatamaniuc, jurnalista Cristina Struțeanu -, respectiv din Oradea, Timişoara, Şiria. Programul a fost încărcat cuprinzând o expoziție, *Clasicii noştri azi. Documentar I. Slavici-M.Eminescu-I.L.Caragiale*, decernare de premii *Ioan Slavici 2004*, respectiv sesiune de comunicări privind opera slaviciană.

În 3 septembrie la Şiria (județul Arad), locul naşterii lui Ioan Slavici, **s-au comemorat 80 de ani de la trecerea sa în neființă** (m. 17 august 1925). Organizatorii evenimentului, Fundația pentru Cultură şi Învățământ „Ioan Slavici", Timişoara, Asociația „Orizonturi Universitare", Timişoara, Comunitatea românilor din Serbia, în colaborare cu Primăria comunei Şiria şi Uniunea Scriitorilor din România, Filiala Timiş au organizat simpozionul, „*Ioan Slavici – scriitor național şi european*". Au fost prezenți profesori universitari, critici literari, istorici, cercetători, muzeografi din Cluj, Timişoara, Arad, Şiria. Lucrările simpozionului au abordat o tematică diversă avându-se in vedere omul, pedagogul, şi scriitorul Ioan Slavici.

Evenimentele dedicate memoriei scriitorului s-au finalizat în perioada 13-14 octombrie, la Timişoara, cu ocazia *Simpozionului internațional „Ioan Slavici"*. Printre oaspeții Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Timiş, respectiv ai Fundației pentru Cultură şi Învățământ „Ioan Slavici" s-au numărat academician D. Vatamaniuc, Walter Engel (Düsseldorf) şi Eduard Schneider (München).

O primă ediție de *Opere*, apărută sub atenta coordonare a academicianului Dimitrie Vatamaniuc cuprinde întreaga creație literară a scriitorului ardelean. O a doua ediție de *Opere* adăugită şi revăzută de către acelaşi neobosit editor, cuprinde

până acum proza şi dramaturgia scriitorului şi a văzut lumina tiparului în anul 2001 urmând să fie completată prin apariţia, pentru prima oară, a întregii contribuţii publicistice a lui Ioan Slavici desfăşurată pe o întinsă perioadă de aproape 5 decenii.

„Dacă încercăm să facem comparaţii, vom observa că fiecare dintre marii clasici trăieşte în interiorul unei vârste precursoare, se bucură a ilustra o continuitate. Pentru Slavici totul începe: el exprimă un moment inaugural. Un moment inaugural în care se mai păstrează convingerea că dacă nu e **învăţătură**, literatura e curată pierdere de vreme" (Cornel Ungureanu).

*

* *

Volumul de faţă reuneşte comunicări prezentate la simpozioanele dedicate memoriei marelui scriitor – **Slavici în timp şi spaţiu**, Timişoara, 21 ianuarie 2005; **Ioan Slavici – Scriitor naţional şi european**, Şiria, 3 septembrie 2005; **Simpozion Internaţional Ioan Slavici**, Timişoara 13-14 octombrie 2005 - din cadrul manifestării **ANUL 2005 UN AN „SLAVICI"**, respectiv lucrări ale studenţilor de la Master, FACULTATEA DE LITERE, TEOLOGIE ŞI ISTORIE, de la UNIVERSITATEA DE VEST, TIMIŞOARA, referitoare la opere fundamentale din creaţia slaviciană. Ideile susţinute la mesele rotunde se regăsesc transcrise în Anexe.

Eliza TRIFF

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE 5

CUPRINS 7

Fundaţia pentru Cultură şi Învăţământ „IOAN SLAVICI” Timişoara 9

Dimitrie Vatamaniuc.....13
IOAN SLAVICI ŞI BANATUL

Cornel Ungureanu 17
SLAVICI – ŞANSELE CERCETĂRII

Hans Dama 24
EMINESCU ŞI SLAVCI LA VIENA

Aurel Turcuş.....36
SLAVICI – UN PRECURSOR ETNOGRAF MAI PUȚIN CUNOSCUT

Virgil Vintilescu.....39
SUBSTRATUL LITERAR ŞI PRETEXTUL BIOGRAFIC
AL POLEMICII IOAN SLAVICI – DUILIU ZAMFIRESCU

Viorel Boldureanu 48
IOAN SLAVICI ŞI „LITERATURA POPULARĂ”

Eliza Triff 50
IOAN SLAVICI ŞI TRANSFORMAREA JURNALULUI ÎN FICȚIUNE ROMANESCĂ

Elena Jebeleanu 67
IDEOLOGIA JUNIMISTĂ REFLECTATĂ ÎN STUDIUL LUI IOAN SLAVICI, *NOI ŞI MAGHIARII*

Daniela Boboiciov.....79
LOCURI BUNE ŞI SEMNE RELE ÎN *MOARA CU NOROC*

Lia Ghimpu 83
MARA ŞI AUTORUL EI

Speranța Milancovici.....91
PĂDUREANCA, SAU DESPRE TRAGIC ŞI ANULAREA LUI
Bianca Nedelcu 97
POPA TANDA ÎNTRE IRONIE ŞI O PEDAGOGIE A ÎNTEMEIERII

Alexandra Ungureanu.....102
MODEL IDILIC LA IOAN SLAVICI ÎNTRE *SCORMON* ŞI *POPA TANDA*

Rareş Micşa 109
MEMORIALISTICA LUI IOAN SLAVICI

Elena Torje 116
IOAN SLAVICI, *DIN BĂTRÂNI. MANEA*

Eliza Triff 125
MOTIVE SUD – EST EUROPENE ÎN ROMANELE LUI IOAN SLAVICI

Violeta Mătuşoiu 131
CONTRIBUȚIA LUI IOAN SLAVICI LA DEZVOLTAREA ETNOGRAFIEI ROMÂNEŞTI

Anişoara Bălănean 136
POVEŞTILE LUI SLAVICI

Constantin C. Gomboş 139
PROIECT DE MEMORANDUM REDACTAT DE IOAN SLAVICI ÎN CALITATE DE SECRETAR AL COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN TRANSILVANIA ÎN ANUL 1887

Tiberiu Ciobanu 144
SLAVICI, ISTORIC NEDREPTĂȚIT

Cosmin Nicolae Pitriş 149
EDUCAȚIA RAȚIONALĂ ŞI DIMENSIUNEA MORALĂ ÎN CONCEPȚIA PEDAGOGICĂ A LUI IOAN SLAVICI

Gheorghe Luchescu 151
IOAN SLAVICI – OM AL ŞCOLII

Dan Demşea 153
TÂNĂRUL IOAN SLAVICI ŞI IPOTEZA ORIGINII SALE SUD-DUNĂRENE SAU CRIŞENE

Horia Truţă 155
IOAN SLAVICI: IPOSTAZE ECOLOGICE

Dumitru Mnerie 159
DEMNITATEA SLAVICIANĂ

ANEXE 163

FUNDAȚIA PENTRU CULTURĂ ŞI ÎNVĂȚĂMÂNT „IOAN SLAVICI” TIMIŞOARA

FUNDAȚIA PENTRU CULTURĂ ŞI ÎNVĂȚĂMÂNT „IOAN SLAVICI” TIMIŞOARA este înființată din 1999, căpătând personalitate juridică la data de 25.01.2000.

Prin intermediul instituțiilor de învățământ pe care le patronează, Fundația „IOAN SLAVICI” desfăşoară, în conformitate cu Cod CAEN 8030, activități de educație şi pregătire de specialitate a studenților, inclusiv cercetare şi dezvoltare, pregătire de specialitate.

În cei 8 ani de activitate membrii Fundației pentru Cultură şi Învățământ „IOAN SLAVICI” din Timişoara s-au implicat în activități orientate după două direcții principale: consolidarea programelor de învățământ şi cultură demarate încă de la înființare şi diversificarea ariei de preocupări, cu accent pe crearea unor oportunități privind sprijinirea tinerilor în această etapă de tranziție către o veritabilă economie de piață, în concordanță şi cu condițiile impuse de integrarea în structurile Euro-atlantice.

FUNDAȚIA PENTRU CULTURĂ ŞI ÎNVĂȚĂMÂNT „IOAN SLAVICI” TIMIŞOARA este fondatoare şi coordonatoare a două instituții de învățământ: *Universitatea „IOAN SLAVICI” Timişoara* (care şi-a început activitatea din anul universitar 2000-2001, iar în prezent cuprinde peste 2300 studenți în cadrul celor două facultăți ale sale: FACULTATEA DE INGINERIE cu specializarea CALCULATOARE şi FACULTATEA DE ŞTIINȚE ECONOMICE cu specializarea CONTABILITATE ŞI INFORMATICĂ DE GESTIUNE), precum şi *Liceul economic „IOAN SLAVICI*” (care şi-a început activitatea din anul şcolar 2001-2002, având cuprinşi la ora actuală peste 120 de elevi).

În cadrul activităților de învățământ, atât Universitatea cât şi Liceul „Ioan Slavici”, coordonate de Fundație, au înregistrat rezultate semnificative. Au fost organizate şi activități extraşcolare, orientate spre formarea unor abilități de comunicare şi atitudine favorabilă pentru cooperare. Elevii liceului cu profil economic au participat la lansarea unor firme de exercițiu, înființate şi conduse de ei, aplicații care au condus la dezvoltarea spiritului inventiv şi de noutate în medii de afaceri prospere. Au fost organizate acțiuni distractive comune, cum ar fi: „Balul bobocilor”, sărbătorirea a 4 promoții de absolvenți, competiții sportive, excursii.

Activitatea curentă de instruire din cadrul Universității „IOAN SLAVICI” este completată de cea de perfecționare profesională şi ştiințifică concretizată prin organizarea de conferințe, simpozioane, mese rotunde – inclusiv cu participare internațională, susținerea şi editarea de cărți şi a unui periodic. Totodată, printre activitățile curente ale Fundației se numără susținerea şi promovarea unor activități culturale şi sportive. Astfel, printr-o convenție încheiată cu Asociația „Little Eagle Baseball Softball Timişoara 2000”, s-a convenit să se desfăşoare activități comune privind înființarea şi coordonarea unui centru de inițiere şi pregătire a tinerilor în

domeniul baseball-ului şi softball-ului, promovarea acestor sporturi în judeţul Timiş şi judeţele limitrofe, organizarea de competiţii sportive în domeniu, cu popularizarea lor intensă prin multiple mijloace etc. Tot pe plan sportiv, este susţinută sub diverse forme echipa de fotbal F.C. TIMIŞUL ALBINA.

Noul sediu central al Fundaţiei, al Universităţii şi Liceului IOAN SLAVICI
(Str. Dr. Aurel Păunescu Podeanu, nr.144; Tel./Fax 0256 213108;
www.islavici.ro ; E-mail: secretariat@islavici.ro)

În sfera acţiunilor culturale am fost preocupaţi de omagiere a marilor personalităţi culturale româneşti, mai ales a scriitorului Ioan Slavici, mentor al fondatorilor şi membrilor Fundaţiei.

Campusul Universităţii „IOAN SLAVICI" s-a diversificat în timp, cuprinzând mai multe locaţii, cu un sediu principal, nou, modern, cu două centre pentru tineret, (numite, nu întâmplător, MARA şi MOARA CU NOROC, coordonate de *Ec.Rozica MARIŞ*), săli de curs, seminarii, cabinete şi laboratoare, bibliotecă ş.a.

Centrul social şi de învăţământ, cu spaţii hoteliere „MOARA CU NOROC" (Str.Lirei nr.4)

De asemenea, Fundaţia editează şi tipăreşte periodicul de cultură şi educaţie „DEMNITATEA", înregistrat cu ISSN 1582-1560. Prin propria pagină web, Fundaţia este o prezenţă activă şi în spaţiul cibernetic, prezentându-şi scopurile, activităţile şi planurile de viitor.

O preocupare permanentă a Fundaţiei o constituie parteneriatul educaţional cu instituţii similare din ţară şi străinătate, precum şi participarea la programele locale sau internaţionale de integrare europeană. În domeniul integrării europene, Fundaţia este

deja partener intern RIS în proiectul ADR V VEST ROMÂNIA „Strategia de Inovare regională a regiunii V Vest”. Totodată, Fundația se află în parteneriat cu prefectura județului Timiş, fiind integrată în Programul pentru intensificarea şi accelerarea pregătirilor României de aderare la Uniunea Europeană. Ca partener intern RIS, Fundația are deja stabilite legături funcționale cu cei peste 50 de membri ai comunității de inovare din cele patru județe ale Regiunii de Vest: autorități locale, camere de comerț şi industrie, societăți comerciale, institute de învățământ şi de cercetare etc.

Fundația susține, prin sponsorizări şi donații, activități culturale (donație pentru formația tradițională de dans Căluşarii din Româneşti, persistența memoriei scriitorului IOAN SLAVICI prin diverse publicații, seri culturale distractive pentru tineret), sportive, ecologico-turistice (persoane din mediul fundației au înființat asociația „BANAT TURISM”) etc.

Fundația desfăşoară activități de instruire / perfecționare / cercetare inovativă de genul celor necesare proiectului, organizând conferințe, simpozioane, mese rotunde – inclusiv cu participare internațională, susținerea şi editarea de periodice şi cărți. Printre altele de menționat sunt acțiuni, cum ar fi: Simpozionul internațional „INGINERUL ŞI INGINERIA ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE”, cu participarea unor personalități ştiințifice din Franța şi de la principalele instituții de învățământ din Timişoara, simpozionul „ZIUA PĂMÂNTULUI”, masa rotundă „CALITATEA ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIVAT”, organizată împreună cu Asociația Generală a Inginerilor din România ş.a. Fundația „IOAN SLAVICI” se află într-un parteneriat educațional cu Universitatea „Vasile Goldiş” din Arad. De asemenea, Facultatea de Inginerie cu specializarea Calculatoare este membră fondatoare a Forumului Academic al Reprezentanților Învățământului de Calculatoare din România.

Au fost finalizate şi s-a inaugurat cele 2 *Centre privaet pentru tineret „MARA” şi „MOARA CU NOROC”*. Clădirile acestor centre, se compun din parter şi 4 etaje, având în structură spații hoteliere de 3 stele pentru tineret, cu 154 de camere cu două locuri şi variante, dotate cu calculatoare conectate la rețeaua de Internet, 2 laboratoare de informatică, cu 2 rețele de calculatoare conectate de asemenea la rețeaua de Internet, sală de seminar, restaurant, bar.

Fundația este promotoare a noului parc ştiințific şi tehnologic TIM SCIENCE PARK, având ca obiectiv reabilitarea activității de cercetare ştiințifică, organizarea unor spații de microproducție şi practică a studenților şi elevilor, care a fost dat în funcțiune în vara anului 2006. Prin intermediul Editurii IOAN SLAVICI au fost tipărite numeroase cărți cu importanță ştiințifică şi culturală deosebită. Prin această editură şi prin publicația DEMNITATEA au fost sprijiniți tineri să debuteze cu creații literare sau lucrări de sinteză documentară cu scop didactic.

Fundația „Ioan Slavici” a contribuit decisiv la înființarea la Timişoara a unei Filiale a Uniunii pentru Societatea Civilă, organism cu importante implicații în echilibrul relațional din societatea românească, în special cu orientări către dezvoltarea Euro-regională. S-a sprijinit logistic şi material aşezarea unei plăci comemorative la intrarea în Parcul poporului din Timişoara, în amintirea trecerii aceste meleaguri a marilor clasici Mihai Eminescu şi Ioan Slavici, un nou bust al marelui clasic IOAN SLAVICI transmis Comunității românilor din Serbia, cu scopul înființării unei Societăți culturale cu numele „IOAN SLAVICI” ş.a. S-au inițiat o serie de acțiuni de integrare a învățământului cu cercetarea şi mediul de

afaceri, lărgindu-se sfera colaboratorilor din rândul întreprinderilor mici şi mijlocii (IMM-urilor), dintre care grupul de firme din zona ELECTROMETAL.

Centrul social şi de învăţământ, cu spaţii hoteliere „MARA" (Str.Ion Ionescu de la Brad, nr.15, tel. 0256 210837)

Au fost organizate simpozioane, conferinţe, lansări de carte. Cea mai reprezentativă acţiune a fost organizată în colaborare cu Universitatea POLITEHNICA,3 ediţii ale Conferinţei Internaţionale „Sisteme Integrate pentru Producţie Agroalimentară", SIPA-'03, '05 şi '07, prilej cu care s-au reunit specialişti din 11 universităţi şi instituţii de cercetare din Franţa, Italia, Croaţia, Ungaria, Germania, Cehia, Rusia, Republica Moldova. Cu această ocazie a fost publicate volume cuprinzând cele mai reprezentative lucrări, marcând contextul în care s-a realizat acţiunea „Integrated Systems for Agri-food production-in the process of European Integration".

Fundaţia a dezvoltat o fructuasă colaborare cultural-ştiinţifică cu Asociaţia ORIZONTURI UNIVERSITARE din Timişoara, implicându-se în organizarea unor acţiuni, cum ar fi: „*STUDENT EMINENT*", mai multe târguri de carte, proiecte internaţionale, unele cu caracter transfrontalier. De asemenea, cooperări de excepţie cu *Comunitatea românilor din Serbia*, *Institutul Naţional de Electrochimie şi Materiale Condensate*, *Asociaţia Generală a Inginerilor din România*, *Primăria şi Muzeul din Şiria*, cu instituţii publice, universităţi şi licee din Timişoara şi din ţară ş.a.

Toate reuşitele noastre nu ar fi fost posibile dacă nu am fi avut sprijinul unor oameni deosebiţi, cum ar fi *Dl. Deputat prof.univ.dr.ing. Petru ANDEA, Dl. Senator prof.univ.dr. Aurel ARDELEAN (Rector al Universităţii Vasile Goldiş din Arad),* profesori universitari care fac cinste mediului academic timişorean, cadre didactice care ne fac cinste, cum sunt: *Dumitru MNERIE, (Rector al Universităţii), Dumitru ŢUCU, Ioan Viorel BOLDUREANU, (Prorectori), Horia CIOCÂRLIE (Decan al Facultăţii de Inginerie), Dumitru COTLEŢ (Decan al Facultăţii de Ştiinţe Economice), Grigore SILAŞI, Horia CRISTEA, Vladimir CREŢU, Ioan PEREŞ, Ioan TALPOŞ, Mircea POPA, Corina GROSU, Vladimir CREŢU, Marian BRATIŞ, Mircea VLĂDUŢIU, Lucian LĂDAR, Ivan BOGDANOV, Marilen PIRTEA, Ioan GROZA, Adrian BUTA, Ştefan IONEL, Virgil TIPONUŢ, Petru ŞTEFEA, Doina DARVAŞI, Tiberiu CIOBANU, Vasile ROTĂRESCU, Antoniu REVICZKY, Ciprian CHIRILĂ, Alin Vasile MNERIE, Oana LOBONŢ, Mircea UNTARU, Victoria DOBROVOLSCHI (Directoarea Liceului) şi mulţi alţii.*

Şi prin Fundaţia noastră renumele marelui IOAN SLAVICI rămâne perpetuu.

Preşedinte,
Prof.univ.dr. Titus SLAVICI

IOAN SLAVICI ŞI BANATUL

acad. ***Dimitrie VATAMANIUC***

Ioan Slavici apropiat de Banat prin Şiria sa natală şi prin studiile la Arad cunoaşte Banatul, surprinzător, foarte târziu şi într-o situaţie excepţională. Tot ce se ştie despre legăturile sale cu Banatul se găseşte în lucrarea sa memorialistică, **Lumea prin care am trecut** publicată şi ea postum în 1930. Aici întâlnim în secţiunea *Pe la şcoli* şi câteva pagini consacrate timpului petrecut la Timişoara ca elev la Liceul Piarist în anii şcolari 1865/1866 şi 1866/1867. Slavici dă câteva informaţii despre profesorii săi, în legătură cu care are opinii defavorabile, despre climatul cultural şi politic, de asemenea defavorabil, în comparaţie cu situaţia din Arad şi din părţile arădene. Face şi o scurtă descriere a parcului în care se găsea arena şi teatrul de vară.

Timişoara nu era – şi nu este – Banatul în totalitatea sa şi împlinirea viziunii sale asupra Banatului o găsim în monografia sa, în germană, tipărită două decenii mai târziu, în 1881.

Karl Prochaska întocmeşte un proiect privind etnografia şi viaţa culturală a popoarelor din Imperiul Austro-Ungar, Die Völker Osterreich-Ungarns-Ethnographische und culturhistorische Schilderungen, prevăzută în 12 volume. Asupra acestei lucrări fundamentale a lui Slavici nu s-a insistat cum se cuvenea. Ne mărginim acum numai la Banat.

Proiectul lui Karl Prochaska cuprinde patru volume pentru germani dintre care unul şi pentru cei din Ungaria şi Transilvania, patru volume pentru slavi, dintre care unul şi pentru polonezi şi ruteni şi câte un volum pentru unguri, evrei şi ţigani.

Proiectul prevedea şi un volum pentru românii din Transilvania şi Bucovina şi el ocupă locul central (nr.6) în această serie de monografii în limba germană, de circulaţie universală.

Elaborarea monografiei pentru românii din Transilvani şi Bucovina este încredinţată lui Ioan Slavici, la propunerea lui Jan Urban Jarnik, cercetătorul ceh prieten al românilor în corespondenţă cu Maiorescu şi cu Slavici, cu care va fi în legături apropiate după întemeierea „Tribunei" la Sibiu în 1884.

Slavici întreprinde elaborarea monografiei sale prin cercetări în arhive şi pe teren. Începe tocmai cu Banatul, pe care nu-l văzuse dincolo de Timişoara, din 1862-1863, anii şcolarităţii până în 1880. Menţiunea din Lumea prin care am trecut că văzuse ceva mai târziu, Lugojul şi Caransebeşul se referă la această călătorie.

Slavici vizitează în vara anului 1880 Caransebeşul, Lugojul şi îşi continuă călătoria la Haţeg şi Alba Iulia. Nu urmărim drumul său mai departe, pentru motive uşor de înţeles. Are la Caransebeş întrevederi cu Ioan Popasu, episcopul de aici, care îl informează asupra vieţii culturale şi politice din Banat. Slavici ajunge la Blaj în 2 mai 1880, de unde îi scrie lui Maiorescu. Îi mărturiseşte că fără această călătorie nu putea elabora „monografia românilor".

Slavici se documentează concomitent cu investigaţiile în arhive şi cu cercetările pe teren şi prin solicitări adresate cunoscuţilor săi să-i comunice informaţii. Vasile Mangra, episcopul din Arad şi trimite situaţii statistice privind parohiile din Episcopia Aradului, şcolarii, structura demografică.

Se păstrează în arhiva documentară a lui Ioan Slavici de la Academia Română o scrisoare de la Filip Adam din ianuarie 1880, consacrată exclusiv Banatului, document fundamental pe care îl avem până acum în această problemă.

Scrisoarea cuprinde două părți, una cu informații despre instituțiile din Caransebeş şi profesorii de aici şi o a doua parte care în care se descrie portul bănățean şi obiceiurile de aici. Transcriem scrisoarea cu respectarea ortografiei – importantă în cazul de față şi cu indicarea în text prin [...] locul cuvintelor care nu au putut fi descifrate.

Caransebeşiu în 10 ian. [uarie] [1]880

Frate Ioane!

Mi-a părut foarte bine când am căpătat epistola de la tine şi am înțelesu, că unde te afli. În Caransebeşiu a fost adesea vorba despre tine, şi toți te cugetam a fi în Iaşi. Din anul 1865, când s-a constituit Episcopia ortodoxă rom[ână] a Caransebeşului există în Caransebesiu un Institut teologic şi din anul 1876 şi un Institut pedagogic, la care eu sunt de 3 ani profesor. Gimnaziul l-am absolvit la Arad, apoi am intrat în teologia din Caransebesiu şi după aceasta am fost trimis cu stipendin diecezan 2 ani la Universitatea din Lipsca spre perfecționare mai bună în studiile teologice. Aici în Caransebeş sunt la Institutele Şcolare tot puteri tinere. La Institutul pedagogic este Ştefan Velovan şi Patriciu Dragalina, care au fost prin Viena şi prin Gotha; apoi I. Nemoianu şi eu. La Institutul teologic: Protosincelul Filaret Muste [...], Popovici Petru. Avem aici o reuniune română de căutări şi una de lectură. Avem încă multe necazuri cu diregătorii maghiari a căror hoții s-au descoperit acuma tocmai şi în mod neaşteptat şi se continuă cercetările criminale atât la Caransebeşin cât şi la Lugoj. [1]

Însă să-ți răspund la întrebările tale. E adevărat că în tot Banatul e datina în ziua hramului a serba o sărbătoare publică care sărbătoare se numeşte în unele locuri (pe lângă Lugoj) *ruga*; iar în alte locuri (pe lângă Oravița) *Nedeia*. Tot satul o serbează şi vin la această sărbătoare, toate rudele şi cunoscuții şi îşi petrec toți voioşi laolaltă. E o bună cuvință însă ca cineva să vină numai atuncia, dacă e chiamat, sau dacă altul încă a fost la celalalt la *Nedeia*. Se face joc public sub ceriul liber, cu deosebire lângă biserică şi cu asta ocasiune se cunosc junii şi junele din oraşie sau sate străine ce dăduse la pețiri de căsătorie.

Nu este, cât ştiu eu, nici unde în Banat datina, ca fata mare să înceapă a juca numai de la *Nedeia* încolo, ci începe a juca, când e deplin crescută. Numai pe lângă Braşiovu e datina, de o fată nu joacă defeliu până nu se mărită.

Porturile sunt însă foarte diferite atât la femei cât şi la bărbați şi se îmbracă asemenea în zile mari, ca şi la sărbători începând orişicând cu îmbrăcămintea sărbătorească, însă cu toate acestea *Nedeia* este pentru săteancă aceeia, ce este pentru orăşiana un *balu însemnat*. Chitelele cele mai frumoase se fac şi se pregătesc pentru *rugă*. În cozile părului (cosițe) poartă fetele bani de argint ici colea câte unul şi flori naturale, altele poartă şi cununi de flori artificioase. Salba (zgarda) de bani se poartă numai în unele locuri şi anume pe lângă Caransebesiu. Nevestele însă poartă salbie de bani pe cap şi aceasta este semnul de nevastă. Salbe de taleri şi de galbeni (cele mai avute) la grumazi se poartă în toate locurile atât de către fete, cât şi de către neveste şi ele numesc toaleta lor *chiteală* (a se chiti, a face toaleta). Îmbrăcămintea corpului

constă din poale (camaşie din josu până la brâu, care se leagă deasupra de chici, cum leagă bărbatul ismenele). Poalele se pot considera de o ismană cu un *cracu* numai. Aceste poale apoi se încing odată sau de două ori cu *braciri*; după aceea îmbracă femeia *ciupagul* (putem zice că aceasta e cămaşa femeii), care ajunge până pre la buricu, şi apoi şi aceasta se încinge tot cu acele brăciri ca şi poalele; după aceea se acopere partea d-inapoi; cu *opregu* numit pe la Oraviţa şi Caransebesiu *chiţele* (chitele), care e un petic cadrat împestrit cu flori, care petec acoperă bucile părţiei dinapoi; de petec spânzură *ciucurii* până jos baraban cu poalele. Tot cu bracirile se încinge acum şi *opregu*. În unele părţi cu deosebire în cele muntoase se poartă două *oprege*, una dinainte şi alta dinapoi. În cel mai multe locuri poartă dinainte un *şiorţi* (schurze) care e întocmai ca schurz-ul cel german din stofă cumpărată; acesta stă frumos femeilor, dacă şorţul acesta îl ţese sătencele din feru [fir] se numeşte *catrinţă*. Catrinţa se încinge vara cu braciri. Şorţul însă cu o panglică îngustă. Acuma că femeia preste *ciupagu* poartă un peptariu care e de piele de oaie împiestrit şi fără *mâneci*. Acestea sunt mai vârtos pre la munteni (Caransebesiu) pe care pustenii îi numesc codrieni; iar pustenele poartă iarna *Scurceica*, un ce de postav în forma cabaţului ce-l poartă unguroaicele de la sate iarna; sau poartă un *cojoc*, care are tocma forma scurceicei. Vara poartă femeile sau numai ciupagul a cărui mâneci sum împiestrite şi înfrumuseţate cu *chei*. Împestriţitura se face cu mătase sau bumbac colorat [...] şi cu fir, şi aceasta împietritură se numeşte în părţile Oraviţei *brodi* (brozi) sau deosebire poartă pre [...] peste ciupagul de pânză un ciupag de stofă frumoasă de mătasă sau de catifea, care ajunge până la brâu şi se loveşte bine pre corp.[2] Împiestriturele de pe cămeşi se numesc *jur*, iar împietriturile de la capătul poalelor se numesc *cuiratura*.

Mai poartă fetele şi un fel de diademă împodobită cu mărgele mititele, nu ştiu încă cum se chiamă acestea şi se poartă rar.

La gât poartă femeile şi mărgele şi cele mai avute şi galbeni.

Zgardele de taleri cu 2 sau 3 şire spânzură mai mult pre piept.

Bracirile sunt o încingătoarele lungă şi cam îngustă de 3-5 degete şi o întrebuinţează mai mult femeile. Capătul se sufulcă rar sub braciri când s-a isprăvit încinsu; sau au la capăt braciurile un fel de aţă de păr gros ca degetul cel mic, care se înoadă. Această aţă se cheamă *brâne*.

Brâul întrebuinţează numai bărbaţii; e lat de-o palmă şi mai mult, încinge de regulă numai odată şi se încheie cu copcii frumoase la cei mai măreţi; alţii prind brâul cu ace tari.

În zile de lucru poartă femeile în locul ciupagului un *ciupageriu*. Acesta are mâneci înguste şi fără *pumnuşi* (mangete) şi neîmpistrite se loveşte de corp, ajunge până la brâu şi se poartă peste braciri.

Fotografie[3] nu-ţi pot trimite, pentru că la Caransebeş este o fotografiţă care acum e în România şi nu se întoarce până la vară, apoi nici n-are fotografie de sătene; ci numai fetele şi doamna colonelului german din Jux s-au fotografiat în veştmintele ţărăneşti şi maiorul Groza cu doamna când a fost în Caransebeş. De la dl. Gh. Groza poţi cere o fotografie de aceasta. El este în Bucureşti.

De multe ori voi aşa de liber a te incomoda cu vreo comisiune, mai vârtos ce priveşte literatura. Mi-oi face o plăcere, dacă mi-ai putea împărtăşi din sfera teologică, ce opuri mai de Doamne sunt pre acolo. Poate că ne da D-zeu să ne şi vedem în Bucureşti.

Scrie-mi, căpătat-ai epistola,
Salutare
Filip Adam

Monografia lui Ioan Slavici, Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina se tipăreşte în 1881[4], este o lucrare fundamentală, cum arătam la începutul acestor însemnări, pentru prezentarea românilor din Transilvania şi Bucovina. Are la bază o bună documentare din arhive şi cercetări personale pe teren. Scrisoare lui Filip Adam este cel mai important document pentru Banat. Se vorbeşte aici, între altele, de „munteni", locuitori de la munte şi de „pustani", locuitori de la câmpie, cu deosebirile dintre ei în practicile tradiţionale şi în port. Profesorul caransebeşan este preocupat să dea o descriere cât mai exactă a portului, nu numai judecat în sine, cum se procedează de obicei, ci şi după modul de îmbrăcare, după locurile din Banat şi după anotimp. Merită să reţină atenţia şi terminologia din graiul bănăţean, care ne aminteşte de cea a lui Ioan Popovici Bănăţeanul pentru meseriaşii lugojeni.

Extinderea investigaţiilor la întreg spaţiul locuit de românii din imperiul Austro-Ungar poate aduce, cum se întâmplă în cazul de faţă surprize neaşteptate.

Maiorescu atrăgea atenţia asupra monografiei lui Slavici şi asupra importanţei ei în contextul ştiinţific încă din 1882, îndată după difuzarea ei şi în străinătate. „Lucrarea în germană a domnului Slavici – scrie Maiorescu – este de mare interes şi a început să atragă luarea-aminte a Germaniei asupra-i (vezi dările de seamă din *Augsb. Allgem Zeit* din iulie 1881 şi *Ausland*, nr. 39/1881, în *Globus*, nr. 17 din 1881 etc.). Scrisă într-o limbă destul de bună, cartea dacă nu cuprinde multă ştiinţă istorică sau etnografică, are cel puţin meritul de a fi întemeiată pe o intuiţiune originală a obiectului ei. Deprins, precum era d. Slavici cu viaţa poporului român, observator sigur, conştiincios la lucru, d-sa a dat mai ales prin expunerile sale asupra situaţiunii religiunii şi asupra particularităţilor naţionale o icoană credincioasă a culturei noastre de peste Carpaţi şi Molna, cu atât mai interesantă, cu cât este dezbrăcată de orce pedantism pretenţios şi însufleţită oarecum de însăş pulsarea vieţei reale a poporului."[5]

S-a scurs de la tipărirea acestei monografiii a lui Slavici, în germană, mai bine de un secol şi asupra ei nu s-a spus tot ce se cuvenea. Se va întâmpla şi aceasta, cu siguranţă, în noul context european.

NOTE

[1] E. Gluck, G. Neamţu, D. Vatamaniuc, Studii şi documente privind activitatea lui Ioan Slavici, vol. I şi II, Arad, 1976, p.2-4. Se publică aici această parte a scrisorii. Se mai tipăreşte finalul cu fotografiile (p.3-4). S-a omis partea mai importantă a scrisorii care se publică acum prima dată şi integral.

[2] Aici o notă în original: „Acest ciupagu se numeşte *vizike*".

[3] Textul scrisorii, până la sfârşit se publică în volumul *Studii*..., citat mai sus, p. 3-4.

[4] Ioan Slavici,*Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, Wien und Teschen, Verlag von Karl Prochaska, 1881, 237p. Cuprinde [vezi volumul]: Bodenverhältnisse; Abstammung und Entwicklung; Religion: Religiöses Bewuβtsein, Die Union, Die Kämpfe um die nationale Abgeschlossenheit beider rumänischen Kichen, Die Bukowiner, Nationale Eigenthümlichkeiten, Eheschlieβung, Die gegenwärtigen Zustände.

[5] Titu Maiorescu, *Opere I, Critice*, ediţie îngrijită, cronologie, note şi comentarii de D. Vatamaniuc. Studiu introductiv de Eugen Simion, Bucureşti, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă [şi] Univers Enciclopedic, 2005, p. 566-567.

SLAVICI – ŞANSELE CERCETĂRII

Cornel UNGUREANU

Ideea că Slavici a rămas cel mai puțin cercetat dintre clasicii noştri este cum nu se poate mai exactă. Dar la fel de adevărat este că nici unul dintre clasicii noştri nu a trăit atât de mult şi nu a fost atât de implicat (cu consecințele de rigoare) în istoria românească şi centraleuropeană. Nici Eminescu, nici Creangă, nici Caragiale nu au avut atâția urmaşi care să fie în stare să-i lămurească şi să-i apere personalitatea, continuitatea, aşezarea în secolele XX şi XXI.

Şi nici unul dintre clasicii noştri nu a definit atât de clar topografiile regionale (ardelene, mureşene, centraleuropene, balcanice, sudest europene) ca Slavici.

Am încercat odată o „descriere a locurilor", e cazul să o reiau:

„Drumul de țară de pe valea Crişului Alb, ajungând în apropierea şesului, la Maghierat, se despică-n două, şi o parte din cete o ia prin Pâncota spre mijlocul şesului, iar alta apucă spre Şiria, ca să înainteze la Arad şi să treacă Mureşul în Banat.

Sosind la Şiria, cetele trec de-a curmezişul prin sat şi se opresc în bătătura de la marginea Câmpiei.

Aici e începutul.

Satul se-ntinde la poalele celui din urmă şir de dealuri. Din sus de sat locurile sunt presărate cu vii, şi mai sus coasta e acoperită cu târşi, pe culmea plaiului se vede marginea pădurilor, iar într-un vârf ieşit înspre Câmpie cel mai înalt dintre toate, se ridică zidurile părăsite ale Vilagăşului, o cetate veche, de unde ochiul străbate toată Câmpia cât pătrunde zarea de lumină.

Iorgovan plecase de la Curtici înspre amurgul serii şi mâna drept spre țuguiul Vilagăşului, şi mâna iute fiindcă-l mâna şi pe el ceva înainte [...].

Era înspre miezul nopții când el ieşi dintre holdele din hotarul Şiriei şi apuca drumul cel mare.

Plecat cu gândul de lungă călătorie în treburi grele, el era dus cu gândul departe înainte..."

Fiecare prozator „din ținuturile Imperiului", de la Agârbiceanu la Rebreanu şi de la Rebreanu la Breban, de la Ioan Popovici Bănățeanul şi Pavel Dan la Sorin Titel sau Ivasiuc va avea grijă să fixeze, uneori chiar de la prima frază a Operei, topografia locului. Nimic nu-i mai important decât locul, decât drumul, decât itinerarul pe care îl parcurg sau ar trebui să-l parcurgă eroii lui. Şi pe acest itinerar vor exista numeroase semne de avertizare. Eroul ştie drumul, este un obişnuit al lui, îl parcurge cu ochii închişi. **Drumul, răscrucile, imaginile locului** fac parte din ființa lui. Şi fiindcă fac parte din ființa lui, ar trebui înțelese/ascultate.

Din ființa lui Iorgovan, îndrăgostitul, ar trebui să facă parte şi Pădureanca. În ținut e holeră şi el se duce la ea în pofida interdicțiilor, după cum în pofida interdicțiilor alergau unul către celălalt Romeo şi Juilieta. În pofida interdicțiilor, tatăl lui Iorgovan, Busuioc, aduce oameni la seceriş.

„Se ivise holera-n țară, iară Busuioc nu voia să ştie de ea"

Holera nu este personajul principal al nuvelei. Boala nu loveşte în secolul al XIX-lea aşa cum lovea personajele secolului al XX-lea. Răul care loveşte nu vine

din afară, el vine din lăuntrul personajelor. Între gândul „care o ia înainte” şi trupul care se află într-un anumit punct al drumului, nu există înțelegere.

Care sunt itinerariile ce se cuvin a fi urmate, cele ştiute, văzute, care sunt ale gândului ? Ale gândului, aşa cum poate fi el exprimat, sau ale inconştientului?

Care este locul Şiriei în acest spațiu? A acestui spațiu în care Slavici este acasă?

Scriam, şi eu ca şi alții, că există câteva etichete lipite de literatura lui Slavici - etichete echivalente cu neîmplinirile, ratările, neşansele scrisului său. Slavici e tezist, Slavici e moralist, Slavici e un scriitor fără stil. În perimetrul acestor afirmații sunt aşezate nu doar cărțile de raftul al doilea, nu doar prozele fără miză, ci chiar textele importante. Moara cu noroc dar şi Pădureanca ar trebui să ilustreze fraza inițială, cum că fiecare trebuie să fie mulțumit cu sărăcia sa, fiindcă nu bogăția, ci liniştea colibei sale îl face fericit.

Puțini au citit cu atenție mai departe: mai departe bătrâna, mama Anei, spune că **ea a fost o femeie într-adevăr fericită**. Şi că, după o viață fericită, i-ar fi greu să se despartă de casa ei, pentru o căutare problematică. **Acasă** a însemnat şi va însemna pentru ea totul. Ea nu vrea să plece de acasă. Ei, tinerii, sunt însă liberi să o facă: ei nu (mai) depind de ea. Ei au o altă viață.

Cu alte cuvinte, ea a trăit până acum ca un om fericit: a fost în paradis şi poate rămâne în această lume a fericirii: merge în fiecare duminecă la biserică să-şi întâlnească soțul. Soțul ei era un bărbat al credinței, cânta în strană: acolo, în strană, dumineca, l-ar putea vedea. Sau nu: chiar îl vede! Familia ei e indestructibilă, ea ilustrează Ordinea lumii.

Cititorul de azi al lui Slavici ştie că soțul care plecase înainte de vreme şi o lăsase pe Mara văduvă era, ca şi Ghiță, cizmar. Şi că tatăl Anei şi socrul lui Ghiță îi putea dubla, în credincioşia lui, pe alți eroi ai lui Slavici. Nu pe foarte mulți. Dar cu siguranță pe unii dintre ei. Opera lui Slavici se sprijină pe câteva mari personaje care ar trebui să ilustreze ordinea lumii. Preotul, învățătorul, meşteşugarul (omul lucrului bine făcut), păstorul, țăranul sunt centrele de gravitație ale „poveştii”, ale narațiunii. Fiecare trebuie, într-un moment sau altul, să plece de acasă. Să se despartă de lumea părinților lui, pentru alta mai ofertantă. Să-şi trăiască aventura, istoria personală.

Plecarea de acasă obligă, pentru Ioan Slavici, la o bună cercetare a locurilor. El cunoaşte drumurile ca şi cum le-ar fi străbătut cu piciorul, cu trăsura, călare. Se încredințează lor, locurilor. Scriitorul e un adevărat topograf care înregistrează formele de relief, dealurile, pădurile, potecile, cele ştiute de toți şi cele secrete. El vede fiecare detaliu al peisajului, fiecare dificultate a traversării, fiecare spațiu protector. Omniscienta sa e legată nu doar de cele cunoscute de toți, de căile accesibile, de locurile de retragere, de popas, ci şi de secretele lumii acesteia – de cele ascunse, pline de pericole.

Plecarea **de acasă,** din spațiul paradisiac al liniştii domestice, îl poartă pe eroul lui Slavici prin nişte locuri neprimitoare. Prin nişte locuri rele. Prin nişte locuri care îşi au secretele lor. Nişte locuri care, de multe ori, numesc cu fidelitate viața interioară a eroilor săi. Subteranele ființei.

Dacă acel **acasă** al bătrânei era dominat de linişte, drumurile care duc eroul departe de casă sunt însemnate cu un şir de avertismente. Sunt presărate de semne. Cititorul (şi culegătorul) de poveşti populare, scriitorul care „combina” situațiile din basm pentru a le descoperi semnificații noi, mai adecvate lumii în **care** trăim, nu se depărtează foarte tare

de „poveste”. În topografia pe care ne-o oferă, există semne pe care trebuie să le citim bine: există avertismente pe care trebuie să le înțelegem sub semnul unei tradiții. Locul numit **Moara cu noroc** nu este doar han. Acolo există o moară abandonată, o cârciumă şi – ca să fixăm mai bine detaliile – un loc de înnoptare al călătorilor.

Moara este – dacă e să o punem sub semnul Tradiției – locul unde boabele de grâu sînt sfărâmate, "distruse". Pe fiecare boabă de grâu se află imaginea lui Iisus Christos. A distruge sămânța, mai ales sămânța care poartă Imaginea e un ritual infernal.

Moara e un spațiu legat de acel „dincolo” al răului. Blaga a intuit potențialul simbolic al spațiului şi **Arca lui Noe** şi îşi desfăşoară aici întâlnirile cu Nefârtate.

În prima „epocă” a aşezării lui Ghiță la Moară semnul norocului e cum nu se poate mai vizibil. El este un om al bunei aşezări, bătrâna al „lucrului bine făcut” – familia exprimă, în continuare, buna întemeiere a lumii. Dar numai în aparență.

Hanul e construit lângă moară – şi construcția lui progresează, fiindcă există mulți care trec prin aceste locuri.

Cele cinci cruci din preajmă ar putea evoca şansa „locul bun” - dar dacă cele cinci cruci poartă alt tip de dialog? -(Ioan Petru Culianu le cita ca pe nişte „semne bune”: noi credem că ele ar marca, mai degrabă, un loc de trecere în Impărăția morților).

Aflăm, din secțiunea a treia a nuvelei, că turmele de porci copleşesc spațiul. Cât țin luncile, pretutindeni răsar turme de porci.

Spațiul tradițional românesc era al turmelor de oi. Turmele de porci evocă altceva. În porci s-au ascuns, ştim din Biblie, diavolii izgoniți. Porcul e un animal murdar. E departe de inocența Mielului – de simbolul pe care-l incorporează Mielul. Animal impur, el dă sens profesiunii de măcelar. El semnifică violenta desacralizare a unei lumi.

Turmele de porci îşi au legile lor – legile lor secrete. În fruntea lor se află Sămădăul – omul care poate să piardă. Care îşi poate permite să plătească pierderile. Sămădăul poate defini o realitate perdantă.

Ca în toate prozele importante ale lui Slavici, problema banilor (Ochiul diavolului) se leagă chiar de Moara cu noroc: locul aduce câştig. Lică Sămădăul sporeşte câştigul şi dă imagine mai limpede "norocului" pe care moara îl poate spori. Lică Sămădăul confiscă norocul. El este omul negru, el e prezența luciferică – insul sosit din subterană.

Nuvela „se întoarce”, „se rescrie” după capitolul al nouălea – după ce Ghiță şi Pintea descoperă trupul copilului ucis „cu o lovitură de pat de puşcă”. Suntem la mijlocul nuvelei. Ghiță e în pădure („nell mezzo del camin”), în căruța care trebuia să-l ducă acasă. E împreună cu Pintea, jandarmul care trebuie să-l însoțească. În căruță mai e Uța, femeia pe care o ia slujnică. Ar trebui să plece în căutarea criminalilor, fiindcă ei ar putea fi descoperiți. Ghiță nu-l urmează pe jandarm, el este dator casei sale. El rămâne un om tradițional pentru care „liniştea familiei” trebuie apărată. Nu arestarea criminalului, nu înfăptuirea justiției sunt importante acum, ci starea familiei – a soției şi a copiilor lăsați acasă. Dacă în mijlocul drumului au fost ucişi o femeie, un copil, ce se întâmplă la el acasă, fiindcă soția lui a rămas singură?

Acasă – în noua sa casă - întâlnirea poartă pecetea „istoriilor care au fost” a păcatelor reale, dar şi a păcatelor posibile. Cealaltă femeie o transformă pe Ana – o dezlănțuie, eliberează „demonia” ei. Femeia ucisă, copilul ucis (cu lovitura unui pat de puşcă) ne poartă în Imperiul demonilor.

Slavici a putut să presimtă demonii care vor anima literatura Imperiului, de la Ilse Aichinger la Doderer. Dezordinea interioară poate creşte după nefericitul său mariaj (cu Ecaterina Szoeke), după repetatele spitalizări, după eşecurile prietenilor săi, după moartea apropiaţilor, după anii de puşcărie, după afacerile perdante.

Fireşte, Slavici este un erou al eşecului. Toţi bărbaţii prozelor sale importante sunt eroi ai eşecurilor, inşi perdanţi care vor rata. După oamenii de succes, după inşii model, după **Popa Tanda** şi **Budulea taichii,** lumea slaviciană se întunecă: personajele ei majore se afirmă sub semnul autodistrugerii. Ghiţă şi Lică se sinucid, într-un fel sau altul. Memorabil personaj rămâne bătrâna: pe ea răul n-o atinge. Pentru ea răul nu există. Lică este un „om bun", incendiul a izbucnit fiindcă cineva a uitat ferestrele deschise. Doar fiindcă cineva „a uitat". Ea nu recunoaşte răul fiindcă acolo, în locul unde ea şi-a trăit tinereţea, nu existase Ispita.

Aici, la Moara cu noroc, invaziile răului sunt neiertătoare. Metamorfozele personajelor antrenează metamorfoza Casei. **Ce vrei tu să faci din casa mea,** întrebarea Anei, redimensionează noul univers:

„Ana stetea ca un stâlp de piatră înaintea lui şi asculta cu încordată luare-aminte, însă cuvintele lui parcă îi sunau a sec în urechi şi nu puteau să străbată până la inima ei, tulburată de alte gânduri.

- O femeie a fost – zise ea – o domnişoară, văduvă tânără! Mai ştiu eu cine!? Vor fi dus-o cu dânşii, căci era tânără şi frumoasă – urmă ea cu patimă – plină la faţă şi la trup, iară voi, bărbaţii, nu vă gândiţi decât la d-alde astea.

Ghiţă rămase nemişcat înaintea ei

- Ce-i, Ano? Ce ai tu!? zise el îngrijat, şi se apropiă ca să o cuprindă cu braţul şi să-i privească mai dinadins în faţă.

- Lasă-mă! îi şopti ea înecată. şi-l dete cu cotul la o parte. Lasă-mă, că-mi vine rău când mă atingi.

- Nu te las! strigă el deznădăjduit, şi o cuprinse cu amândouă braţele Trebuie să ştiu ce ai! Aşa nu te-am mai văzut... Tu nu eşti bine! E primejdie, sfinte Doamne, e primejdie în casa mea! Ţi-a dat cineva ceva... Te-a vrăjit. Ce-i?!

Ana începu să răsufle din greu, să se înece de plâns şi să-şi strângă pumnii ridicaţi în sus.

- Ce caută muierea asta aici?! zise ea râzând încât i se vedeau dinţii. Ghiţă, ce caută? Muierea ce caută? Ce vrei tu să faci din casa mea?"

Ce vrei să faci tu din casa mea – iată o întrebare fundamentală pentru înţelegerea scriitorului.

Mara e un om exemplar – e un adevărat creştin, un om activ care reia mesajul lui Popa Tanda: mesajul oamenilor exemplari.

Lumea lui Slavici ar trebui să rămână lumea oamenilor exemplari.

Om exemplar rămâne, pentru Slavici, Andrei Şaguna, om de încredere poate fi Miron Cristea. Ei sunt preoţii, ei sunt liderii religioşi care au stabilizat solul mişcător al trecerii.

Dar oameni exemplari sunt şi cei care i-au eliberat din şerbie pe românii ardeleni. Iosif al II-lea şi Franz Josef sunt priviţi cu un devotament cvasireligios de conservatorul care e Slavici. De fapt, socialiştii îi atrag atenţia (şi îi stimulează devotamentul) ca restauratori ai unei ordini (mai) adevărate. Asemenea creştinilor primitivi, ei vor să restaureze Adevărul. Ei urmează Calea. Slavici evocă în câteva din nuvelele sale importante (Moara cu noroc, Comoara) abaterea de la Calea cea dreaptă prin ispita îmbogăţirii. A banului.

Mara nu se abate de la Calea cea dreaptă – Mara exprimă Calea cea dreaptă!

Asemenea lui Brâncuşi, asemenea lui Eminescu sau Coşbuc, Slavici se află într-un Centru al Lumii. Sau, mai exact: atunci când nu sunt, eroii lui străbat, printr-o experienţă exemplară, drumul către el. În fiecare dintre operele sale în proză, chiar în cele insuportabil teziste (sau insuportabil teziste tocmai din acest motiv) el lasă impresia că vrea să ne spună ceva foarte important pentru viaţa colectivităţii. Nimic nu e scris „în joacă". Chiar atunci când autorul pare vesel, deconectat, iubitor de comedie, presimţim că în spatele momentului carnavalesc se află altceva: se ascund adevăruri bine protejate.

Se ascund adevărurile bine protejate ale unei ştiinţe sacre. E important să observăm că la suprafaţă iese mereu norocul - întâmplarea fericită sau nefericită. Ar putea să existe şi minunea – fiindcă o adevărată icoană făcătoare de minuni există - şi există sub semnul credinţei adevărate.

Mara apare în revista **Vatra** în foileton. Revista este rezultatul unei alianţe. Slavici, alături de Caragiale şi Coşbuc, vrea să editeze o publicaţie care să se adreseze iubitorului de informaţie culturală – insului care vrea să se autoeduce.

Lumea lui Slavici trebuie să fie una exemplară. În fiecare capitol apar propoziţii care evocă Lumea; iată, aceasta este lumea, aceştia sunt oamenii. Precum adesea în scrisul slavician, există aforismul lămuritor: aşa au fost dintotdeauna oamenii. Condiţia umană e tema, starea de (ne)fericire obiectul analizei. Cum literatura „conservatoare" a lui Slavici pune în centrul ei Familia, romanul se opreşte mai întâi asupra familiilor Marei şi a lui Hubăr. Soţul Marei e scos repede din scenă: e cizmar nevrednic. Celălalt cizmar important al literaturii slaviciene, Ghiţă, pleacă „de acasă" fiindcă profesiunea lui devenise nerentabilă. Soţul Marei trebuie să dispară: să o lase, cu alte cuvinte, văduvă. Pandantul Marei nu poate fi, prin urmare, o femeie, ci un bărbat, Hubăr.

Hubăr, măcelarul venit la Lipova de la Viena, îmbogăţit în timpul revoluţiei de la 1848, are, în momentul în care începe naraţiunea, patruzeci şi şase de ani:

„Deşi împlinise patruzeci şi şase de ani şi era un om cu multă chibzuinţă, Hubăr nu părea deloc a om care să fie tatăl lui Naţl. Lasă că era un om bălan, cam slab şi cu obraji roşii după înfăţişare prea tânăr, dar era în tot felul lui de a fi ceva uşuratec, aproape ştrengăresc. Gura îi era croită pe râs, ochii îi jucau mereu în cap şi lucruri pentru alţii mari îi păreau adeseori nimicuri. Deşi ţinea mult să aibă prietenie cu popa, cu beamterii şi cu ofiţerii, se pomenea adeseori la chefuri şi cu oamenii fără trecere, până chiar şi cu calfele lui, un lucru pe care fecioru-său n-ar fi fost în stare să-l facă. Şi mai ales asta l-a făcut să nu aibă trai bun cu nevastă-sa, care era femeie aşezată, cam ţâfnoasă, şi neîngăduitoare."

Hubăr are patruzeci şi şase de ani, tot atâţia câţi are Slavici când începe să scrie Mara. Ar putea să fie chiar o ipostază a naratorului, una dintre formele sale de ieşire în lume.

Hubăr nu-şi iubeşte meseria. A plecat de la Viena (din Centrul lumii!) într-un loc care şansa sa arată altfel. E un loc în care poate să petreacă. Nu numai sărbătoarea poate fi trăită aici, ci şi fascinaţia subteranei.

Plecat din Viena, Hubăr abandonează centrul, locul privilegiat, ofensează Tradiţia. Va încălca regulile: va cădea în trup.

S-a scris foarte mult despre adulterul nefericit al lui Hubăr. Toţi exegeţii, de la George Munteanu la Vasile Popovici, au evocat statutul lui Bandi – fiul natural - în noua distribuţie a rolurilor. Mai puţin a fost evocat rolul Reghinei. Reghina nu-i o degenerată, bolnavă (nebună), aşa cum scriu unii dintre comentatori, va înnebuni după nefericita relaţie. Ea încalcă un tabu şi încălcarea legii lasă urme. Trupul receptează dureros încălcarea legii.

Aşadar, Hubăr trăieşte fascinaţia lumii de jos, a subteranei. E o fiinţă coborâtoare. E măcelar: profesiunea, onorabilă, poate fi împlinită cu cinste. Dar ceva

se termină. Ceea trăieşte el – sentimentul finalului – îl trăieşte fiecare personaj exponenţial al Imperiului, de la ultimul Trotta la Kikeritz, protagonist în **Lecţia de limbă moartă.** Deşi feciorul „pare din altă spiţă" el nu face decât să continue risipa. Sau cum spunea Burdea, un prieten de la Viena:

„Minunat, strigă Burdea râzând, din toată inima cu glasul lui subţire. Are dreptate! Aşa ne petreceam noi viaţa: ziua dormeam îmbrăcaţi,…nopţile ne plimbam, adică ori stăteam prin cafenele, dacă timpul e urât... Ziua e urâtă, zgomotoasă, plină de întâmplări care ne abat de la noi înşine: în amurgul serii începe viaţa să aibă farmec."

Viena îl deturnează pe Naţl de la „meseria", de la „arta" pe care trebuia să şi-o însuşească. Rămân de studiat similitudinile dintre istoria vieneză a lui Naţl, tânăra calfă plecată prin lume să se împlinească, şi tînărul Slavici. În **Fapta omenească. Scrisori adresate unui om tînăr** Slavici recapitulează perioada vieneză, distribuind altfel câteva accente demne de luat în seamă:

„Neastâmpărul meu s-a închegat încetul cu încetul într-o idee fixă. Un alt amic al meu, unul dintre cei mai simpatici oameni, Hosanu… îmi vorbea adeseori despre ştiinţele medicale, despre oase şi muşchi, despre vine şi arterii, despre nervi şi despre creieri, despre funcţionarea organelor şi despre constatările făcute despre profesorul Rokitansky în ceea ce priveşte lucrarea organelor îmbolnăvite."

Rokitansky şi Hirtl, profesori pe care Slavici îi citează fie în **Fapta omenească,** fie în **Lumea prin care am trecut,** nu erau nişte personalităţi de mâna a doua. În a sa **Spiritul Vienei. O istorie intelectuală şi socială 1848 - 1918** William M. Johnston le consacră un subcapitol important: **Nihilismul terapeutic la facultatea de medicină din Viena.** „De-a lungul acestei cărţi am menţionat – scrie William M. Johnston – nihilismul terapeutic ca o caracteristică a vieţii vieneze. Otto Weininger, Richard Wahle, Karl Kraus şi Ludwig Wittgenstein au încarnat convingerea că maladiile societăţii şi ale limbii sunt rebele la orice terapie."

Indiferenţa lui Rokitansky faţă de terapie nu era decât consecinţa teoriei naturii umane pe care el a expus-o în **Die Solidaritaet des Tierlebens** (Viena, 1869). La toate nivelurile existenţei, pretindea Rokitansky, protoplasma e avidă, obligând fiecare organism să fie agresiv şi să-şi ucidă rivalii…"

Am văzut că Slavici începe să scrie **Mara** la vârsta de 46 de ani. Se putea oglindi în Hubăr, măcelarul ispitit să privească în jos şi să cedeze ispitei.

Iar drumurile lui Naţl prin Viena implică şi experienţa lui Slavici. În excepţionalul portret pe care îl face tânărului Slavici, Magdalena Popescu insistă asupra bolii tânărului, ameninţat cu amputarea braţului. Scrisorile pe care Slavici-bolnavul le expediază sunt nepoliticos de amănunţite, dacă e că luăm în considerare personalităţile cărora se adresează, scrie Magdalena Popescu.

Pentru Slavici, amputarea braţului ca şi boala pe care o traversează îl pun într-o relaţie specială cu lumea. Ceea ce se i întâmplă ţine de natura fiinţei. Aceasta e condiţia umană, acestea sunt impasurile pe care trebuie să le traverseze.

Trebuie e verbul fundamental al lui Slavici: pe temelia lui se construieşte totul. Amputarea braţului nu e un moment "jenant" Omul, făcut din carne şi oase, ca şi alte fiinţe de lângă el, trebuie să se supună somaţiei. El exprimă un lanţ al fiinţării. El continuă câinii, caii, fiinţele domestice din preajmă, fiinţele sălbatice ale lumii acesteia. Este înrudit cu ele. Protoplasma avidă a profesorului de anatomie se

exprimă, mai întâi, prin ele. Dar omul poate fi mai bine înțeles dacă privește cu atenție "viața animalelor".

„Kant zice (scrie în **Fapta omenească** Slavici) ce cu aproape două mii de ani mai înainte apostolul Pavel…a zis prin cuvintele: **Nunc videmus per speculum in aenigmate, tunc autem videbimus sicut est.(…)** Deci lumea aceasta, tot ce învățații numesc realitate" și „adevăr" este, precum bine zice românul, numai în aevea, o oglindă a lucrurilor tăinuite, enigma privită din oglinda care suntem noi înșine…"

Nați, întors „din lumea largă", trebuie să treacă „proba", să „dea lovitura de măestru." Nați trebuie să devină maistru măcelar, așa cum Trică trebuie să devină maistru cojocar. Sunt lucruri care trebuie să se împlinească pentru ca lumea „să rămână așa cum este." Slavici vrea, a scris fiecare dintre criticii care s-au ocupat de roman, să fie și documentarist și etnopsiholog. Dar dincolo de acestea se mai întâmplă ceva.

În opera lui Slavici există un șir de animale care stau în preajma omului. Domesticitatea lor evocă o relație de esență. Așa cum se va întâmpla și în opera lui Agârbiceanu.

„După rânduiala breslelor, calfa de măcelar care avea să treacă în rândul măieștrilor trebuia să facă în fața starostelui și a oamenilor de încredere a breslei tăietura de măiestru."

Momentul ar fi trebuit să fie sărbătoresc pentru Lipova, pentru familie, pentru Nați. Lovitura e o probă a virilității, o confirmare a valorii: a lui și a gintei. Tezeu înfrângea minotaurul, tânărul Nați trebuia să răpună fiara. Ce poate oglindi această victorie? Există, în opera lui Slavici, mai multe înjunghieri:

„Când ușa căzu sfărâmată din țâțâni și Răuț se ivi cu Lică în ea, Ana era întinsă la pământ și cu pieptul plin de sânge cald, iară Ghiță o ținea sub genunchi și apăsa cuțitul mai adânc spre inima ei."

Și mai departe:

„Când Lică se aplecă asupra ei, ea țipă dezmierdată îi mușcă mâna și își înfipse ghearele în obrajii lui, apoi căzu moartă…"

Și finalul **Marei** are loc sub semnul metamorfozei – omul mușcă:

„Bandi îl lovi cu pumnul în piept, apoi cuprins de un fel de turbare se năpusti asupra lui și îl mușcă de gât…"

Critica tânăra (Vasile Popovici, Elena Lăsconi) a văzut în Bandi realitatea „secretă" a lui Nați. El ar exprima mai bine ființa nocturnă a lui Hubăr.

Nați îl lovește pe Hubăr, Bandi îl ucide. Desfășurarea pune în valoare abandonul tatălui, epuizarea forțelor, degenerarea. Nu rațiunea diurnă stăpânește, ci dezordinea nocturnă.

Dacă familia Hubăr evocă dezagregarea vechii ordini, familia Marei ar putea evoca nașterea altei lumi. O lume mai bună? Să ne deplasăm atenția către femeia exemplară, Mara, și spre cei doi copii ai săi. Prima dată când cei doi își fac apariția e cel în care, pe plută, sunt amenințați de apele Mureșului: dintr-un moment în altul, apele par a-i înghiți. Fugiți de „lumea dușmană", cei doi par fără ocrotire.

În stilul ei, Mara ar vrea să-i ocrotească. Secretul ei e tezaurul – banii care îi vor proteja, în absența tatălui. În absența Tatălui, copiii vor trăi alt tip de relație cu lumea. Persida e frumoasă, beneficiază de o educație temeinică, dar prezența bărbatului „o umple de spaimă." Ratează relația cu Codreanu, pe urmă se teme de Nați.

Persida trăiește, ca și Trică, drama imaturității.

EMINESCU ŞI SLAVICI LA VIENA

Hans DAMA *(Viena)*

„Eu cred că Slavici este un scriitor de viitor, el cugetă drept, are idei originale şi va scrie foarte bine când va mânui mai uşor limba românească..." [1] Iată cum Eminescu avea să-şi manifeste părerea referitor la posibilităţile literare ale prietenului transilvănean faţă de Iacob Negruzzi, membru fondator al JUNIMII şi redactorul *Convorbirilor literare*, la numai un an de la contactul poetului cu Slavici, care alături de Eminescu, Creangă, Caragiale şi Coşbuc se situează pe culmile cele mai înalte pe care le-a atins dezvoltarea literaturii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, formând laolaltă pleiada marilor clasici." [2]

Orizontul socio – cultural, cunoştinţele de limba română literară ale nuvelistului vor fi formate, aprofundate şi întregite la Viena sub regia prietenului său M. Eminescu...

Slavici soseşte în octombrie 1869 nu într-un oraş oarecare: Viena este în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe lângă Paris, cea de a doua capitală culturală a Europei. Scriitorul de mai târziu avea 21 de ani. Viena l-a întâmpinat cu o viaţă colorată şi splendidă; Ringstrasse în devenire; opera (1869) şi Votivkirche (1871) sunt terminate în timpul şederii sale aici. Parlamentul, Burgtheater-ul, primăria, noua universitate sunt proiectate sau deja în curs de construcţie. Slavici venise, de fapt, aici în capitala imperiului habsburgic, să-şi facă stagiul militar după ce la gimnaziul din Arad şi la liceul din Timişoara îşi însuşise bune cunoştinţe de germană respectiv de literatură germană, iar apoi la Facultatea de drept din Budapesta se familiarizase şi cu limba maghiară, dobândise bune cunoştinţe de franceză şi pătrunse şi în tainele literar-filozofice ale Greciei antice încât la Arad purtase porecla de *Aristotel.*

După ce-şi întrerupsese studiile de drept la Budapesta, Slavici intrase 1869 în cancelaria notarului din Cumlăuş, un sat de câmpie locuit şi de români în apropierea locului natal Şiria.

În acelaşi an însă fusese citat la cercul de recrutare din Arad unde, conform *Indicelui* pe baza căruia i se conferise dreptul să-şi facă serviciul militar ca voluntar pe un an de zile, fiind repartizat într-o companie a regimentului 33, un regiment slovăcesc, staţionat în Cazarma „Gumpendorf" din Viena.

Slavici preferase acest fel de a-şi satisface stagiul militar dat fiind faptul că „După rînduiala de atunci, noi voluntarii eram înainte de amează̧zi liberi ca să asistăm la cursuri(le universităţii), iar după amează̧zi, de la două pînă la cinci, făceam exerciţii militare. Serile aveam voie să ieşim."[3] În subunitatea voluntarilor „erau reprezentate nu numai toate şcolile superioare, ci şi toate popoarele din monarhie."[4] Scriitorul de mai târziu însă fusese singurul român...

Urmează dreptul la Universitatea din Viena înscriindu-se în anul doi unde-l cunoscuse pe Eminescu de care îl va lega o prietenie pe viaţă...

Avusese de străbătut o cale lungă de şase km între cazarmă şi universitate şi înapoi, lucru care nu l-a supărat pe modestul ardelean; la intervenţia căpitanului-comandant al subunităţii voluntarilor care considerase că această distanţă ar fi prea obositoare, Slavici este transferat la regimentul „Ramming" din cazarma „Francisc Iosif I" în imediata vecinătate cu universitatea.

Eminescu ajunse deja în septembrie 1869 la Viena. Aici, tânărul bucovinean îşi întâlneşte câţiva colegi de clasă de la gimnaziul de la Cernăuţi, de asemenea

cunoscuţi din timpul şederii sale la Blaj şi Sibiu: Teodor Nica, Ioan Bechnitz, Al. Chibici-Râvneanu, T.V.Stefanelli, Iancu Cocinschi, Samoil Isopescu, Petru Novleanu şi nu în ultimul rând pe Ioan Slavici.

Acesta notează:

„/...la 1869, cînd a venit la Viena, Eminescu, deşi nu împlinise încă vîrsta de douăzeci de ani, era om nu numai cu multă ştiinţă de carte, ci totodată şi sufleteşte matur şi că în deosebi mie, care eram cu doi ani mai în vîrstă, mi-a fost, în multe privinţe, bun îndrumător - ceea ce le-a mai fost de altminteri şi altora dintre colegii lui romîni din Viena.../”[4]

Poetul nu a fost ceea ce s-ar numi un auditor consecvent al cursurilor universitare, ci prefera lectura în liniştea cămăruţei, în mijlocul munţilor de cărţi. Şi dacă se încumeta totuşi să păşească în augustele aule universitare, privirea prin fereastră îi era reţinută uneori de agitaţia din străzile strâmte din jurul vechii universităţi în actuala Bäckerstraße, respectiv în piaţa Ignaz-Seipel din primul cartier vienez:

Prin ferestre uliternici
noi priveam pe madam Maier
şi priveam cum mazel Resi
şi cu Seppi joacă ştaier. [5]

Poetul nu-şi făcea prin urmare o cultură unilaterală, ci era mai degrabă interesat să se informeze în cele mai diverse direcţii. Cărţile necesare proveneau din biblioteca universităţii, biblioteca imperială, din librării, anticariate, pe care le asedia adesea, sau din bibliotecile particulare ale colegilor. Eminescu se putea dedica zile întregi unei lecturi, întins pe canapea sau plimbându-se prin cameră. Principala atenţie era însă destinată literaturii. Eminescu citea mult, printre altele şi multă literatură germană sau traduceri germane. Îi ştia la perfecţie pe clasicii germani.

Setea nepotolită de ştiinţă a lui Eminescu îl determina totuşi să audieze cele mai diverse cursuri, astfel încât nu s-a limitat la filosofie, istorie şi drept, ci a audiat şi cursuri despre finanţe, medicină legală, chimie, lingvistică romanică, biologie ş.a.

Eminescu s-a înscris la 2 octombrie 1869 la Facultatea de Filosofie a Universităţii ca auditor extraordinar. În această calitate avea dreptul să participe la cursuri, care trebuiau apoi consemnate într-un index lectionum. Dar pentru că nu avea bacalaureatul, pierdea dreptul de a da examene. Astfel tânărul însetat de carte putea studia în voie, fără a da mare importanţă laturii formale a studiului său. Conform matricolei se înscrisese doar trei semestre: primul semestru 1869/70, primul semestru 1871/72 şi al doilea semestru 1872.

Slavici participă în semestrul de iarnă 1869/70 la cursurile lui Rudolf Ihering: Instituţiile şi istoria dreptului roman *nu* însă împreună cu Eminescu care, la rândul său, îl va audia pe acesta abia în semestrul de iarnă 1871/72.

Slavici prefera pe lângă cursurile de drept şi pe cele de istoria artei şi filozofie antică la Philips, Schäfler şi la economistul Lorenz Stein: Eminescu audiază prelegerile de filosofie, ca de ex. Theodor Vogt: Introducere în filosofie cu metafizica lui Aristotel ca bază; Robert Zimmermann: Filosofie practică, Istoria filosofiei, 1.Curs; K.S.Barasch-Rappaport: Teoria filosofică a principiului şi Introducere în filosofie, urmat probabil şi de Slavici.

La prof. Gatscher, Eminescu a audiat, de exemplu, cursuri de medicină legală, ce tematizau cu precădere disecţia cadavrelor, la prof. Brücke a audiat cursuri din domeniul anatomiei. Pe de altă parte participa şi la experimentele chimice din laboratorul prof. Nicolae Teclu de la Academia Tehnică. Cu plăcere urmărea cursurile lui A. Mussaffia despre lingvistică romanică. Este în continuare cunoscut interesul său deosebit pentru fizică, mecanică şi matematică şi faptul că diferite notiţe din aceste domenii umpleau manuscrisele sale.

În semestrul de iarnă 1871/72, după o întrerupere de un an, poetul a audiat cursuri de drept şi filosofie la Heinrich Siegel: Istoria imperiului şi a dreptului german; Rudolf Ihering: Instituţiile şi istoria dreptului roman; Robert Zimmermann: Filosofie practică, Istoria filosofiei; Theodor Vogt: Pedagogie generală.

Este deci posibil şi foarte probabil că Eminescu l-a îndemnat pe Slavici să participe alături de poet la cursul introductiv al lui Theodor Vogt cunoscut fiind interesul lui Slavici pentru filozofia aristotelică.

În ultimul semestru al şederii lui Eminescu la Viena, în 1872, acesta audiază împreună cu Slavici Ludwig Arnods: Pandectele, 1. carte; la Theodor Vogt: Logică şi la Robert Zimmermann: Istoria filosofiei, al 2-lea curs: Evul mediu şi modernitatea printre alţii şi clasici ca Descartes, Spinoza, Leibnitz până la Kant.

Între cei doi tineri relaţiile au evoluat de la o simpatie reciprocă la o adevărată prietenie durabilă:

„....El (adică Eminescu, nota H.D.) ştia că abia pe la cinci o să scap; cu toate acestea, adeseori pe la două se ivea pe cheiul canalului plimbîndu-se în sus şi în jos. Călca rar, îşi ţinea capul plecat şi dat puţin la stânga, ridica din cînd în cînd mîna la gură....” [6]

Ieşind pe poarta cazărmii, cei doi prieteni umblând ore întregi pe străzile şi prin parcurile oraşului discutând de-ale filozofiei şi „mai ales Eminescu avea o particulară slăbiciune pentru asemenea discuţiuni urmate mergînd pe drumuri umblate de lume.” [7]

Dându-şi seama de marile lacune în pregătirea filozofică a lui Slavici, tânărul poet devine un fel de instructor amical ajutându-l pe acesta să şi le înlăture recomandându-i lectură de specialitate (Arthur Schopenhauer: Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde; Parerga şi Paralipomena) şi derulând, în timpul întâlnirilor, adevărate lecţii de filozofie aşa încât Slavici notează. „...m-am luminat fără îndoială mai mult decât audiind cursurile de la universitate.” [8]

Având dificultăţi cu limba franceză la un nivel ridicat – filozofic – Slavici citeşte şi discută cu Eminescu câteva din *Dialogurile* lui Platon şi din *L'Orient pitoresque,* lucrări despre confucianism şi budism.

Tot Eminescu i-a transmis lui Slavici cunoştinţe ample si amănunţite despre limba şi literatura română vorbindu-i viitorului prozator despre *războiul limbilor* apostrofându-l pe G.Bariţiu („Foaia pentru minte”) şi făcând aluzie la poziţiile reprezentanţilor diferitelor şcoli filozofice din Ţările Române pornind de la evoluţiile specifice ale limbii române, ale artei şi politicii, o problematică complexă prin diversitatea ei.

Desigur, şi culegerile de folclor ale lui Herder şi Alecsandri constituiau subiecte de discuţie mai ales că pentru Eminescu, Slavici a reprezentat purtătorul folclorului ardelean prin care poetul bucovinean a pătruns în tainele şi particularităţile limbii

populare din zona Munţilor Apuseni dar şi cu frământările românilor din Transleithania.

Datorită insistenţelor lui Eminescu, Slavici a scris – chiar în cazarma lui, în timpul serviciului ca şi caporal - planton de noapte – „în româneasca de la Şiria” [9] după cum aprecia poetul. E vorba de comedia *Fata de birău* care, după ce fusese transcrisă sau, mai corect, „revăzută” de Eminescu, şi trimisă la *Convorbiri literare* a şi văzut lumina tiparului în paginile revistei ieşene.

Tot la Viena, Slavici l-a cunoscut prin Eminescu şi pe Iacob Negruzzi, care, venind din Germania şi întorcându-se la Iaşi, se oprise la Viena unde Slavici şi Negruzzi au discutat despre colaborarea scriitorului la *Convorbiri literare*.

Astfel, Slavici publicase povestea *Zâna Zorilor* şi *Studiile asupra maghiarilor* revizuite în prealabil de Eminescu.

Primele pagini de amintiri ale lui Slavici au apărut in *Tribuna*, an. V (1888), continuate în an. VI (1889), inserate în *Fapta omenească. Scrisori adresate unui om tânăr* (Amintiri, prefaţă, XIII).

Cu ocazia comemorării a 20 de ani de la moartea poetului şi prietenului său Mihai Eminescu, Slavici publică în volumul *Omagiu lui Mihai Eminescu,* editat de un comitet din Galaţi cu ocazia acestei comemorări, amintirile despre *Eminescu-omul.* (apărut la Bucureşti, 1909, p. 9-25).

Slavici a realizat cel mai autentic portret eminescian dintre toate portretele morale transmise de cei care l-au cunoscut pe marele poet prezentându-ni-l atât ca pe un bun camarad şi prieten cât şi ca un dascăl eminent.

„Oricât de multe şi de mari ar fi fost deosebirile dintre noi, erau câteva lucruri, care ne legau pentru toata viaţa.”[10]

Ceea ce i-a unit şi legat pentru toată viaţa a fost dorinţa „de a se da întreg pentru ridicarea neamului”, „gândul unităţii naţionale” şi dragostea profundă pentru „viaţa poporului român”, pentru „bogăţia vieţii sale sufleteşti.”

Aceste idei şi năzuinţe fundamentale constituiau baza colaborării lor, începută la Viena în cadrul societăţii studenţilor români „România jună”.

Vorbind despre *Eminescu*, Slavici are prilejul să vorbească mai ales despre sine: „...mi-a fost totdeauna greu să vorbesc despre dânsul, căci nu puteam s'o fac aceasta fără ca să vorbesc şi despre mine însumi.” [11]

Pentru Slavici *Eminescu* nu a fost „poet, nici, în genere, scriitor, ci om sufleteşte apropiat, pe urma căruia am avut multe zile de mulţumire senină şi povăţuitor în cele literare.” [12]

Portretul fizic realizat de scriitorul ardelean este impresionant: „...un tânăr oacheş, cu faţa curată şi rasă peste tot,...cu pletele negre, cu ochi mărunţi şi visători şi totdeauna cu un zâmbet oarecum batjocuritor pe buze – un Albanez, îmi ziceam, poate chiar un Persian.” [13]

Desigur, prietenia intimă cu Eminescu i-a oferit lui Slavici posibilităţi multiple de a-l descrie, de a-l prezenta posterităţii *şi în viaţa particulară*, de care se leagă multe întâmplări hazlii şi anecdotice spre satisfacţia eminescologilor şi a admiratorilor marelui poet.

George Sanda însă îi reproşează lui Slavici cum că în ceea ce priveşte opera poetului, geneza unor lucrări etc. ne-a lăsat puţine informaţii „...limitându-se aproape exclusiv la Eminescu-omul, poetul nefiindu-i accesibil decât în parte” [14] ce

se explică prin accesibilitatea limitată a scriitorului la poezie afirmând de exemplu că Eminescu a ajuns „la o desăvârşire a formei în *O mamă, dulce mamă* şi *Somnoroase păsărele*, iar poeziile lui V. Alecsandri „cele mai desăvârşite în formă sînt fără îndoială cele din urmă...Una din cele mai caracteristice ... este *Sentinela română*, un poem epic plin de avânt şi de iperbole îndrăznețe.” [15]

La Viena, datorită contactelor nuvelistului cu ideile noi ale timpului dar şi prin legăturile sale avute cu colegii săi români veniți din diferite regiuni la studiu in capitala imperiului, Slavici îşi formase o concepție estetică înaintată despre care se convinsese şi I. Negruzzi din corespondența sa cu Slavici dar şi prin considerațiile valoroase ale acestuia în legătură cu unele lucrări apărute în *Convorbiri literare.*

Într-o *Scrisoare relativă la Zâna Zorilor* care este publicată împreună cu povestea cu acelaşi titlu în *Convorbiri literare,* Slavici referindu-se la folclor şi prelucrarea acestuia enunță idei prețioase, iar în scrisoarea din 10 aprilie 1873 trimisă de la Arad lui I. Negruzzi după apariția romanului *Mihai Vereanu* tot în *Convorbiri literare*, scriitorul demonstrează o concepție estetică bine fondată şi în legătură cu creația artistică în genere.

Din Viena, Slavici pune la dispoziția *Convorbirilor literare* studiul *„Noi şi maghiarii”*, comedia *„Fata de birău”* şi câteva poveşti care vor vedea lumina tiparului chiar in paginile revistei.

* * *

La Viena Eminescu şi Slavici au găsit două societăți academice fondate de conaționalii lor români: este vorba de „SOCIETATEA LITERARĂ ŞI ŞTIINȚIFICĂ A STUDENȚILOR ROMÂNI DIN VIENA”, fondată în 1864 şi de SOCIETATEA LITERAR-SOCIALĂ ROMÂNIA” creată în 1867.

La 20 octombrie 1869 Eminescu a intrat în ambele societăți. Datorită contribuțiilor sale constructive în cadrul dezbaterilor din aceste societăți, simpaticul tânăr a fost repede acceptat şi se bucura de o autoritate crescândă. Eminescu a fost totodată şi una din forțele care au realizat contopirea celor două societăți într-una singură: „SOCIETATEA ACADEMICĂ SOCIAL-LITERARĂ ROMÂNIA JUNĂ”. În privința contopirii celor două societăți se mai făcuseră nişte încercări zadarnice de conciliere. Din această pricină atunci când, odată cu propunerile lui Alecu Hurmuzaki şi Aurel Mureşanu s-a cerut din nou o unire a celor societăți într-una singură şi activă sub denumirea ROMÂNIA JUNĂ, Eminescu a preluat cu mare entuziasm această idee, accentuând în cuvântul de deschidere cât de înțeleaptă era crearea unei singure societăți, în care să intre toți românii din Viena. În ianuarie 1870 Eminescu şi alți trei membri au fost numiți într-o comisie, care să completeze statutele şi regulamentul societății ROMÂNIA JUNĂ. Mai avea însă să treacă un an până când această societate avea să fie fondată, la 8 aprilie 1871. Ioan Slavici a devenit preşedintele societății, iar Eminescu bibliotecarul ei.

La îndemnul său mulți tineri români din Viena care participau la viața culturală a acestei societăți s-au obişnuit să vorbească o limbă română cultivată. Eminescu aspira însă spre mai mult. El a insistat asupra creării la toate universitățile europene, la care studiază tineri români, de societăți asemănătoare cu cantine şi biblioteci şi a

cerut să se țină anual un congres național. Pe astfel de considerente s-au bazat şi eforturile sale privitoare la sărbătoarea de la Putna.

Pentru crearea unei noi societăți ROMÂNIA JUNĂ era nevoie de bani, un local şi mobilă. Eminescu urma să fie acela care trebuia să se ocupe de toate acestea. A ştiut să găsească oameni care se simțeau măguliți când le solicita ceva. În această privință poetul spunea:

„Pune pe fiecare să facă ceea ce face cu plăcere şi nu numai că lucrurile merg bine, dar ți-i faci şi pe oameni prieteni buni.” [16]

Ceea ce-l caracterizează pe tânărul Eminescu în acea vreme era maturitatea gândirii sale şi mai ales simțul său practic în domeniul social.

Eminescu era capabil, în opoziție cu entuziasmul romantic al elanului său poetic şi confruntat cu problemele practice ale vieții, să le rezolve şi pe acestea din urmă, atunci când era vorba să organizeze baza materială a unei noi societăți. Îi era important să realizeze la Viena o singură asociație pentru toți românii de aici, în perspectiva însă a unui viitor politic al țării, care era dependentă în sens larg de dezvoltarea monarhiei chezaro-crăieşti. Din acest punct de vedere studenților români trebuia să li se acorde un rol esențial ca mijlocitori între Imperiul habsburgic şi România. În această privință Eminescu publică sub pseudonimul Varro în ziarul FEDERAȚIUNEA din Pesta, în aprilie şi mai 1870 câteva articole ca de ex. „*Să facem un congres*” (an III, 1870; nr. 35/365); „*În unire e tărie*”, (an III, 1870; nr. 36/366); „*Echilibrul*” (an III, 1870; nr.38 /370). În aceste lucrări se insistă asupra ideii necesității unui congres general al națiunii române.

În toamna anului 1870 trebuia să aibă loc sărbătoarea de 400 de ani de la fondarea mănăstirii Putna. O altă festivitate era prevăzută pentru 15 august 1870 la mormântul voievodului moldovean Ştefan cel Mare. Eminescu era entuziasmat de această manifestare, în care vedea, în acelaşi timp, cea mai potrivită dată pentru congresul studenților români din toată Europa.

Se relatează că Jacob Negruzzi l-a găsit pe poet la venirea sa la Viena în iunie 1870 atât de acaparat de această intenție, încât era complet nereceptiv la orice propunere de a nu participa la congres. În acest scop s-a creat un comitet al tuturor studenților români de la Viena, prezidat de profesorul Nicolae Teclu şi cu Eminescu pe post de secretar. În acord cu comitetele din Iaşi, Bucureşti, Berlin, Paris, Liege, Leipzig ş.a. centre universitare s-a elaborat planul acestei festivități şi s-au strâns peste 5000 de guldeni. Banii au fost depuşi parțial la bancherul Mureşan, un braşovean. Din pricina izbucnirii neaşteptate a războiului germano-francez însă organizatorii acestei manifestări au trebuit să recunoască faptul că momentul nu era potrivit pentru o asemenea festivitate, astfel că pregătirile au fost întrerupte în iulie 1870.

În vacanța de vară Eminescu a plecat în patrie, la Ipoteşti. La revenirea sa din toamnă la Viena avea să afle o veste neplăcută: bancherul Mureşan pierduse banii comitetului la un joc de cărți şi fugise în America. Membrii societății au evitat să facă public adevărul. Abia în martie 1871 avea să afle şi comitetul central, care organizase o adunare generală, despre situația materială reală, ceea ce a dus la propunerea de a renunța la sărbătoarea de la Putna sau, în caz extrem, de a o amâna. Nucleul tare al celor în favoarea sărbătorii, de care țineau şi Eminescu şi Slavici, nici nu doreau să audă de aşa ceva. Slavici le-a vorbit mai tinerilor săi colegi atât de convingător, încât aceştia au

hotărât să plece cu orice preț la Putna. În această situație, comitetul, care își dorea să scape de o grijă, s-a retras, lăsând fiecăruia obligația să organizeze sărbătoarea.

Eminescu, Slavici şi alți studenți originari din Moldova au preluat plini de curaj conducerea problemei. La scurt timp după aceea, după ce fusese pregătit totul pentru festivitate şi congres, Eminescu revine în țară pentru a câştiga sprijin pentru aceste idei printr-o campanie de presă. La 15 august 1871 festivitatea şi congresul au putut fi organizate cu succes.

„Uniunea sacră a studenţimii române" de la Putna era un produs, care fusese pregătit spiritual la Viena şi pentru a cărui concretizare Eminescu a adus o contribuție esențială.

După festivitate, Eminescu a fost din nou trimis în România, pentru a se ocupa de banii care nu ajunseseră şi care erau necesari pentru acoperirea cheltuielilor făcute de comitet. La revenirea din toamnă la Viena avea să-l aştepte o situație furtunoasă în rândurile studenților furioşi pe comitetul festivității. Sub influența unor disensiuni politice, studențimea se scindase în două tabere. Slavici, Eminescu şi aproape majoritatea studenților originari din Moldova/Bucovina cu excepția lui Ioniță Bumbac erau susținători ai noii orientări, junimişti, şi, prin urmare, moderați. Ardelenii în schimb erau naționalişti înfocați şi îi considerau pe ceilalți cosmopoliți şi agenți care lucrau pentru străinătate.

Eminescu s-a străduit degeaba să arate la o adunare că societatea ROMÂNIA JUNĂ urmărea o împlinire reciprocă pe plan național-literar. Membrii care o compuneau trebuiau să formeze o unitate de nivel mai înalt. E de la sine înțeles că după aceste dezamăgiri Eminescu şi-a dat demisia. Ioniță Bumbac însă a rămas pe post de preşedinte.

Extrem de mâhnit şi profund dezamăgit de această sciziune tranşantă, poetul a afirmat:

„Doi duşmani primejdioşi avem în fata noastră: răutatea si prostia omenească. În luptă cu aceşti duşmani n-avem ce să discutăm ci să lucrăm şi să mergem înainte." [17]

În cele din urmă aşa numita fracțiune cosmopolită a avut totuşi câştig de cauză, deoarece Ioniță Bumbac s-a decis să trimită invitații la sărbătoarea de Anul Nou tuturora, indiferent de orientarea politică, văzându-se totodată silit să renunțe la conducerea societății. Astfel situația s-a liniştit.

Slavici despre „*Eminescu şi teatru*"

Eminescu era deosebit de fascinat de teatrul şi viața muzicală vieneză. În perioada, în care Eminescu se afla la Viena, la Hofburgtheater are loc, odată cu schimbarea directorului – Franz Dingelstedt îi succede lui Heinrich Laube în această funcție –, o schimbare importantă de repertoriu. Dacă până atunci se jucau cu precădere autori germani: Lessing, Goethe, Schiller, Iffland, Kotzebue, puține piese de Shakespeare şi câteva comedii de Molière, noul director de teatru include în repertoriu marii clasici ai literaturii universale.

Cu toate că, pe lângă Burgtheater şi Hofoper mai atrăgeau spectatori renumite alte scene ale Vienei – ca de exemplu Karlstheater, Theater in der Josephstadt, Theater an der Wien şi altele – Eminescu prefera să meargă la Burgtheater şi Hofoper.

Era unul din vizitatorii de pe Stephansplatz şi participa, printre altele, la spectacolele cu Henric al IV-lea, Regele Lear şi Cleopatra. Mai cu seamă înscenările

realiste ale pieselor lui Shakespeare îl entuziasmau pe tânărul poet. Pentru „Regele Lear” de Shakespeare Eminescu obținuse cu mare greu un bilet intr-o iarnă vieneză.

Se pare că regele Lear l-a inspirat în poezia „*Împărat şi proletar*”, unde personajul shakespearian apare:

„Trecea cu barbă albă – pe fruntea - ntunecată
Cununa cea de paie îi atârna uscată
Moşneagul rege Lear.”

Era o îndrăzneală să mergi cu Eminescu la comedii, pentru că râdea zgomotos, râsul lui transformându-se câteodată în urlete senzaționale. Prietenul şi companionul său din perioada studiilor vieneze, scriitorul Ioan Slavici scria referitor la acesta: „El râdea mult, cu lacrămi şi zgomotos; îi era deci greu să asiste la comedii, căci râsetele îi erau adeseori oarecum scandaloase.” [18]

Lumea teatrală vieneză era dominată în acei ani de actori extraordinari , ca de exemplu neuitatul Hamlet Josef Wagner, răufăcătorul Josef Lewinsky, proeminenta tragediană Charlotte Wolter, comicul Karl Meixner, „divina” Auguste (Wilbrandt -) Baudius, care se pare că îşi fermeca admiratorii cu cei mai frumoşi ochi albaştri, Friederike Bognar, despre care se spunea că n-ar fi vorbit „cu cuvinte”, ci „cu lacrimi”. Despre Eminescu se zice că ar fi avut o relație intimă cu Auguste Baudius şi cu Friederike Bognar şi că ar fi stârnit invidie din această cauză.

Vasile Gherasim consemnează că Eminescu era admirat peste tot din pricina staturii sale de Adonis. De ce să nu fi fost deci dorit de una sau alta dintre dive, deoarece „Eminescu era băiat frumos şi vorbea o limbă nemțească interesantă...” [19]

Poetul nu vorbea niciodată despre astfel de treburi...

După Vasile Gherasim [20] însă, Eminescu primea din când în când cartea de vizită a Friederikăi Bognar, pe care, într-un colț, era trecută ora de primire în locuința actriței pe Landstraße, în cartierul al treilea vienez.

Referitor la aceasta, Samoil Isopescu scria că poetul împrumuta haine corespunzătoare pentru asemenea invitații, nu pentru că n-ar fi avut haine curate, ci pentru că în asemenea ocazii se cerea o ținută elegantă...

În exegeza eminesciană se afirmă de multe ori că Eminescu ar fi „gustat” din plin viața în timpul anilor de studii vienezi. În ce măsură s-a consumat această viață mondenă nu se poate preciza, deoarece lipsesc mărturiile directe pe care se bazează aceste afirmații. Doar câteva presupoziții şi aluzii lapidare sugerează faptul că Eminescu a avut parte şi de, să zicem, laturile mai luminoase ale vieții, căci cele întunecoase l-au chinuit destul chiar şi la Viena.

Şi Călinescu se referă la acest mod de viață al lui Eminescu la Viena, afirmând că îmbolnăvirea sa de mai târziu poate fi văzută ca o urmare a acesteia. În următoarele versuri apar presupuse amintiri ale acelui timp:

„Cu murmurele ei blânde
Cu isvorul harum horum
Ne primea în a ei brațe
Alma mater philistrorum...

Cu murmure ca isvorul

Cujus, hujus, harum, horum
Ne primea-n a sale brațe
Alma mater philistrorum.

Cu evlavie cumplită
Înghițeam pe regii libici
Unde sunt acele vremuri
Te întreb amice Chibici?” [21]

În timpul anilor de studii vieneze ai poetului s-a dezvoltat totodată şi o activitate literară şi social-politică deosebit de fructuoasă. De la Viena Eminescu trimite revistei FAMILIA din Budapesta articolul “*Teatrul românesc şi repertoriul lui*”, care a fost publicat în numărul 18 din ianuarie 1870. Poetul îşi exprima acolo opinia în legătură cu existența şi funcționarea vieții teatrale româneşti, animat de evenimentele scenei vieneze. Îşi valorifica însă totodată şi propria experiență de odinioară, când a participat ca sufleor la viața teatrală românească. În articolul său, el pleda pentru crearea unui teatru românesc în Transilvania, întocmind şi o listă de prelegeri în acest sens cu următoarele titluri: 1. Geniul național; 2. În favoarea teatrului; 3. Studiu asupra pronunciei; 4. Patria română; 5. Poezia populară.

Eminescu a continuat la Viena traducerea operei lui Theodor Rötscher ARTA REPREZENTĂRII DRAMATICE. Lucrarea hegelianului Rötscher a format şi marcat în mod esențial şi profund evoluția estetică şi creatoare a poetului.

Titlul întreg al lucrării este: „ARTA REPREZENTĂRII DRAMATICE. Dezvoltată ştiințific în logica sa organică”.

În traducerea lui Eminescu lipseşte capitolul “*Elocvența corpului*”. Lucrarea are un caracter practic-aplicat. [22]

Printre numeroasele însemnări ale lui Eminescu din timpul şederii sale la Viena s-au găsit şi proiecte teatrale interesante care însă nu au fost niciodată realizate. Astfel o dramă într-un act: “Emmi – Amor pierdut – Viață pierdută”, unde Emmi ar putea fi interpretat ca aluzie la numele poetului însuşi.

Această dramă într-un act se bazează, după mărturii ale poetului, pe acelaşi motiv ca poezia EMMI a lui Alecsandri. Acțiunea se desfăşoară în anul 1855 iar unul dintre eroii piesei este Vasile Alecsandri însuşi. În afară de acestea, Eminescu a încercat dramatizarea unor poeme ca *Decebal* şi *Înger şi demon* ca şi proiecte cu bază istorică ca de exemplu *Mihai cel Mare*, *Petru Rareş* şi *Alexandru-Vodă*, ultimul fiind o baladă dramatizată cu numeroase coraluri de bărbați şi femei, care se referă la vremea lui Alexandru cel Bun. Acțiunea se organiza în jurul controversei dintre Alexandru şi soția sa Ringala în privința rolului fiului ei în complotul împotriva tatălui său.

Întrebat în septembrie 1871 de către scriitorul I. Pop-Florantin, care se afla în vremea aceea de asemenea la Viena, „dacă nu lucrează în dramă”, Eminescu a răspuns că „pentru aceasta se cere talent special.” [23] Referitor la activitatea sa în domeniul dramaturgiei poetul mărturisea într-o scrisoare (din 11.2.1871) către Iacob Negruzzi:

„Port şi eu acum ceva: o dramă epică, din care însă n-am scris pînă acum nici un şir. Nu sînt încă în clar nici cu forma, nici cu fondul, nici cu părțile singulare, nici cu raportul în care acestea să stea. Însă tare-mi pare mie că va rămîne în veci nescrisă...” [24]

Interesante sunt şi cele două piese concepute folcloristic *Împăratul – Împărăteasa şi Cenuşotca* – un fel de Cenuşăreasă din epoca lui Alexandru Lăpuşneanu.

Şi în lirică, poetul scrie texte importante la Viena. De la Viena Eminescu trimite revistei CONVORBIRI LITERARE poeziile *Venere şi Madonă* şi *Epigonii*. La sfârşitul lui ianuarie 1871 trimite aceleiaşi redacţii *Mortua est*, *Înger de pază* şi *Noaptea*. Eminescu s-a întors la început de septembrie 1872 în patria sa, purtând cu sine alte realizări literare valoroase din timpul şederii la Viena: nuvela *Sărmanul Dionis*, fragmente din cuprinzătorul poem *Panorama deşertăciunilor*, sau *Memento mori*, apoi poeziile *Înger şi demon* şi *Floarea albastră*. Tot la Viena este concepută şi prima variantă a poemului său de critică socială *Împărat şi proletar*, a cărui primă parte avea titlul *Proletarul* şi avea ca temă înfrângerea comunei de la Paris.

Referitor la datele spaţiale prin care este vizibilă şederea vieneză a lui Eminescu, iniţial am amintit că poetul studiase în clădirea vechii universităţi (astăzi sediul Academiei Austriece de Ştiinţă) din piaţa Dr.-Ignaz-Seipel din centru. De la vechea universitate se ajunge, mergând spre sudest şi traversând râul Vienei, în al treilea cartier, Landstraße. Eminescu a traversat probabil pe podul care nu mai există astăzi Stubenbrücke sau pe Marxerbrücke în direcţia Adamsgasse, Gärtnergasse, Kollergasse şi altele, el locuind acolo împreună cu alţi studenţi români. Imediat după sosirea sa la Viena, Eminescu a locuit în cartierul al nouălea, pe Porzellangasse nr.9. O placă comemorativă, amplasată acolo în mai 1951 de către Societatea Austriaco-Română, indică faptul că Eminescu locuise acolo în 1869. Cea mai mare parte a sejurului său vienez şi-o petrece totuşi în cartierul al treilea. Astfel se ştie că poetul a locuit pe Radetzkystraße respectiv pe Dianagasse nr.8 împreună cu Samoil Isopescu şi Iancu Cocinski.

Pentru toate adresele la care a locuit Eminescu în cartierul al treilea, Uniunea Scriitorilor Români a amplasat în anul 1965 pe Kollergasse nr. 3 o placă comemorativă cu următoarea inscripţie: „În această clădire a locuit din aprilie până în octombrie 1871 marele poet român Mihai Eminescu. Semnat: Uniunea Scriitorilor a Republicii Populare Române”

În toamna lui 1871 îl găsim pe poet în clădirea cu nr.5 de pe Schaumburgergasse, în cartierul al patrulea vienez Wieden. Dar în primăvara următoare se mută din nou în cartierul al treilea pe Gärtnergasse.

Iarna anului 1871/1872 a fost una grea pentru Eminescu: poetul s-a îmbolnăvit grav, zăcând trei săptămâni. Îngrijit de colegii săi studenţi la medicină s-a refăcut abia în februarie 1872. Lipsa banilor şi alte greutăţi l-au adus pe poet într-o situaţie împovărătoare. Era acum însă hotărât să reia studiile la universitate, astfel că s-a înscris din nou după mai bine de un an de întrerupere.

Sejurul vienez a facilitat poate acea schimbare interioară hotărâtoare, care a influenţat apoi în mare parte creaţia sa ulterioară: întâlnirea cu prietena sa pe viaţă de mai târziu, VERONICA MICLE, ea însăşi poetă şi soţie a profesorului Ştefan Micle, rector al Universităţii din Iaşi. În primăvara lui 1872 Veronica Micle a venit la Viena la un consult medical. Pentru a ajunge cât mai repede pe urma lui Eminescu, s-a cazat la pensiunea Löwenbach, unde locuise şi poetul o vreme. În literatura de specialitate despre Eminescu şi Veronica Micle, părerile cu privire la

prima întâlnire a celor doi sunt controversate. Multe amănunte însă fac credibilă varianta unei prime întâlniri la Viena. Astfel Veronica Micle îi scrie lui Eminescu într-o scrisoare din 20 august 1879:

„Cunoscându-te la Viena, modestia şi mai ales darul de a povesti vesele întîmplări din viața marilor gînditori m-a făcut să-ți port respect. Şase luni, cît am stat în capitala austriacă, mi s-au părut şase zile. Îți aduci aminte cînd te-am cunoscut pentru întîia oară la doamna Löwenbach, gazda mea..." [25]

Rămâne neclar totuşi dacă Eminescu a trecut din întâmplare pe la pensiune, cu care ocazie a cunoscut-o pe Veronica Micle, sau dacă poetul a mers acolo cu intenția de a o reîntâlni pe doamna Micle, în cazul în care s-ar fi cunoascut deja dinainte. E posibil şi ca V. Micle să fi dorit ea să-l revadă pe poet. Ar mai fi o posibilitate şi anume aceea ca patroana pensiunii, doamna Löwenbach, să i-l fi recomandat pe Eminescu Veronicăi Micle drept însoțitor în oraşul străin ei. Este de asemenea posibil ca însuşi profesorul Micle să i-l fi recomandat pe Eminescu drept însoțitor tinerei sale soții în timpul şederii ei la Viena. Ştefan Micle îl aprecia pe Eminescu şi i-a fost ulterior şef, când poetul devenise director al Bibliotecii Centrale din Iaşi (1874) şi inspector şcolar. Eminescu a fost de asemenea inclus de Ştefan Micle în diferite comisii de examene, de exemplu în comisia de la Şcoala Normală Vasile Lupu, la 26 decembrie 1874 (Preşedintele comisiei era Samson Bodnărescu). În comisia pentru concursul de ocupare a posturilor vacante ale liceului din Botoşani Eminescu figura alături de Ştefan Micle şi alții. Ioan Slavici remarcă în „*Amintiri*" următoarele: „Aflasem încă de la alții că /Eminescu, notă H.D./ i-a fost recomandat unei doamne de la Iaşi ca însoțitor la vizitarea oraşului." [26]

Încă înainte de a-l cunoaşte personal pe Eminescu, Veronica Micle trebuie să-l fi văzut deja undeva. Poeziile lui Eminescu îi erau în orice caz cunoscute. Avea chiar şi o fotografie cu el. Astfel nu mai surprind versurile Veronicăi Micle din poezia „*M-am gândit...*":

„M-am gândit cu drag la tine pînă nu te-am cunoscut,
Te ştiam numai din nume, de nu te-aş mai fi ştiut.
Şi-am dorit să pot odată să te văd pe tine eu,
să-ți închin a mea viață, să te fac idolul meu." [27]

Ambii aveau aceeaşi vârstă, 22 de ani. Amândoi scriau poezii, chiar dacă la nivele spirituale diferite şi amândoi se bucurau de acelaşi sentiment care îi lega: iubirea. Pe cât era de intimă această relație, pe tot atât era de marcată de destin chiar în mod grotesc – ambii vor muri în acelaşi an 1889: la 15 iunie Eminescu şi la 3 august Veronica Micle.

Ceea ce a început la Viena ca un entuziasm reciproc avea să intre prin singularitatea sa în istoria literaturii româneşti, depăşind-o, preocupând şi fascinând nenumărați cercetători până azi.

NOTE

[1] Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea”*, Bucureşti, 1939, p. 268.
[2] Virgil Vintilescu, *50 de ani de la moartea lui Ioan Slavici* (*1948-1925*), în: Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena, XIV pe anul 1975, p. 171.
[3] Ioan Slavici, *Amintiri*, 1967, Editura pentru literatură, p. 233.
[4] Ioan Slavici, *Amintiri*, Bucureşti 1924, Editura Cultura Națională, p. 99.
[5] Cf. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a doua, Bucureşti 1982, p. 444.
[6] Ioan Slavici, *Amintiri*, Bucureşti 1924, Editura Cultura Națională, p. 50.
[7] Idem, *Ibidem,* Bucureşti, 1967, Editura pentru literatură, p. 236.
[8] Idem, *Ibidem*, Bucureşti, 1924, Editura Cultura Națională, p. 105.
[9] Idem, *Ibidem*, Bucureşti, 1967, Editura pentru literatură, p. 238.
[10] Idem, *Ibidem*, Bucureşti, 1924, Editura Cultura Națională, p. 17.
[11] Idem, *Ibidem*, Bucureşti, 1924, Editura Cultura Națională, p. 11.
[12] *Ibidem*, p. 11.
[13] Idem, *Ibidem*, Bucureşti, 1924, Editura Cultura Națională, p. 15.
[14] George Sanda, în prefață, Ioan Slavici, *Amintiri*, Bucureşti 1967, Editura pentru literatură, p. XIV.
[15] Ioan Slavici, *Amintiri*, Bucureşti, 1924, Editura Cultura Națională, p. 85.
[16] Idem, *Ibidem*, Bucureşti, 1924, Editura Cultura Națională, p. 102.
[17] Idem, *Ibidem*, Bucureşti, 1924, Editura Cultura Națională, p. 106.
[18] Idem, *Ibidem*, Bucureşti, 1924, Editura Cultura Națională, p. 104
[19] Vasile Ghersaim, *Eminescu la Viena*, în *Junimea Literară*, 1923, p. 374
[20] Cf. Vasile Ghersaim, *Eminescu la Viena*, în *Junimea Literară*, 1923, p. 374
[21] Cf. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a doua, Bucureşti 1982, p. 444.
[22] Ion Rotaru a publicat o contribuție *Eminescu, Traducător al unei cărți de teatru*, în Analele Universității Bucureşti, seria Ştiințe sociale-filologie, nr. 23, p. 147 şi urm., 1961.
[23] Ioan Masoff, *Eminescu şi teatrul*, Editura pentru literatură, Bucureşti 1964, p. 210.
[24] I. E. Toroutiu, *Studii şi documente literare*, Institutul de arte grafice „Bucovina”, vol. III, p. 319-320.
[25] George Sanda, *Veronica Micle*, Editura Cartea Românească, Bucureşti 1972, p. 29.
[26] Ioan Slavici, *Amintiri*, Bucureşti 1924, Editura Cultura Națională, p.108.
[27] Cf. George Sanda, *Veronica Micle*, Editura Cartea Românească, Bucureşti 1972, p. 31.

SLAVICI – UN PRECURSOR ETNOGRAF MAI PUȚIN CUNOSCUT

Aurel TURCUŞ

Preliminarii

Istoricul Alexander Helfert (1820-1910) a avut inițiativa unei importante acțiuni culturale constând în publicarea seriei de 12 monografii dedicate popoarelor care erau cuprinse în Monarhia Austro-Ungară. Pentru înfăptuirea acestei lucrări, Helbert „şi-l asociază pe Karl Prochanska, editor din Teschen, care întocmeşte şi un Prospect… şi indică numele autorilor", între aceştia – pentru etnia română – figurând Ioan Slavici (D. Vatamaniuc – comentariu la *Die Rumänem in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina*, Wien und Teschen, Verlag von Karl Prochaska, 1881, 237 p., în Ioan Slavici, *Opere XIII*, text ales şi stabilit de C. Mohanu. Îngrijirea şi traducerea textului german de Gherasim Pintea. Note şi indicii de D. Vatamaniuc, p. 649).

Dintr-o scrisoare a lui Jan Urban Jarnic către Titu Maiorescu, din martie 1880, aflăm că învățatul ceh – filoromân recunoscut – considera că Slavici este cel mai indicat să elaboreze monografia despre românii din Imperiul Austro-Ungar: „ ...sunt convins – afirmă J. Urban Jarnik – că dl Slavici ca nici unu[l] ar fi în stare să descrie starea materială şi intelectuală a românilor din Austria" (D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 650). Faptul că Slavici era cel mai în măsură să elaboreze lucrarea respectivă este argumentat indubitabil de D. Vatamaniuc astfel: „Slavici era fără îndoială, cel mai indicat să întocmească această monografie. Străbătuse Transilvania şi Bucovina în numeroase călătorii şi cunoştea nemijlocit aceste provincii româneşti. Stăpânea germana, maghiara, latina şi cunoştea italiana şi franceza, încât putea consulta în original tratatele şi colecțiile de documente" (***Idem***, *Ibidem*). Vatamaniuc precizează că doar două zone geografice româneşti din Imperiul Austro-Ungar nu erau, pe atunci, cunoscute de Ioan Slavici. Una era sudul Transilvaniei, cealaltă Maramureşul. Ultima a rămas pentru totdeauna necunoscută, nemijlocit, de el, spre deosebire de prima (la care se mai adaugă o bună parte din zonele Caransebeşului şi Lugojului), pe care le-a străbătut în primăvara anului 1880, tocmai pentru a aduna date în vederea elaborării monografiei. Despre călătoriile în aceste teritorii îl informează pe Titu Maiorescu, într-o scrisoare din Blaj, datată 2 mai 1880: „Ieri am fost la Alba-Iulia, alaltăieri la Hațeg, joi la Caransebeş, iar marți şi miercuri la Lugoj. De la Caransebeş am trecut la Hațeg, alias Ulpia Traiana. Tot timpul am fost dar pe drum, iar cât am stat, am grăbit să-mi pun lucrurile la cale (…) Cât despre călătoria mea, ea a fost până acu foarte roditoare. Ar fi fost o mare greşeală dacă aş fi scris etnografia românilor fără de-a fi trecut la Caransebeş şi de acolo la Hațeg" (***Idem***, *Ibidem*).

Curând, de la Filip Adam, profesor la Institutul Pedagogic din Caransebeş, va primi un material care cuprinde o descriere a portului popular bănățean şi a unor obiceiuri populare din această zonă. Vatamaniuc a identificat acest material la Biblioteca Academiei Române (cota 6421). Credem că descrierea respectivă ar prezenta un interes special pentru istoriografia etnografiei bănățene. Dar, din păcate, pentru istoriografia etnografiei româneşti a rămas nevalorificată valoroasa

monografie publicată de Slavici, în 1881, în editura lui Karl Prochanska, la Viena şi Teschen: *Die Rumänem in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina*. Reputatul folclorist Ovidiu Bîrlea, în urmă cu trei decenii atrăgea atenția asupra lucrării lui Slavici, arătând că aceasta este cea dintâi monografie etnografică a românilor în care se efectuează „o prezentare de ansamblu, orientată o dată vertical, din trecutul istoric până la stările din prezent, apoi orizontal, cu diferitele sectoare ale vieții sociale şi culturale" (*Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 211). Atât această autorizată aserțiune, cât şi un articol al prestigiosului folclorist Ovidiu Bîrlea – e vorba de *Slavici despre moți* („Orizont", nr. 6, iunie 1976) nu au intrat în atenția cercetătorilor români, care, îndeosebi, în ultimele patru decenii şi-au adus contribuții fundamentale la valorizarea documentelor privind cultura materială tradițională a poporului român.

În anii '70 ai secolului trecut a apărut primul volum din *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc (1800-1891)* (Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968), în care este consemnată lucrarea lui Slavici, dându-se despre ea cuvenita informație aferentă: **Slavici, Ioan:** *Die Rumänem in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina (Românii din Ungaria, Transilvania şi Bucovina)*. Wien und Teschen, Karl Prochanska, 1881.4f+236 p.: Die Völker Oesterreich, Ungars Etnographische und Kultur – historische Schilderung. Sechter Band.

Credințe şi obiceiuri în legătură cu sărbătorile: 65-68; târgurile de fete de la Muntele Găina şi Hălmagiu: 123-127:123-127; nunta şi găteala miresei 128-133; tipul, caracterul şi aptitudinile românilor din diferite regiuni: 133-150; literatura populară: snoave, ghicitori, strigături, doină, cântec, baladă, poveşti, colind, turcă, vicleim, pluguşor, paparudă, descântec, bocete: 157-169; moartea şi înmormântarea: 169-173; portul: 182-185; dansuri şi muzică: 185-189, legăturile dintre feciori şi fete în vederea căsătoriei: 190-192. Nu se dau texte. Rec. AUR (ORA) ROMÂNĂ 1 (1881) 51; HERM (ANNTÄDTER) ZEIT (TUNNG vereinight mit dem Siebenbürgen Boten, Sibiu) 1881, 1231-1232; 1235-1236; 1882, 1-2, 5-6, 9-10: Paul Hunfalvi; SIEB (ÜRGISCH-DEUTSCHES) TEGEBL (ATT, Sibiu), 1881, 1153, 1165. Note bibl: FAM (ILIA, Pesta – Oradea) 17 (1881) 317; BIS (ERICA ªI) SC (OALA, Arad) 6 (1882) 95.

Lipseşte din referințele bibliografice inserate aici studiul lui Maiorescu – *Literatura română şi străinătatea*, publicat în „Convorbiri literare" în 1882, în care, referitor la monografia în discuție, se subliniază: „Lucrarea germană a domnului Slavici este de mare interes şi a început să atragă luarea-aminte a Germaniei asupră-i (vezi dările de seamă în *Augsb. Allgem. Zeit.* din iulie 1881, în *Ausland* Nr. 39/ 1881, în *Globus*, nr. 17 din 1881 etc.). Scrisă într-o limbă destul de bună, cartea, dacă nu cuprinde multă ştiință istorică sau etnografică, are cel puțin meritul de-a fi întemeiată pe o intuiție originală a obiectului ei.

Deprins, precum era d-l Slavici, cu viața poporului român, observator sigur, conştiincios la lucru, d-sa a dat, mai ales prin expunerile sale asupra situațiunii geografice, asupra religiunii şi asupra particularităților naționale, o icoană credincioasă a culturii noastre de peste Carpați şi Molna, cu atât mai interesantă, cu cât este dezbrăcată de orice pedantism pretențios şi însufletită oarecum de însăşi pulsarea vieții reale a poporului". Constatarea lui Maiorescu cum că lucrarea „nu cuprinde multă ştiință istorică sau etnografică" trebuie înțeleasă în sensul că scrierea respectivă nu

excelează printr-un bagaj teoretic privind istoria şi etnografia, ceea ce nici nu era în atenţia lui Slavici. Deosebit de importante sunt relevarea „particularităţilor naţionale" şi faptul că, datorită uimitorului său spirit de observaţie, în monografie se simte „pulsarea vieţii reale". D. Vatamaniuc arată, în cunoştinţă de cauză, că această caracterizare a lucrării *Die Rumänem in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina* „este cea mai cuprinzătoare întâlnită în presa românească din secolul trecut" (al XIX-lea, n.n. – A. T.).

În *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc I* (1800-1891) e scăpată din vedere şi recenzia, la care se referă Maiorescu, publicată în „Allgemeine Zeltung" din Ausburg, apărută în 2/14 iulie 1881 (nr. 195, p. 2850) şi publicată, în traducerea lui Mihai Eminescu, în „Timpul" din 10/22 iulie 1881. În publicaţia germană recenzia are titlul *Die Völker Östereich – Ungarns*, care, în traducerea lui Eminescu, este *Popoarele Austro-Ungariei*. Recenzentul german, după ce face o comparaţie între monografia lui Paul Hunfalvy despre maghiari şi cea a lui Ioan Slavici despre românii din Imperiul Austro-Ungar, efectuează o amplă tratare a acesteia din urmă, referindu-se, îndeosebi, la religie, particularităţile naţionale, profilul moral, obiceiurile de nuntă, naştere şi înmormântare.

Recenzia din „Timpul" a fost reprodusă în „Telegraful român" din Sibiu (nr. 84, 21 iulie 1881, p. 333-334), astfel pare cu atât mai inexplicabil faptul că nu a fost inclusă în amintita *Bibliografie generală*….

D. Vatamaniuc menţionează că: "Monografia lui Slavici este pusă la contribuţie de unii cercetători străini care se ocupă de Transilvania. Rudolf Bergner comentează în lucrarea sa *Siebenbürgen. Eine Darstellung des Landes und der Leute*, tipărită la Leipzig în 1884, prezentarea moţilor, făcută de Slavici, şi reproduce descrierea Târgului de fete de pe Muntele Găina" (Op. cit., p. 660). Lucrarea aceasta a fost popularizată în presa românească. Vezi I. P.: *O carte în limba germană despre Transilvania. Sie beubürgen, eine Darstellung des Landes und der Leute (Transilvania, o descriere a ţării şi locuitorilor ei)*, în „Educatorul" (Organ al corpului didactic din Azilul <<Elena Doamna>>, Bucureşti) 2 (1884) 150-151. Recenzentul menţionează între altele, Târgul de fete de pe Muntele Găina. În „Telegraful Român" 33 (1885) 17-18, 21-23, 25-26 este reprodusă, din lucrarea lui Rudolf Bergner, secvenţa *Târgul de fete de la Muntele Găina*.

În anul 1888, la Tipografia Modernă din Bucureşti, va fi publicată lucrarea *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*. Scriere etnografică cu 10 ilustraţiuni în fotografie, 303 p., care s-ar preta la o fructuoasă comparaţie cu secvenţele din monografia lui Slavici, consacrate ocupaţiilor şi obiceiurilor locuitorilor din această zonă.

Până în prezent, Ioan Slavici a fost valorizat, doar ca folclorist, pe măsura contribuţiilor sale la cercetarea „literaturii poporane". Observăm acest lucru, începând cu studiul lui Dumitru Pop – *Ioan Slavici, teoretician al folclorului* (în revista „Studia Universitas Babeş-Bolyai" IV fascicola 2, Philologia, Cluj, 1959) şi sfârşind cu prezentarea lui în *Dicţionarul etnologilor români* (Editura Saeculum, Bucureşti, 2001).

SUBSTRATUL LITERAR ŞI PRETEXTUL BIOGRAFIC AL POLEMICII IOAN SLAVICI – DUILIU ZAMFIRESCU

Virgil VINTILESCU

Încă din perioada studenției sale la Universitatea din Viena, Ioan Slavici a simțit atracție pentru stilul polemic în abodarea unor controverse literare, culturale şi politice. L-a folosit în confruntările legate de relația dintre unitatea politică şi cea culturală a românilor, în susținerea unor idei diferite față de acelea ale lui Iacob Negruzzi privitoare la dramă şi roman, cu referire directă la romanul *Mihai Vereanu* care începuse să apară în revista *Convorbiri literare*. Mai târziu desbaterile literare s-au înmulțit şi s-au diversificat, autorul *Morii cu noroc* confruntându-şi ideile sale cu acelea ale unor personalități de seamă din viața culturală şi literară: George Bariț, B. P. Hasdeu, Vicențiu Babeş, Iosif Vulcan, Nicolae Iorga iar din rândul jurnaliştilor bănățeni cu Pavel Rotariu, redactorul şef al ziarului *Luminătorul* din Timişoara.

Ajuns dincolo de culmea vieții, la vârsta de 56 de ani, a fost implicat într-o polemică de durată, cu Duiliu Zamfirescu, declanşată de autorul *Romanului Comăneştenilor* în legătură cu „narațiunile istorice" ale lui Slavici şi cu „poporanismul" literaturii creată de scriitorii ardeleni: Ioan Slavici, G. Coşbuc, Popovici-Bănățeanul, Octavian Goga, ş. a.

Polemica are două aspecte fundamentale: confruntarea propriu-zisă de idei şi corectarea sau respingerea unor elemente secundare care țin de aspectele biografice, de cauzele care au declanşat confruntarea, de elementele subiective care denaturează sensurile reale ale unor idei.

Declanşarea a fost provocată de un factor subiectiv – premierea operei unuia şi respingerea a celuilalt – dar esența ei o constituie diferența dintre cei doi în privința concepției despre literatura de inspirație istorică şi a specificului reflectării realității în literatură. Ca experiență literară proprie, Duiliu Zamfirescu era mai sărac decât Slavici pentru că el se inspirase din trecutul istoric al poporului român doar într-o nuvelă, în romanul *În război*, închinat războiului pentru Independență Națională din 1877/1878, în timp ce autorul *Marei* scrisese două drame istorice şi avea un orizont mult mai larg al cunoştințelor de istorie națională.

Interesul lui Ioan Slavici pentru reflectarea istoriei în literatură a început încă din anul 1878 când a trimis revistei *Convorbiri literare* din Iaşi drama *Bogdan Vodă*, care, însă, n-a fost publicată atunci de Iacob Negruzzi. În anul 1888 a scris o altă dramă istorică, *Gaşpar Grațiani*, jucată pe scena Teatrului Național dar fără să aibă parte de o primire mai deosebită.

Trecutul evocat pentru similitudinile sau asemănările lui cu prezentul l-a preocupat încă de când a scris drama istorică *Bogdan Vodă*. În legătură cu motivul acestei orientări îi scria lui Iacob Negruzzi: „Am ales această epocă, fiind ea mai asemenea cu a noastră".

Scrisoare către Iacob Negruzzi, în I. E. Torouțiu, (*Studii şi documente literare*, 1932, vol. II, p. 292). Toate aceste preocupări se bazau pe o bună cunoaştere a istoriei noastre naționale. El a predat istoria la licee din Bucureşti, a scris un manual de istorie şi vreme îndelungată a fost secretarul comisiei însărcinată cu publicarea documentelor strânse de Eudoxiu Hurmuzachi de prin arhivele din Viena.

Orientarea scriitorului spre inspirația literară din trecutul istoric era una de concepție, căci visa să le ofere contemporanilor exemple ale înaintaşilor, înzestrați cu înalte virtuți morale, naționale. Tendințelor de „înstrăinare" a culturii din vremea sa le-a răspuns cu recomandarea adresată scriitorilor (anticipându-i pe sămănătorişti) de a-şi îndrepta atenția spre ceea ce reprezenta „vatra strămoşească". În programul revistei intitulată sugestiv *Vatra*, semnat împreună cu I. L. Caragiale şi G. Coşbuc, dar redactat de el în cea mai mare parte, Slavici îi avertiza pe scriitori asupra pericolului îndepărtării lor de tradiție, în contextul în care începuse o adevărată avalanşă de „literatură-marfă". Soluția salvării era întoarcerea la „obârşia" noastră culturală contribuind astfel şi la refacerea unității culturale: „Nu odată reamintindu-ne trecutul, o adâncă înduioşare ne cuprinde, când ne dăm seama cât de mult ne-am depărtat noi de părinții noştri, cum ne-am lepădat de obiceiurile lor, dintre care multe erau aşa de bune şi frumoase. S-a rupt oarecum firul vieții noastre naționale şi noi nu mai suntem parcă urmaşii părinților noştri, nu continuatorii lucrării lor. Şi lepădându-ne de obiceiurile vechi, n-am luat altele, ci am rămas o societate în mare parte desbrăcată de obiceiuri bine stabilite, adică demoralizată. [...]. Trebuie să ne întoarcem, pe cât întoarcerea mai e cu putință, la vatra strămoşească, la obârşia culturală a noastră". (*Vorba de acasă, Vatra,* 1894, nr. 1, Apud. I Hangiu, *Reviste culturale în evoluția literaturii române,* Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1978, p. 122).

Evaluarea în ansamblu a romanelor istorice scrise de Slavici presupune şi situarea lor în contextul istorico-literar românesc de până la apariția acestora. Nu încape nici o exagerare atunci când se afirmă că romanul de inspirație istorică dinainte de Slavici era aproape ca şi inexistent. *Ursita* al lui B. P. Hasdeu, din 1864, a rămas neterminat şi avea, de fapt, structura unei nuvele istorice. Datorită lipsei de valoare literară au intrat în besna uitării şi tentativele de roman istoric ale lui V. A.. Urechia care scrisese *Logofătul Baptiste Valeli,* în 1855, şi Ion Dumitrescu, autorul scrierii întitulată *Radu Buzescu*, din acelaşi an. Să mai adăugăm şi faptul că seria romanelor istorice ale lui Sadoveanu începea cu *Şoimii,* care a apărut însă la doi ani după primul volum al lui Slavici, *Din bătrâni.*

Aşadar, Slavici este primul autor român de romane istorice iar opera sa a constituit un real îndemn pentru scriitorii contemporani. Subintitulate „narațiuni istorice" cele două romane istorice – *Luca* (1902) şi *Manea* (1905) – au fost concepute ca părți ale ciclului desemnat cu titlul general de *Din bătrâni.* Polemica în jurul celui dintâi, declanşată de Duiliu Zamfirescu în anul 1903 are o însemnătate aparte prin provocarea replicii lui Slavici dar şi a altor personalități ale scrisului românesc, de la Ilarie Chendi şi până la Nicolae Iorga care i-a consacrat un articol special, *Romanul istoric şi d. Slavici*, apărut în revista *Semănătorul*, 1906, nr. 18 din 30 aprilie.

O înțelegere adecvată a acestei polemici este facilitată în mod consideabil de prezentarea succintă a celor două romane istorice ale lui Slavici a căror evaluare diferă în mod substanțial, de-a lungul timpului, de aceea a momentului 1902-1906.

Orientarea spre epoca de formare a poporului român, în primul roman, a fost un act de mare cutezanță din partea autorului, dacă avem în vedere faptul că tocmai această perioadă din istoria națională este cea mai săracă în documente. În schimb, prozatorul a beneficiat de avantajul liberei desfăşurări a imaginației, încât a putut să creeze o largă susținere literară a ideii că anumite vicii ale societății românești contemporane îşi aveau obârşia într-un trecut foarte îndepărtat, când s-a produs

contactul românilor aflați în plin proces de formare cu elemente alogene stăpânite de o viscerală decădere morală. Ca şi în multe alte opere slaviciene, accentul cade în narațiunile sale istorice pe ideea de *cumpătare* privită în *Manea* din perspectiva religiei creştine. Necesitatea de a susține ideea cumpătării l-a determinat pe autor să insiste în vederea creării unor caractere integre, de o mare curățenie morală, precum Luca, Mala, Bodea, Manea şi Ana, capabile să reziste ispitei, să respingă goana după îmbogățire iar astfel să le ofere ca modele contemporanilor.

Slavici era convins că numai contactul românilor cu Bizanțul corupt, întâmplat imediat după formarea lor ca popor nou, ca individualitate etnică a dus la coruperea moravurilor sociale şi la diferențierea indivizilor în raport cu averea posedată. Ca să demonstreze că, totuşi, mai târziu românii au găsit tăria necesară spre a se lepăda de moravurile bizantine, decăzute, scriitorul a deviat evoluția firească a lui Bodea din volumul *Luca* atribuindu-i curajoasa hotărâre de a înlătura de la curtea domnească luxul şi desfrâul. Dacă n-ar fi existat contactul cu străinătatea decăzută, susține romancierul prin personajele sale, atunci nu s-ar fi produs între români nici diferențierile sociale petrecute în perioada imediată după formarea lor ca individualitate etnică; ei ar fi putut rămâne în continuare cu aceeaşi viață primitivă dar senină, bazată pe egalitatea în drepturi, trăind liniştiți şi demni sub conducerea unor preoți înțelepți şi a oştenilor destoinici al căror model era Bodea. *Din bătrâni-Luca* urmăreşte în mod evident ilustrarea literară a ideii de moralitate, fiind de aceea un roman cu tendință. Chiar şi personajele feminine, mult mai verosimile şi mai cuceritoare prin frumusețea lor demonică şi prin verosimilitate, Mala şi Ana, nu sunt ferite de schematismul pe care-l provoacă tentația tendinței moralizatoare. Ele simbolizează, în intenția autorului, curățenia sufletească, superioritatea morală datorită cărora este posibilă în căminul familial o viață fericită. În volumul al doilea, unde se urmăreşte mai mult istoricul luptelor religioase, Ana nu mai are o evoluție tot atât de firească şi convingătoare ca Mala.

Acțiunea din al doilea volum, *Manea,* este străbătută de un puternic fior tragic, în timp ce în *Luca* apar numai unele episoade tragice. Oricum, tragicul le conferă o tristețe dureroasă chiar şi atunci când se constituie ca element episodic sau, în cazul altor personaje, se implică fără ca acestea să fie şi destine tragice.

Destinele personajelor eroice sunt determinate istoriceşte de condițiile formării poporului român şi de nevoia adaptării la evenimentele care-i zguduiau existența: năvălirile barbare mai întîi, iar apoi încercările bizantinilor de a-i supune pe români prin impunerea creştinismului lor, altul decât cel primitiv avut anterior. Asistăm la o împletire motivată a destinelor tragice ale personajelor cu destinul istoric al poporului român din acele momente frământate ale istoriei lui. Principala dificultate compozițională întâpinată de autorul romanului a constat tocmai în necesitatea de a reflecta încrucişarea evoluției istorice cu destinele individuale ale unor personaje ca Bodea, Luca, Mala, Manea şi Ana. Mai cu seamă ultimele două amintite au alura personajelor tragice iar prin destinele lor tragice se aseamănă cu unele dintre cele mai cunoscute personaje din tragediile greceşti clasice. Ele se află într-o situație mitică fundamentală pentru condiția umană, aceea *a căutării.* Tipul corespunzător al personajului mitologic este cel angajat într-o aventură în vederea găsirii obiectului râvnit sau a descoperirii unei taine. (Cf. N. Balotă, *Marginalii la o istorie a romanului modern,* Introducere la R. M. Alberes, *Istoria romanului modern,* Editura

pentru literatură universală, Bucureşti, 1968, p. V). Semnificația parcurgerii de către Manea a drumului lung, plin de peripeții şi primejdii, timp de treizeci de ani până să-şi regăsească soția, şi pe ai săi, este aidoma aceleia a marilor căutători. El are acelaşi patos ca şi Ulise cel rătăcitor pe mări în căutarea căminului pierdut. Patosul căutării constituie şi atributul fundamental cu care este înzestrată soția preotului, Ana.

Există apoi în *Manea,* ca şi în tragedie, credința eroilor în destin, de unde şi aerul de seninătate cu care se supun destinelor tragice. Destinul tragic, căreia ele îi spun *soartă,* este invocat adesea de către personajele aflate în suferință. Bociu cunoaşte că „are fiecare soarta lui de care nu poate să scape", iar apoi însuşi eroul Manea se plânge de faptul că l-a prigonit „o tainică şi nemiloasă soartă". Eroii tragici nu ispăşesc nici un păcat, dar trebuie să sufere atât din cauza destinului istoric al poporului căruia îi aparțin, cât şi pentru că au săvârşit o greşeală datorită unei trăsături negative a caracterului (Manea l-a înfruntat pe Barda din gelozie), a nestăvilirii la timp a pasiunilor fierbinți (Bodea împins de iubirea pentru Mala cade prizonier la slavi).

Personajele provenite din lumea bizantină au, la rândul lor, numeroase trăsături comune cu acelea întâlnite în tragediile de tip clasic; ele sufăr din cauza setei de putere pe care nu şi-o pot satisface, a ambițiilor deşarte, a prigonirii celor nevinovați, mişcându-se într-o lume dominată de corupție, ajunsă în plin proces de descompunere morală.

Tragicul atinge proporțiile sublimului în cazul personajului Ana. Suferințele îndurate şi lupta cu ispitele spre a putea rămâne fidelă soțului de a cărui supraviețuire nu mai era sigură, dar o bănuia, culminează cu moartea lui Manea într-o prăpastie, iar corbii îl mănâncă sub privirile îngrozite ale Anei. Puritatea personajelor pune în evidență ceea ce este mare şi înălțător în om, iar tragicul se transformă în sublim fiindcă omul „creşte astfel peste măsura umană". (Nicolai Hartmann, *Estetica*, Editura Univers, Bucureşti, 1974, p. 408).

Narațiunile istorice ale lui Slavici se impun nu atât prin reconstituirea imaginară a epocii de formare a poporului român, cât mai ales prin tragismul ei şi a personajelor în a căror structură s-au implicat elemente ale tragicului dobândite şi asimilate de autor de-a lungul timpului din temeinicile sale lecturi clasice, confruntate cu idei despre estetica tragicului din Antichitate şi până la Schopenhauer. Privite din această perspectivă ele atenuează mult efectul obiecțiilor lui Duiliu Zamfirescu şi ale altor contemporani dar fără să anuleze motivațiile lor literare.

Apariția, în *Revista idealistă* din septembrie 1903 a articolului lui Duiliu Zamfirescu despre *Literatura românească şi scriitorii transilvăneni*, în care executa în primul rând romanul istoric *Din bătrâni,* nu era o surpriză pentru Titu Maiorescu şi pentru aceia care-i cunoşteau opiniile sale despre această specie. Încă din anul 1892 el şi-a mărturisit lipsa de simpatie pentru romanul istoric în studiul său despre *Leon Tolstoi*; referindu-se la *Război şi pace*, declarase: „Eu nu sunt admirator al romanelor istorice, şi mărturisesc, cu toată afecțiunea mea pentru această carte, că partea isprăvilor militare nu e tocmai ceea ce mă interesează mai mult într-însa".

Că era convins de adevărul exprimat cu privire la romanul istoric o dovedeşte chiar structura propriului roman, *În război*, inspirat din momentul 1877 al luptelor pentru independența națională a românilor. Acțiunea lui nu lasă nici o clipă să se creadă că autorul ar fi intenționat să realizeze o frescă a acelui eveniment – scrie Ion Adam în notele sale la vol. VI, partea întâi a *Operelor* lui Duiliu Zamfirescu, ediția din 1987, p. 301-302. Raportul academic al lui Duiliu Zamfirescu (din 27 mai 1909)

la „romanul eroic” al lui Gh. Becescu-Silvan intitulat *Valea Albă*, prezentat pentru obținerea premiului Național al Academiei, atestă consecvența raportului în a nu admite romanul istoric în general: „Este astăzi o năzuință generală de a colora timpurile trecute ale istoriei noastre cu toate mijloacele pe cari le oferă documentele şi cronicarii. Năzuința poate fi de laudă. Însă a voi să transpui o asemenea limbă în povestirea vie a romanului este o greşală şi o imposibilitate”. (Duiliu Zamfirescu, *Opere* VI, Partea I, ediție îngrijită de Ioan Adam şi Georgeta Adam, Editura Minerva, Bucureşti, 1987, p. 59). Şi referirea din finalul raportului, cu recomandarea de a nu răscoli trecutul istoric şi a nu-l reconstitui în roman: „Faptele mărețe ale trecutului nostru, Ştefan cel Mare, Cetatea Neamțu trebuie lăsate în pacea solemnă a istoriei. Oricât de meşteră ar fi mâna ce le atinge, le pângăreşte”. (*Ibidem*, p. 60).

Încă din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea Duiliu Zamfirescu s-a situat pe poziții de adversitate față de literatura creată de scriitorii ardeleni, în primul rând Slavici şi Coşbuc, motivându-şi dezacordul cu inspirația lor din viața oamenilor simpli, a țăranilor în primul rând pe care el îi considera incapabili de trăiri profunde iar de aceea incapabili să devină individualități şi recomanda ca ei să apară în literatură doar ca personaje colective. În al doilea rând, nu putea accepta limba operelor acestora fiindcă folosea elemente populare şi arhaice. Lui T. Maiorescu îi scria că Slavici „a plăsmuit ființe himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone şi neclarificate”. (Em. Bucuța, *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori* (1884-1913), Bucureşti, 1944, p. 199).

Ideea „ființelor himerice, false” a revenit într-o altă fomulare dar cu mai mare insistență în considerațiile sale despre personajele din romanul istoric *Din bătrâni.*

Dintre cele două direcții principale în care s-au orientat polemicile lui Duiliu Zamfirescu purtate cu scriitorii ardeleni – sursele inspirației şi limba operelor – cea de a doua a prins contururi încă din prefața sa la volumul *Nuvele*, apărut în anul 1888. Atunci s-a pronunțat el în privința necesității de a se crea şi o literatură care să se inspire din alte medii decât cel rural sau al mahalalei (primul frecventat de Slavici iar al doilea de I. L. Caragiale). În viziunea sa, noua literatură urma să se inspire din viața boierimii şi a funcționarilor. Fiindcă aceste clase – de sus şi de mijloc – au o limbă a lor, atunci şi operele care le inspiră trebuie să aibă un nou stil. La unii scriitori care s-au inspirat deja din aceste medii sociale putea să se constate existența unui stil nou, „o limbă uzuală curată, ba chiar elegantă”. Nuvela şi romanul trebuie, deci, să fie aşezate pe acest drum, esențial diferit de acela al scriitorilor ardeleni, al lui Slavici îndeosebi.

Din anul 1888 şi până în 1894, rezervele şi mai ales dezacordurile lui Duiliu Zamfirescu cu Slavici s-au accentuat. Unul dintre motive a fost şi asocierea lui cu I. L. Caragiale şi G. Coşbuc în vederea apariției unei reviste proprii, *Vatra.* Zamfirescu i-a dezaprobat pentru că prin noua revistă se separau de *Convorbirile literare.* De altfel nu încăpea nici un dubiu în legătură cu intenția lor, câtă vreme în *Vorba de acasă* declaraseră limpede: „... ne-am legat numai, ca, pentru alte foi, să nu mai dăm contribuțiuni literare”. *Vatra* apărea tocmai în anul în care Iacob Negruzzi trecuse redacția revistei pe seama elevilor lui Maiorescu şi a unora dintre adepți iar autorul *Vieții la țară* era hotărât să rămână în continuare colaboratorul revistei junimiste, angajată în polemici cu gherişții de a căror influență el se temea.

Prin programul lor şi prin crearea unei literaturi cu simpatie faţă de ţărani şi meseriaşi cei de la *Vatra*, şi în primul rând scriitirii ardeleni, au început să fie priviţi cu interes de către cercurile gheriste şi Zamfirescu se temea ca nu cumva literatura lor să fie folosită de Gherea în sprijinul propagandei în favoarea ideilor socialiste; faţă de Coşbuc îşi va exprima simpatia, admiraţia în studiul *Poetul ţărănimii.*

Ceea ce apăruse fragmentar şi sporadic în corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu dar şi în *Prefaţa* la volumul de *Nuvele* din 1881 se va dezvolta într-un atac sistematizat în articolul *Roâanul şi limba română*, publicat în *Noua revistă română* de la 1 iunie 1901. Obiecţia fundamentală viza limba scrierilor întâlnită la scriitorii români de origină transilvană, considerată a fi imposibilă din pricina elementelor dialectale şi a celor specifice textelor vechi. În privinţa lui Slavici trimiterile se făceau direct la o operă de inspiraţie istorică – drama *Gaşpar Graţiani.* El mărturisea că îl admirase mult în tinereţe pe creatorul lui *Budulea Taichii.*

Dar după ce i-a văzut spectacolul cu drama istorică amintită, a început să aibă alte idei şi sentimente. Piesa istorică i-a creat impresia de „neadevăr sufletesc, de limbă convenţională, de repeţire de cuvinte alcătuite într-adins”. Cu alte cuvinte, motivele de bază ale respingerii de mai târziu a romanului istoric au fost formulate în 1901, ele fiind doar ilustrate cu alte exemple, preluate dintr-o piesă de inspiraţie istorică.

E greu de admis ideea că Duiliu Zamfirescu a respins din principiu posibilitatea ca scriitorii să se inspire în operele lor din trecutul istoric. În afară de faptul că şi-a exprimat admiraţia faţă de opera capitală a lui Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai Vodă Viteazul,* pentru calităţile ei literare şi limbajul artistic, el însuşi a fost ispitit de a scrie despre înaintaşii noştri. Preocupat de problema originii neamului românesc a scris nuvela istorică *Străbunii noştri,* publicată în revista *Convorbiri literare* din 1 ianuarie şi 1 februarie 1888 şi a reprodus-o în volumul de *Nuvele,* apărut în acelaşi an. Acţiunea ei se petrece între primul şi cel de-al doilea război dacic. Ea nu are valoare literară. Numirile sunt neverosimile, de asemenea descrierile, iar personajul principal, Decebal, apare ca „un rege barbar de operetă” (Ion Breazu, *Duiliu Zamfirescu şi Transilvania, Studii de literatură română şi comparată,* vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1970, p. 289). Sfârşitul nuvelei este de melodramă, în spiritul romantismului de tinereţe al scriitorului.

Inconsecvenţa lui Duiliu Zamfirescu în privinţa atitudinii sale faţă de literatura de inspiraţie istorică este dovedită şi în încercarea acestuia de a-şi susţine teoriile antipoporaniste cu un model propriu de operă – poemul eroic *Miriţă*, scris în anul 1909. Făcând uitată concepţia sa despre inoportunitatea literaturii de inspiraţie istorică susţinută nu cu mult timp în urmă, autorul îşi fixează acţiunea într-o epocă vag definită, „cam între anii ce au precedat aşa – zisa descălecare”. Prin relatarea luptelor dintre români şi unguri a vrut să dea un exemplu de energie românească în opoziţie cu „dulcegăriile” poporaniştilor, cu „contemplativitatea pasivă, jalea şi lacrimile” lor. Stilul poetului este ciudat şi contrazice tot ceea ce susţinuse mai înainte în cadrul polemicelor sale. În realizarea intenţiei de a reda culoarea locală a poemului a folosit cuvinte vechi şi neobişnuite pentru a căror înţelegere a trebuit să alcătuiască şi un glosar însoţitor!

Să ne întoarcem însă la momentul 1903, când Duiliu Zamfirescu a fost respins de la premiul Academiei Române iar Ioan Slavici l-a obţinut cu romanul istoric *Din bătrâni.*

Articolul *Literatura românească şi scriitori din Transilvania* (*Revista idealistă*, Tomul III, 1903, p. 9-25) debutează cu nişte consideraţii teoretice incluzând idei cunoscute şi din *Lydda şi Îndreptări.* El susţine că moldovenii sunt creatorii celei mai valoroase părţi din literatura noastră populară şi din cea scrisă fiindcă n-au păstrat atât de pur elementul originar roman, ci s-au amestecat şi cu alte popoare. În schimb ardelenii au păstrat integru acest element dar s-au ales cu o conformaţie psihofizilogică datorită căreia nu pot fi mari creatori în artă. Literatura produsă de ei este falsă, neromânească, aşa cum o dovedeşte şi romanul lui Slavici premiat nejustificat de Academia Română. Din punctul său de vedere romanul lui Slavici este inexact ca material istoric, iar din punctul de vedere al personajelor şi al acţiunii este imposibil; de asemenea, este greşit şi ca „locuţiune", adică din punctul de vedere al limbii şi stilului. În tot romanul, scrie Duiliu Zamfirescu, „nu e un om adevărat, nu e o scenă reală, nu e nimic mişcător" – totul e „ o lume stranie, cu nişte suflete pururea aceleaşi, neisprăvite şi neînţelese" – ca de altfel şi în toate nuvelele sale. Personajul principal Bodea, e un „ciobănaş rumeor şi nesărat", iar Mala, o figură de calendar sau de circ.

În privinţa limbii rezervele sunt tot atât de mari, ilustrate cu exemple de construcţii inadmisibile.

În încheiere apar acuzaţii care-l vizează pe omul Slavici reproşându-i că adevăratul mobil al tuturor operelor sale l-ar constitui „patriotismul, sensul orientării politice şi îngrijirea intereselor personale".

Replica lui Ioan Slavici, pe măsura opiniilor nedrepte ale adversarului său, a venit în aceeaşi publicaţie, *Revista idealistă*, tomul V, nr. 2 din 15/28 aprilie1904, în articolul *Literatura „românească" şi d-nul Duiliu Zamfirescu.*

Reamintim faptul că principala obiecţie a autorului *Vieţii la ţară* privea raportul dintre realitatea istorică şi omenească şi realitatea artistică din romanul *Din bătrâni*, pretinzând că nici o scenă nu este reală iar personajele principale, Bodea şi Mala, sunt schematice, artificiale.

Replica prozatorului ardelean se întemeiază pe o teorie estetică potrivit căreia arta are obligaţia de a respinge „realitatea brutală" şi de a prelua acele elemente care-i permit scriitorului să creeze „adevărul ideal", o realitate artistică verosimilă, în sensul posibilităţii existenţei ei şi în realitatea cotidiană: „Are şi existenţa omenească formele ei ideale şi arta n-are nici un rost dacă nu caută întruparea acestor forme. Omeneşte firesc, esteticeşte adevărat, poeticeşte frumos e nu ceea ce se petrece în această mizerabilă lume reală, ci ceea ce, potrivit cu firea omenească, trebuie să se petreacă. Realitatea brutală e în artă numai fondul dureros şi întunecat din care iese cu atât mai luminos la iveală mult doritul *adevăr ideal*, visul de-a pururea mângâios al firii noastre omeneşti". (*Literatura „românească" şi d-nul Duiliu Zamfirescu,* în *Opere*, X, Text ales şi stabilit de C. Mohanu, Note şi indici D. Vatamaniuc, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p. 316-317). Abaterea cea mai gravă de la acest principiu estetic o constituie naturalismul cu reprezentantul cel mai adesea pomenit, Emile Zolla căruia nu-i iartă reproducerea în literatură a „realităţii brutale".

În estetica sfârşitului de secol al XIX-lea problema genezei artei era una esenţială şi a constituit o parte a polemicii dintre junimişti şi gherişti declanşată de Gherea prin articolul din 1888 despre *Tendenţionismul şi tezismul în artă.* Lupta de idei a ultimelor două decenii din secolul al XIX-lea a fost dominată efectiv de

confruntarea dintre partizanii autonomiei esteticului („arta pentru artă”) şi cei ai artei angajate („arta cu tendință”). În cele din urmă Gherea şi-a depăşit schemtismul inițial şi s-a raliat opiniei moderne potrivit căreia esteticul, politicul, etnicul, cu alte cuvinte elementele istoriste, trebuie socotite nu ca factori extraestetici, ci consubstanțiali esteticului, formând laolaltă ideația artei. În mişcarea literară ulterioară ideea tendinței în artă a fost promovată în proză şi respinsă în lirică (Gherea se referea numai la lirică).

Duiliu Zamfirescu a respins tendința, efortul lui Slavici de a demonstra anumite idei (intenționalitatea) dar numai pentru că se temea de asocierea cu Gherea. În relitate el însuşi a promovat principiul intenționalității artei. Ea este prezentă şi în *Romanul Comăneştenilor*, aşa cum autorul însuşi a menționat-o când i-a scris lui N. Pertraşcu în legătură cu *În război*, indicând sinteza ei în cuvintele lui Comăneşteanu: „Regenerați-vă în lacrimi, precum ne-am regenerat noi în sânge”. Vloarea *etică* a lucrării constă aşadar în demonstrația că războiul a constituit un prilej de regenerare pentru boierimea română. (Duiliu Zamfirescu, *Scrisoare către N. Petraşcu*, Roma, 4/16 mai 1898, în I. E. Torouțiu, *Studii şi documente literare* vol. VI, Institutul de arte grafice „Bucovina”, Bucureşti, 1937, p. 197). Intenția (tendința) i-a fost mărturisită şi lui T. Maiorescu în legătură cu romanul *Îndreptări* când, în proiect, îl făcea pe Alexandru Comăneşteanu să se căsătorească cu ardeleanca Porția Lupu şi-i atribuia rolul de a merge să răscoale Transilvania.

Cu toate acestea Duiliu Zamfirescu a respins intenționalitatea (tendința) din romanul *Din bătrâni,* învinuindu-l pe autor că s-a refugiat în trecut cu un anumit scop. În replica sa Slavici arată că s-a refugiat în trecut ca să realizeze antiteza cu prezentul decăzut. Trecutul, în viziunea lui, se caracteriza prin puritate morală şi de aceea relațiile dintre îndrăgostiți erau altele decât în prezent: „Adevărul ideal” spre care tindea el l-a determinat să facă din Mala şi Bodea doi inşi care sunt gata să se sacrifice unul pentru celălalt. Mala se sacrifică pentru eliberarea din robie a lui iar acesta, în loc s-o fure, o îndeamnă cu cuvintele „Du-te la mama ta”. Preopinentul lui Slavici, scrie el, (incluzându-l într-o anumită categorie de scriitori) a ajuns să considere „religiozitatea, iubirea de neam, simțimintele familiale, spiritul de jertfă şi stăpânirea de sine drept nişte banalități nepotrivite cu firea omenească”, iar de aceea îi consideră personajele romanului *Din bătrâni* că sunt nefireşti. Ele au însă calitatea de „a nu stinge iluziunile” şi „nu înveninează inimile, nu strică mințile, nu îneacă conştiința națională”. (*Literatura „românească” şi d-nul Duiliu Zamfirescu,* în vol. cit., p. 318).

Un reproş esențial, al doilea, formulat de Duiliu Zamfirescu, s-a referit la limba operei lui Slavici, considerată a fi artificială şi nepotrivită pentru că pornea de la vorbirea populară şi de la limba vechilor scrieri. În realitate, atmosfera creată de Slavici în romanul său istoric era adecvată timpului în care se petrecea acțiunea şi se realizase atât prin vocabular cât şi prin turnura arhaică a frazei. Explicându-se cu ocazia polemicii, ca şi în multe alte prilejuri, autorul a evocat momentul *Tribunei* din activitatea sa, evidențiind meritul de a fi impus cititorilor ziarului felul cum se scria la Bucureşti, adică într-o limbă generală pentru toți românii, bazată pe graiul popular şi pe limba folosită în vechile scrieri româneşti. O atare idee despre limba română literară începuse să fie zdruncinată, în momentul 1904, de scriitori şi publicişti care considerau că „limba populară e bădărănească şi sărăcăcioasă,

cronicarii sunt seci, cărțile bisericeşti sunt stupide, iar scriitorii mai bătrâni s-au învechit" (*Ibidem*, p. 319).

Neologismele deveniseră o modă, ca şi nerespectarea regulelor gramaticale, vorbele fiind aşezate „ca aruncate cu furca". Dar, susține scriitorul în continuare, modul corect de a scrie este tocmai acela care se potriveşte „cu felul de a gândi, de a simți şi de a vorbi al tuturor românilor" iar nu numai cel specific românilor din Muntenia, al acelor din capitală, aşa cum recomandase Duiliu Zamfirescu.

Ultimul punct al polemicii este acela care va determina continuarea ei prin replicile justificate venite din partea unor scriitori şi critici, a celor grupați în jurul revistelor *Semănătorul* şi *Luceafărul.* Duiliu Zamfirescu, aşa cum s-a văzut în prezentarea succintă a articolului fulminant, *Literatura română şi scriitorii din Transilvania*, a elaborat o teorie proprie despre structura etnică a ardelenilor (de români neamestecați cu alogeni) datorită căreia talentul lor literar este anemic şi cea a moldovenilor, mult mai dotați şi cu contribuții esențiale în literatura română. Motivul „pornirii" lui Zamfirescu împotriva ardelenilor stabiliți în România liberă era însă unul politic: aderarea lor la politica partidului liberal în frunte cu Dimitrie Sturdza pe care conservatorul junimist nu-i agrea, mai ales că Academia Română se afla atunci, când el a fost respins de la premiere, sub conducerea fruntaşului liberal. Contraofensiva lui Slavici pornea de la constatarea că românii au circulat din vremuri străvechi dintr-o provincie într-alta ajungând ca unii moldoveni şi olteni să se stabilească în Transilvania şi Banat, iar aceştia în Țara liberă. Argumentul cu care şi-a sprijinit afirmația era legat de propria familie: înaintaşii dinspre mamă veniseră în Şiria din Moldova (Borleştii) iar cei după tată, din Oltenia (Slăviteştii).

Ba mai mult în structura etnică a unora dintre români s-au amestecat greci, bulgari sârbi, ruşi, armeni, turci, tătari- romanitatea noastră perpetuându-se prin limba comună – româna – şi prin cultura al cărei rost a fost şi este de a înlătura sau de a atenua diferențele.

Scriitorii ardeleni veniți la Bucureşti au contribuit şi contribuie prin scrisul lor la „armonia generală a literaturii române".

„Nu e România numai a moldovenilor şi a muntenilor, ci a tuturor românilor, căci ea nu e numai formațiune politică, ci centru de viață culturală a celui mai însemnat popor din Orientul Europei, şi minoritatea gălăgioasă care țipă contra ardelenilor îşi degradează țara, socotindu-ne străini pe pământul ei. Străini suntem numai pentru cei înstrăinați dintre fii ei". (*Ibidem*., p. 324).

Polemicile lui Duiliu Zamfirescu purtate cu Slavici şi alți mari scriitori ardeleni, chiar dacă au pornit de la elemente ce țin mai mult de biografie decât de literatura propriu-zisă, au meritul de a fi adus în discuție însăşi ideologia noastră literară de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Întotdeauna Duiliu Zamfirescu a dat un suport ideologic polemicilor sale, iar reacțiile lui Slavici le-au avut în vedere îndeosebi pe acestea, în timp ce atacurile personale au fost elucidate rezumativ, în partea de început. Din această cauză le putem considera ca autentice confruntări literare care au avut menirea să definească atitudini fundamentale în privința unor controverse estetice şi literare precum relația dintre artă şi realitate, dintre etic şi estetic, configurația literaturii de inspirație istorică, limba română literară, unitatea etnică şi spirituală a poporului român ca o condiție esențială pentru păstrarea ființei noastre naționale.

IOAN SLAVICI ŞI „LITERATURA POPORANĂ”

prof. univ. dr. ***Ioan Viorel BOLDUREANU***

Sintagma „literatura poporană” folosită de Slavici ca titlu al unui studiu publicat în revista „Educatorul” – periodic pedagogic şi literar al corpului didactic din azilul „Elena Doamna” şi ateneul „Elisabeta” – în primul an de apariţie (1883) în numerele 1,2,3,4,5,7,8,9,10,11,13,14 a constituit, cum e şi firesc, în primul rând un jalon în descrierea şi analizarea propriei opere sub aspect tematic; însă conexată (potrivit conţinutului studiului şi contextului publicării) criteriilor didactice şi de ideologie literară, sintagma produce funcţiunea mai întâi cu filosofia şi istoria ca obiecte de învăţământ pentru şcolile pedagogice (aşadar un profil didactic menit pregătirii viitorilor formatori prin care respectivele discipline de studiu să fie diseminate), iar apoi în legătură cu estetica prin aceea că publicarea studiului Literatura poporană a fost urmată de un alt foileton: lucrarea Estetica („Educatorul”, an I nr. 43 şi an II/1884, nr. 1,2,3,4,5,6,7,8,10). În această situaţie, cele două studii susţin ideea lui Slavici subliniată de Dimitrie Vatamaniuc, anume că întreaga literatură poporană trebuie să stea la baza literaturii culte. Desigur, o asemenea teză nu este nici nouă, nici originală; de la romantismul german şi etnologia herderiană până la programul „Daciei literare” şi ideologia „duhului naţional” din faza de tinereţe a culturii şi literaturii româneşti teza aceasta a avut o recurenţă semnificativă mai ales prin justa orientare şi ecoul ei de progres al literaturii naţionale în sensul unui edificiu identitar, echilibrat şi armonios. Cu adevărat nou şi de actualitate rămâne eşafolajul pe care Slavici îl realizează acestei idei şi perspectiva metodologică modernă, de factură europeană efectiv aplicativă şi formativă pe care o propune.

În al doilea rând, sintagma a permis situarea lui Ioan Slavici în istoria folcloristicii şi etnologiei româneşti, atribuindu-i-se chiar merite substanţiale ca „teoretician al folclorului” (Pop, 1959, p.16)

În al treilea rând, se cuvine să raportăm sintagma literaturii poporane la conceptele de folclor şi de literatură populară în accepţie actuală. În această privinţă, îndată trebuie observat în chip tranşant că folclorul face parte din ceea ce noi numim cultură tradiţională orală (Boldureanu, 2003, p. 17, Mihu, 2002, p. 85), iar literatura populară – precum cărţile populare până la „geamurile minore” precum epigrama, creaţiile „textierilor”, gazetăria rurală, teatrul sătesc şi de amatori, literatura dialectată etc. – aparţine, prin toate aceste varietăţi, culturii populare (Boldureanu, 2004, p.11-13; 91 şi urm.)

Ce ar mai rămâne, aşadar, de spus pentru a înnoi perspectiva asupra operei lui Ioan Slavici în această privinţă?

Posibila perspectivă înnoitoare este deschisă de câteva observaţii de nuanţă: să reamintim pe cea a lui Dimitrie Vatamaniuc. Potrivit lui Slavici, întreaga literatură poporană trebuie să stea la baza literaturii culte!

În termenii lui Slavici din studiul Literatura poporană, „punctul de plecare pentru dezvoltarea noastră literară [este] literatura noastră poporană” (Slavici, 1967, p.421). În sprijinul aceluiaşi punct de plecare – în mod polemic şi particularizat junimist, autorul arată că ar fi trebuit ca „ceilalţi” [în afară de Alecsandri] să se fi pus înainte de toate să adune date despre cultul, vederile şi obiceiurile” (s.n.) (ibidem).

Apoi trecând succint în revistă dialectele limbii române, Slavici învederează adevărul că „literatura poporană" este cea care îmbracă veşmântul rostirii dialectale, ceea ce arată faptul că Slavici, la fel ca şi Hasdeu, înţelegea prin literatura poporană folclorul, adică literatura ce aparţine culturii tradiţionale orale. Dar vine interesantă şi foarte importantă observaţie a lui Slavici: „Dintre aceste dialecte dacoromân, macedoromân – tracoromân, maurovlah, tânţăresc, [zice el] istrianoromân şi retoromân numai două, cel dacoromân şi cel retoromân au fost luate drept bază pentru dezvoltarea literară" (Slavici, 1967, p.424).

Arătând că „obiectul cercetărilor noastre este literatura poporană a românilor care vorbesc dialectul dacoromân, adică literatura poporană dacoromână" (ibidem), Slavici, pe baza argumentelor raţionale ale deosebirii „dittologice" a lui Hasdeu, face deosebirea între poporan şi popular/poporal; dar în paragraful imediat următor intitulat Pronunţiile dialectului dacoromân, Slavici disociază „pronunţia arhaică" (cea de pe Valea Oltului şi din Muntenia, unde „consonantele se pronunţă aspru, ca în italiană şi italiană") de pronunţia din celelalte zone. Astfel „pronunţia arhaică", fiind punct de plecare pentru pronunţia literară, adică pentru „scrierea limbii române", „pronunţăm cuvântul aşa cum el se pronunţă la Bucureşti şi [avem] să-l scriem cum îl pronunţăm, iar citindu-l, să-l pronunţăm aşa cum l-am scris, Slavici realizează deosebirea atât dintre literatura cultă şi cea „poporană", dar şi, implicit, dintre literatura cultă şi cea populară, (dialectală) acestea două, scrise fiind, în ele pronunţăm aşa cum scriem, scriem aşa cum pronunţăm, iar baza dialectală este una restrânsă, particularizată zonal.

Aşadar, „literatura poporană" folclorul, trebuie ca, în întregime, să fie baza pentru „dezvoltarea literară" (adică pentru literatura cultă), iar – potrivit acestei logici a lui Slavici – pronunţia dialectală trebuie să fie veşmântul pentru literatura poporană; pe cale de consecinţă, dacă acest veşmânt are suficientă forţă de a individualiza, particulariza din punct de vedere o zonă etnolingvistică astfel, atunci, prin această forţă particularizantă, zona respectivă poate deveni bază pentru o dezvoltare literară aparte, în sânul unei comunităţi etno-lingvistice mai largi, cum este cea naţională, a dialectului dacoromân.

REFERINŢE CRITICE

1. Boldureanu, 2003 - Ioan Viorel Boldureanu, Folcloristică şi etnologie, Ed. Mirton, Timişoara, 2003
2. Boldureanu, 2004 - Ioan Viorel Boldureanu, Cultura populară Bănăţeană, Ed. Mirton, Timişoara, 2004
3. Mihu, 2002 - Achim Mihu, Antropologie culturală, Ed. Dacia Cluj-Napoca, 2002
4. Pop, 1959 - Ioan Slavici, teoretician al folclorului în revista „Studia Universitatis Babes-Bolyai", IV, fascicula 2 Psihologia, 1959
5. Slavici, 1967 - Ioan Slavici Literatura poporană în volumul Ioan Slavici Amintiri, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967
6. Vatamaniuc, 1998 - Dimitrie Vatamaniuc, Ioan Slavici la 150 de ani de la naştere în volumul coordonat de Paşcu Hurezan şi Emil Şimăndan, Slavici şi Unitatea spirituală naţională, Fundaţia Culturală „Ioan Slavici", Arad, 1998.

IOAN SLAVICI ŞI TRANSFORMAREA JURNALULUI ÎN FICȚIUNE ROMANESCĂ

Eliza TRIFF

„Literatura de frontieră a jurnalului asigură limbajului acuitatea şi neliniştea de a fi, în măsura în care drumul subiectivității trece din biografie în „destin" şi „experiență tragică". Scriitura se relevă ca *destin* prin jurnal, acolo unde n-ar fi putut să rămână decât război de fapte, *demonstrație* omniscientă, *dosar, document, dublu* al realității, *distanță, declarație, depoziție, degringoladă* confesivă şi lingvistică."[1]

Specia biograficului, sau a autobiograficului se bazează pe mai multe etape intermediare: sinceritate, fidelitatea rememorării, subiectivitate, temporalitate şi subconştient. Luate pe rând aceste concepte semnifică: lipsă de prefăcătorie sau de viclenie, franchețe, loialitate; precizie, exactitate în prezentarea sau reproducerea realității pe baza reamintirii; negarea existenței lumii exterioare totul reducându-se la conştiința, sentimentele şi pornirile pe care le are subiectul; importanța timpului; totalitatea fenomenelor psihice care se desfăşoară în afara conştiinței şi care ar putea deveni conştiente.

Memorialistica face parte din ceea ce vechea critică numea literatura subiectivă, sau literatura confesiunii. Totuşi această delimitare e imprecisă deoarece „orice operă literară este, într-un chip sau altul, subiectivă, cuprinde, cu alte vorbe, un „subiect creator" (Jean Rousset) şi propune o reprezentare individuală, deci subiectivă, a lumii."[2] Jurnalul, sau literatura confesivă, reprezintă un nivel de maturitate al unei culturi şi arată „... gradul de dezvoltare a societății şi a conştiinței personalității umane. Jurnalul european apare atunci când individul ia act de prezența lui în lume şi de caracterul unic şi irepetabil al persoanei sale."[3]

Din punct de vedere etimologic termenul *jurnal* ne trimite la „zi", ceea ce presupune o consemnare solară. Totuşi, de cele mai multe ori, acest tip de scriere ia forme, este redactată în cu totul alte momente. Chiar dacă notațiile sunt făcute în timpul zilei, totuşi redactarea presupune un moment de reflecție, adică sub imperiul „nopții", astfel încât mult mai potrivită pentru această specie ar fi, etimologic vorbind, denumirea de *noctal*. Redarea evenimentelor jurnaliere pretind autorului lor să impună artificial oprirea timpului pentru a putea comenta fiecare moment care i-a atras atenția. Pornind de aici este evidentă ambiguitatea şi paradoxul acestei specii; jurnalul consemnează evenimentele zilnice, diurne, dar actul efectiv al scrierii se realizează după consumarea acestora şi, sedimentate în conştiință, dobândesc anumite semnificații.

Să nu uităm că rolul unui jurnal intim este de a evoca un timp şi un spațiu, astfel încât ajunge să îşi dezvolte, după cum spunea M. Mihăieş, o expresivitate şi o subtilă tehnică a auto-apărării. Acest tip de scriere este o specie hibridă, nici ficțiune, dar nici document, o formă directă, imprudentă, dar şi lipsită de apărare, în care imaginarul se află în relație de dependență față de real. Este foarte important să înțelegem că jurnalul intim realizează o legătură între *eul biografic* şi *eul scriptic*. Încercări de definire ale acestui gen regăsim nu la exegeții genului, ci la autorii propriu-zişi. O (auto)biografie, un jurnal, se defineşte prin raportare la sinceritate şi fidelitatea rememorării, probleme-cheie ale literaturii confesive. Paul Valéry consideră că jurnalul este „o modalitate a moralei intime, o regulă de conduită în lume, o religie a personalității, un *parti-pris* literar şi o consecință a temperamentului de actor înnăscut pe care-l găsesc la Stendhal şi la toți cei care se confesează."[4] Un alt francez, Robert Musil crede că jurnalul intim este o formă

hibridă bazată pe contrarii, o formă comodă, dar, în acelaşi timp, cea mai indisciplinată. [5] Părerile scriitorilor români sunt diverse; pentru George Călinescu un jurnal, o (auto)biografie este un gen, ca oricare altul, nuvelă, roman, sau teatru, dar cu anume convenții. [6] Adiacent acestei idei, dar mult mai nuanțată este cugetarea dramaturgului Eugen Ionescu „*Jurnalul* (Jurnalul intim sau reportajul) nu este numai preferabil romanului, tragediei, poemei şi celorlalte genuri literare, pentru că este mai complet (în sensul că nu e voie să alegi) şi mai adevărat (în sensul că nu elimină realitățile care luminează, de fapt, sensurile), dar jurnalul este genul originar literar, genul tip, iar romanul, tragedia, poema sunt pervertiri ale jurnalului pur. Jurnalul este adevăratul gen literar."[7] Pentru Mircea Eliade „Un jurnal intim are (...) o mai universală valoare omenească decât un roman cu mase, cu zeci de mii de oameni. Faptele celui dintâi, fiind cu desăvârşire autentice şi atât de „personal" exprimate încât depăşesc personalitatea experimentatorului şi se alătură celorlalte fapte decisive ale existenței – reprezintă o substanță peste care nu se poate trece." [8] Diferit în concepții este poetul Ştefan Aug. Doinaş; acest gen aparte al literaturii nu poate fi încadrat, „situat", atinge o latură „u-topic-ă" astfel încât este „absorbit" până la desființare de genurile limitrofe. [9]

În redactarea acestui tip literar intervine conştiința, cea mai umană dintre toate acțiunile, iar scripturalizarea acestui dialog fundamental cu noi-înşine poate atrage după sine o transformare a unei operații cu aparențe derizorii în victorie supremă a spiritului.[10] Este foarte important să înțelegem că finalitatea unui jurnal nu este ficțiunea, nu este gândit, sau scris ca operă literară, dar pe măsură ce se redactează intervine naturalețea şi spontaneitatea astfel încât jurnalul devine *ficțiunea nonficțiunii*. Eugen Simion reia această temă în Ficțiunea jurnalului intim, unde atrage atenția încă de la început asupra faptului că „jurnalul intim respinge, aprioric, toate convențiile literaturii, dar îşi construieşte – cu sau fără ştiința autorului – propriile convenții (reguli) care-i permit să funcționeze"; „[...] confesiunea diaristică devine, adesea, fără să-şi dea seama o ficțiune, şi anume: *o ficțiune a nonficțiunii, o ficțiune a trăitului, a realului, autenticului*..."; „jurnalul intim devine un gen literar şi poate fi citit ca literatură, pentru el însuşi, şi prin el însuşi", iar acest fapt „este posibil de la un anumit grad de expresivitate a limbajului."[11]

Jurnalul ca literatură de frontieră asigură limbajului acuitatea destinului, autenticitatea şi prezența unui „a fi", scriitura relevându-se ca o realitate trăită. Se pare că jurnalul este foarte bine reprezentat în perioada interbelică: Mihail Sebastian debutează cu jurnalul său deja celebru, Mircea Eliade îl camuflează sub învelişul mult mai ambiguizant al ficțiunii, Constantin Noica îmbracă jurnalul într-un periplu filosofic, iar Emil Cioran în forma eseului abisal. Aproape toți scriitorii tineri, din a căror generație face parte şi Jeni Acterian, publică un jurnal sau țin în secret unul. Formula jurnalului se pare că îi încântă pe tinerii interbelici care au trecut de experiența romanului analitic proustian şi îşi deconstruiesc textul prin fragmentare pentru a se găsi pe sine. Jurnalul dezvăluie şi învăluie, pentru a se contrage şi pentru a umple spațiul alb dintre zile – grafic şi temporal – cu noi semnificații. Tocmai această formă ce poate fi asemănată cu ceea ce numeau anticii pădurea, şi anume Hylè, adică ființa în care te afunzi literă cu literă, rând cu rând, pentru a rămâne uimit în fața labirintului textual care dezvăluie – refractă – dar şi învăluie, reflectând. Este o dinamică extraordinară a imaginilor, a percepțiilor, a perceperilor şi a privirii multi – unghiulare. Credem că nu este o eroare să ne raportăm la heideggerianul *Holzwege*? [este titlul unei lucrări a sale celebre care presupune „un drum în pădurea vieții şi a operei, o cale

presărată de hățișuri, vreascuri, lăstari haotici, oprindu-se în zone ale nondefrișării"], așa cum o face și J. Acterian pentru care cei care au îmbrățișat acest gen literar „nu s-au rătăcit", ci au parcurs o cale de regăsire a Operei. Jurnalul în viziunea acestei *ființe greu de mulțumit* este „...un gen de literatură asemănător cu mult râvnita *restitutio in integrum*. Din chimia paginilor personale se obține, prin miracolul talentului și puterii de a evoca, mai mult decât materia propriei vieți, metalul nobil – de ce nu aurul – unor vremuri, mult jinduita hierogamie și întâlnirea dintre identitate și alteritate."[12]

Faptele redate într-un jurnal nu sunt întâmplătoare, ale au o anumită importanță pentru acel moment și pentru memorialist. Ele formează un liant, o legătură între evenimentele trecute și cele viitoare. Deși această specie literară urmărește redarea *exactă* a evenimentelor, totuși deosebirea dintre cele două entități *omul diurn* și *omul nocturn* produce o modificare clară a informației și a semnificației, modificare evidentă chiar de la început datorită imperiului ontologiei scrisului. *Eul nocturn* relatează, interpretează și modifică întâmplările prin care trece *eul diurn*, oferindu-le alte semnificații. Intenția primordială sfârșește prin a fi „falsificată", astfel încât jurnalul se transformă în *noctal*, iar paginile adoptă, fără să vrea, o viziune ficțională.

Lipsa de onestitate a redactării, a transcrierii informației i se poate imputa condiției stilistice a jurnalului și, nicidecum, autorului. De fapt nu redarea anostă atrage atenția asupra unui jurnal, ci tocmai raportarea narațiunii la conștiința *eului nocturn*. O notație eficientă se realizează doar într-o stare de reculegere. *Omul diurn* care acționează, participă activ la evenimente nu poate nota; îi este imposibil să mediteze și, cu atât mai puțin, nu meditează în scris. Pagina elaborată aparține altei entități care are posibilitatea să transcrie, chiar dacă, logic vorbind, este vorba despre aceeași persoană.

Există o diferențiere de sens între *jurnal* – însemnări zilnice ale cuiva despre anumite evenimente legate, de obicei, de viața sa; însemnări zilnice ale unor observații științifice și *memoriu* – lucrare beletristică cu caracter evocator, conținând însemnări asupra evenimentelor petrecute în timpul vieții autorului (și la care a luat el parte).

De mult timp comentatorii literaturii acceptă și chiar apreciază distanțarea spirituală produsă între eveniment și notarea lui pe hârtie. Este greșit a considera că *jurnalul intim* demonstrează un eșec individual. El marchează, de fapt, victoria omului asupra timpului etern, delimitându-l. Prin exercițiul transcrierii un autor de jurnal (de)săvârșește o operă eroică, de multe ori mult mai expresivă decât redactarea unor romane, sau conceperea unor poezii; este evidentă revolta ontologică a creatorului, revolta contra trecerii timpului.[13] Referitor la importanța jurnalului în literatura contemporană putem conchide apelând la aprehensiunea și luciditatea Jeniei Acterian, că: „Jurnalul poate fi un drum forestier sau o cale ce nu duce nicăieri în literatură. Dar, prin jurnalul autentic, literatura își aduce aminte că nu se susține doar printr-o stivă de fraze sau un braț de metafore. Literatura nu poate fi decât însăți pădurea către care înaintează sau orbecăie acele drumuri numite de Heidegger *Holzwege*, defrișând ignoranțele și prejudecățile noastre, gândirea culturii în eprubete, sub picătura chinezească a cenzurii."[14]

Ce se întâmplă însă în cazul în care consemnarea evenimentelor se realizează după mulți ani și la o altă vârstă?

Pornind de la eseul Structura liricii moderne semnat de Hugo Friederich identificăm o asemănare între poetul modern și un memorialist privind viziunea despre artă. Conceperea unei poezii presupune „suspendarea totală a succesiunii temporale, ba chiar a timpului ca atare"[15], situație regăsită și în redactarea memoriilor.

Notațiile intime ale scriitorului Ioan Slavici din Amintiri, Lumea prin care am trecut, Închisorile mele, Fapta omenească sunt exemple clare de literalizare, de folosire a unor evenimente, fapte, persoane ca pretexte literare. Memorialistica lui Slavici are un pronunțat caracter informativ demonstrându-şi astfel valoarea de document în cercetările de istorie literară. Datele pe care le oferă nu se bazează numai pe memorie; scriitorul oferă diverse documente, extrase din presă, reproduce scrisori etc.

Multă lume consideră că toate opere sale cu un vădit caracter confesiv aparțin ultimei perioade a vieții scriitorului; Închisorile mele apar în 1921, Amintiri în 1924, iar Lumea prin care am trecut se tipăreşte postum. Totuşi volumul Amintiri este o culegere antologică ce reuneşte articole publicate, în mare parte cu un deceniu înainte, părți din corespondență şi chiar referiri la proza sa. Regăsim aici articole publicate cu prilejul serbării de la Putna, din 1871, sau a comemorării din 1909, la 10 ani de la moartea poetului, M. Eminescu – îi dedică acestuia mai multe articole, continuate cu cele din 1921 şi 1922. În centru atenției sale se află şi alți scriitori, V. Alecsandri, I. Creangă, G. Coşbuc, I. L. Caragiale, respectiv mentorul „Junimii", T. Maiorescu. Importante sunt şi articolele scrise cu ocazia aniversării în 1901, a semicentenarului întemeierii Societății „România Jună".

Viziunea memorialistului se modifică în Închisorile mele şi Lumea prin care am trecut; în prim plan trece istorisirea vieții sale. Probabil, punctul de plecare al însemnărilor regăsite în aceste opere este perioada de după anul 1918. „Amintirile" apar sub forma unor pledoarii în favoarea orientării şi luptei sale politice. Vina lui Slavici pentru cele săvârşite ar fi aceea de a fi mers pe drumul din tinerețe la maturitate şi la adânci bătrânești. Contemporani precum Maiorescu, Eminescu, Iorga şi alții sunt evocați în ambele lucrări, în postura de martori şi susținători ai cauzei sale. Mult mai sistematizată apare Lumea prin care am trecut, oferind o ultimă „privire" asupra vieții, dar, mai ales asupra activității sale literară şi artistică. Modalitatea în care ni se prezintă perioada copilăriei şi a adolescenței este filtrată prin conştiința persoanei mature, ajunsă la aproape 75 de ani, astfel încât evenimentele sunt rememorate chiar cu un simț ironic la care a ajuns Slavici printr-o evidentă detaşare de sine. Nu este vorba de o recuperare directă, chiar dacă incursiunile în viața trecută au fost frecvente, sau accidentale. Prin însăşi natura ei, adolescența este o perioadă confuză, închisă într-o părticică a memoriei. Multe evenimente sunt acum altfel văzute şi interpretate riscând să ofere o altă imagine despre sine. Scriitorul îşi rememorează trecutul din perspectiva întregii sale vieți. Toleranța din copilărie față de diferențele naționale, conştientizată la maturitate, ar sta la baza atitudinii sale împăciuitoare dezvoltată mai apoi într-o stare de duplicitate.

Totuşi „ce se întâmplă când el [scriitorul, memorialistul?], fără să se gândească prea mult la *eul pur* şi la *eul biografic*, se apucă să scrie despre el însuşi şi despre *lumea prin care a trecut* (s.n.)? Cu ce criterii judecăm asemenea scrieri şi cine este autorul care se ascunde în aceste confesiuni? *Eul profund* sau *eul biografic*?... Nu, cumva, memoriile, eseurile biografice, autobiografiile ca atare reprezintă o revanşă a autorului eliminat din ecuație?"[16]

În Fapta omenească regăsim o proză ce ne dezvăluie puternice crize morale ale scriitorului, care debutează odată cu perioada vieneză (1869-1874), se întind pe o perioadă de peste 2 decenii, când autorului i se revelează adevăratele convingeri. Astfel putem vedea în această scriere memorialistică un *jurnal de criză* asemeni poeziei moderne care este

resimțită, de multe ori, ca notație „unor presimțiri şi a unor experimente oarbe, păstrată pentru un viitor oarecare, când de la ea s-ar putea aprinde presimțiri mai luminoase şi experimente mai fericite. Pretutindeni o punere-la-dispoziție a ceva de care acum nu se poate încă dispune."[17] Incursiunea memorialistică a lui Slavici se adaugă numărului relativ mare al *jurnalelor de criză*, care predomină perioada interbelică. Literatura din această perioadă bogată în jurnale nu ajunge însă să ofere *jurnal de existență*. Fapta omenească pare un eseu conceput ca o suită de convorbiri epistolare cu un prieten de aievea sau imaginar. Aici, prin informațiile oferite de natură (auto)biografică, încearcă să-şi argumenteze, să-şi demonstreze principiile care i-au guvernat viața.

În operele sale confesive scriitorul afirmă că de-a lungul vieții şi-a găsit nu „fericire", ci „mulțumire". „Scriam deci pentru mulțumirea mea sufletească, şi-mi era destul că le făceam prin aceasta plăcere unora dintre prietenii şi binevoitorii mei... Scriam pentru că nu eram în stare să mă stăpânesc. Scăpat însă de neastâmpărul de care eram cuprins, puțin îmi păsa dacă se publică ori nu ceea ce am scris: îmi era destul că am citit scrisa mea în fața cuiva."[18] Totuşi pe cât de adevărată este această părere a prozatorului, pe atât de limitată se dovedeşte a fi, deoarece ne mărturiseşte plăcerea pe care o avea de a-şi citi creațiile în fața unui auditoriu, deci un alt motiv pentru care scria. La început era „ascultat" de colegi de la societățile literar-culturale de la Budapesta şi Viena, dar mai ales de Eminescu, apoi de „junimişti" şi în special de Titu Maiorescu, de confrați de la diferitele ziare, „Tribuna", „Timpul", iar spre sfârşitul vieții de soția sa a doua, Eleonora Tănăsescu, care avea a mare autoritate asupra sa, părerile ei fiind de fiecare dată apreciate. Aceste mărturisiri se completează, dar nu se elimină.

Totuşi, în memorialistica sa prozatorului se contrazice evident referitor la imboldurile care l-au determinat să abordeze o paletă largă de specii literare, într-o perioadă întinsă, de aproape 50 de ani: „Partea individuală deci în scrisa mea ca ziarist erau îndrumările pe care le dădeam [...] Cu atât mai vârtos ieşea la iveală această râvnă dăscălească în scrierile mele literare. [...] Scriam pentru că nu eram în stare să mă stăpânesc. Scăpat însă de neastâmpărul de care eram cuprins, puțin îmi păsa dacă se publică ori nu ceea ce am scris..."[19] Pentru a înțelege această stare de lucruri trebuie să avem în vedere aşa numita „biografie interioară" a scriitorului. „Neastâmpărul" şi „râvna" de a scrie au ca punct de plecare, mai degrabă, acea „datorie" atât de specifică fiecărui scriitor. Înclinații asemănătoare se regăsesc la bănățeanul Livius Ciocârlie, care se naşte (n. 1935) după 10 ani de la trecerea în neființă a prozatorului ardelean. Este teoretician, critic, prozator. Volumul Fragmente despre vid propune o nouă viziune asupra memorialisticii româneşti cu mărturisiri întrerupte. „Nimic nu e spus până la capăt: nimic nu poate fi folosit ca depoziție, dacă e să reconstituim timpul trecut. De-ar fi fost doar evenimentele cărora le-am fost, împreună cu autorul, martor, am putea să afirmăm: evenimentele acestea îi aparțin doar Naratorului. Se retrag către interioritatea sa."[20] Această interioritate accede spre acea *transcendență goală*, cuvânt-cheie al liricii franceze moderne, din care se desprinde atât de actual Rimbaud prin propozițiile sale celebre: „Căci ‹‹eu›› e altul. [...] Greşit se spune eu gândesc. Ar trebui să se spună: sunt gândit!"[21]

Uneori impulsurile sufletului omenesc, alteori anumite împrejurări, fapte, sau persoane declanşează dorința de a scrie. Probabil că cea de-a doua categorie l-a determinat să elaboreze romanul Cel din urmă Armaş.

Acest roman publicat în volum în anul 1923 - prima lucrare slaviciană intitulată de la început „roman" - continuă o cale „deschisă" deja în literatura română prin alte proze

care prezintă „decăderea neamurilor”, prăbuşirea morală şi socială a boierimii de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Eroul, Iorgu Armaş, şi-a făcut studiile în străinătate, însoţit pretutindeni de ocrotitoarea sa mamă. Revenit în ţară, asemeni eroului, deja binecunoscutului roman, Viaţa la ţară al lui Duiliu Zamfirescu, Matei Damian, doreşte să se retragă la moşia părintească pentru a implementa mijloacele moderne de cultivare a pământului, cunoştinţe dobândite în urma studiilor superioare agronomice din Germania. Totuşi idealurile nobile „...visul meu e să fac din Valea-Boului o grădină de frumuseţe, în faţa căreia urmaşii să se oprească cuprinşi de mulţumire şi să zică: Pe aici a trecut Iorgu Armaş, fiul lui Radu, nepotul lui Stroe, strănepotul lui Vintilă, odraslă din vechea viţă a Armaşilor.”[22] se vor dovedi doar vorbe.

Acţiunea romanului începe în 1874 – dată discutabilă, deoarece evocarea imaginii unor scriitori ne înclină să avem în vedere anul 1887. Iorgu Armaş doreşte să facă ordine la moşia de la Valea Boului, căzută în paragină, din respect şi iubire nemăsurată pentru mama sa. Optimismul şi entuziasmul îi vor scădea pe parcurs, după ce se va lovi de mai multe greutăţi, în special materiale. Deşi pune cap la cap planuri bine concepute, totuşi el nu suportă retragerea totală la moşie pentru a supraveghea lucrările prelungindu-şi şederea la Bucureşti fiind atras îndeopotrivă şi de o carieră în magistratură. Puţin câte puţin va acorda tot mai multă importanţă petrecerilor, luxului şi societăţii femeilor din mrejele cărora nu va mai putea scăpa. Deşi se îndrăgosteşte de o tânără frumoasă, adolescentă candidă, Alina Ionescu, totuşi nu are tăria de caracter pentru a depăşi diferenţierea socială considerând mai potrivită o persoană de viţă nobilă. Alunecarea spre dezumanizare se va produce vertiginos, mai ales după moartea mamei sale dragi, „sfătuitoarea şi prietena” care-i direcţiona paşii în viaţă. Influenţa nocivă a verişoarei Zoe va fi tot mai puternică, simţindu-se oarecum protejat, în lipsa mamei. Pentru această femeie voluntară, frumoasă şi inteligentă, dar „făţarnică şi vicleană”. Cei doi se vor căsători în taină, deoarece nu a trecut anul de doliu de la moartea d-nei Elena Armaş şi vor pleca în străinătate. Tânărul boier se va dovedi o sursă de plăceri materiale pentru mai experimentata sa soţie aflată la al treilea mariaj. Are momente de luciditate în care se căieşte pentru drumul urmat, dar rămâne subjugat de farmecele naturale ale soţiei doritoare doar de lux şi pertreceri; „Cine a pornit o dată în drumul pe care apucase Iorgu merge şi mereu merge dus fără ca să se mai întrebe unde are să ajungă şi dacă se va mai opri vreodată.”[23] Bineînţeles după ruinarea aproape totală soţul „n-o mai atrage” devenind amanta unui grec bogat, apoi cea care îl va întreţine pe un tânăr brazilian „...un om tânăr, care o toacă mai rău de cum a tocat ea pe alţii.” (p.493)

Este perioada confruntărilor armate din Europa. România se implică în războiul dintre Rusia şi Imperiul otoman pentru a-şi câştiga independenţa. La început Iorgu Armaş este numit funcţionar al Ambasadei Române din Paris, pentru ca apoi, să-şi părăsească soţia prin ţări străine pentru a se înrola în armată. Gestul „porneşte” din orgoliu atât de caracteristic clasei boiereşti, nu din patriotism. Faţă de contemporanul său, D. Zamfirescu, a cărui erou din proza În război era impulsionat de elan patriotic, Slavici îl creionează pe Iorgu Armaş mult mai realist. Participarea la război este, oarecum, o necesitate, acum după cheltuirea aproape a întregii sale averi. După terminarea războiului se retrage la moşie pentru a nu da cu ochii de prieteni, sau rude în faţa cărora s-ar fi ruşinat, dar, mai ales, pentru a încerca măcar acum să-şi ducă la îndeplinire planurile de cultivare a pământului şi de reconstrucţie a conacului boieresc. Totuşi eroul este în continuare lipsit de energie şi de

personalitate. Pentru a-şi achita din datorii vinde o parte din pământ şi din pădure. Se simte singur şi visează cu ochii deschişi la Alina pe care doreşte să o recucerească. Recurge chiar la medicamente, la morfină, în lipsa haşişului, pentru a-şi regăsi oarecum liniştea. Alina însă, proaspăt căsătorită, deşi fascinată încă de imaginea lui Iorgu dovedeşte o mare putere de stăpânire, evitându-l. Recurge la ajutorul altui pretendent din tinerețe, Emil, personaj ciudat şi lipsit de voință, care a iubit-o şi el pe Alina, dar nu a întreprins nimic în acest sens. Aceşti „rivali" vor ajunge să se dueleze, în urma unei dispute violente. Emil este ucis, iar Iorgu, copleşit de remuşcări („sunt nu numai un nemernic, ci şi un mizerabil"), se sinucide luând o doză prea mare de morfină. Soluția aleasă pare a avea la bază un sentiment de vinovăție, totuşi, în condițiile existente, ruinarea şi imposibilitatea redresării ar fi adevăratele motive ale gestului său.

Întâlnim în roman numeroase observații psihologice, adevărate „pilde de viață". Prin aceste reflecții ne oferă o viziune generală asupra personajelor, încercând, de fiecare dată, ancorarea lor în realitatea vremii. Eroii acționează sub impulsul momentului şi al sentimentelor fiind priviți cu îngăduință deoarece sunt oameni; „Ființă şubredă, neajutorată şi plină de neajunsuri fiind, *omul* nu o dată-şi zice: ‹‹Nemernic, ticălos, vrednic de cel mai adânc dispreț eşti!››, şi tot trece toate punțile ca să facă ce nu-i este iertat a face. [...] Adică de ce nu?! Sunt atâția şi atâția care fac aşa şi tot oameni cumsecade rămân! *Omul* trăieşte ca să-şi facă parte de plăcerile vieții"[24] Pentru a explica atitudinea eroului care, deşi conştientizează viclenia verişoarei sale Zoe, totuşi rămâne în prejma sa, prozatorul îi prezintă „crezul" său în viață „Temelia întregii vieți sufleteşti era credința că *omul* are să răspundă pentru toate faptele sale şi are să primească fără de şovăire urmările lor. Cu credința aceasta s-a pomenit om în lume, în credința aceasta l-a întărit lumea în care şi-a petrecut cea mai frumoasă parte a tinereților. Multe s-au schimbat în sufletul lui de când s-a întors în țară, dar credința aceasta a rămas neclintită. Pe ea se răzema acum slăbiciunea lui."[25] O doamnă în vârstă care vrea să-i atragă interesul eroului apelează la câteva reflecții adânci: „...tinerii deşertează paharul dintr-o dată, iară noi, cei mai în vârstă, facem tot ceea ce omeneşte se poate născoci ca să ne putem bucura mai îndelung de ea. [...] Bătrânețea nu zice niciodată *Iubeşte-mă*!, ci numai *Lasă-mă să te iubesc*! [...] E-n deosebirea de vârstă un farmec amețitor, şi nu numai bătrânețele aleargă după tinerețe, ci şi tinerețele aleargă după ce au cunoscut o dată farmecul acesta."[26] Să nu uităm că în momentul apariției romanului prozatorul avea 75 de ani, iar această ultimă observație ar putea fi interpretată ca o opinie la care a ajuns Ioan Slavici, care nu a regretat nimic în viață trăind totul cu acelaşi optimism caracteristic tinereții.

Tot în paginile romanului întâlnim şi o foarte frumoasă definiție a poeziei şi a prozei, „De!... îşi zicea iar. *Poezia* e vis, iar viața petrecută-n aievea e *proză*."[27] Specia prozei, sub diferite forme, se regăseşte în întreaga creație slaviciană. Poate, acum, la bătrânețe regretă că nu a încercat şi specia poeziei. Să nu uităm însă că Ioan Slavici toată viața *a trăit-o aievea*, deci, este explicabil de ce a scris *proză* (s.n.).

Dacă avem în vedere concepția lui Baudelaire pentru care „sensibilitatea inimii nu este favorabilă travaliului poetic, în opoziție cu „sensibilitatea fanteziei", adică fantezia este o operare intelectuală dirijată, atunci, forțând puțin nota, regăsim aspecte ale liricii moderne în creația slaviciană. Convingerea poetului francez este clar exprimată „imaginația nu e fantezia; ... e o însuşire aproape divină care percepe

de la început, în afara metodelor filosofice, raporturile secrete ale lucrurilor, corespondențele şi analogiile."[28] Considerăm că în acest caz reprezentativ este volumul Fapta omenească.

În Cel din urmă Armaş este vizibilă intenția prozatorului de a prezenta societatea bucureşteană de la sfârşit de secol XIX. În centru atenției se află decăderea morală a boierimii. Prin personajul Zoe, care are numeroase legături în lumea „de sus" aflăm despre familia lui Barbu-Vodă Ştirbei; unul dintre gineri trăia cu o guvernantă în Marsilia, alți doi au divorțat. Fiica lui Grigore Ghica a fugit cu un ofițer austriac, care i-a ucis soțul în duel. Şi exemplele pot continua.

În unele momente, chiar capitole întregi, romanul devine o adevărată cronică prin apariția unor personaje autentice ale vremii. Firul acțiunii trenează din cauza acestor informații; ampla lor evocare nu se îmbină cu destinele personajelor cărții. Titu Maiorescu este văzut cu neclintită admirație, Eminescu este descris ca o mare personalitate a vremii, Caragiale are acelaşi caracter zeflemitor. Apar şi alții: Theodor Rosetti, Iacob Negruzzi, A. T. Laurian, Manliu, M. Kogălniceanu, Cleopatra Poenaru-Lecca, Vasile Boerescu, Teodor Nica, dar scopul lui Slavici este de a atrage atenția asupra situației literar-culturale a vremii şi, mai puțin, asupra celei politice. În unele momente prezintă şi lumea profesorilor, învățământul aflat în formele sale incipiente de organizare. Să nu neglijăm importanța acestor pasaje, care, trag atenția asupra apariției „unei noi religii", adică „învățarea scrisului", astfel încât opera „...e, până la un punct, un roman uluitor în care învățătorii, profesorii discută ce trebuie să fie învățarea limbii române; că limba română trebuie învățată în şcoală. [...] Romanele sale Din bătrâni şi Cel din urmă Armaş nu sunt opere inutile: ele ilustrează (până la capăt, aş vrea să scriu) vocația eşecului, aşa cum doar un mare scriitor şi-o poate exprima."[29] Prin prezentarea acestora, probabil, Slavici simțea nevoia să lase posterității un document de epocă – Amintiri şi Lumea prin care am trecut nu au apărut încă în volum, deşi, cu siguranță, erau redactate deja în momentul publicării romanului – sub o altă formă decât cea pur memorialistică. Este de apreciat şi modul în care reuşeşte să transforme elementele de jurnal în ficțiune romanescă, o convertire „a lumii prin care a trecut" în substanța epică a unui roman.

Dintre lucrările sale memorialistice, Fapta omenească se dovedeşte a fi „o formă de extensiune a dialogului: cu existentul, cu alteritatea, cu identitatea."[30] Într-adevăr, formal, acest jurnal intim – din categoria celor de criză – conține mai multe scrisori adresate unui eu imaginar încercându-se astfel, o conciliere a celor două ființe care există în confesiune, *identitatea* şi *alteritatea*. Primele şapte scrisori au în vedere „formarea intelectuală" a scriitorului care s-ar circumscrie între anii 1850-1873, în timp ce următoarele trei evocă perioada cuprinsă între anii 1869-1873, adică viața scriitorului în capitala Imperiului Austro-Ungar, împreună cu bogate informații despre colegul şi prietenul, Mihai Eminescu, respectiv despre climatul intelectual al Vienei.

În memorialistică ca şi în cazul jurnalului intim, sau al autobiografiei, instanțele narative coincid; autorul se identifică cu cel care povesteşte, dar şi cu cel despre care se povesteşte. Într-adevăr față de o autobiografie, sau jurnal intim un autor de memorii, aşa cum ne spune şi Philippe Lejeune, apare în ipostaza unui martor dublu al existenței, dar şi al epocii, „ceea ce este personal este punctul de vedere individual, dar obiectul discursului este ceva ce depăşeşte cu mult individul, este istoria grupurilor sociale şi istorice cărora le aparține."[31] În memorii, naratorul „se

prezintă", fără să facă abstracție de lumea în care trăiește. Însă această prezentare atrage alte probleme: un volum de memorii nu ar putea conține, implicit, o autobiografie (?), sau o autobiografie nu poate fi extrasă dintr-o epocă încât prezintă şi date sociale, etice, moravuri, sau mentalități. În concluzie este foarte greu să realizăm o delimitare între memorii, autobiografie şi jurnal având în vedere modul de expunere identic, persoana I.

Diferența este evidentă între diferite „genuri ale biograficului" dacă avem în vedere structura naturii confesive. Un jurnal presupune o însumare de fragmente supuse unei continuități în cronologie; autobiografia este lineară, coerentă, cu un scenariu previzibil. Prezintă o istorie ordonată, deşi „nefinalizată" prin care se atrage atenția asupra vieții celui care o povesteşte şi, bineînțeles, o consemnează. Nu este importantă cronologia evenimentelor; sunt frecvente salturile în timp, reveniri, paranteze, chiar „rupturi". Ca şi memoriile autobiografiile păstrează logica narațiunii confesive.

Un alt aspect important este momentul redactării. Un memorialist nu notează zilnic, ținând cont de ordinea cronologică, nu aşterne pe hârtie grăbit tot ce-i trece prin cap sub impulsul spontaneității. Narațiunea sa este retro şi intro-spectivă astfel încât problema timpului nu mai contează. Un jurnal este redactat sub impresia evenimentul, în timp ce memorialul redă o istorie, un fapt desfăşurat, poate, cu mult timp în urmă, astfel încât perceperea sa suportă modificări. Dacă legea simultaneității nu se aplică apar semne de întrebare vis-a-vis de autenticitatea confesiunii. În fond, elementul esențial devine discursul care poate reda verosimilul; un volum de memorii prezintă direct, sau indirect, o viață, o istorie. În studiul său, criticului Eugen Simion atrage atenția că o carte de memorii tinde să transforme o viață într-un destin prin intermediul unei povestiri care nu respectă legile ficțiunii. Suntem de acord cu faptul că ficțiunea, totuşi, există în orice narațiune memorialistică: aceea care respinge ficțiunea literaturii. Aceasta nu inventează în sens strict personaje, dar transformă, uneori, personaje reale ale unei epoci în personaje care au relevanță, personaje memorabile, proprii literaturii. Identitatea lor se pierde în narațiune, rămâne doar semnificația lor în ordine morală şi psihologică. În aceste condiții memorialul este un pariu cu literatura. Nu toate cărțile de memorii îl câştigă, dar toate, chiar şi cele care se opun literaturii şi convențiilor ei, tind să devină literatură.[32]

În Fapta omenească sunt reunite unele articole publicate deja în presă, care se referă la diferite personalități ale vremii (o „prelucrare literară" pe marginea unei scrisori trimisă de Slavici lui T. Maiorescu din timpul călătoriei acestuia în Italia; „un răspuns" dat lui B. P. Hasdeu în apărarea prietenului său, Eminescu; diferite lucrări avându-l în centrul atenției pe marele poet; descrieri ale vieții şirienilor şi ale învățătorilor din satul său natal; un articol-necrolog în memoria lui I. L. Caragiale; o prezentare a artistului D. Ionescu, sau a castelului de la Măgurele). Un loc aparte îl ocupă Fragmentele din *jurnalul intim* în formă epistolară[33], care apare în presă postum, dar informațiile de aici sunt folosite în romanul Cel din urmă Armaş. Această lucrare are un loc independent față de Fapta omenească – deşi se regăseşte încorporat în aceasta – şi de Închisorile mele. Se constituie tot din câteva scrisori, patru de această dată, dar metoda de abordare este diferită. Jurnalistul renunță la forma dialogată, preferând descrierea; porneşte de la o auto-recunoaştere subiectivă pentru a ajunge în planul *ficțiunii involuntare*. Ioan Slavici adoptă aceeaşi metodă ca

Jules Michelet, care vorbeşte despre cele două entităţi (eul scris şi eul biografic) adresându-i eului mai puţin cunoscut o scrisoare, sau mai multe. [34]

Probabil că este impropriu să numim această lucrare jurnal, deoarece se regăsesc aici toate trăsăturile unei *autobiografii*; evenimentele au fost dezvăluite la o anumită distanţă de timp după derularea lor, sunt comprimate mari secvenţe temporale în pasaje epice ample, iar metoda de expunere este introspecţia. Totuşi să nu uităm că printr-un jurnal intim se atrage atenţia unei noi identităţi a scriitorului, iar identitatea nou dobândită este *autobiografia*. Acest lucru se regăseşte şi în „amintirile" lui Ioan Slavici.

În Jurnalul intim scriitorul se referă la mai multe momente din viaţa sa, petrecute după anul 1875 descriind Bucureştiul, sau întocmai asemeni soţiei sa, Eleonora Tănăsescu[35], viaţa de la Măgurele, când conducea Institutul „Ioan Otetelişanu" (1894-1908). Descrierea de aici a capitalei se regăseşte în romanul Cel din urmă Armaş. Cronologic, proza va vedea lumina tiparului înaintea jurnalului.

Paginile jurnalului slavician sunt impregnate cu părerea de rău a prozatorului faţă de imaginea de altă dată a Bucureştiului „A fost odată la Bucureşti o lume frumoasă, pe care nici eu n-o cunosc decât din spusele celor mai bătrâni şi din rămăşiţele pe ici, pe colo încă păstrate ale ei."[36] Accentele pesimiste ale scriitorului ne trimit cu gândul la viziunea pe care a avut-o Mihai Eminescu în diferite poezii, Epigonii, Scrisoarea III. Contemporanii nu apreciază şi nu respectă creaţiile înaintaşilor, una dintre cauze fiind schimbarea produsă în conştiinţa oamenilor „Aici iese la iveală nota distinctivă a noului rând de oameni care a dezbrăcat hainele, a părăsit obiceiurile şi s-a lepădat de tradiţiunile părinţilor şi a început un nou fel de a vieţui – parc-ar fi nişte copii găsiţi, care nu ştiu cine le-au fost părinţii. E greu afară din cale, să trăieşti în mijlocul unei lumi alcătuită din asemenea oameni."[37] Asemeni prietenului său „junimist" care oferă soluţii în poezia Glossă şi Ioan Slavici propune „o cale de supravieţuire", dar, mai ales „un îndemn", pentru cel care ar dori să trăiască mai bine: „Dacă vrei să te salţi, huleşte trecutul şi jură că n-a fost nimic bun în el, cântă cu toată însufleţirea lauda prezentului, închide ochii, ca să nu vezi nici una din mişeliile lui, amăgeşte şi pe alţii, ca să nu vadă nici ei suferinţele obşteşti şi obştească decădere, ridică în slava cerului pe cei ce încurajează netrebnicia şi prigonesc buna silinţă – fii om al timpului, în care ţi-a fost dat să trăieşti şi poţi să te răsfeţi în rând cu cei ce fac ca tine."[38]

Caz concret, despre persoane publice care au atras atenţia acelui an 1875 – perioadă cu care începe şi Jurnalul intim – regăsim în romanul Cel din urmă Armaş. Ministru era T. Maiorescu care a urmărit realizarea reformei în învăţământ, dar, proiectul său de lege, deşi a fost susţinut cu un strălucit talent oratoric, a fost respins de opoziţie. Efectul a fost nefavorabil junimiştilor şi implicit conservatorilor, deoarece „Lascăr Catargiu şi-a remaniat însă ministerul şi-n locul lui T. Maiorescu a intrat Petre Carp, care a declarat că el e continuatorul prietenului său T. Maiorescu. Acum lupta, care mai-nainte fusese îndreptată numai contra lui T. Maiorescu, s-a pornit contra tuturor junimiştilor."[39]

Un alt moment asupra căruia insistă jurnalistul este perioada de la Măgurele. La început prezintă geografic şi istoric moşia, insistând şi asupra imaginii lui Ioan Otteteleşianu. Aceste date sunt unice în opera slaviciană. Despre această perioadă vorbeşte şi în alte opere, dar din alte puncte de vedere. Să nu uităm descrierea acestei moşii din Jurnalul soţiei, Eleonora Slavici.

Latura morală este evidentă. Ca orice jurnal intim evenimentele prezentate nu rezultă doar din plăcerea instruirii, ci poartă o morală, chiar o învățătură. Scriitorul folosește și această ocazie pentru a-și prezenta originea țărănească, origine cu care se mândrește „Sunt, precum știi, om crescut în mijlocul poporului, îi cunosc bine pe țăranii noștri și știu să vorbesc cu dânșii și să le deschid inimile."[40] Astfel datorită „formării sale" a reușit să transforme averea institutului, lăsată în paragină de 10 ani, într-o moșie înfloritoare; în același timp a fost un apropiat al țăranilor încercând „să-i apere" de arendașii doritori doar de câștig. Această experiență de viața l-a ajutat să-și formeze o mai bună și cuprinzătoare concepție despre țăranul român „Trăit între românii din țările Coroanei ungare, îmi făcusem gândul că aceștia sunt oameni mai potoliți, mai cu rost și mai cu virtute decât frații lor din România, care sunt mai vioi și mai iscusiți, dar și vicleni și lipsiți de bărbăție. În curând m-am convins, însă, că ei sunt în toate privințele superiori, oameni pe care te poți rezema, cu care înfrunți orișice primejdie, și e o mare mulțumire să stai de vorbă ori să lucrezi împreună cu dânșii, după ce le-ai deschis odată inima."[41]

Identificăm cel puțin 4 situații, referitor la modul în care Ioan Slavici utilizează materialul memorialistic. În primul rând elementele autobiografice se regăsesc în cuprinsul altor lucrări apărute de-a lungul vieții în diferite publicații. Astfel întâlnim „amintiri" în articole politice, culturale și chiar istorice (ex. Crișenii noștri, Românii din Ardeal, Românii din regatul ungar etc.). O altă situație este aceea că jurnalistul regăsește material memorialistic în diverse opere, chiar nuvele. Grupate, „aceste documente" oferă o imagine complexă asupra unor momente din viața scriitorului (Sărbători fericite, Ideografia, Vederi din Carpați, Sepi, Bumbu țiganul). Vorbim despre memorialistica lui Slavici din momentul în care regăsim în opera sa evocări ale personalităților vremii. În acest caz avem în vedere „amintirile" despre Maiorescu, Eminescu, Caragiale, Coșbuc, Diamandi Manole, I. Bechnitz și mulți alții. Bineînțeles „soțul și mentorul" său – așa cum îl numește pe Eminescu în Fapta omenească – se află în centrul atenției prin numeroasele studii (ex. Eminescu – omul, Eminescu și limba românească, Eminescu la București, Pesimismul lui Eminescu, Eminescu și Caragiale etc.). Un ultim caz ar fi acela că operele sale memorialistice, Închisorile mele (1921), Amintiri (1924) și Lumea prin care am trecut (postum) se completează prin informațiile aduse, toate depinzând de cea mai valoroasă, Fapta omenească, scrisă în 1888. Elaborată în carceră, la Vaț se constituie din 10 scrisori, dintre care cele mai importante, ca evocare, sunt ultimele cinci. Aceste „epistole" au fost publicate inițial în „Tribuna", în perioada octombrie-decembrie 1888. Unele evenimente petrecute în „vremurile amintite" sunt omise, de exemplu serbarea de la Putna, probabil din cauza împrejurărilor redactării. Deși intenția scriitorului nu este de a concepe o operă de memorialist, ci de a ilustra concepte, teze, de cel mai multe ori cu valoare morală, totuși informațiile autobiografice sunt evidente, iar autoportretul este „o fatalitate" a jurnalului intim, o țintă inconștientă a celui care scrie. De fapt locul privilegiat al autoportretului rămâne jurnalul intim, iar cadrul credibil în care autoportretul poate deveni o realitate viabilă este alcătuit din combinația de discontinuitate temporală și de permanență a ființei mărturisitoare.

Scrisorile adresate *eului biografic*, deși destinatarul este indicat drept „om tânăr", abordează o paletă largă de probleme morale, fără a avea pretenția de a epuiza subiectul. Temele dezbătute oferă o altă viziune asupra lucrurilor și, de aceea,

ele nu puteau fi discutate decât în anumite momente. Astfel încearcă să explice *eul scriptic* încercarea de a depăşi aşa numitul complex Villon[42] „Nu din nepăsare, nici din neglijență te-am lăsat să aştepți, ci fiindcă țineam să-ți dau un răspuns lămurit, şi multe fapte petrecute, multe vederi emise de alții a trebuit să-mi reamintesc, multe seri a trebuit să petrec între patru pereți, aşa numai eu singur cu gândurile mele, până ce am ajuns să mă simt din destul dumirit."[43] Într-adevăr textul confesiv este o expresie a individului însingurat. În sprijinul acestei idei putem aminti punctul de vedere al francezului M. Proust, „...putem considera cărțile drept *copii ai tăcerii* sau *copii ai singurătății* [...] jurnalele sunt operele singurătății, tăcerii, izolării şi, nu de puține ori, jurnalele sunt fiice ale melancoliei, iar diariştii – amanți ai solitudinii."[44]

Această scriere este memorabilă; în literatura română este receptată ca o „metaforă a acestei nedumeriri de proporții în legătură cu ceea ce crede cineva că ştie să facă şi natura reuşitelor la care constată că a ajuns, a eşecurilor pe care nicidecum nu le prevăzuse, în genere – a atât de derutantelor avataruri ale cunoaşterii şi a acțiunii."[45]

Într-un text confesiv, cum e cazul Faptei omeneşti, „*autorul* încheie un pact autobiografic şi un pact istoric; el *îşi scrie* viața după ce o trăieşte şi, din această pricină, viziunea scriitorului poate schimba sensul faptelor trăite."[46] Semnatarul memorialului prezintă o viață trăită, nu imaginată. Totuşi „are libertatea" de a interveni subiectiv „în lumea povestită", astfel încât poate creiona personaje „memorabile". Receptorul acestui tip de scriere, exterior societății înfățişate, apreciază totul în funcție de .... *imaginația adevărului*. Personajul despre care se povesteşte „trăieşte" în mijlocul istoriei, viața sa este într-o strânsă relație cu evenimente şi întâmplări exterioare existenței. Scrierile cu caracter memorialistic, asemeni celor semnate de Ioan Slavici, propun implicit, sau explicit o morală de viață şi un model de viață.

Scriitorul a fost adeptul conceptualizării convingerilor, drept pentru care, spre sfârşitul vieții, readuce în centrul atenției întreaga sa experiență şi cunoaştere, le reformulează, pentru a le oferi o nouă orientare. Fapta omenească este cel mai bun exemplu în acest sens. Aici abordează problema motivațiilor acțiunii umane, elimină, cu bună ştiință, credințele, chiar „superstițioase", după care şi-a guvernat viața, înlocuindu-le cu argumente şi rațiuni extrase din modelul propriei existențe.

În primele două scrisori Slavici abordează problema gratitudinii şi legătura acesteia cu datoria. La un prim nivel gratitudinea ar fi o datorie morală „Am să-i fiu recunoscător; n-am să uit niciodată binele pe care mi l-a făcut; am să-l iubesc; am să răsplătesc binele tot cu bine: aceasta este gratitudinea."[47] Totuşi acest subiect este complex, memorialistul demonstrând mai departe că gratitudine atrage după sine şi ingratitudinea, iar omul, prin chiar firea sa este o ființă ingrată. Din prisma beneficiarului gestului de gratitudine, recunoştința presupune că cel care „te-a îndatorat" ar trebui să-şi primească răsplata prin acel act al binefacerii, fără a mai avea vreo pretenție. Însă un gest de binefacere atrage după sine o relație mai apropiată, chiar o prietenie. Întrebarea este, însă, până când eşti obligat a fi recunoscător în numele binelui făcut? Nu există un răspuns sigur, deoarece cantitatea şi calitatea sentimentului de recunoştință nu poate fi just stabilit.

Dacă la un prim nivel al lecturii această incursiune a memorialistului în hățişurile demonstrației pare a fi o reuşită, totuşi recurge la artificii astfel încât ideile se exclud nefiind complementare. Tonul prea general poate ascunde în spatele raționamentelor, o

realitate particulară, un fapt de viață; scriitorul contesta autoritatea foștilor „junimiști" de a-i mai pretinde ceva în numele vechilor datorii contractate.

Datoria presupune existența a două categorii, cea de tip moral, impusă de societate, respectiv cea creștină, promovată de biserică. Indiferent despre care ar fi vorba sfatul scriitorului este același „... împlinește-ți „datoriile", dar împlinește-le cu toată mulțumirea, iar dacă nu le poți să le împlinești așa și nu-ți pasă de consecințele neîmplinirii, fă ceea ce tu însuți crezi că e bine să faci."[48]

Următoarele scrisori se concentrează în jurul voinței. Sub impulsul acesteia omul își ordonează viața. Voința acționează ca un impuls puternic în conștiința umană intrând, de multe ori, în conflict cu alte sentimente. „Orișiunde și orișicând se iveşte, *voința este numai spre a nu fi şi de aceea ființa ei e zbuciumare, iar zbuciumarea ei o clipă de repaus*, care în conștiința noastră se iveşte ca mulțumire, această singură rațiune a existenței noastre."[49] Contestându-l la un moment dat pe maestrul său, Schopenhauer, memorialistul afirmă că omul nu trebuie să se lase pur și simplu în seama egoistei voințe de a fi, idee adecvată stilului său de viață.

Sub influența lecturilor filozofilor cu care a luat contact în timpul studiilor de la Viena şi-a format concepțiile despre viață. Omul este subordonat unei voințe universale. Tot ceea ce i se întâmplă și acționează asupra sa are ca punct de plecare o voință exterioară „Priceperea, mintea, înțelegerea, darul de a şti şi judeca nu le ai pentru ca să voieşti, ci pentru ca prin ele să ajungi la împlinirea voinței. Nu scruta deci niciodată ce ai să voieşti, ci numai ce ai să faci ca voința ta să fie împlinită; căci tu eşti în lumea aceasta singura ființă care nu numai voieşte, dar şi ştie totdeauna ce anume voieşte."[50] Slavici este adeptul ideilor filozofice ale lui Schopenhauer, pe care l-a apreciat toată viața („filozofia lui Schopenhauer e una din cele mai încântătoare poezii"). A avut momente de revelație atingând starea de „*mulțumirea convingerii*" citindu-i Über die vierfache Wurzel des Satzes von zureichenden Grunde, deoarece „Schopenhauer în cărticica aceasta spune cele mai „seci" adevăruri: ne arată cum omul își pune față cu toate lucrurile întrebarea „*de ce*?" şi caută un „*fiindcă*", un „*pentru că*", un „*deoarece*" drept răspuns la întrebarea pusă. După ce ai citit însă cartea, ți-e parcă te-ai renăscut. Ştii deodată despre ce eşti şi despre ce nu eşti convins, ce poate să-ți deie liniştea sufletească pe care ai pierdut-o prin îndoielile tale."[51] A fost atras însă şi de alte lecturi, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Spencer, J. J. Rousseau, Pestalozzi, dar şi de operele economiştilor Stein, Rau, Roscher, Adam Smith, L. Blanc etc. În același timp participa la cursul de anatomie al lui Hyrtl „omul cinic şi plin de spirit răutăcios", sau cel de fiziologie al lui Brücke „un neamț conștiincios și iubitor de exactitate". Un loc cu totul aparte îi rezervă lui Confucius, pe care îl vedea drept „cel mai cu minte dintre toți oamenii care le-au dat altora sfaturi."[52]

Filosofia morală a lui Confucius pornea de la principiul că omul, fiind o părticică din întreaga natura, un microcosmos, are în sine însușirile generale ale naturii, ale lui *dao*: ordine, dreptate, bunătate, sinceritate. De aceea este suficient ca omul să fie instruit, dirijat, pentru a se perfecționa. Iar perfecționarea se face prin exemplul înaintașilor. După exemplul acestora, copiii trebuie să aibă un respect desăvârşit față de părinți, indivizii să respecte statul, cei vii să-i respecte pe cei morți, împăratul să-i respecte pe iluştrii săi predecesori şi să se supună Cerului. De la cel mai mic până la cel mai mare trebuie să-şi respecte datoriile care revin gradului lor ierarhic. Aceste percepte se regăsim în multe dintre operele slaviciene, fie prin fapte, fie prin modul de a gândi, sau a vorbi al personajelor.

Această nouă viață, presărată cu diferite drumuri în sferele științei, filozofiei, sau artei, i-au produs o schimbare de atitudine, provocându-i nedumeriri obsedante, chiar și în timpul nopții „și când ațipeam așa cu capul plin de frământări, visam fel de fel de dezlegări pentru problemele ce mi se puneau", dar, mai grav o înstrăinare de tot ceea ce-i fusese până atunci drag și valoros „...acum, deși un an trecuse, gândul de a mă duce pe acasă nu mai avea nici un farmec pentru mine, ba chiar mă și supăra câteodată [...] Și abia după ce m-am „stricat" și iar m-am destricat am înțeles și eu cum „se strică" omul între străini."[53]

În memorialistica lui Ioan Slavici este evidentă acea subiectivitate falsificată, care presupune transformarea eului din locutor în interlocutor; în realitate instanța este dublă. Transfigurarea persoanei întâi în personaj ambiguu reprezintă o importantă trăsătură a trecerii ficțiunii în realitate. În Fapta omenească predomină o oscilare între memorie materială și îndreptar etic, ambele fiind regăsite în paginile lucrării astfel încât discursul devine subiectiv.

Pentru a demonstra importanța sentimentului de cumpătare în viața omului – „cumpătul e înțelepciune și înțelepciunea e cumpătare: *stăpânirea de sine a omului care ştie şi înțelege, deci nu voieşte să facă decât ceea ce este în natura lucrurilor să fie*"[54] – scriitorul înfățișează un caz, care s-ar fi putut întâmpla în satul său natal, în spatele personajului aflându-se memorialistul. Istorioara cu profunde semnificații alegorice ascunde și alte înțelesuri. Tema povestirii este frica, dar ale cărei explicații lipsesc, deoarece motivația oferită este exterioară și neplauzibilă. Prin această întâmplare ni se dezvăluie trăirile interioare ale memorialistului; nesiguranță în raporturile cu semenii săi, supravegherea și reevaluarea relațiilor cu oamenii [junimiștii]. „Văzându-şi rostul existenței în utilitatea direct confirmată social, Slavici se simte desființat în momentul când rezultatul muncii lui nu e primit ca util de societatea pe care vrea s-o servească. A fi recunoscut socialmente și a se dispensa totodată de necesitatea acestei recunoaşteri – iată marea dilemă a existenței lui, căreia îi va găsi abia târziu soluția."[55]

Vorbind despre înțelepciune evocă un moment din perioada copilăriei, iar îndemnurile sunt clare „Mă întorc ca totdeauna la începutul vieții mele individuale. Fă și tu ca mine. Căci dacă bine și folositor e să te joci cu copiii pentru ca să-ți dai seama despre faptele lor, cheia înțelepciunii o găseşti numai în amintirile ce ți-au rămas din propria ta copilărie."[56]

Toate aceste pasaje rămân în sfera ficțiunii, dar nu este un *ichroman* (formulă banală narativă ce aparține subiectivității). Lucrarea nu este doar un document, ci se încearcă un fel de dialog prin ricoşeu pentru a ieşi dintr-o rețea invizibilă de gânduri și imagini abstracte; practic părăseşte sfera subiectivității pure.

Chiar dacă impresia produsă este aceea a contrazicerii, memorialistului, la un moment, dat ține să-și justifice atitudinea „eu nu biografia mea vreau să ți-o fac: „e indiferent pentru tine dacă aşa ori altfel au fost părinții mei, aşa ori altfel a fost lumea în care am crescut, aşa ori altfel a fost copilăria mea."; „Ce-ți pasă dacă sunt ori nu născociri?"[57]

În Fapta omenească aflăm despre împrejurarea în care Slavici a luat contact cu ideile filozofului chinez, Confucius. Admirația, pentru acest cugetător, a fost consecventă, probabil, deoarece îi confirma povețele primite acasă, „singurul *loc*, cu *timpul* lui unic, unde, prin grija părinților, impulsurile „sinelui" individual vin în inițială atingere cu nucleul – totdeodată – al „sinelui" și al „supraeului" colectiv, începând a duce prin conlucrarea lor la ceea ce Slavici numea „plămădirea"

sufletului, a „eului”.”[58] Asemeni eroilor săi reprezentativi avizi după informații, scriitorul este într-o continuă căutare ajungând să studieze cărți de istorie, geografie, literatură, sau filozofie. Ecourile moralei confuciene – „Omul se dezvoltă şi merge spre perfecțiune stârpind din sine însuşi tot ceea ce e de prisos şi povară numai pentru viață”, sau „Întăreşte în copiii tăi ceea ce era bun şi slăbeşte în ei ceea ce era rău în părinții tăi”[59] – sunt evidente în numeroase opere, Pădureanca, Mara, Moara cu noroc, Comoara, scrieri pedagogice etc.

Alte sfaturi prezente, în stare latentă, în Fapta omenească, despre rolul şi importanța iubirii, despre timpul fericirii, despre influența impulsurilor momentane asupra minții şi sufletului uman sunt magistral exemplificate în Mara, Din bătrâni, O viață pierdută, sau Moara cu noroc.

Ioan Slavici, asemeni lui Béatrice Didier, vede textul confesiv ca pe o operă literară, ca dorință de a face literatură, astfel încât prioritară este intenția literalității. Întreaga memorialistică reprezintă un suport pentru ficțiunea romanescă, pentru fantezie, concept fundamental, care la Baudelaire, este o „facultate creativă prin excelență, adică ‹‹ regina facultăților omeneşti ››.”[60]

Prin textele sale confesive Ioan Slavici anticipă, în mod practic, ceea ce, peste aproape două decenii T. Vianu va afirma „...literatura subiectivă este produsul *eului empiric* al scriitorului, deosebit de *eul simbolic* al poeziei; [...] exisă mai multe motive pentru a scrie literatură subiectivă (memorii, autobiografie, jurnale...), unul iese însă în față şi acesta este felul nou în care omul modern începe să se considere ‹‹ nu ca depozitarul unei idei eterne, ci ca produsul unor împrejurări în desfăşurare; desfăşurarea, creşterea, formația nu sunt însă nicăieri mai sensibile decât în propriul tău caz; istoria este, în primul rând, propria ta istorie; aşa au apărut autobiografiile moderne, ca un rezultat al dinamizării imaginii omului››.”[61]

În concluzie opera lui Ioan Slavici este o viziune a realității; pornind de la elemente ale concretului prozatorul obține o analogie a realului.

BIBLIOGRAFIE

1. J. Acterian, Jurnalul unei ființe greu de mulțumit, 1932-1949, text ales, note biografice Arşavir Acterian, ed. îngrij., traduc., note bibliografice, postafață Doina Uricariu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.
2. G. Călinescu, Istoria literaturii române de la origini până în prezent, ediția a II-a revăzută şi adăugită, ediție şi prefață de Al. Piru, Bucureşti, Editura Minerva, 1988.
3. ***, Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1996.
4. H. Friederich, Structura liricii moderne, Bucureşti, Editura Univers, 1998.
5. ***, Istoria literaturii române, vol. III, Epoca marilor clasici, Bucureşti, Editura Academiei, 1973; volumul dedicat lui Ioan Slavici a fost semnat de Ov. Papadima.
6. P. Marcea, Ioan Slavici, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.
7. M. Mihăieş, Cărțile crude, Jurnalul intim şi sinuciderea, Timişoara, Editura Amarcord, 1995.
8. George Munteanu, Istoria literaturii române, Epoca marilor clasici, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1980.
9. M. Popescu, Slavici, Bucureşti, Editura Cartea românească, 1977.
10. Eugen Simion, Ficțiunea jurnalului intim, vol. I, Există o poetică a jurnalului?, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
11. Eugen Simion, Ficțiunea jurnalului intim, vol. II, Intimismul european, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.

12. Eugen Simion, Ficțiunea jurnalului intim, vol. II, Diarismul românesc, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
13. Eugen Simion, Genurile biograficului, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2002.
14. Eugen Simion, Întoarcerea autorului, Eseuri despre relația creator-operă, Bucureşti, Editura Cartea românească, 1981.
15. Eugen Simion, Sfidarea retoricii.Jurnal german, Bucureşti, Editura Viitorul Românesc, 1999.
16. Eugen Simion, Timpul trăirii, timpul mărturisirii..., Jurnal parizian, Bucureşti, Editura Cartea românească.
17. C. Ungureanu, Geografia literaturi române, azi, vol. IV, Banat, sinteze, Piteşti, Editura Paralela 45, 2005.
18. C. Ungureanu, Ioan Slavici, monografie, antologie comentată, receptare critică, Braşov, Colecția Canon, Editura Aula, 2002.
19. D. Vatamaniuc, Ioan Slavici. Opera literară, Bucureşti, Editura Academiei, 1970.
20. Mihai Zamfir, Cealaltă față a prozei, sinteze, Bucureşti, Editura Eminescu, 1988.

NOTE

[1] J. Acterian, Jurnalul unei ființe greu de mulțumit, 1932-1949, text ales, note biografice Arşavir Acterian, ed. îngrij., traduc., note bibliografice, postafață Doina Uricariu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 522.
[2] Eugen Simion, Genurile biograficului, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2002, p. 11.
[3] Eugen Simion, Ficțiunea jurnalului intim, vol I, Există o poetică a jurnalului?, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 12. [4] Paul Valéry, Oeuvres, I. Gallimard, 1957, p. 565.
[5] Vezi Robert Musil, Journaux, I, Seuil, 1981, p. 34.
[6] Vezi G. Călinescu, Cronicile optimistului, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964, p. 135.
[7] Eugen Ionescu, Nu, în *Vremea*, 1934, p. 279.
[8] Mircea Eliade, Oceanografie, în Drumul spre centru, Bucureşti, Editura Univers, antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu şi Andrei Pleşu.
[9] Ştefan Aug. Doinaş, Micro-jurnal anti-jurnal, în *Caiete critice*, nr.3-4/1986, p. 54.
[10] Vezi Mihai Zamfir, Voiaj la runele jurnalului intim, în *Caiete critice* nr.3-4/1986, p. 126.
[11] Eugen Simion, Ficțiunea jurnalului intim, vol I, ed. cit., p. 9.
[12] J. Acterian, op.cit, p. 535.
[13] Vezi Mihai Zamfir, Cealaltă față a prozei, sinteze, Bucureşti, Editura Eminescu, 1988, p. 138.
[14] J. Acterian, op. cit, p. 542.
[15] H. Friederich, Structura liricii moderne, Bucureşti, Editura Univers, 1998, p. 202.
[16] Eugen Simion, Genurile biograficului, ed. cit., p. 9.
[17] H. Friederich, op. cit., p. 176.
[18] Ioan Slavici, Lumea prin care am trecut, în Opere, vol. VI, studiu introductiv şi cronologie de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Național, 2001, p. 284.
[19] Ibidem p. 284.
[20] C. Ungureanu, Geografia literaturi române, azi, vol. IV, Banat, sinteze, Piteşti, Editura Paralela 45, 2005, p. 145.
[21] H. Friederich, op. cit., pp. 59-60.
[22] Ioan Slavici, Cel din urmă Armaş, în Opere, vol. V, studiu introductiv şi cronologie de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Național, 2001, p. 227-228.
[23] Ioan Slavici, op. cit., p. 422.
[24] Idem, op. cit., p. 415.

[25] Idem, ibidem, p. 418-419.
[26] Idem, ibidem., passim 464, 466.
[27] Idem, ibidem., p. 488.
[28] Ch. Baudelaire, Critica literară și muzicală. Jurnale intime, trad. Liliana Țopa, E.L.U., 1968, p.99. apud. H. Friederich, op. cit., p.33.
[29] C. Ungureanu, Ioan Slavici, monografie, antologie comentată, receptare critică, Brașov, Colecția Canon, Editura Aula, 2002, passim 56, 57.
[30] M. Mihăieș, Cărțile crude, Jurnalul intim şi sinuciderea, Timişoara, Editura Amarcord, 1995, p. 29.
[31] Eugen Simion, Genurile biograficului, ed. cit., p. 11.
[32] Idem, Ibidem, pp. 14-15.
[33] În continuare vom folosi denumirea de Jurnal intim.
[34] Vezi Jules Michelet, Journal, vol I, Gallimard, Paris, Editura Viallaneix, 1959.
[35] Vezi Eleonora Tănăsescu, Jurnal, ediție îngrijită de Iosif Pervain şi Virgil Vintilescu, considerații introductive Iosif Pervain, Timişoara, Comitetul de Cultură şi Artă al Municipiului Timişoara, 1969.
[36] I. Slavici, Fragmente din *jurnalul intim* în formă epistolară, în Opere, vol. VI, studiu introd. şi cronologie de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Național, 2001, p. 759
[37] Idem, ibidem, p. 761
[38] Ibidem, p. 761.
[39] I. Slavici, Cel din urmă Armaş, p. 318.
[40] I. Slavici, Fragmente din *jurnalul intim* în formă epistolară, ed. cit., p. 769.
[41] Idem, ibidem, p. 772.
[42] Complexul sau sindromul Villon presupune lamentarea jurnalistului care descoperă că este nepregătit să înfrunte greutatea luptei cu biografia.
[43] I. Slavici, Fapta omenească, în Opere, vol. VI, studiu introd. şi cronologie de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Național, 2001, p. 529.
[44] Eugen Simion, Ficțiunea jurnalului intim, vol I, ed. cit., p. 15.
[45] G. Munteanu, Istoria literaturii române, Epoca marilor clasici, Bucureşti, Editura Didactică şi pedagogică, 1980, p. 607.
[46] Eugen Smion, Genurile biograficului, ed. cit., p.15.
[47] I. Slavici, Fapta omenească, ed. cit., p. 530.
[48] Idem, ibidem, p. 543.
[49] Idem, ibidem, p. 555.
[50] Idem, ibidem, pp. 566-567.
[51]Idem, ibidem, p. 631.
[52] Idem, ibidem, p. 595.
[53] Idem, ibidem, passim 619, 621,
[54] I. Slavici, op. cit, p. 547.
[55] Magdalena Popescu, Slavici, Bucureşti, Editura Cartea românească, 1977, p. 434-435.
[56] Idem, ibidem, p. 595.
[57] Idem, ibidem, p. 587.
58 G. Munteanu, op. cit., p. 614.
[59] Idem, ibidem, p. 658.
[60] H. Friederich, op. cit., p. 52.
[61] Vezi T. Vianu, din psihologia şi estetica literaturii subiective, 1946, apud Eugen Simion, Ficțiunea jurnalului intim, vol. III, Diarismul românesc, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 19.

IDEOLOGIA JUNIMISTĂ REFLECTATĂ ÎN STUDIUL LUI *IOAN SLAVICI*, *NOI ŞI MAGHIARII*

Elena JEBELEANU

Moto: "Noi n-am fi în multe ceea ce suntem, dacă nu am fi unde şi cu cine suntem „ (Ioan Slavici, Noi şi Maghiarii)

Întreaga epocă a marilor clasici din cultura română demonstrează că întâlnirile dintre oameni cu personalități neobişnuite nu pot rămâne fără urmări: Eminescu-Creangă, Eminescu-Maiorescu, Eminescu-Caragiale, Eminescu-Slavici. Iar urmările sunt valoric materializate în opere deosebite. Există parcă un destin al culturii care atrage în jocul său firi asemănătoare sau contrarii, care-şi luminează reciproc caracteristicile distincte, sub zodia unui element coagulant: *cultul valorilor estetice şi spirituale.*

Ioan Slavici este descoperirea lui Eminescu. *„Eram în multe privințe foarte deosebiți unul de altul şi am fost cu toate acestea buni, în mai multe rânduri nedespărțiți prieteni . [...] Eminescu şi eu ne-am împrietenit în iarna anului 1869 la Viena, unde ne urmam studiile universitare".* [1] declară prozatorul în Amintiri (1924). Veneau amândoi din lumi oarecum diferite: *„El crescuse în Moldova, în Bucovina, la Sibiu, la Blaj, la Bucureşti [...].Eu îmi petrecusem în mijlocul Românilor de la Şiria mea numai copilăria, iară mai târziu atât la şcoală, cât şi în afară de şcoală am trăit în societatea maghiară, în care m-am simțit întotdeauna bine, ba-n cele din urmă mai bine decât în cea românescă, pe care o ştiam din copilăria mea."*[2] Slavici era destul de îndepărtat de cultura română, ale cărei valori le va percepe prin filieră eminesciană. La scurtă vreme, în urma numeroaselor discuții, pornind de la lecturi comune, cei doi vor descoperi că-i leagă credința în viitorul neamului românesc, izvorâtă din convingerea despre superioritatea acestuia, precum şi cultul trecutului, polarizat la Eminescu spre Mircea, Țepeş, Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Mihai Vodă, Matei Basarab, iar la Slavici spre Corvin, Horea şi Iancu de Hunedoara.*"Eu voi fi fost atunci pentru dânsul un interesant obiect de studiu, dar el pentru mine era un nesecat izvor de ştiință, de înțelegere şi de îndrumări bune. Orişicât de multe şi de mari ar fi fost neînțelegerile dintre noi, erau câteva lucruri, care ne legau pentru toată viața"*[3], mărturiseşte Slavici, dezvăluind totodată o trăsătură fundamentală a firii sale, pe care sperăm că şi acest articol o va evidenția: dorința de a armoniza contrariile, dublată de capacitatea de a identifica posibilități de armonizare.

Cum îşi petereceau timpul cei doi? Cu folos, după cum deducem din afirmațiile ardeleanului: *„Nu era zi fără ca să ne-ntâlnim, şi toate orele libere ni le petreceam împreună. În urma stăruințelor lui am început să citesc româneşte , m-am deprins încetul cu încetul cu rostirea literară a vorbelor şi am scris, cum zicea el, în şirienească mea, mai întâi comedioara Fata de birău, apoi povestea Zâna zorilor şi în cele din urmă studiul Noi şi maghiarii. Deoarece eu nu eram în stare să scriu corect, el îmi copia manuscrisele, făcând în ele corecturi cu multă discrețiune şi le trimitea la «Convorbiri literare», cu care avea legături."*[4]

Iată în ce atmosferă s-a plămădit obiectul acestui articol, lucrarea Studii asupra maghiarilor publicată episodic în paisprezece numere ale «*Convorbirilor literare*»,

dintre care ultima parte poartă titlul de Noi şi maghiarii. Autorul său devenise deja *„membru îndrăgit al Junimii”*[5], iar preocupările sale răspundeau în bună măsură aşteptărilor societăţii culturale ieşene.

Revista Junimii nu era o publicaţie exclusiv literară, după cum nici societatea patronată de Titu Maiorescu nu era preocupată numai de literatură. Junimea a împletit literatura cu filosofia, sociologia, istoria, dreptul, filologia, ştiinţele, iar *„Convorbirile”* au reflectat fizionomia şi preocupările Junimii. Lucrarea lui Zigu Ornea Junimea şi junimismul enumeră, clasificate pe domenii, diferitele studii apărute în revistă, subliniind creşterea gradată a revistei în valoare, datorită nivelului tot mai ridicat al articolelor, precum şi datorită operelor literare publicate.

„Studiile asupra maghiarilor” elaborate de Slavici s-ar încadra în lucrările de ideologie socio-politică: *„La locul întâi am pomeni studiile lui Theodor Rosetti, Despre direcţiunea progresului nostru (1874), cel de mai târziu - Mişcarea socială la noi (1885) şi cel destul de minor, Scepticismul la noi (1891). Să reamintim, la acest capitol, articolul lui Pogor din 1868 despre opera filozofului englez H.Th. Buckle, Istoria civilizaţiunei în Englitera,. Cum am spus, de opera lui Buckle se va ocupa pe larg şi Xenopol în amintitul ciclu Istoriile civilizaţiunei, ca şi Maiorescu în câteva prelecţiuni. Nu credem că greşim dacă integrăm aici şi cunoscuta lucrare a lui Eminescu (la origine o conferinţă din ciclul prelecţiunilor pe 1876) Influenţa austriacă asupra românilor din Principate apărută în «Convorbiri» în 1876, prin substanţă şi ideologie, o doctă dezbatere de sociologie politico-economică. Tot aici ar trebui citat cunoscutul Studii asupra maghiarilor publicat de Slavici în «Convorbiri» , încă din 1871, lucrare în care elementul politologic se învecinează cu cel etnopsihologic şi statistic.”*[6]

Dacă zăbovim puţin asupra acestei enumerări, remarcăm raportarea explicită la două popoare a două dintre studii: cel al lui Eminescu vizând românii şi austriecii, iar cel al lui Slavici – românii şi maghiarii. Eminescu a crescut în Bucovina, a studiat şi la Cernăuţi şi Viena, între graniţele Imperiului Austro-Ungar, iar Slavici era şi el îndreptăţit prin experienţa-i de viaţă – crescut la Şiria, studiind la Timişoara, Budapesta, Viena – să se pronunţe asupra raporturilor dintre români şi maghiari. În studiul său, la sfârşitul cuvântului introductiv, Slavici se întreabă retoric: *„Are studiul social raţiune ? Este el cu putinţă? Şi este el de lipsă?”* [7], răspunzând afirmativ mai apoi, deoarece *„noi românii, deşi avem în sufletul nostru un sâmbure care diferă de toate celelalte naţiuni, totuşi noi n-am fi în multe ceea ce suntem, dacă n-am fi unde şi cu cine suntem. O mare parte a fiinţei noastre e de tipar străin; suntem mai mult sau mai puţin un rezultat al naţiunilor în mijlocul cărora trăim (n.a.: Incontestabil naţiunile cu care poporul nostru a venit în contact au exercitat o influenţă, însă această influenţă n-a avut niciodată o asemenea pondere încât să schimbe fiinţa naţională a poporului nostru). Aceasta mă îndeamnă de a face câteva reflecţiuni asupra naţiunii maghiare, cu care am stat, stăm şi vom sta în cea mai de-aproape atingere”* [8]. Judecând acestea, considerăm că dintre cele două titluri: Noi şi maghiarii (cum îl numeşte Slavici în Amintiri) şi Studii asupra maghiarilor (cum apare în «Convorbiri»), primul este mai bine adecvat conţinutului şi scopului studiului. Probabil transformarea titlului a fost o consecinţă a fragmentării studiului (unul părea a fi mai multe), precum şi a faptului că anumite părţi ale sale – *„O privire spre trecut”, „Individualitatea maghiară”, „Cultura maghiară”, „Constituţiunea*

maghiară", „Guvernul maghiar" – sunt sau par a fi dedicate exclusiv maghiarilor. Partea a VI-a este numită *„Noi şi maghiarii"* şi readuce studiului, împreună cu încheierea, dimensiunea comparativă, accentuând atât de mult pe noi, încât nu ne putem îndoi că Slavici simte româneşte, cum era şi firesc într-o epocă în care dualismul austro-ungar nu lasă românilor din Transilvania posibilități de a se manifesta ca națiune.

În 1911, Slavici, atât de echilibrat, mereu egal cu sine însuşi, va scrie: *" Se împlinesc patruzeci de ani de când am publicat în «Convorbiri literare» studiul Noi şi Maghiarii , în care am desfăşurat vederi pe care le am şi astăzi, şi de atunci şi până acum am publicat mult şi multe, am luat parte la mişcările noastre culturale şi la cele politice şi mi-am făcut încetul cu încetul tuturora cunoscut ca om care cunoaşte oamenii şi împrejurările, e dumirit asupra trecutului şi ştie să spună ceea ce simte ori gândeşte.(s.n.)."* [9]

Cât de cuprinzător şi just se autocaracterizează Slavici! Cumpătat, echilibrat, clarvăzător, obiectiv, el ştie cum să spună ceea ce gândeşte în acest studiu, declarând intenția de a privi detaşat lucrurile şi de a cerceta serios faptele în vederea emiterii unei sugestii. Căci intenția didactică pătrunde până şi-n studiul sociologic. Întrebarea implicită a studiului ar fi: Suntem, români şi maghiari, într-un impas. Ce e de făcut ? Iar răspunsul pe care-l dă studiul e surprinzător: Ne suntem necesari unii altora, ne completăm; unindu-ne forțele, aliindu-ne vom fi cu adevărat puternici.

Surprinzătoare soluție. Să vedem, deci, cum ajunsese Slavici la ea.

Cuvântul introductiv *(„Punct de purcedere")* dezvoltă idei filozofice şi sociologice menite să atragă luarea-aminte-a cititorului: nu originea comună a indivizilor ce formează un popor, ci dezvoltarea comună a acestora este baza patriotismului; omenirea este singura formă absolută a personalității, căci e facultativ nemărginită; individul este un rezultat al epocii lui, precum şi al influențelor naturale care-l modelează; două națiuni care stau în atingere teritorială sunt una pentru alta şi cauză şi efect, consecința fiind necesitatea de a ne cunoaşte vecinii; studiu social îşi are sensul în faptul că ne ajută să ne cunoaştem mai bine.

Ce elemente din ideologia junimistă se regăsesc aici? Filosofie germană aplicată pe studiu social şi psihologic, teorii istoriste specifice filosofiei romantice germane, evoluționism istoric englez, completat de cel de tip spencerian.

Partea primă a studiilor, O privire spre trecut, prezintă evoluția istorică a maghiarilor, precum şi raporturile acestora cu Transilvania. Se prezintă stabilirea maghiarilor în Europa, civilizarea acestora conducând la *„formarea Ungariei fără voința maghiarilor"*[10]. Se insistă pe însemnătatea domniei lui Ştefan, pe luptele cu turcii şi pe rolul lui Ioan Huniade (Iancu de Hunedoara) în aceste lupte, pe domnia lui Matei Corvin, ales rege de popor, acesta structurând la moartea lui zicala *„A murit regele Matei, a pierit dreptatea"*. Este apoi prezentată decăderea statului maghiar, cu răscoala lui Doja şi înfrângerea de la Mohacs (1526) de către turci, care încheie istoria Ungariei de sine stătătoare, urmând la tron regii din familia de Habsburg. Sunt subliniate influențele germane, italiene, bizantine ce se răsfrâng asupra Ungariei, de-a lungul veacurilor.

Slavici atrage atenția asupra faptului că *„popoarele băştinaşe au trăit lângă maghiari, nu cu sau sub ei."*[11]

Transilvania era țară de sine stătătoare de la sosirea maghiarilor în Europa până sub Leopold I, care unește coroana Transilvaniei cu cea a Ungariei, Transilvania rămânând însă autonomă. Raportul de vasalitate între principii Transilvaniei și regii Ungariei nu era permanent. Anumite părți autonome (Banatul făgărășan, Capitanatul Năsăudului) nu erau unite permanent nici cu Transilvania, deci nici cu Ungaria, iar Banatul temișan, Capitanatul Cetății de Piatră, Capitanatul Maramureșului sunt dovezi de autonomie românească. În consecință doar anumite părți ale Transilvaniei au fost supuse principelui transilvănean, când acesta era destul de puternic pentru a le supune:*"De aici s-a născut apoi* Unio Trium Nationum *contra românilor autonomi."*[12] afirmă Slavici.

Perspectiva asupra istoriei este evoluționistă. Istoria este considerată a fi *„material și mijloc al științelor sociale"*[13]

Cât despre individualitatea maghiară, ea e o consecință a faptului că viața europeană i-a civilizat pe maghiari parțial, noțiuni și fapte europene având la ei un înțeles asiatic. În această asiaticitate ar consta individualitatea lor, ce se caracterizează prin *„zel extravagant și extremitate în afecte"*[14]. Pentru maghiar patriotismul este naționalism.*"Atâta spirit, energie și curagiu, atâta putere de faptă se perde la acești oameni în viforul pasiunilor!"*[15] declară Slavici, compătimându-i cu admirație.

Cultura maghiară are caracter exclusiv național, căci viața lor europeană e o neîntreruptă reacțiune contra spiritului european. Perioada de maximă înflorire culturală e cea a revoluției de la 1848, Petofi Sandor fiind reprezentativ.

Între științe poate fi remarcată doar istoria națională. După 1848 au un bun sistem de învățământ, dar instituțiile de învățământ devin instituții de maghiarizare. Academia și universitățile erau mai mult decât modeste. Concluzia lui Slavici este că maghiarul e menit pentru viața publică, e minunat om politic.

Constituția maghiară era făcută numai pentru maghiari, nu și pentru popoarele ce trăiau alături de ei, fapt care este reprobabil, din perspectiva ideologiei junimiste, Junimea fiind adepta școlii istorice a dreptului, care *„stăruia asupra specificității principiilor de drept la fiecare popor, determinată de procesul organic al evoluției sale istorice."*[16] Chiar Hegel declara: *„Să dai apriori unui popor o constituție care, prin conținutul ei, ar putea fi mai mult sau mai puțin rațională înseamnă a trece cu vederea tocmai momentul prin care o constituție este ceva mai mult decât un simplu obiect al cugetării. Orice popor are, deci, constituția care i se potrivește și care îi aparține"*[17]

Partea fundamentală a studiilor este însă cea care se ocupă de raporturile dintre români și maghiari, cea care compară evoluția unora cu a celorlalți, partea a VI-a, Noi și maghiarii. Slavici realizează aici un raport psihologic și unul politic.

Raportul psihologic evidențiază că maghiarii au adus cu ei din Asia un bagaj de idei foarte mic și datini pe care nu și le-au păstrat, deoarece catolicismul i-a înrâurit în mod considerabil. Au fost productivi numai în epoca mișcărilor naționale, construindu-și o literatură cultă proprie abia între anii 1826-1848. Dacia a fost, în schimb poarta Europei, aici s-au succedat populații amestecate, dar românii și-au păstrat religia, iar în limbă nu sunt chiar atât de multe elemente de origine străină ca în maghiară. Într-un alt articol, Iconarii, Slavici precizează: *„Românii, ca rasă și ca individualitate națională, sunt un popor trainic. Nici unul dintre popoarele din*

Orientul Europei n-a ținut ca dânșii la limba și la obiceiurile lui, nici unul n-a trecut prin atâtea greutăți ca dânșii și nici unul nu și-a conservat firea deopotrivă cu dânșii."[18]

Poezia lui Petöfi Sándor corespunde caracterului maghiar și e singura frumoasă din toată poezia maghiară, după opinia lui Slavici. Patriotismul poetului și înflăcărarea cu care acesta a luptat pentru ideile revoluției sunt remarcate de mulți cercetători, iar Paul Lendvai în recenta sa istorie a ungurilor îi citează versurile pentru a-i ilustra rolul în perioada pregătirii și desfășurării revoluției:

„Ungur sunt eu ! O țară mai frumoasă
Decât a mea nu are cum să fie;
De a creat ceva frumos pe lume
Ni l-a dat nouă Domnul cu mare dărnicie."[19]

scrie poetul în 1846. Raportate la acest text, opiniile lui Slavici sunt întemeiate: regăsim aici mândria națională, siguranța de sine, ideea unicității ca neam, simțim prezența acelui „szilaj" maghiar.

Românii sunt însă *„un popor care și-a păstrat gândirea pentru că era prea frumoasă încât oamenii să se fi putut dezlipi de ea."*[20] Poezia populară românească este produsul sufletului unui întreg popor, în cursul traiului său îndelungat, doina fiind o dovadă. Speciile literare folclorice maghiare își au originea în cele românești – povestea, legenda, balada, cântecul; iar în jocul popular maghiar și-n muzica maghiară sunt și mai puternice influențele culturale românești decât în poezie. Slavici concluzionează: *„Deși poporul român este de secoli apăsat, deși starea lui socială chiar și până-n ziua de astăzi este mai mult ori mai puțin înjositoare, el privește pe popoarele dimprejurul său cu un oarecare dispreț. Această arătare nu este întâmplătoare, ea este <u>urmarea conștiinței de superioritate spirituală</u>."*[21]

Autorul realizează apoi trei prezentări comparative: starea românilor din Ardeal, a celor din Bucovina și a celor din România. În Ardeal cultura era răspândită în popor, morala păstrată, existau meșteșugari și comercianți români și cinci gimnazii (Blaj, Brașov, Beiuș, Năsăud, Brad), dar intelectualitatea românească era neproductivă, deoarece acorda mai multă importanță <u>romanității</u> decât <u>românității.</u> În Bucovina era mai multă sărăcie, învățământul popular era mai neîngrijit, dar contactul dintre Bucovina și România era mai bun decât acela dintre Ardeal și România, iar starea inteligenței din Bucovina (unde intelectualii erau doar germanizați) era mai bună decât cea a aceleia din Ardeal (unde intelectualii erau și maghiarizați, și românizați, și saxonizați). În România situația era dezastruoasă, după opinia lui Slavici: populație mică, sărăcie mare, meserii și industrii nedezvoltate, învățământ poporal în curs de organizare.

Autorul consideră că economic și social Ungaria e mai dezvoltată decât România, dar cele două popoare nu se pot compara, superioritatea spirituală a românilor fiind evidentă, deoarece de-a lungul vremii *„maghiarii au lucrat spre păstrare (a caracterului lor asiatic, n.n.), iar românii – spre formarea individualității lor naționale."*[22]

Chiar și felul în care viețuiesc oamenii este obiect de studiu pentru Slavici: neamțul lucrează sănătos, mult, cu neobosire, dar e lipsit de aplecare pentru viața sufletească, deci are o viață searbădă; maghiarul caută în plăcere îndestulare sufletească, firea lui se oglindește în viața lui, el este capabil a gusta plăcere, dar nu

şi-o poate procura singur; în munca românului predomină plăcerea, el produce puţin, dar lucrul său e o sărbătoare, împodobirea casei şi a hainelor sale arată că el caută mai mult plăcere sufletească decât trupească, având în sine acea putere producătoare ce alcătuieşte formele frumosului."*Pentru orice ocazie românul are datine cu înţeles tainic, un şir întreg de ceremonii ale unei religii, strecurate din geniul poporului, nu mai puţin frumoase decât simbolice. Afară de asta, de-a pururea tânărul spirit al poporului este nesecat în producerea noilor forme: bătrânii îţi fac proverbi asupra întâmplărilor zilnice; junii satirizează prin chiote improvizate; păstorii, inspiraţi de natura dimprejurul lor îşi varsă simţămintele într-o doină gemene cu acea natură; babele îşi adorm nepoţii cu poveşti; întreaga viaţă se petrece într-o lume alcătuită din gândiri frumoase. Şi această lume este temeiul moralei poporului român."*[23]

De ce nu are poporul maghiar aceeaşi putere producătoare? Din multe cauze, inclusiv din aceea că gustul său este amestecat, stricat, germanizat: *„Din aceste scurte expuneri ni se vădeşte măsura în care fiecare dintre popoarele puse în comparaţie este capabil a trăi o viaţă etică. Temeiul acestei capacităţi este, pe de o parte, gustul, pe de alta, măsura puterii producătoare. Nu poate fi nimic mai clar decât aceea că, la poporul maghiar, excentricitatea gustului este un factor demoralizator: fiind gustul prea pretenţios, sufletul nu poate să producă forme destul de vii pentru liniştirea dorinţelor sufleteşti.[...]*

Nu mai puţin firească este demoralizarea aflată într-o populaţie amestecată: prin amestecarea oamenilor se amestecă şi gustul, pierzând el astfel şi caracterul său determinant. Oamenii nu ştiu înşişi ce doresc, care forme deşteaptă plăcere în sufletul lor. Urmarea este: stagnare şi căutarea de plăceri trupeşti.

În contact cu un popor mai civilizat, urmările trecătoare sunt tot acelea: poporului i se dau lucruri produse potrivit cu un gust străin; asta, cel puţin pentru un răstimp mai îndelungat, trebuie să producă o confuzie în gust şi o stagnare în producere [...].Babilonul, Roma şi Bizanţul au căzut numai după amestecarea limbilor."[24] Este evidentă aici manifestarea teoriei formelor fără fond, atât de dragă junimiştilor.

În contemporaneitate, Slavici consideră că nucleul vieţii etice a românilor este Vasile Alecsandri: *„A fost însă un om puternic în suflet, geniu al poporului, care nici în aceste grele împrejurări (înfrângerea revoluţiei de la 1848, n.n.) nu s-a pierdut pe sine însuşi, nu a desperat, nu s-a abătut de la calea pe care a păşit: Alecsandri. El s-a format în lumea mare, dar fondul sufletului său a primit tăria sa din privirea frumosului naţional. Poezia lui Alecsandri este gemene cu acea poporală: tot acea gândire ridicată printr-un gust format."*[25]

Dorinţa junimii academice, puternică şi instinctivă, ca cei buni să se unească şi să lucreze într-o singură direcţie fusese prefigurată de Alecsandri în Imnul lui Ştefan cel Mare:

„O, mare umbră-eroică,
Priveşte visul tău:
Uniţi suntem în cugete,
Uniţi în Dumnezeu !"[26]

Redevenit realist, Slavici precizează că nu ne putem face prea mare iluzii, căci binele este abia plămădit, iar noi *„nu suntem în bine, ci am pornit numai spre bine."* [27] Concluzia sa clară este că maghiarii merg spre rău, se dezvoltă nefiresc cu

felul lor de-a fi, preiau incorect elemente de civilizaţie europeană, în vreme ce românii se dezvoltă, e drept, foarte lent, dar prin propriile lor eforturi. El subliniază, ca pentru a-şi diminua entuziasmul, că *„atât una cât şi alta din aceste stări poate să fie trecătoare."*[28]

Analizează apoi statistic raportul dintre economie, morală şi mortalitate – natalitate (în viziunea lui Slavici, statistica este *„o clipă a istoriei cristalizată în cifre"*[29]), constatând că populaţia e în scădere la ambele naţii, dar că la maghiari scăderea e mai accentuată.

Raportul politic, ceva mai restrâns, reaşază în antiteză *„firea individuală"*[30] a poporului maghiar – caracterizată prin afecte viforoase, voinţă tare, energie, conştiinţă puternică de unitate naţională, răbdare deosebită, optimism – cu cea a poporului român – maximă răbdare, capacitatea de a fi mulţumit în cele mai grele situaţii, conştiinţa superiorităţii sale intelectuale (spirituale, n.n), dar apatie în viaţa publică. Slavici consideră că doar într-un stat naţional, *„cuprinzând în sine pe toţi românii, caracterul român va putea să se formeze definitiv."*[31]

Teritorial, românii sunt avantajaţi, deoarece ungurii sunt puternici numai între Tisa şi Dunăre, pe când românii au Carpaţii, Dunărea, Ţările Oltului, Făgăraşului, Moţilor. *„Avem o ţară pe care n-o ştim iubi destul, afirmă Slavici. Privit din punctul de vedere economic, pământul locuit de români este cel mai bogat din Europa.[...] Câtă bine- cuvântare aruncată într-o singură ţară ! A trebuit să fie mai mulţi Dumnezei pentru ca să poată încărca atâta zestre pe un singur popor ! Şi totuşi, poporul care locuieşte în această ţară e cel mai prăpădit, cel mai părăsit de toţi Dumnezeii."*[32] Ideea prezentată aici este oarecum similară celei din Cântarea României a lui Alecu Russo şi chiar celei din versurile anterior citate din Petöfi (Poate şi poetul maghiar se referea în bună măsură mai ales la Ardeal scriind *„... O ţară mai frumoasă/ decât a mea nu are cum să fie!?")*.

Cu toate că maghiarii reprezentau în ţara lor doar o treime din populaţie, ei au croit o lege pentru naţionalităţi, pentru înfrângerea nemaghiarilor. Românii, în ţara lor, se luptau cu greutăţile constituirii, luând ca model *„cele mai îndeplinite aşezăminte ale unui popor străin, dar înrudit"*[33] – poporul francez. Maghiarii, în schimb, nu sunt pretutindeni în ţara lor la ei acasă, iar ceea ce e mai bun pentru ei nu e la fel şi pentru naţionalităţile din Ungaria, cu care vor avea mereu de luptat. Ei sunt siliţi să facă prea multă politică, iar *„stările administrative sunt într-o stare disperată."*[34]

Concluzionând, Slavici precizează: *„Viaţa României se îndreaptă după viaţa unui popor pe care şi l-a ales drept model. Este un complex de stări primitive, adeseori rele, ce se luptă numai cu vremea; este o purcedere din rău spre bine. Viaţa Ungariei este o desfacere necurmată. Părţile ei se dezvoltă, dar nu împreună, ci fiecare în propria sa direcţie. Este un complex de stări opuse, ce se luptă între ele, este o purcedere din fire spre nefire."*[35]

În încheierea studiilor, autorul subliniază că între cele două popoare n-au fost nici lupte permanente, nici alianţe permanente. Ele au idealuri diferite, românii aspirând spre unirea naţională, iar maghiarii spre o Ungarie mare şi puternică (idealurile sunt chiar antagonice). S-au ajutat mult de-a lungul istoriei, românii apărând ca un scut maghiarii de turci şi de tătari, iar maghiarii apărând ca un scut românii de germani.

Alianța maghiarilor cu germanii nu are temei firesc căci ei, *„un popor cult de aproape 50 milioane, sunt cea mai mare primejdie pentru maghiari, un popor necult, de abia de 5 milioane.”*[36] Singurul aliat firesc al maghiarilor ar fi poporul român, iar singurul sprijin – rasa latină, *”aceea cu care au mai multă comunitate sufletească, cu care au mai multe interese comune şi de care sunt mai puțin primejduiți.”*[37]

De asemenea, pericolul desăvârşit pentru români sunt tot germanii: *„Românii sunt un popor abia plămădit şi încă nu definitiv format: înrâurirea unui element atât de puternic precum este cel german, nefiind el oprit, trebuie să împiedice formarea definitivă şi purcederea spre o proprie dezvoltare a românilor. Providența a aşezat însă între români şi germani poporul maghiar. Orice înrâuriri pornite din Germania asupra poporului român sunt numai indirecte; şi, câtă vreme există un popor maghiar, nu sunt aşa periculoase. Astfel, existența ori neexistența poporului maghiar hotărăşte soarta românilor; numai în spatele maghiarilor o dezvoltare română este cu putință: lipsind acest scut, românii, sub înrâurirea germanismului, s-ar topi încet, dar nesimțit, precum se topesc azi maghiarii.”*[38]

Deci în Orientul Europei, singurul aliat firesc al românilor este poporul maghiar, iar în Europa singurul lor sprijin este rasa latină, din care fac parte.

Paragraful final prefigurează oarecum raportul de forțe evidențiat în Europa de cel de-al doilea război mondial, subliniind necesitatea stabilirii unei alianțe româno-maghiare:

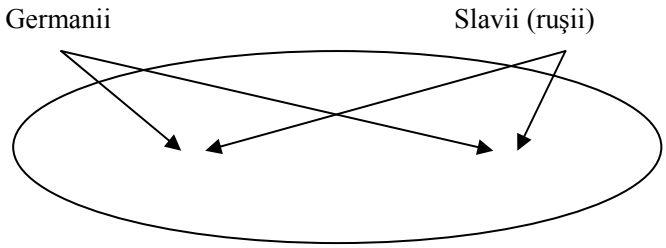

Concluzia studiului şi-a demonstrat deja valoarea profetică: *„Dacă, presupunând o cădere a maghiarilor, până la această cădere românii nu se vor întări destul pentru ca să poată lupta cu germanismul, căderea maghiarilor aduce cu sine şi pe acea a românilor; dacă însă românii vor ajunge această eventuală cădere uniți în suflet, întăriți prin cultură şi puternici prin bogății, căderea maghiarilor pentru ei are să fie începutul unei vieți mândre.”*[39] Din fericire pentru noi, 1918 a însemnat începutul acestei vieți mândre. Întregindu-ne, ne-am putut desăvârşi ființa națională, aşa cum Slavici preconizase. De altfel, el precizează într-un articol scris cu ocazia Marii Uniri, Sărbătoarea Unirii: *„La 24 ianuarie 1859 s-a făcut cel mai hotărâtor pas pentru înființarea statului român prin împreunarea organică a celor două Țări Române. Deşi au trecut însă de atunci peste 50 de ani, unirea sufletească a poporului român nu s-a desăvârşit încă.”*[40]

Istoria a dovedit la 1918 că în Ungaria existaseră naționalități, nu doar o singură națiune, cea maghiară.

Slavici face în acest studiu dovada unei exemplare diplomații, ca un român crescut în imperiu, care e capabil să respecte celelalte națiuni, să găsească soluții

amiabile, să propună, bazându-se pe caracteristicile fundamentale ale celor două popoare, o alianță în spiritul *„coincidentiei oppositorum”* a lui Nicolaus Cusanus.

Cât este Slavici junimist în aceste studii? Format în climatul aceleiaşi epoci culturale, Slavici pune în circulație cum am mai arătat, elemente specifice ideologiei junimiste. La nivel filozofic, orientarea germanofilă este evidentă. Poate şi Eminescu, bun cunoscător al operelor lui Kant şi Schopenhauer, ar fi spus aici vreun cuvânt hotărâtor. Pentru junimişti această orientare este fundamentală. Titu Maiorescu declara: *„La plecarea mea din Berlin pentru a veni în țară, în 1861, însuşi profesorul Werder m-a sfătuit să mă ocup de Schopenhauer, pentru a ajunge prin el la Kant, Critica rațiunii pure, ca un izvor ce va trebui din nou desfundat.”*[41]

Evoluționismul darwinian e prezent şi el în studiul lui Slavici: *„Națiunea română a perit prin sine ? Ba!, ci prin spiritul eterogen al lumii de atunci. Din condițiunile date se naşte şi trăieşte o ființă. În mare nu trăiesc decât animale de apă, pe uscat – de cele de uscat. Secând apa mării condițiunile de trai s-ar schimba, şi ființele ce trăiesc azi în ea, parte ar peri, parte şi-ar modifica organismele după nouăle condițiuni de existență.”*[42] Acest evoluționism este transferat istoric: *„Lumea se schimbase, nu Roma. Roma era aceeaşi, dar lumea era alta, asta era jună, cealaltă bătrână. Nu indivizii romani au pierit, prăsila lor trăieşte şi până azi; a pierit națiunea, adică cugetarea, spiritul, individualitatea romană. Lumea a păstrat ce-i convenea şi a lepădat ce nu-i convenea: ideile au rămas toate însă nu în viață.”*[43]

Istorismul evoluționist este şi el prezent, atât în ideologia junimistă, cât şi în studiile lui Slavici. El a fost formulat inițial în Anglia (Burke – Reflections on the Revolution en France, 1780), iar în Germania i s-a conferit ulterior o puternică sistematizare doctrinală. În Germania ideea de organism a fost extrapolată din sfera filosofiei culturii (Herder, Goethe) în teoriile sociologiei despre stat. Ideea despre opera de artă ca organism autonom a fost extinsă asupra vieții naturale şi sociale de Schelling, postulându-se teza despre stat ca organism autonom, viu, un întreg ce se dezvoltă treptat, în faze succesive, după legi proprii. Meditând asupra problemelor specifice romantismului conservator german, filozoful şi sociologul Ştefan Zeletin a observat într-un studiu remarcabil că *„ideea de organism şi evoluție organică este măduva romantismului german. De fapt, gândirea romantică germană nu e decât generalizarea acestei idei care a făcut în acest chip o carieră triumfală în toate ținuturile ştiinței.”*[44] Slavici consideră în studiile sale că o condiție a studiului sociologic ştiințific este perceperea societății ca organism social: *„Ce există nu poate exista decât în oarecare mod: acesta e modul de existență,organismul, conform căruia trăieşte ceea ce trăieşte. Când recunoaştem ceea ce trebuie, că națiunea adecă nu există numai în capetele oamenilor sau pe hârtie, ci cu o putere şi mai mare în realitate, atunci trebuie să recunoaştem totodată cum că ea există în oarecare mod, are o lege a existenței, un organism al vieții. Când omenirea cugetă, lucrează, voieşte şi se dezvoltă, când ea trăieşte prin aceste funcțiuni ale ei, atunci viața ei nu poate fi întâmplătoare, ea trebuie să aibă un organism. Pe acesta eu îl numesc organism social, acel organism nematerial de raporturi, care conține în el legile conform cărora cugetă, voieşte, lucrează şi se dezvoltă omenirea prin oameni şi oamenii prin omenire.*

Acest organism social e ceea ce-i esenţial în societate. În lipsa unui asemenea organism, conform căruia cauze şi rezultate stau în cea mai strânsă legătură, studiul societăţii nu ar fi decât o petrecere plăcută. Unde nu este un «trebuie», pot fi cunoştinţe, însă nu există ştiinţă sistematică.”[45]

Pe aceeaşi linie a cultivării evoluţionismului se încadrează şi îmbrăţişarea concepţiei sociologului englez Henry Thomas Buckle. În principala sa operă, Istoria civilizaţiei în Anglia, scrisă de pe poziţiile geografismului în sociologie, Buckle consideră toate fenomenele sociale şi economice drept rezultatul exclusiv al condiţiilor geografice. Totodată, el explică însuşirile psihicului omenesc ca fiind determinate de mediul geografic. După el, dezvoltarea şi caracterul întregii civilizaţii sunt rezultatele factorilor naturali. Junimiştii au ţinut la mare cinste celebra lucrare a lui Buckle, iar una dintre diviziunile capitolului al VI-lea din studiul lui Slavici are ca ultimă propoziţie concluzia: *„Asta este firea înrâurirei topografice asupra magiarilor".*[46], după ce în Punctul de purcedere precizase: *„Oricare individualitate, rezultă nainte de toate din sine însăşi şi numai după aceea din influenţele naturale şi sociale; se naşte lipsa de a împărţi istoria în, individuală (naţională) şi universală (a omenirii întregi) şi de a întreţese în viaţa spirituală şi elemente generale ale celei naturale (geografia). Individul este expus mai mult la influenţele acelor elemente naturale şi sociale cu care stă în nemijlocită atingere şi rezultă prin urmare mai mult din acestea. Aplicând această teorie la viaţa naţiunilor, vedem că două naţiuni care stau în atingere teritorială sunt una pentru alta parte cauză, parte rezultat: de aici se naşte lipsa(nevoia,n.n.) de-a ne cunoaşte înainte de toate vecinii.”*[47]

Se vede că Slavici este, deci, un om al vremii sale. O multitudine din ideile promovate în epocă de Junimea îşi găsesc în studiul lui Slavici demonstraţii evidente. Formaţi în aceeaşi perioadă, în acelaşi climat cultural-ştiinţific central-european, junimiştii reflectă în activitatea şi operele lor o ideologie comună, vizibilă şi în studiul mai sus prezentat.

Foarte interesat e pentru noi să remarcăm in nuce particularităţi stilistice specifice lui Slavici deja funcţionând în acest text ştiinţific: sentinţe – *„Istoria unui om mare e istoria timpului său.”*[48], mostre de morală populară – *„Şi apoi nedreptatea totdeauna strică aceluia care o face.”*[49] Slavici-scriitorul se întrezăreşte şi în caracteristicile acestei lucrări ştiinţifice. Pe de altă parte, realizarea personajelor nuvelei Crucile roşii evidenţiază felul în care Slavici – sociologul este capabil să-şi concretizeze literar observaţiile referitoare la convieţuirea românilor cu maghiarii. În acest studiu Slavici se reflectă pe sine însuşi : aduce detalii din experienţa sa de viaţă (ex. gimnaziul de la Timişoara ca instituţie de maghiarizare, copilăria sa şirienească ş.a.), se manifestă ca spirit echilibrat, cerebral, capabil să-şi fundamenteze ştiinţific afirmaţiile,este animat de dorinţa de a armoniza contrariile, sugerând soluţii viabile problemelor identificate, căci simte că aparţine acestui spaţiu multinaţional – Ardealul guvernat de maghiari, dar locuit predominant de români.

Autoevaluându-se, el se consideră obiectiv în realizarea demersului său ştiinţific: *„Pentru mine maghiarii nu sunt în cazul de faţă nici amici, nici neamici: ei sunt obiectul unui studiu, care aş voi să fie serios, just şi sincer. Această profesiune a mea să explice tonul în care vorbesc în decursul acestui studiu despre ei.”*[50] Dar cum se raportează faţă de conaţionali? Tot obiectiv, însă animat de ceea ce el însuşi numea conştiinţa superiorităţii noastre spirituale. Într-un alt studiu,

Rostul neamului românesc, el dezvăluie că menirea istorică a poporului român este păstrarea cu îndărătnicie a firii şi-a culturii române, căci Roma fusese păzitoarea ordinii, a păcii şi-a culturii. Asemeni lui Alecsandri, şi Slavici s-a format ca om în lume, dar sufletul i-a rămas mereu al neamului său – demn, nobil, vrednic. Pentru el, românii au bogăţie sufletească neîntrecută, iar *„limba română s-a format de către un popor pacinic, din una dintre cele mai frumoase limbi ale lumii, în răstimp de două mii de ani, s-a format în vorbire, numai după legile fireşti ale armoniei, uşurinţei şi scurtimei.”*[51]

Revenind la menirea poporului nostru în această parte a lumii, acum, când vremurile aduc noi repere istorice, politice şi culturale, să privim globalizarea ca fiind o împrejurare de-a reliefa individualitatea fiecărei naţiuni. Respectându-i pe toţi ceilalţi, să nu uităm că acest pământ a fost mereu o punte între diverse civilizaţii şi culturi, iar românii – un popor deschis noului, primitor, dar pătruns mereu de forţa identităţii de sine, fapt clar evidenţiat şi de Slavici în Rostul neamului românesc:

„Niciodată-n curgerea veacurilor n-am asuprit şi nici n-am voit să asuprim noi, românii, pe nimeni; nici unul dintre vecinii noştri nu poate să se plângă că i-am făcut vreodată silă, că l-am jignit în drepturile lui ori că l-am neliniştit; şi dacă au trecut vreodată oştiri române peste hotarele ţării, a fost numai ca să respingă ori să facă peste putinţă atacuri, iar Ţările Române s-au unit în cele din urmă ca să formeze o tărie pentru apărarea neamului românesc.

De aceea suntem şi ne şi socotim noi, românii, mai buni, mai nobili, mai vrednici decât orişicare dintre vecinii noştri, în toate privinţele mai presus de cei ce au venit, unde să află, fie ca cuceritori, fie căutând adăposturi, ori s-au închegat asuprind pe alţii şi îşi petrec viaţa neliniştind pe cei de dimprejurul lor”.

BIBLIOGRAFIE MINIMALĂ

1. Paul Lendvai, Ungurii, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.
2. Zigu Ornea, Junimea şi junimismul , vol. I, II, Editura Minerva, Bucureşti, 1998.
3. Ioan Slavici, Amintiri, Editura Viitorul Românesc, Deva, 1998.
4. Ioan Slavici, Opere , vol. XIV, Editura Minerva, Bucureşti, 1987.
5. Ioan Slavici, Sbuciumări Politice la Românii din Ungaria, Editura Minerva, Bucureşti, 1911.

NOTE

[1] Ioan Slavici, Amintiri, Editura Viitorul Românesc, Deva, 1998, 200 pagini.
[2] Ibidem, p. 29.
[3] Ibidem, p. 30.
[4] Ibidem, p. 32.
[5] Zigu Ornea, Junimea şi junimismul, vol.2, Editura Minerva, Bucureşti, 1998, 408 pagini, p. 244.
[6] Idem, op. cit., vol. 1, Editura Minerva, Bucureşti, 1998, 406 pagini, p. 60.
[7] Ioan Slavici, Opere, vol. 14, Editura Minerva, Bucureşti, 1987, 856 pagini, p. 19.
[8] Idem, Ibidem, p. 20.
[9] Ioan Slavici, Sbuciumări Politice la Românii din Ungaria, Editura Minerva, Bucureşti, 1911, 116 pagini, p. 12.

[10] Ioan Slavici, Opere, vol. 14, ed.cit., p. 32
[11] Idem, Ibidem, p. 33.
[12] Idem, Ibidem, p. 38.
[13] Idem, Ibidem, p. 19.
[14] Idem, Ibidem, p. 41.
[15] Idem, Ibidem, p. 47.
[16] Zigu Ornea, op.cit., p. 144-145.
[17] Hegel, Filosofia dreptului, p. 236, apud Zigu Ornea, op.cit., p. 146.
[18] Ioan Slavici, Opere, vol. 14, ed.cit., p. 320.
[19] Paul Lendvai, Ungurii, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, p. 231.
[20] Ioan Slavici, Opere, vol. 14, ed.cit., p. 113.
[21] Idem, Ibidem, p. 140.
[22] Idem, Ibidem, p. 129.
[23] Idem, Ibidem, p. 162.
[24] Ibidem, p. 162.
[25] Idem, Ibidem, p. 166.
[26] Idem, Ibidem, p. 168.
[27] Ibidem, p. 168.
[28] Ibidem, p. 168.
[29] Idem, Ibidem, p. 19.
[30] Idem, Ibidem, p. 171.
[31] Idem, Ibidem, p. 174.
[32] Idem, Ibidem, p. 176.
[33] Idem, Ibidem, p. 182.
[34] Idem, Ibidem, p. 186.
[35] Idem, Ibidem, p. 168.
[36] Idem, Ibidem, p. 188-189.
[37] Idem, Ibidem, p. 182.
[38] Idem, Ibidem, p. 193.
[39] Idem, Ibidem, p. 194.
[40] Idem, Ibidem, p. 431.
[41] I.E. Torouțiu, Studii şi documente literare, vol.V, p.27, apud Zigu Ornea, op.cit., vol. I, p. 139.
[42] Ioan Slavici, Opere, vol. 14, ed.cit., p. 17.
[43] Ibidem, p. 17.
[44] Ştefan Zeletin, Romantismul german şi cultura critică română, (1929), apud Zigu Ornea, op.cit.,vol. I, p. 153.
[45] Ioan Slavici, Opere, vol. 14, ed. cit., p. 18.
[46] Idem, Ibidem, p. 176.
[47] Idem, Ibidem, p. 19.
[48] Idem, Ibidem, p. 22.
[49] Idem, Ibidem, p. 184.
[50] Idem, Ibidem, p. 18.
[51] Idem, Ibidem, p. 131.

LOCURI BUNE ŞI SEMNE RELE ÎN *MOARA CU NOROC*

Daniela BOBOICIOV

Textul slavician se pretează la o analiză a semnelor şi simbolurilor pentru că există aici o întoarcere la religie, mister şi mit. Nucleul central al nuvelei *Moara cu noroc* îl constituie triada noroc – soartă – nenorocire. Ghiţă, cârciumarul, spune (marcând acest posibil nivel de lectură): „se vede că acesta e norocul meu, şi dac-ar fi nenorocirea mea: cine poate să scape de soarta ce-i este scrisă!?" (p. 374[1]) Acesta pare a fi nucleul nuvelei, iar naraţiunea vrea să demonstreze relaţia celor trei elemente. *Moara cu noroc* este o poveste a vieţii, a dezamăgirii, a viselor brutal retezate, a iluziilor amare, a minciunii care sfarmă tot[2]. Textul ne oferă indicii despre cursul acţiunii: enunţarea gravă, naraţiunea suspect de calmă, coincidenţele, lucrurile ca din întâmplare[3]: şerparul lui Lică rămas lângă pat va constitui arma crimei lui Ghiţă, căci este la îndemână; atunci când Sămădăul vrea să fugă, calul său obosit nu-l poate purta; furtuna umflă râul care nu mai poate fi trecut; Pintea îl zăreşte pe nelegiuit chiar în momentul oportun, dar jandarmii precipită acţiunea şi Lică se sinucide. Pare că aceste „potriveli" sunt prea căutate, dar ele trimit la autentificarea ideii de mai sus: „ce ţi-e scris în frunte ţi-e pus".

Orice *semn* trebuie interpretat, în măsura în care el ajută la o mai bună înţelegere a desfăşurării şi, mai ales, a deznodământului nuvelei.

Desigur că „peisajul", natura, (cosmosul)[4] nu e un simplu element de decor. Descrierea personajelor, a relaţiilor dintre ele, involuţia lor şi înaintarea în povestire ne spun că textul lui Slavici nu e doar un text tradiţional, şi că nivelul de lectură poate trece cu mult de analiza psihologică – depăşită, inactuală şi insuficientă.

Firul epic nu e complicat, dar e complex: cizmarul Ghiţă, tată de familie, decide să se mute în căutarea unui trai mai bun. Familia pleacă la „Moara cu noroc", han părăsit, plasat strategic la răscruce de drumuri comerciale, deci cu vad bun. Nimic neobişnuit deocamdată, poate doar vocea uşor discordantă a bătrânei soacre (despre care se spune că anunţă sfârşitul).

Familia ajunge la moară şi totul merge foarte (prea) bine, clienţii sunt mulţi şi banii curg. Totuşi, din felul în care este descris celălalt, aproapele, ne putem da seama că, de fapt nu merge totul înspre bine: Ana cea înţeleaptă[5] este acum cea care se îndepărtează forţat de Ghiţă, se dă lui Lică şi, în cele din urmă, josnică se roagă de acesta să o ia, să aibă nevoie de ea.

Semnele sunt, pe de o parte cele bune, ale unei lumi serene, care merge la biserică şi respectă tradiţiile: „Duminecă în zori bătrâna premenea copiii, se gătea de sărbătoare, mai dedea o raită prin împrejur, ca să vadă dacă în adevăr toate sunt bine, apoi se urca în teleagă.

Ana şi Ghiţă îi sărutau mâna bătrânei, ea mai săruta o dată copilaşii, apoi zicea: «Gând bun să ne dea Dumnezeu!» îşi făcea cruce şi dedea semn de plecare" p.286. De cealaltă parte semnele rele ale lumii: „Dar ea pleca întotdeauna cu *inima grea*, căci trebuia să plece singură şi să-i lase pe dânşii singuri la *pustietatea* aceea de cârciumă" (subl. n.)

Locul de amplasare a morii cu noroc are ceva din atmosfera expresionistă: moara părăsită era zgâlţâită de vânt, locul era pustiu şi străin şi delimita două spaţii: pustiul şi satul[6]: „Dacă aruncai privirea la dreapta şi la stânga, vedeai drumul de ţară şerpuind spre culme, iară la vale, *cât vedeai cu ochiul*, până la *câmpia nesfârşită*, afară de câţiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decât iarbă şi mărăcini. La deal valea se strâmtează din ce în ce mai mult; dar aici vederile sunt multe şi *deosebite*: de-a lungul râuleţului se întind două şiruri de sălcii şi de răchite, care se îndeasă mereu, până ce se pierd în crângul din fundul văii; pe culmea dealului, de la stânga, despre Ineu, se iveşte pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe

dealul din dreapta stau răzleţe *rămăşiţele încă nestârpite* ale unei alte păduri, *cioate, rădăcini ieşite din pământ* şi tocmai sus la culme, *un trunchi înalt, pe jumătate ars cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind* de la deal înspre câmpie" (subl. n.). Viziunea e impresionantă, copleşitoare şi sumbră: întinsul pustiu care are pe alocuri câte un petic de pădure distrusă, eviscerată, peste care tronează corbii cei aducători de moarte.

Tăcerea, oricare ar fi ea, e importantă. Plecând de la: „sămădăul e, mai presus de toate, om tăcut" (p. 287) – unde tăcerea este mijloc de a-i manipula pe ceilalţi, până la omul care tăinuieşte, adică pune sub tăcere ceea ce ar trebui ca ceilalţi să ştie. Secretul domină mai întâi relaţia lui Ghiţă cu soţia sa, Ana, apoi cu Lică şi în cele din urmă cu Pintea, reprezentantul legii. Lui Ghiţă porcarii[7] îi par oameni răi, dar nu îi spune acest lucru Anei, ba chiar încearcă să ascundă faptul că aceştia nu au plătit la han. Apariţia lui Lică este de reţinut din două motive: primul ar fi că înfăţişarea sa este una ieşită din comun, uimeşte prin distincţie şi prin siguranţă; de aceea, pe rând Ana şi apoi Ghiţă sunt subjugaţi de prezenţa lui (fiecare la un alt nivel: Ana e dominată fizic, iar Ghiţă psihic). Ana e pierdută şi speriată atunci când îl vede; nu seamănă nici fizic şi nici comportamental cu ceilalţi porcari. Avertismente cu privire la Sămădău există – figura lui este misterioasă şi legendară. Se spun lucruri rele despre el, se bănuiesc, dar nimeni nu poate şti ceva cu precizie. El, însă, ştie tot ceea ce se întâmplă, dar „ştie ce ştie, numai pentru nevoile sale".

Pretenţiile lui Lică sunt expuse tranşant de la început. Atitudinea lui şochează: „Eu sunt Lică, sămădăul... Multe se zic despre mine, multe vor fi adevărate şi multe scornite. Tu vezi un lucru: că umblu ziua-n amiază mare pe drumul de ţară şi nimeni nu mă opreşte în cale, că mă duc în oraş şi stau de vorbă cu domnii. Voi fi făcut ceea ce am făcut, nu-i vorba, dar am făcut aşa, că orişicine poate să creadă ce-i place, însă nimeni nu ştie nimic. (...) de la mine nimeni nu cutează să fure, ba să-l ferească Dumnezeu pe acela care aş crede că-l pot bănui. M-ai înţeles?! Eu voiesc să ştiu totdeauna cine umblă pe drum, cine trece pe aici, cine ce zice şi cine ce face şi voiesc ca nimeni afară de mine să nu ştie. Cred că ne-am înţeles!?" (p.290). Îi este opusă încercarea lui Ghiţă care poate părea ridicol cu afirmaţia sa: „Noi nu ştim nimic şi ne căutăm de treaba noastră!" (p. 291). Dar cârciumarul nu îi poate ţine piept lui Lică şi primul semn de frică e punerea în gardă – înarmarea: pistoale, slugă-bărbat, câini.

Ana simte şi vede că bărbatul ei s-a schimbat: episodul cu plimbatul copilului pe spatele câinelui e relevant, dar şi caracterizarea: „acum el se făcuse tot mai ursuz, se aprindea pentru orişice lucru de nimic, nu mai zâmbea, ci râdea cu hohot, încât îţi venea să te sperii de el, iar când se mai hârjonea câteodată cu dânsa, îşi pierdea lesne cumpătul şi-i lăsa urme vinete pe braţe" (p. 293). Ana se închide în sine, căci se teme să-i vorbească deschis soţului său.

Turmele de grăsuni şi plata în porci, urmărirea în*semn*elor acestora (unii porci au *semn* străin, adică sunt furaţi) provoacă refuzul şi deruta cârciumarului: „îi era greu să se oprească asupra unui gând, fie el bun, fie rău." (p.293) Trebuie să păstreze aparenţele, ceilalţi nu trebuie să-i vadă pătat renumele de om cinstit. Dar îşi calcă pe inimă pentru acesta şi intră în jocul porcarului. „Imaginea celorlalţi e foarte importantă şi Lică ştie, căci distruge această imagine a lui Ghiţă."[8] Acesta este începutul căderii (alunecării) în rău.

O stranie metamorfoză „deformează contururile personajelor": Ana se familiarizează treptat cu răul, de nevoie; Ghiţă îşi construieşte un „interior dublu, îşi creează pentru ceilalţi aparenţe duble şi neconvergente."[9] Apar şi primele neînţelegeri: Ghiţă – „self made man" – trebuie acum să depindă de Lică (şi amândoi ştiu asta), ceea ce îl pune într-o situaţie de disconfort total; de aici şi schimbarea de

comportament. Închiderea în sine contrastează puternic cu larga deschidere a pustiului. Ana e acum îmbătrânită de gânduri şi se simte evitată: „De când se împrietenise cu Lică, Ghiţă parcă fugea de dânsa, parcă-i ascundea ceva şi se ferea să nu rămâie singur cu dânsa”(p. 305). Îndepărtarea / înstrăinarea, simţită de amândoi e fizică, la început. Apoi Ana e obligată să joace ca să fie petrecerea pe placul lui Lică. Şi ca şi cum greşeala ar fi fost a Anei, Ghiţă se gândeşte că are să o ţină minte şi pe asta, de parcă ar însemna totul într-un catastih.

Foarte curios (cu o mare încărcătură simbolică) e faptul că la nivelul numelor e prezentă o agresivitate în „tabăra” porcarilor: Săilă Bouaru (trimite la animalic), Răuţ (< rău), Buză-Ruptă, Acrişor (< acru).

Vorbele nu se aruncă în vânt, ci sunt toate codate, însemnate, iar Ghiţă încearcă să le decodifice, mai ales când ele pot anticipa următoarea mişcare a adversarului: „Pentru ce a rămas el la cârciumă? Pentru ce le-a spus drumeţilor că are bani la sine? Ce avea de gând să facă? Pentru ce a vorbit, pentru ce a vorbit?”(p. 310).

La un alt nivel e semnul pedepsei divine (pluteşte un soi de magie – aici element expresionist – la nivelul întregului text) pe care îl putem percepe în finalul nuvelei: „Dumnezeu nu-l loveşte decât pe cel pe care vrea să-l pedepsească” (p.319).

Există o suită de morţi nefireşti, curioase în nuvelă; pentru început „călcarea arendaşului” înfăptuită noaptea, cu multe piste false, cu alibi-uri create, cu bănuieli grele. Deşi nu se consideră vinovat, cârciumarul este pus în dificultate. Slăbiciunile lui şi dorinţa de răzbunare îl fac să pară vinovat; este stânjenit de faptul că e însoţit de autorităţi prin oraş, semn al culpei în ochii lumii şi ai Anei, care îl priveşte ca pe un nelegiuit.

Încercarea de reconstituire ne pune în faţă tot felul de semne care se cer dezlegate. Detaliile poliţiste exacte şi reci, tainicul, echivocul, nesiguranţa creează o atmosferă apăsătoare. Mereu se petrece ceva necurat, *noaptea* – vreme de chin, beznă, grozăvii, păcat, desfrâu şi crimă; atmosfera e expresionistă: lui Pintea „Îi era cu toate acestea greu să afle urma, deoarece pământul era acoperit de frunzele căzute în curând, care foşneau în *liniştea nopţii* sub picioarele lui. Timp îndelungat el umbla dar mereu după bălţile ce-i scăpărau de departe sub razele lunei, după *licurirea putregaiului* [subl. n.] pe la colţurile mai umbroase şi aruncând, după obiceiul său, câte o înjurătură. Aflând apoi urma unuia dintre cai, el încordă cocoşul puştii, intră mai adânc în pădure (...)

Era înspre miezul nopţii când el dete peste trupul înţepenit al unei femei tinere, îmbrăcate în negru. Ea nu era înjunghiată, nu gâtuită, nu împuşcată: se înăbuşise cu cârpa pe care i-o legaseră peste faţă, ca să-i astupe gura.

Pintea era om oţărit; e însă ceva tainic în trupul de mort şi în clipa când se lăsă în genunchi pentru ca să-l privească de mai aproape, îl trecu un sentiment de înduioşare” (p. 341). „Singur în miez de noapte şi aruncat ca din senin peste un trup mort, Pintea nu putu să creadă decât că e Necuratul la mijloc şi nimic nu era mai aproape de mintea lui decât gândul să se ridice şi să o ia la fugă încotro îl duc picioarele. Dar ridicându-se pe jumătate şi privind îngrozit împrejurul său, el simţi că nu poate să lase trupul aici, îl cuprinse iar în braţe şi se depărtă cu paşi grabnici, ca şi cum s-ar şti urmărit de cineva. Şi într-adevăr, el era urmărit.”

În acest timp, alternând secvenţele, pe Laie, pus de strajă, „îl apucase urâtul (...) Şi cu cât noaptea înainta, cu atât mai fioroasă îi părea faţa copilului, pe care, ce-i drept, nu o vedea, dar, după loc şi împrejurări, şi-o închipuia cu atât mai viu (...) începu să fugă. Vedea oarecum în dosul lui cum copilul se ridică, se lungeşte, îşi întinde braţele ca să-l apuce şi porneşte cu paşi mari după el” (p. 342) – starea paroxistică şi interiorizarea acestui univers fac această scenă expresionistă.

Semne ale sacrului există, deşi biserica e goală. Păstrătoarea de sens într-o altă lume a echilibrului şi a apropierii de divinitate e aici semn fără conţinut, doar formă, un adăpost (părăsit, singur) temporar de furtună pentru Lică şi calul său. Sacrul este brutalizat (chiar şi pentru Lică este o experienţă nouă: „multe făcuse la viaţa lui, dar cele sfinte încă nu le atinse" – p. 382), începând cu forţarea uşii, sfâşierea perdelelor şi a acoperitorii pentru altar, uzul hainelor preoţeşti pentru cal, distrugerea liniştii sfinţilor care se uită acuzator din icoane. Dialogul cu Dumnezeu este o negociere cu un „oarecare" (Dumnezeu era acela care-l scăpase de atâtea primejdii; Cu Dumnezeu n-ar fi vrut să se strice." – p. 382), iar preotul este la îndemână pentru a obţine informaţii preţioase şi pentru a se întrema.

Scenele finale (uciderea Anei, sinuciderea lui Ghiţă şi sinuciderea lui Lică) au toate un iz de naturalism[10] au loc într-un timp (presupus) sacru – de Paşti, timpul Învierii, care, ironic, este vremea distrugerii şi a autodistrugerii, a morţii, a uciderii, a sinuciderii.

BIBLIOGRAFIE

1. Ov. S. Chrohmălniceanu, Literatura română şi expresionismul, Editura Eminescu, Bucureşti, 1971.
2. Ioan Petru Culianu, Studii româneşti I, p. 138-153.
3. Dan Grigorescu, Expresionismul, Editura Meridiane, Bucureşti, 1969.
4. Dan Grigorescu, Istoria unei generaţii pierdute: expresioniştii, Editura Eminescu, Bucureşti, 1980.
5. Magdalena Popescu, Slavici, Editura Cartea Românească, 1977.
6. Ioan Slavici, Opere, vol. 2, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1967, p. 283-291.
7. Cornel Ungureanu, Ioan Slavici–monografie, Editura Aula, 2002, 126 p.
8. Cornel Ungureanu, Mitteleuropa periferiilor, Editura Polirom, 2002, p.145–170.

NOTE

[1] Toate citatele sunt din ediţia *Opere*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967.

[2] D. Grigorescu despre fabulele lui Munch în *Expresionismul*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1969.

[3] Magdalena Popescu, *Slavici*, Cartea Românească, 1977: întâmplarea este o forţă uriaşă, p. 182.

[4] Ion Sîn-Giorgiu apud Ov. S Crohmălniceanu: „Religia expresionismului este legătura sa spirituală cu întregul, cu cosmosul. Misticismul expresionismului e alături de orice prejudecată religioasă, el e veşnica căutare a divinităţii în dosul lumii şi a realităţii." (p. 29).

[5] I. Slavici, *Opere*, p. 286.

[6] I. P. Culianu în exerciţiul său de mitanaliză găseşte simboluri: oraş – viaţa, pădure – moarte, între cele două stă hanul. Cele cinci cruci de la han semnifică limite ale ordinii.

[7] Pentru I. P. Culianu (art. cit.) porcul este un „animal ieşit din infern", iar C. Ungureanu (*Ioan Slavici–monografie*, Ed. Aula, 2002) explică: „Spaţiul tradiţional românesc era al turmelor de oi. Turmele de porci evocă altceva. În porci s-au ascuns, ştim din Biblie, diavolii izgoniţi. Porcul e un animal murdar. E departe de inocenţa Mielului. El semnifică violenta desacralizare a unei lumi." (p. 39).

[8] Magdalena Popescu, *op. cit.*, p. 166.

[9] Idem. *Ibidem*, passim 174, 180.

[10] Ov. S. Crohmălniceanu, *op. cit.* observa că, în literatură, spre deosebire de pictură expresionismul a păstrat o anumită legătură cu naturalismul (p. 28).

MARA ŞI AUTORUL EI

Lia GHIMPU

Cu greu ne putem imagina în ziua de astăzi o lume trecută, paradisiacă, cu necazurile şi fericirile ei, o lume tradiţională, în care a crede în Dumnezeu şi în comunitatea din care faci parte sunt pilonii de rezistenţă. Cum poţi judeca cu ochii „omului recent" romanul lui Ioan Slavici, *Mara* ? Ai avea nevoie de o detaşare şi mai ales, de o întoarcere în timp, o reamintire a şoaptelor bunicilor, şoapte de mult uitate.

Cine este Mara: „A rămas Mara, săraca, văduvă cu doi copii, sărăcuţii de ei, dar era tânără şi harnică şi Dumnezeu a mai lăsat să aibă şi noroc."[1] Norocul Marei este credinţa în Dumnezeu şi în valorile sacre, moştenite din părinţi. Valori care, la rândul ei, le transmite mai departe, căci aşa se cade. Există multe analize, critici cu referire la romanul lui Ioan Slavici, care spre deosebire de alte scrieri slaviciene, are multe cuvinte de laudă. Şi pe bună dreptate. Direcţia spre care ne vom îndrepta noi în acest comentariu nu diferă cu mult faţă de celelalte, şi nici nu se vrea a fi inovatoare. De data aceasta prea multe cuvinte de laudă nu vor fi, deoarece sunt de la sine înţelese. Am stabilit câteva puncte de la care vom porni şi pe care dorim să le punem în evidenţă, şi anume: proiecţile autorului în roman – tehnica oglinzilor, lumea patriarhală, în care femeia rămâne punctul de referinţă, şi de aici dubla interpretare a romanului, dintr-o perspectivă tradiţională (a unei lumi tradiţionale n.n.) şi una modernă. Credem că nu exagerăm în a vedea latura feminin-feministă a romanului şi prin acest lucru să dovedim actualitatea lui.

În primele rânduri ale cărţii o găsim pe Mara şi lumea în care trăieşte. Cum este ea aflăm din primele rânduri: „Marţi dimineaţa Mara-şi scoate şatra şi coşurile pline în piaţa de pe ţărmurele drept al Murăşului, unde se adună la târg de săptămână murăşenii de pe la Sovârşin şi Soboteliu şi podgorenii de până la Cuvin...Dar lucrul cel mare este că Mara nu-ţi iese niciodată cu gol în cale."[2]

Există în roman câteva cuvinte sau pasaje cheie, pentru înţelegerea romanului şi a autorului ei. Unul dintre acestea este chiar locul unde se desfăşoară acţiunea. Lumea este cunoscută scriitorului Slavici, căci este lumea în care a copilărit. Aradul cu împrejurimile lui, cu Murăşul, cu Şiria în care şi-a petrecut primii ani ai vieţii. Totul îi este bine cunoscut lui Slavici. În 1884 când acesta publică prima parte a romanului în paginile revistei „Vatra" (revistă editată de Slavici alături de Ioan Luca Caragiale şi George Coşbuc), acesta plecase de mult de acasă. După Arad, Oradea, Viena, Bucureşti, autorul *Marei* se întoarce acasă. După procese intentate la adresa lui, după un mariaj destrămat, liniştea se regăseşte în locurile în care a copilărit. Memoria s-a păstrat intactă. Chiar dacă întoarcerea în centru se face doar la nivel fictiv, locurile sunt exact aşa cum le-a lăsat. Timpul nu a şters nimic din frumuseţea Ardealului de atunci: „Sus pe coasta unui deal de la dreapta Murăşului, e mănăstirea minoriţilor, vestita Maria Radna. Din turnurile bisericii mari şi frumoase se văd pe Murăş la deal ruinele acoperite cu muşchi ale cetăţii de la Soimoş, în faţa bisericii se întinde Radna cea frumoasă şi peste Murăş e Lipova cu turnul sclipicios şi plin de zorzoane al bisericii româneşti, iar pe Murăş la vale se întinde şesul cel nesfârşit al Ţării Ungureşti."[3] Aceasta nu este numai lumea Marei, ci este lumea lui Slavici în care se proiectează ca într-o oglindă, pe care o cunoaşte şi o simte atât de bine. Vorbele lui Ion Creangă sunt valabile şi pentru Slavici, deoarece se vede în roman

cum îi saltă şi acum inima de bucurie când se gândeşte la locurile în care a copilărit. Şi astfel sunt lucruri şi întâmplări în această viaţă care te marchează, sunt lucruri ce par fără importanţă, dar care îşi pun pecetea asupra destinului tău.

Lumea Marei este una în care trăiesc laolaltă români, nemţi, unguri, lipoveni, atât catolici cât şi ortodocşi. Timpul are răbdare cu oamenii, dar îi şi pedepseşte pe cei care au încălcat regulile.

Şi Mara, văduva, are doi copii, „sunt săraci sărăcuţii, că n-au tată; e săracă şi ea, c-a rămas văduvă cu doi copii; cui Doamne ar putea să-i lase când se duce la târg?”[4] Dacă plânge că a rămas singură şi fără o mână bărbătească alături, inima ei se înveseleşte, atunci când se uită împrejur ca să îşi vadă copiii şi este suficient pentru a râde din nou. „Tot n-are nimeni copii ca mine, îşi zice ea şi nimeni nu poate să ştie aceasta mai bine decât dânsa, care toată ziua vede copii şi oameni şi nu poate să vadă fiinţă omenească fără s-o pună alăturea de copiii ei. Mult sunt sănătoşi şi rumeni, voinici şi plini de viaţă, deştepţi şi frumoşi, răi sunt, mare minune, şi lucru ştiut că oameni de dai, numai din copii răi se fac.”[5]

Copiii vor deveni personajele centrale ale cărţii. De aceea atenţia cititorului se va îndrepta încet asupra Persidei şi a lui Trică, care la începutul romanului sunt neştiutori, inocenţi şi iubitori unul faţă de celălalt. Pe parcurs asistăm însă la o adevărată prefacere şi formare a viitorilor continuatori ai tradiţiei. Singurul lucru care nu se va schimba indiferent de hotărârile luate de aceştia, este că ei vor rămâne copiii Marei şi tot nu are nimeni copii ca şi dânsa.

Mara se zbate, munceşte, cântăreşte şi ia deciziile cele mai potrivite pentru ea şi pentru copiii ei. S-a afirmat că Mara este zgârcită. Ea însă nu face parte din această lume. Mara păstrează, pune deoparte şi pune bine, căci unde se pot păstra banii mai bine decât la ea. De aceea avea trei ciorapi la căpătâiul capului: unul pentru zilele de bătrâneţe şi pentru înmormântare, unul pentru Persida şi celălalt pentru Trică. În lipsa tatălui, mama agoniseşte. Banii ţin locul tatălui.

Timpul trece, copiii cresc, lucrurile trebuie puse în făgaşul lor. Pentru că la Pecica, preoteasa era cea mai frumoasă şi bogată şi a stat patru ani la călugăriţe, era hotărât lucru pentru Mara ca fiica ei, ce peste câţiva ani „are să fie mai şi mai”, va sta cel puţin cinci ani la călugăriţele din Lipova. Şi face Mara ce face şi îşi dă fata în grija maicii Aegidia, econoama, chiar fără nici un ban. Nici Trică nu este lăsat de capul lui şi, în cele din urmă, ajunge calfă la Bocioacă. Nimic rău nu se poate întâmpla, deoarece Mara respectă legile, credinţă în Dumnezeu avea şi credinţă în propriile-i decizii. Chiar şi atunci când îşi vede copiii în faţa morţii, simte că se va sfârşi bine, „lor nu li se putea întâmpla nimic: ea ar fi avut visuri rele şi presimţiri urâte.”[6] Persida, copilă fiind încă, trece pentru prima dată peste restricţiile impuse de călugăriţe şi cu tărie pleacă să apere onoarea fratelui. Ca o soră mai mare, Persida îşi face datoria.

Vremea trece, iar copiii Marei „aşa săraci cum rămăseseră creşteau cum creşte răchita-n prundişul apătos, iară muma lor întinerea, parcă adunând creiţarii la capul podului.”[7] Persida îşi continuă viaţa la maici, iar factorul religios dobândeşte o importanţă deosebită. Maica Aegidia devine un adevărat model, o a doua mamă. Casa ei devine mănăstirea şi nu o dată s-a gândit Mara că fiica ei ar putea fi ademenită de călugăriţe şi închisă pe veci între zidurile mănăstirii. Are însă grijă

Mara de Persida, care are plănuită o căsătorie fericită pentru fiica ei, cea mai frumoasă şi mai fericită femeie din tot satul şi nu numai.

Alături de familia Marei întâlnim încă două familii: cea a lui Hubăr şi cea a lui Bocioacă. „Anton Hubăr, economul orăşenesc de la Lipova prieten bun al tuturor beamterilor, al preotului nemțesc de la Lipova şi al maicii Aegidia. Hubăr era măcelar, dar nu mai ştia ce se petrece în măcelărie.”[8] Venit de la Viena, Anton Hubăr se stabileşte într-o altă lume, pierzându-şi astfel coordonatele. Mara a stat în această parte toată viața ei, Hubăr însă îşi părăseşte rădăcinile şi acceptă meseria de măcelar, numai pentru că a primit-o moştenire de la tatăl său, care la rândul lui i-a fost lăsată din bunici. Şi Hubăr face acelaşi lucru. O lasă în grija soției şi a fiului său, Hubărnațl. S-a surprins o asemănare între Anton Hubăr şi Ioan Slavici. Acesta din urmă publică *Mara* în 1894, când avea 46 de ani. Personajul creat are aceeaşi vârstă şi nu e greu de imaginat că o parte din Slavici a fost proiectată în Hubăr. Ca să îți creezi un personaj şi să aibă o anumită doză de credibilitate trebuie să te identifici cu el sau să îi împrumuți din experiențele tale. Astfel, Hubăr „ar putea fi chiar o ipostază a naratorului, una dintre formele sale de ieşire în lume.”[9] Ne confruntăm cu o tehnică a oglinzilor, care se reflectă nu numai în Hubăr, dar şi în Nați, pentru care aflăm din roman, că Viena însemna o parte reprezentativă din viață. Viena lui Slavici şi a lui Eminescu, Viena care în acea perioadă devenise cel mai important centru cultural, un oraş viu, în care tinerii simțeau că trăiesc în numele unui ideal şi al unei culturi. Prin Nați cunoaştem Viena, pe care doar cu câțiva ani înainte Slavici o vedea alături de Eminescu. Burdea, un personaj ocazional, dar ales cu o intenție bine vădită este cel prin care auzim şi vedem cum era viața la Viena. Fost coleg de bancă cu Nați la Timişoara, iar coleg de cameră cu acesta la Viena, Burdea povesteşte: „Aşa ne petreceam noi viața: ziua dormeam înbrăcați, adică nedezbrăcați, cum zici d-ta, iar nopțile ne plimbam, ori stăteam printre cafenele dacă timpul era urât. Dar nici că se poate altfel, urma el aşezat. Ziua era urâtă, zgomotoasă, plină de întâmplări, care ne abat de la noi înşine: în amurgul vieții începe viața să aibă farmec.”[10]

Hubărnați, fiul lui Anton Hubăr, neamțul va fi alesul Persidei. Din acest moment atmosfera idilică din interiorul romanului pare a se destrăma. Suferința şi neputința este cu atât mai mare cu cât o căsătorie între un catolic şi o ortodoxă nu va fi niciodată acceptată nici de Mara sau Hubăr, ori de comunitate. Există o lege nescrisă cum că sângele nu se poate amesteca – „nu se spurcă” – o lege care, însă, prin puterea dragostei va fi răsturnată. Dar mult va plăti Persida pentru alegerea făcută.

Cu ajutorul lui Trică, după ani de rezistență, Persida alege să fugă cu Nați, să se căsătorească pe ascuns şi să se stabilească la Viena. După lungi ani de aşteptare şi zbucium, iubirea se împlineşte. Pentru acesta Persida îşi părăseşte mama, la fel ca şi Nați, ale cărui relații familiale sunt în pragul destrămării. Din nou ne află la Viena, de data aceasta loc de refugiu al tinerilor căsătoriți. Ca să trăiască în linişte ei trebuie să îşi abandoneze rădăcinile şi să meargă într-un loc nou, unde nimeni nu îi cunoaşte, unde nimeni nu are de ce să îi judece. Dacă Nați mai cunoscuse Viena, Persida o vede pentru prima dată. „Ieşeau în fiecare zi să vadă frumusețile oraşului şi mai ales bisericile cele mari, în care Persida se simțea atât de bine, mâncau la birt, iar serile le petreceau fie la muzică, fie la teatru, un lucru pe care Persida numai din

auzite îl ştiuse."[11] În acest oraş are loc o schimbare în interiorul ei. Nu mai este o fată, ci o femeie căsătorită, cu un statut bine definit. Devine stăpâna casei şi stăpâna inimii soţului ei. Cei doi îşi formează o mică afacere, Hubărnatl are grijă de o măcelărie alături de doi asociaţi, iar Persida face tot ce îi stă în putinţă pentru a-şi gospodări casa. Despărţirea de adevărata casă este cu atât mai uşoară cu cât amândoi nu mai vorbeau decât nemţeşte. Plecare din „centru", din satul şi lumea tradiţională în care trăiau nu reprezintă un dezechilibru decât în momentul în care vine prima ştire de acasă. De acum îndoiala că are să o piardă, pune stăpânire pe Naţl. Dorul de casă îi face pe amândoi să dorească revenirea. Împlinirea lor nu se putea face altundeva, decât în sânul comunităţii din care făceau parte. Trăind într-o lume tradiţională, într-o comunitate în care celălalt este aproapele tău şi judecătorul tău, dar şi cel care te ajută la nevoie, Persida trebuie să îşi accepte oprodiul. Chiar dacă nimeni nu îi reproşează faptul că stă cu Naţl în păcat, căci nimeni nu ştia că sunt soţ şi soţie în faţa lui Dumnezeu, Persida simte neîncrederea cu care e privită. Cu mama şi cu fratele nu se întâlneşte, iertarea fiind undeva departe, aceasta venind la momentul potrivit, după ce şi-a ispăşit pedeapsa. Bătăile, copilul pierdut din această cauză, distanţarea de soţul ei, lipsa de comunicare cu oricine i-a fost apropiat echivalează cu penitenţa ce trebuie să o ducă până la capăt, pentru că şi ea a încălcat legea. Nici măcar pe maica Aegidia nu o vizitează, decât atunci când a venit timpul.

Încălcarea legilor nescrise, dar atât de puternic împlământate în conştiinţa personajelor, va aduce cu sine pedeapsa. Pedepsit va fi şi Hubăr. El a păcătuit. Primul compromis a fost părăsirea Vienei, centrul vieţii lui fiind Viena, pentru a veni într-un loc în care lucrurile sunt privite altfel. La fel şi Naţl „e deturnat de la meseria de măcelar, de la arta pe care trebuia să şi-o însuşească, de Viena."[12]

Împlinirea lui Hubăr în cadrul comunităţii se va face de-abia la sfârşit, când îşi va recunoaşte nepotul şi va binecuvânta unirea soţilor. Lucrurile par că intră în normalitate, mai ales când Naţl va fi acceptat în sfârşit ca maistru măcelar: „Nu mai avea Hubăr acum de ce să fie nemulţumit şi nici nu zicea că este.

A treia zi după Paşti, Bocioacă a dat masă mare în cinstea noilor maieştri. Nu putea nimeni să-i ia dreptul acesta, lasă că era staroste, dar mai avea şi fată mare. Hubăr nu numai că s-a dus şi el cu nevastă-sa, dar a luat cu dânsul şi pe părintele pleban, căci Bocioacă poftise şi el pe părintele protopop, *şi întâia oară, de când venise la Lipova, Hubăr nu se mai simţea străin între străini, ci acasă la el, încungiurat de ai săi.*

Ce oameni cumsecade!"[13](s.n.)

Liniştea nu este deplină. Mai are un lucru de îndeplinit, de recunoscut. Dacă până spre finalul cărţii, nu ştim cine e Bandi şi care este rolul său, îl aflăm de la Naţl. O singură privire este de ajuns pentru a-şi da seama de asemănarea fizică între copilul nebun şi tatăl său: „ ... capul lui Bandi se ivi prin uşa crăpată şi doi ochi căprui se îndreptară ţintă spre Naţl.

Naţl tresări cuprins cu un fel de spaimă, şi se ridică în picioare.

Îi era, aşa cum s-a uitat aşa prin amurg, parcă vede ochii tatălui său şi fără de voie se dete un pas înapoi."[14]

În acest moment putem ghici cine este cu adevărat Bandi. Până acum era fiul Reghinei, cea odată frumoasă şi trupeşă, care înnebuneşte. Păcatul pe care l-a săvârşit îi aduce nelinişte şi în final moartea. Iar încălcarea legii nu se lasă

nedescoperită. Se va transmite mai departe lui Bandi, care în felul lui îşi va face singur dreptate. Locul mamei este luat de Persida, care îl îngrijeşte ca pe propriu-i copil. Atât de mare va deveni dragostea pentru ea, încât se va transforma în posesivitate şi mai apoi în gelozie. Bandi nu este nebun, ci doar singur, fără repere, fără sprijin familial. Odată cu naşterea copilului Persidei, Bandi se simte din nou alienat, uitat. Prea multă lume se află în jurul lui, nimeni nu îl băga în seamă. Frica de celălalt se va transforma în furie, şi în final în omor. Îşi va omorî propriul tată, cel care i-a dezonorat mama şi nu l-a recunoscut. Când Hubăr a avut curajul să o facă, a fost prea târziu. A venit vremea. Presentimentul tragic al nenorocirii este rostit chiar de către soția sa, Hubăroaia. Dacă Mara a ştiut odată că nimic nu avea să se întâmple cu copiii ei, căci nu simțise, soția lui Hubăr întrezăreşte sfârşitul. În lumea sătească, tradițională există un cult al presimțirilor, al vorbelor prevestitoare. Pentru a da veridicitate romanului, naratorul se foloseşte de acest lucru.

La naşterea nepotului, Hubăroaia nu mai aşteptă încuviințarea soțului şi merge să îşi vadă noua familie: „Desfăcându-se din brațele Marei, Hubăroaie trecu apoi pe lângă fiul ei şi se duse la Persida, ca să o sărute de mai multe ori tot în tăcere şi cu sfială... apoi adresându-se Marei spune.

- Ți-e uşor ție, grăi dânsa amărâtă, căci stai singură, poți să faci cum te trage inima şi n-ai să te temi de nimeni: mie mi-e groază când mă gândesc la cele viitoare.

Persida se cutremură.

- Să nu fie într-un ceas rău vorba pe care ai grăit-o fără să-ți dai seamă! Suspină Mara. Nu e în lumea aceasta nimic mai rău decât viața văduvei, care poartă ea singură greul vieții şi tot ea singură plânge că are vreo bucurie.

Nici că-i veniră din inimă acele vorbe, de fuseseră grăite, şi ca un fel de săgetare trecuse prin inimile lor simțământul că nu e unirea fericită cu putință câtă vreme trăieşte el.”[15]

Lumea în care trăiesc personajele este o lume a lui Dumnezeu. Oamenii trebuie să respecte legile, dacă nu stigmatul îi va urmări toată viața, transmițându-se şi urmaşilor. Trebuie este imperativul categoric ce va fi consolidat de-a lungul romanului. Trebuie sau nu trebuie. Există o cale şi un adevăr ştiute din moşi strămoşi. Hubăr se va abate de la această cale, Mara nu, „Mara exprimă calea cea dreaptă.”[16]

Nați va moşteni partea negativă a tatălui. Şi Bandi. Iubirea care o simte pentru Persida nu se va stinge, dar va dobândi alte forme. Neîncrederea şi frica că va fi pedepsit îl transformă într-un personaj de nerecunoscut. Nați şi Persida sunt două caractere diferite, două personalități distincte. Ea va moşteni calitățile mamei. De aceea poate fi considerată o învingătoare. La început va lupta pentru înlăturarea oricărui sentiment pentru Nați, după căsătorie va avea grijă de cârciumă şi se va împotrivi degradării relației lor.

Romanul *Mara* este un roman al femeilor. O lume a femeilor puternice, devotate față de Dumnezeu şi familie. Femeile din *Mara* nu sunt multe, suficiente însă pentru a exprima tipologii diferite: Maica Aegidia, Mara, Persida şi Marta, nevasta lui Bocioacă.

Maica Aegidia este îndrumătorul spiritual al Persidei, este o a doua mamă. Dacă ea este orfană de tată, are în schimb două mame. Încuvințarea şi binecuvântarea din partea maicii este la fel de importantată pentru Persida.

„Maica Aegidia era mititică, păşea mărunt, vorbea scurt şi apăsat, avea nas nu tocmai mic şi o căutătură aspră şi scrutătoare, dar se muia când vedea lacrimi de văduvă.”[17]

În celelalte opere slaviciene unul dintre personaje trebuie să fie preotul (sau popa cum îl denumesc personajele), cel care reprezintă Sfânta Scriptură, cel care este centrul de gravitaţie al naraţiunii. În *Popa Tanda* îl întâlnim pe părintele Trandafir, cel care din „omul dracului” se transformă în „omul lui Dumnezeu”. În *Mara* reprezentantul Divinităţii este, nu un preot, ci o călugăriţă. Ea nu intervine în mersul lucrurilor, numai atunci când i se cere, dar este prezentă. Pentru că i-a înşelat încrederea, Persida nu îndrăzneşte să îi ceară iertare decât la naşterea copilului. De aceea naşul noului-născut nu putea fi decât maica Aegidia. Să nu uităm că ne aflăm într-o vreme în care valorile sunt bine definite, în care statutul naşului era deosebit. Naşul este aceea persoană al cărei rol va fi extrem de important în educaţia morală a copilului. Persida vrea ca învăţăturile care şi le-a însuşit de la maica Aegidia, să fie transmise mai departe şi urmaşilor. Continuarea tradiţiei şi păstrarea ei se propagă şi în copiii lor.

Pentru a descrie o lume a femeilor, Ioan Slavici nu putea alege pentru romanul său decât o călugăriţă. Rolul preotului este pus şi el în relief, dar numai pentru a accentua care ar fi repercusiunile nerespectării unei legi. Atunci când vor să se căsătorească pe ascuns, nu o pot face decât cu ajutorul lui Codreanu, fost admirator al Persidei, devenit între timp preot. Iar pentru că încă avea o slăbiciune pentru Persida, acceptă să îi căsătorească fără încuviinţarea părinţilor. Primul preot la care se duce Trică pentru a le veni în ajutor, refuză. „Cununia, grăi el stăpânit de simţământul preoţiei, e o taină, şi eu preot odată, am darul de a-i lega pe toată viaţa. Când bărbatul şi femeia se întâlnesc în căile vieţii şi vor cu tot dinadinsul să se însoţească, Dumnezeu le este tainic povăţuitor, şi fie ei creştini adevăraţi, fie schimnici, fie păgâni, fii ai lui Dumnezeu sunt şi Dumnezeu îi împreunează prin binecuvântarea data de mine. Nimeni nu poate dar să dezlege ceea ce am legat eu câtă vreme voinţa lor este nestrămutată. Oamenii pot să-i despartă prin siluire, dar în faţa lui Dumnezeu un trup sunt şi un suflet....Trebuie să şti că e pusă o pedeapsă grea, până la 20 de ani de temniţă, pe capul preotului care cunună când sunt piedici la mijloc.”[18]

Figura centrală a romanului rămâne Mara, chiar dacă cea mai mare parte din acesta este dedicat Persidei, aceasta nefiind decât o Mara în devenire. Ea apare descrisă doar în primele capitolele unde îi sunt creionate caracterul şi evoluţia. Ştim la ce să ne aşteptăm de la Mara. Comportamentul ei nu se poate schimba, deoarece este prea împlământată în conştiinţa comunităţii. Chiar dacă prezentarea ei se face cu umor, care reiese mai ales din schimbările de atitudine (cu toate acestea Mara rămânând constantă cu părerile ei), Mara este un personaj exemplar. Un lucru trecut cu vederea este portretul fizic al Marei. Nu o dată naratorul face trimiteri la frumuseţea personajului. Mara era tânără şi voinică, întinerea odată cu copiii ei. Greutatea care o duce singură nu îi distruge calităţile fizice, în nici un caz pe cele morale. Mara este o mamă bună. Am precizat la începutul acestui studiu că nu este zgârcită. Dacă nu mai rămân alte posibilităţi de a-şi ajuta copiii, ea recurge la ajutorul banilor. Banii Marei nu mai sunt „ochiul dracului”, ca cei ai lui Ghiţă, din *Moara cu Noroc*. Magdalena Popescu în complexa monografie dedicată lui Slavici

afirmă: „Mara e activitate şi energie, cuprinzând totul într-o privire de secretă dominaţie, căci lumea se scurge, se aşează la picioarele ei, doar spre a-i fi de ajutor şi folos. Dar acest spirit răzbător şi eficace, cu o ascunsă voluptate a stăpânirii şi izbândei, se îmbină în exterior cu cea mai deplină acceptare a unei condiţii umile."[19] Această condiţie umilă am adăuga noi este dată de statutul Marei, rămasă văduvă, fără stâlpul casei, care este bărbatul. Lumea Marei rămâne o lume patriarhală, dar cuvântul femeii cântăreşte greu. Nu numai atât, Mara este exemplul unei femei singure, care reuşeşte în viaţă. Agonisind, muncind din zori până în seară, ea devine una dintre cele mai bogate femei din sat. Nu vrea să îşi depăşească condiţia, ea domină prin umilinţă, dar şi prin banul ascuns la căpătâiul capului. Personaj echilibrat, Mara este o întemeietoare: a unei lumi şi a unei noi tipologii în literatura română.

Persida se va dovedi în final o continuatoare. Va primi din trăsăturile mamei. Atunci când are propria familie şi afacere, Persida se transformă. Este conştientă de puterea banului şi îşi avertizează sotul atunci când acesta începe să risipească. Devine femeie, păşeşte mai apăsat, lucrează toată ziua. Dezorientat, Naţl nu ştie cum să rezolve situaţia. De aceea lasă totul în grija Persidei. Soluţia lui ar fi eventuala despărţire. Cu un caracter slab, nu are curajul să ia atitudine. Persida devine astfel stâlpul casei. Ea conduce. Îndrăzneşte chiar să îl lovească pe soţul ei, şi nu o dată. Statutul de femeie umilă nu se potriveşte Persidei, nici nu vrea să îl accepte. Emanciparea ei nu trece însă de graniţele căsătoriei. Orice se va întâmpla ea va rămâne alături de Naţl. Ce Dumnezeu a unit, omul nu are voie să despartă. Energia mamei, forţa sufletească a Marei se răsfrânge şi asupra fiicei.

Un personaj feminin interesant din punctul de vedere al viziunii asupra căsătoriei este Marta, soţia lui Bocioacă. Marta este tipul femeii uşoare - până la un anumit punct - care nu refuză o aventură, ceea ce în concepţia ei este doar un joc. Nu ezită să se lase în braţele lui Trică, ba chiar încearcă să îl seducă. „Marta toată viaţa ei se juca bucuros cu focul şi nu s-a temut niciodată. Acum se temea mai puţin ca şi orişicând şi mai ales de aceea ţinea la Trică, în care putea să aibă toată încrederea....

- Lasă, îi zise ea, că n-avem acum timp. Sâmbătă seara o să te furişezi la mine în casă şi atunci suntem în toată tigna.

- Vai de mine! Răspunse el tremurând. Ce ar zice jupânul dac-ar simţi ceva?! Mie parcă mi-e greu.

Ea se dete puţin la o parte.

- Nu ştiu ce-ţi închipuieşti, îi zise mâhnită. Avem să ne sărutăm, să ne jucăm, să ne răsfăţam, Trică, fără păcat, ca copiii nevinovaţi. Te bate Dumnezeu dacă te gândeşti la mai mult! Ori poate că ţi s-a şi urât?!"[20]

Într-adevăr o concepţie diferită faţă de mariaj, mai ales dacă o punem faţă în faţă cu părerea Persidei despre căsnicie. Cu toate acestea în ochii bărbatului ei, Marta este stăpâna, fără acceptul ei Bocioacă nu ia nici o decizie. Ce credea jupâneasa era lege.

Finalul romanului nu poate fi altceva decât împăcarea. Nu poate fi decât fericit. Moartea lui Hubăr împlineşte prezicerea soţiei. Acum pot trăi fericiţi. Romanul dezvăluie adevărurile bine protejate ale sacralităţii, ale tradiţiei şi consolidează o nouă abordare a personajului feminin, care îşi desfăşoară existenţa într-o lume exemplară. În fiecare capitol găsim aforisme, zicale, proverbe sau vorbe de duh, care

luate împreună definesc omenirea. Acestea fac parte din pedagogia lui Slavici, care după abordarea teoretică din *Elementele de pedagogie,* le pune în practică în romanele sale.

BIBLIOGRAFIE

1. Nicolae Manolescu, Arca lui Noe, volumul I, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Galați, Editura Eminescu, 1991, 336 p.
2. Magdalena Popescu, Slavici, Bucureşti, Editura Cartea Românească, f.a., 493 p.
3. Ioan Slavici, Mara, ediție îngrijită de C. Mohanu, prefață şi tabel cronologic de Ion Roman, Bucureşti, Editura Minerva, Biblioteca pentru toți, 1983, 305 p.
4. Cornel Ungureanu, Ioan Slavici – monografie, antologie comentată, receptare critică, Braşov, Editura Aula, 2002, 128 p.
5. Cornel Ungureanu, Geografie literară, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2002, 303 p.

NOTE

[1] Ioan Slavici*, Mara,* Bucureşti, Editura Minerva, Biblioteca pentru toți, 1983, p. 1.
[2] Idem, *Ibidem,* p. 2.
[3] *Ibidem*, p. 2.
[4] *Ibidem,* p. 2.
[5] Idem,*Ibidem,* p. 3.
[6] Idem,*Ibidem*, p. 12.
[7] Idem, *Ibidem*, p. 21.
[8] *Ibidem*, p. 21.
[9] Cornel Ungureanu, *Ioan Slavici – monografie*, Braşov, Editura Aula, 2002, p. 52.
[10] Ioan Slavici, *Ibidem*, p. 117.
[11] Idem*, Ibidem*, p. 192.
[12] Cornel Ungureanu, *Ibidem*, p. 52.
[13] Ioan Slavici*, Ibidem*, p. 300.
[14] Idem, *Ibidem*,. p. 164.
[15] Idem, *Ibidem,* p. 282.
[16] Cornel Ungureanu, *Ibidem,* p. 50.
[17] Ioan Slavici*, Ibidem*, p. 6.
[18] Idem, *Ibidem*, p. 184-185.
[19] Magdalena Popescu*, Slavici,* Bucureşti, Editura Cartea românească, f.a., p.237-238.
[20] Ioan Slavici, *Ibidem*, p. 248.

PĂDUREANCA, SAU DESPRE TRAGIC ŞI ANULAREA LUI

Speranța MILANCOVICI

Adesea, în opera lui Ioan Slavici, se desluşeşte, răzbătând prin toţi porii textului, o „voce“ care coboară spre timpuri străvechi, spre rădăcini situate în înțelepciunea ancestrală. Cadrul, debordând de semnificative amănunte etnografice, dar şi de viață, dovedeşte, fără putință de tăgadă, o bună cunoaştere a sufletului omenesc, în toată complexitatea şi mişcările sale spontane. Filosofia populară,acumulând bagajul atâtor dureri şi regrete, nu se poate dispensa de termini ca: „soartă“, „noroc“, „ceas bun“ sau „rău“. Experiența de viață, strânsă de generații în cugetări înțelepte, face astfel de sintagme „imposibil de evitat.“[1]

O trăsătură esențială a acestui mod de raportare la lume este aceea că recomandă cumpătarea şi acceptarea datului existenței. Astfel începe bine cunoscuta nuvelă *Moara cu noroc*: „Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniştea colibei tale te face fericit…“[2] Vorbele profetice ale bătrânei soacre a lui Ghiță nu grăiesc, în esență, altfel decât cele, conclusive de această dată, ale lui Busuioc, bogatul proprietar din *Pădureanca*: „N-are în lumea aceasta averea nici un preț ! Era om bogat : ce folos avea de bogățiile lui ?!“[3] La o lectură atentă, devine evident faptul că vocea autorului, ecou al legii morale, se ascunde dincolo de cea a personajului în cauză.

Similar *Morii cu noroc* este inițiat discursul epic şi în *Pădureanca* : „Fă trei cruci şi zi ‹‹ Doamne-ajută! ›› când treci pragul casei, fie ca să ieşi, fie ca să intri, căci lumea din întâmplări se alcătuieşte, iar întâmplarea e noroc sau nenorocire, şi nimeni nu ştie dacă e rău ori bun ceasul în care a pornit, nici dacă va face ori nu ceea ce-şi pune în gând.“[4] Această cugetare şi îndemn totodată degajă idea credinței în fatalitate şi predestinare, posibilitatea omului de a ieşi din limitele impuse de soartă fiind, practic, anulată. Acțiunile umane stau, inevitabil, fie sub semnul întâmplării, fie al norocului sau neşansei.

Nu e lipsit de semnificație faptul că această cugetare morală este repetată în ultimul capitol al nuvelei, în momentul în care pe Iorgovan „nenorocirea îl ajunsese năprascnic…“[5] Situația este ipotetic extrapolată, tot omul putând împărtăşi aceeaşi soartă : „Cine e oare acela care s-ar încumeta să se laude că nu i s-ar fi putut întâmpla şi lui una ca asta ?“[6] A încerca să „sari peste umbra ta“, am putea spune, este echivalent cu a forța limitele condiției umane şi a încerca o reconstrucție a soartei pe măsura voinței proprii. Maximele cuminți, născute din ancestrala experiență populară, propovăduiesc resemnarea în marginile propriei condiții, care, implicit, te situează la antipodul tragicului. Te pune la adăpost, am putea spune. Concepția conform căreia individul nu e decât un prizonier neputincios al predestinării, ale cărui încercări nu sunt numai neputincioase, dar şi absurde, duce la anularea tragicului . Aceasta deoarece tragicul ia naştere în condițiile aplicabilității teoriei limitei considerată în raportul ei cu conştiința. [7] Limita, care, potrivit modului tradițional de raportare la existență, este anulată, se defineşte practic ca o întretăiere a libertății spirituale cu natura finită a condiției umane. Această finitudine ontologică devine, practic, singura limită insurmontabilă, fiind „dreptul la tragic al fiecărui individ.“[8]

„Eroii lui Slavici însă – atrage atenția Iosif Cheie-Pantea – acționează însă în sensul ieşirii dintr-o condiție dată, având şansa măreției tragice.“[9] Frământările, zbaterile sufleteşti ale nefericitului Iorgovan, au o doză de tragism. Demonul interior îl îndeamnă să încerce o transgresare a limitei. Patima pentru o femeie, îl determină să încerce o evadare din cadrele consacrate ale condiției umane (De fapt, e vorba de încercarea de forțare a limitei…). Însă enormele discrepanțe sociale din lumea satului acelei vremi se răsfrâng fatal asupra modului de a gândi şi de a exista al oamenilor. Eroul simte pericolul latent care pândeşte, ascuns in pătimaşa sa dragoste, şi chiar doreşte să evite primejdia, dar în zadar. Voința sa nu e suficient de puternică: „Trecuseră luni de zile de când n-o mai văzuse în gândul lui: ştia numai c-a văzut-o, ştia cum fusese, dar nu mai simțise acreala de care i-a fost cuprins tot sufletul în timpul cât a stat dânsa la Curtici; acum, dimpreună cu oamenii de la păduri i se ivi şi chipul pădurencii şi simțământul de acreală, nu amărăciune, acreală ca şi acreala vinului stătut de fiert şi încă nelimpezit. Cât a stat dânsa la Curtici, zâmbet în fața lui nu s-a ivit, mâncarea lui n-a fost mâncare şi somnul lui n-a fost somn, şi totuşi de câte ori era vorba de plecarea ei, îi venea să răcnească şi-şi înfigea ghearele în şolduri. E grozav lucru când vrei să nu voieşti ce vrei şi sâmți că nu poți voi nimic, şi te duce altul după cum te poate.“[10]

Elementele tragicului se regăsesc în nuvelă încă de la început. E vorba de imbatabila forță a destinului, de caracterele orientate vocațional spre disoluție, şi, finalmente, spre moarte. Tragicul se întrepătrunde vizibil cu idilicul, pe alocuri, sau cu majestuosul ritualic păgân, ca in grandioasele scene redând bucuria strângerii roadelor. Metamorfoza permanentă a tragicului în idilic sau invers este datorată şi situării întregului demers epic între limitele existențiale trasate de cugetarea morală inaugurală, respectiv finală.

„Care ar fi atunci elementele care neutralizează şi absolvă tragicul?“[11] se întreabă un critic avizat al operei slaviciene. E vorba despre modalitățile majore de anulare a tragicului, descris în limitele peratologiei: „a) relativizarea limitei absolute, care trimite la anularea tragicului existențial prin postularea unui paradis extramundan; b) absolutizarea limitei relative, care trimite la anularea tragicului istoriei prin …postularea unui paradis terestru.“[12] Eliminarea limitei se realizează în nuvelă prin aşezarea omului sub semnul destinului. Se generează astfel un pol opus tragicului , un refugiu. E de remarcat că personajele au la îndemână o variantă pentru a se îndepărta de epicentrul conflictului, de a-l refuza, atunci când se simt copleşite: plecarea. Iorgovan iese din sat de numeroase ori pe parcursul nuvelei, intră în contact cu alți oameni şi alte valori. La fel, Simina şi Şofron preferă ca loc alternativ spațiul satului Socodor, exterior focarului conflictual. La adăpostul distanței, sufletul îşi poate domoli patima, iar rațiunea are şansa de a-şi reintra în drepturi . „ În *Pădureanca*, timpul devine răgazul necesar evoluției şi modificărilor affective, şi deci al deplasării conflictului într-un chip gradat şi logic …astfel devine concretă o cronologie absolut trebuitoare in primul rând modificării interioare a Siminei“[13], notează Magdalena Popescu. Cu alte cuvinte, personajele au timp. Timp să se gândească şi să se răzgândească, fapt nespecific cursului precipitat al evenimentului tragic. De acesta din urmă se leagă însă funciar modul cum se reflectă în această nuvelă – sau mic roman, după unii – avertismentul constant din adâncul ființei şi din adâncul înțelepciunii populare: „Ceea ce vine din interior e un

avertisment: …nimic mai periculos decât câinii cei răi ai spiritului.“[14], subliniază, în monografia dedicată autorului, Cornel Ungureanu.

În altă ordine de idei, personajul purtător al aşa-numitei vini tragice este oarecum scos de sub acuzaţie, e absolvit de o vinovăţie totală. Într-adevăr, ceea ce deschide poarta înaintea nenorocirii este patima tânărului Iorgovan, care nu-şi înfrânează pornirea instinctuală care îl mână spre Simina. El se agaţă disperat de ideea cum că este doar o victimă a fatalităţii, însă nici nu acţionează pentru o posibilă salvare. Simina – nu cea reală, ci acel „fel de Simină“ , proiecţie a sufletului său, exercită o fascinantă putere asupra sa, angrenându-l permanent în tensiuni psihologice de natură tragică. Deşi eroul e atras fatal şi obsedant de toată fiinţa ei, acesta nu are potenţa de a răspunde pasiunii pe care dânsa i-o transmite. În acest context, iubirea Siminei se găseşte într-o fundătură. În ciuda imensităţii ei voluptoase, este condamnată la sterilitate.„*Pădureanca* este o nuvelă construită pe mixtura idilei cu elemente ale tragicului, marcat mai ales la nivel psihologic, fie ca incapacitate decizională (Iorgovan), fie ca încălcare a normelor etice sub incidenţa hazardului (Simina).“[15]

Maestru al analizei sufletului feminin, Slavici redă trăirile Siminei; eroina e conştientă de distanţa ce o separă de Iorgovan, fapt care reiese din chiar cuvintele sale:„ Ştiu, urmă ea, tot liniştită, o văd, o simţ în tot ceasul că ţi-e ruşine de dragostea ce o ai către mine şi te fereşti, ca nu cumva lumea să afle despre ea; dacă num ă pot supăra de asta, Iorgovane, n-o să mă supăr de nimic în viaţa mea.“[16] Motivul pentru care flăcăul amână să o ceară în căsătorie pe fată este imposibilitatea sa de a opta. „Indecizia sfărâmă individualitatea aflată la impactul cu o dorinţă, pe care raţiunea şi voinţa o refuză.“[17] Deşi, în plan concret, copilul de om bogat nu riscă nimic prin mezalianţa cu o fată mai săracă, rigida convenţie socială îşi înfige atât de adânc rădăcinile în mentalitatea sa, încât acesta extrapolează urmările unui posibil gest al său, bănuind repercusiuni asupra întregii colectivităţi. „…socialul s-a interiorizat aici într-o personalitate care percepe interdicţia de castă ca pe un ax formativ şi o limită a propriei fiinţe.“[18] Deşi nimeni nu-l îndeamnă, nici nu-i interzice, nimeni nu îl presează, Iorgovan rosteşte o frază memorabilă şi emblematică pentru o anumită mentalitate: „Pentru că nevastă-mea nu are sa-mi fie numai mie nevastă…ci şi părinţilor mei noră şi rudelor mele om din casă …“[19] Uimitor e faptul că flăcăul ezită chiar şi atunci când familia sa acceptă ideea nunţii; evoluţia sa permite cititorului să intuiască motivul acestei ciudate, la o primă vedere, atitudini. Drama sa e provocată, în lipsa unor constrângeri clare de chiar lipsa constrângerilor, iar instanţa supremă decizională şi valorizatoare devine pentru el gura satului. Aceasta s-a impus atât de puternic în structura personalităţii lui Iorgovan, încât acesta devine un fel de emblemă a speciei sale, o proiecţie a cărei concretete depinde de social. „ Iorgovan e numai o aparenţă, formă goală pe care numai opinia consecventă a ‹‹ celorlalţi ›› o poate umple de conţinut “[20] Tânărul, crescut în răsfăţ, se dovedeşte incapabil să biruie pe cont propriu. El ratează experienţa intelectuală, nefăcând faţă liceului şi eşuând, spre disimulata dezamăgire a familiei în încercarea de a deveni „domn“. Însă, prin plecarea la şcoală, eroul s-a desprins, chiar dacă într-o mică măsură, de ai săi; astfel, nu mai e nici ţăran, însă nici orăşean nu se poate numi. Încercarea sa de a reitera traseul tatălui nu are sorţi de izbândă, munca sa pe lângă casă neavând constanţa şi dăruirea celei a lui Busuioc.

Condițiile formării sale au anulat posibilitatea conturării unui caracter ferm. El fuge permanent de asumarea responsabilității. Iată ce îşi doreşte eroul: „Nu dar la Simina se gândea Iorgovan, ci numai la un fel de Simina, care vine şi trece şi nu lasă în urma ei decât o scurtă părere de bine c-a fost.“[21] Fără a întreprinde nimic spre rezolvarea, de o manieră sau alta, a situației, Iorgovan se eschivează permanent, lamentându-se: „Era o nebunie ... era o mare nenorocire pe capul lui pădureanca aceea; dar îi ieşise odată primejdia în cale şi nu se mai putea feri de dânsa.“[22]

Convertind total legea socială nescrisă a satului, cu privire la amestecul între caste, şi transpunând-o în structura profundă a propriei ființe, Iorgovan devine însăşi „limita“. În afară de factor care suportă efectele acțiunii sale („pacient tragic“), Iorgovan devine şi „agent tragic“ cu alte cuvinte el personifică limita provocată şi înfruntată de el însuşi.[23] Pentru Simina, marea sa iubire se metamorfozează în însăsi esența tragicului. Fata e ființa care încalcă, în mod absolut conştient, propria sa lege, pentru a fi ulterior forțată să recunoască adevărul şi valabilitatea acesteia. De fapt, Simina se trădează pe sine, se umileşte, trădându-şi totodată statutul de femeie. Ea se transformă din obiect al dorinței, al cuceririi, în obiect cuceritor. Persistând în realizarea unei comuniuni, nu doar între două clase deosebite social, ci şi ca mentalitate, ea trădează statutul său de pădureancă şi, mai grav, de fiică, refuzând să îşi urmeze tatăl în migrația pentru muncă. Discuțiile tată-fiică sunt în mod deosebit sugestive şi au valoare premonitorie. De altfel, părintele foloseşte o cugetare care va funcționa ulterior ca un blestem:„Nu te face, fata mea, pui de cuc în cuib de cioară... că nu-ți este firea pentru aceasta. Tu ai durmit astă-noapte aici, întinsă pe un braț de fân, şi ai durmit bine, dar ei au durmit în pături cu perine de puf şi n-au să uite niciodată c-ai durmit în şura lor.“ [24] Gura lumii şi convenția socială nu pot fi eludate. Iorgovan se teme că alianța sa cu Simina ar însemna o nouă greşeală a sa în ochii comunității. Interesant, drama sa „nu e provocată de prea multe constrângeri, dimpotrivă, ea izvorăşte din absența oricărei constrângeri clare, în funcție de care să-şi delimiteze conduita, adversarii şi partizanii.“[25] Personajul, mereu indecis, recurge, finalmente, la o soluție radicală, având ca scop eliberarea de ceilalți: un fel de sinucidere între roțile morii, similară morții, de această dată din pur accident, a renegatului său unchi, Pupăză. „Sfârşitul său este lipsit de măreție, chiar lamentabil, ca al oricărui om care se recunoaşte învins, înainte de a fi dat măcar câteva bătălii“[26], remarcă D. Vatamaniuc. Repetând destinul acestuia, Iorgovan, ca şi unchiul său, devine o victimă a vanității sociale. Iubirea de aparențe, grija pentru ca acestea să fie permanent păstrate, acestea nsunt valorile valabile. În acest context, Iorgovan devine eroul tragic care ratează, „dovedindu-se jalnic când trebuie să fie mare, nehotărât în acțiunile hotărâtoare ale vieții lui.“[27]

Relația Simina-Íorgovan, focalizând, în bună măsură, energiile epice, suferă la nivelul comunicării. Expresia sentimentelor se realizează cu dificultate, ca de altfel şi în cazul relațiilor părinte-copil (Busuioc-Iorgovan, Neacşu-Simina). Protocolul rural e mai puternic. Critica literară a remarcat şi incidența scenelor mute[28] dintre cei doi, precum şi o ilustrativă opoziție între potențialele cupluri Simina-Iorgovan şi Simina-Şofron: dacă, în primul caz, nuvela redă un apogeu al sentimentului, cu rădăcini înaintea începerii relatării, traiectul fiind unul descendent, în cel de al doilea caz e vorba despre un firav început care, în potențialitate, frizează apogeul. Personajele se intercondiționează permanent. De asemenea, se impune o remarcă în ceea ce priveşte

„biografia“ personajelor: traseul existențial, atât de opus în cazul Simina-Iorgovan, apropie potențialul cuplu Simina-Şofron. Ambii sunt „pădureni“, ambii coboară la câmpie pentru a munci. Ambii sunt caractere capabile de decizie, dar şi de mari sacrificii. Chiar îndrăgostită iremediabil de o formă fără fond, care este Iorgovan, Simina recunoaşte calitatea umană a celui care, la rândul său, e iremediabil îndrăgostit de ea: „Tu vorbeşti de Şofron? adause ea aspru, tu?! Şofron e om, Iorgovane!“[29] Vorbele ei fixează magistral pe fiecare dintre cei doi, în adevărata lor condiție.

Nu trebuie scăpată din vedere nici biografia părinților, ca matrice pentru devenirea tinerilor. Busuioc se opune evident lui Neacşu. Dacă primul este, poate, cel mai reprezentativ personaj pentru categoria socială a „bogătanilor“, din întreaga operă a lui Ioan Slavici, Neacşu e tipul omului simplu, drept şi demn, deprins cu munca şi care nu îşi acordă nici o clipă de răgaz. Nici măcar înaintea morții. Unic părinte, îşi iubeşte fiica; dăruirea sa e absolută şi necondiționată:„ O iubea şi el pe Simina, ar fi iubit-o chiar şi dacă nu era frumoasă, iar aşa cum era, ar fi iubit-o chiar şi dacă nu i-ar fi fost tată.“[30]

La o analiză în detaliu a aplicabilității noțiunii de tragic în *Pădureanca*, trebuie avută în vedere evidențierea prezenței sau absenței terorii tragice, ca însuşire esențială a unei astfel de narațiuni. Însă, după cum notează, just, Magdalena Popescu, „...Iorgovan e până la sfârşit o victimă inocentă şi senină. Teroarea tragică, frica pe care anticii o identificaseră ca supremă însuşire a tragediei, se dizolvă în tonurile blânde ale unei melancolii împăcate cu sine“[31] În structura narațiunii îşi face loc din nou, spre final, necruțătorul ton al reflecției asupra celor petrecute şi a cauzelor întâmplărilor. Aceste potențialități spre introspecție, Slavici le-a recunoscut ca aparținându-i, şi ca venind din foarte îndepărtate fonduri sufleteşti. „Vocea“ scoborâtoare din timpuri străvechi şi înțelepte se aude din nou, cu claritate. Pe fundalul acesteia, acțiunea nuvelei *Pădureanca* evoluează dinspre tragicul autentic, înspre idilizarea dramatică. Sau, cum ar spune Magdalena Popescu, înspre o „tragedie fericită.“[32]

BIBLIOGRAFIE

1. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Minerva, Bucureşti, 1982.
2. Iosif Cheie-Pantea, *Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici*, Tipografia Universității din Timişoara, Timişoara, 1986.
3. Pompiliu Crăciunescu, *Prelegeri de literatură română în epoca clasică*, Tipografia Universității din Timişoara, Timişoara, 1997.
4. Gabriel Liiceanu, *Tragicul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993.
5. ******Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici*, vol. III, coordonator Ovidiu Papadima, Editura Academiei, Bucureşti, 1973.
6. Magdalena Popescu, *Slavici*, Editura Cartea Românească, [Bucureşti], f.a.
7. Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, Editura Tineretului, Bucureşti, f.a.
8. Ioan Slavici, *Pădureanca*, Editura pentru Literatură, [Bucureşti], 1965.
9. Eugen Todoran, *Secțiuni literare,* Editura Facla, Timişoara, 1973.
10. Cornel Ungureanu, *Ioan Slavici-monografie, antologie comentată, receptare critică*, Editura Aula, [Braşov], 2002.
11. Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferiilor*, Editura Polirom, [Bucureşti], 2002.

12. D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici. Opera literară*, Editura Academiei, [Bucureşti], 1970.
13. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, vol. I, ediție îngrijită şi introducere de Geo Şerban, Editura pentru literatură, 1966.

NOTE

[1] *** *Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici*, vol. III, Editura Academiei, Bucureşti, 1973, p. 412.
[2] Ioan Slavici, *Moara cu noroc,* Editura Tineretului, Bucureşti, f.a., p. 33.
[3] Ioan Slavici, *Pădureanca,* Editura pentru literatură, [Bucureşti], 1965, p. 101.
[4] Idem, *Ibidem*, p. 5.
[5] Idem , *Ibidem*, p. 135.
[6] *Ibidem*, p. 135.
[7] Gabriel Liiceanu, *Tragicul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 43.
[8] Idem, *op.cit.*, p. 50.
[9] Iosif Cheie-Pantea, *Istoria literatuii române. Epoca marilor clasici*, Tipografia Universității din Timişoara, Timişoara, 1986, p. 82.
[10] Ioan Slavici, *op.cit.*, p. 14.
[11] Magdalena Popescu, *Slavici*, Editura Cartea Românească, [Bucureşti], f.a., p. 210.
[12] Gabriel Liiceanu, *op.cit*., p. 53.
[13] Magdalena Popescu, *op.cit.*, p. 212.
[14] Cornel Ungureanu, *Ioan Slavici* – monografi, antologie comentată, receptare critică, Editura Aula, [Braşov], 2002, p. 10.
[15] Pompiliu Crăciunescu, *Prelegeri de literatură română în epoca clasică*, Tipografia Universității din Timişoara, Timişoara, 1997, p.137.
[16] Ioan Slavici, *op. cit*., p. 45.
[17] Magdalena Popescu, *op.cit*., p. 190.
[18] Idem *Ibidem*, p. 192.
[19] Ioan Slavici, *op.cit*., p. 64.
[20] Magdalena Popescu, *op.cit.* , p. 193.
[21] Ioan Slavici, *op.cit*., p. 9.
[22] Idem, *Ibidem*, p. 21.
[23] Gabriel Liiceanu, *op.cit*., p. 49.
[24] Ioan Slavici, *op. cit*., p. 50.
[25] Magdalena Popescu, *op. cit*., p. 194.
[26] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici. Opera literară,* Editura Academiei, [Bucureşti], 1970, p. 162.
[27] Eugen Todoran, *Secțiuni literare*, Editura Facla, Timişoara, 1973, p. 125.
[28] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* ediția a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, p. 510.
[29] Ioan Slavici, *op. cit*., p. 47.
[30] *Ibidem*, p. 47.
[31] Magdalena Popescu, *op. cit*., p. 213
[32] Idem, *Ibidem*, p. 210.

POPA TANDA ÎNTRE IRONIE ŞI O PEDAGOGIE A ÎNTEMEIERII

Bianca NEDELCU

„Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie!Era om bun şi cântăreţ vestit.Şi murăturile foarte îi plăceau.Mai ales dacă era cam răguşit, le bea cu gălbenuş de ou şi i se dregea organul, încât răsunau ferestrile când cânta <<Mântuieşte, Doamne, norodul tău!>> Era dascăl în Butucani, bun sat şi mare, oameni cu stare şi cu socoteală ,pomeni şi ospeţe de bogat.Iară copii nu avea dascălul Pintilie decât doi: o fată, pe care a măritat-o după Petrea Ţapului, şi pe Trandafir, părintele Trandafir, popa din Sărăceni."

Astfel îşi începe Ioan Slavici „ prima novelă", „pe care o publică în <<Convorbiri Literare>> , în anul 1875, după ce dăduse la lumină două comedii, şase poveşti, un roman <<tragodic>>, epigrame, fabule, studii şi articole social-politice"

Un scriitor cu „ucenicie" deci, cu diverse preocupări literare (vezi D. Vatamaniuc, *Cultura şi concepţia despre literatură şi artă,* în *Ioan Slavici – Opera literară*) şi care, aflat totuşi la prima nuvelă, dă dovadă de o ironie fină, dublată de o subtilă utilizare a clişeelor şi a „pârghiilor" ce marchează (marcau) mentalitatea tradiţională (cu precădere pe cea de formare spirituală a autorului, Ardealul).

Căci iată, *Popa Tanda*, o nuvelă cu „expoziţiune" tradiţională, în care ne sunt prezentate personajele principale - **dascălul** Pintilie, copii săi –d evenirea, urmaşi, (pro)gresul, lumea satului, deopotrivă decor şi personaj colectiv, particularizat uneori prin localizare spaţială (satele Butucani şi Sărăceni în primă fază, în partea intâi , oamenii apropiaţi părintelui Trandafir, în partea a doua). Tradiţionalul lilterar se opreşte însă aici. Intervine în structura narativă ceva ce ţine de un alt soi de tradiţie, de mentalitatea ţăranului ardelean, gata oricând să „corijeze"defectele celuilalt; un celălalt convertit din modelul ce ar fi putut să fie, un prilej de ironie şi deconstrucţie, în „radiografiere" a personallităţii, cu dublă ţintă: arătând defectele „prototipului"(preotul?), muţi atenţia asupra celorlalţi, mai puţin exemplari, dar care totuşi nu se „fac vinovaţi" de aceste defecte, se ridică deasupra lor, prin umor, prin ironie. E prezentarea unei lumi cât mai aproape de realitate, pentru că, să nu uităm, ne aflăm la un moment la care literatura trebuia să fie exemplară şi coercitivă.

În nuvela lui Slavici putem sesiza uşor aluzia la discrepanţele dintre ceea ce preotul reprezenta în societatea rurală românească şi modul în care el „funcţiona" efectiv. Chiar primul citat, introducerea în atmosfera nuvelei, prin prezentarea dascălului Pintilie, modelul, tatăl preotului, ne pune „faţă în faţă" cu o lume (cu riscul de a merge prea departe) a carnavalescului. Dascălul Pintilie, care în sat reprezenta îmbinarea dintre laic şi religios, rolul său fiind acela de a ajuta preotul la oficierea slujbei, era înclinat către păcat, pentru că ce altceva sugerează „răguşeala dreasă de murături şi gălbenuş de ou"? Pintilie se sustrage astfel canoanelor, se află sub semnul pragmatismului, ca mai toţi oamenii din Butucani, „oameni cu stare şi cu socoteală", a căror ordine şi bunăvieţuire se măsoară în „pomeni şi ospeţe de bogat", adică în ostentaţie, o mândrie a celui care posedă, pentru care Biserica e un spaţiu al afişării acestei bogăţii şi nu un spaţiu de închinare.

Din acest dascăl şi din acest sat, puşi cumva sub semnul trecutului de Slavici (Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie!-trecerea în nefiinţă, timpul lui „a fost”) şi sugerând o Ţiganiadă de această dată a satului românesc ardelenesc, ies Trandafir, Părintele Trandafir, şi, într-o oarecare măsură, antiteticul spaţiu al Sărăcenilor.

Faţă de menţionarea bunăstării din Butucani, simpla numire a satului Sărăceni şi sublinierea „Trandafir, părintele Trandafir, popa din Sărăceni” sugerează o trecere, un mod ondulatoriu **,**să zicem, de raportare la lume. Întâi *Trandafir*, individul, fiul dascălului, apoi *părintele Trandafir***,** deci deasupra colectivităţii, deasupra indivizilor, un *spiritus rector* al locului, prin semnificaţiile cu care preotul e învestit, conform mentalităţii tradiţionale transilvane preotul fiind acela care formează , care ridică nivelul spiritual şi material al parohiei sale. (Slavici chiar spune în Inspecţiunea şcoalelor că preotul „trebuieşte să fie un învăţător mare”, deţinător de cunoştiinţe diverse „istorice, economice şi mai ales pedagogice” asemenea marilor preoţi ardeleni, Andrei Şaguna şi Miron Cristea). Apoi „popa Tanda” o coborâre, un tip de familiaritate necuviinciosă între preot şi săteni, asupra căreia Slavici revine în nuvelă, o re-aşezare a preotului între săteni, pentru ca în final să avem menţionarea parohiei, anume satul Sărăceni, care mie îmi aminteşte de parabola biblică a talanţilor, ori a seminţelor semănate în diferite tipuri de sol, oricum – Sărăceni – un spaţiu al nerodniciei, unde harul preoţesc trebuie să aducă rod.

Cu cât înaintăm în lectură, cu atât devine mai clar un mod de a prezenta o lume: „Pe părintele Trandafir să-l ţină Dumnezeu! Este om bun: a învăţat multă carte şi cântă mai frumos decât chiar şi răposatul tatăl său!... Adună din multe şi face din nimica ceva.” Nimic ironic ori depreciativ până aici, dacă n-am ţine seama de aluzia la mahmureală şi murături din primul pasaj, care îl plasează pe „răposatul său tată” în zona ne-canonicului.

Fiul însă, pare a-şi fi întrecut tatăl: „Mult s-a ostenit părintele Trandafir în tinereţea lui. Şcolile cele mari nu se fac numai iac-aşa, mergând şi venind... Dar toate s-au făcut şi nici n-au rămas lucru zadarnic. Trandafirică a ajuns popă în satul tătâne-său, în Butucani, bun sat şi mare, oameni cu stare şi cu socoteală, dar la pomeni şi la ospeţe părintele Trandafir nu mergea bucuros.”

Parcă ne-am afla în jurul unui bătrîn al satului, care ne împărtăşeşte din înţelepciunea locului, din ce se cuvine şi ce nu, presărându-şi „discursul”cu norme pre-stabilite, strecurând însă îndoiala faţă de exemplarul personajal istorisirii, fixat în discurs printr-un diminutiv – Trandafirică – rămas la statutul de fiu al tatălui, de fiu al satului, al locului ai cărui oameni cu stare şi socotelă devin o barieră de care preotul nu poate trece. Mai mult, preotul acesta e un *exemplu de cum nu se cuvine a fi*: „Este cam greu la vorbă, cam aspru la judecată, prea de-a dreptul, prea verde-făţiş... nu e bine să fie omul aşa.”

Preotul Trandafir vrea să schimbe satul, să schimbe lumea, ba chiar ierarhia bisericească, buna aşezare a stucturilor unei instituţii: „Şi este ştiut că, mai ales cu protopopul, preoţii nu trebuie să facă multă vorbă. Decât vorbele la protopopi, darurile au mai mult înţeles. Dar asta părintele Trandafir nu voia s-o priceapă.” (a se vedea descrierea făcută feţelor bisericeşti de către Creangă, în binecunoscutele sale *Amintiri din copilărie*)

Pentru păcatul de a se fi împotrivit ierarhiilor şi legilor tacite ale comunităţii, preotul este mutat în Sărăceni „pentru buna înţelegere între credincioşi”. Pitorescul

limbajului subliniază ironia cu care Slavici îşi mânuieşte deopotrivă textul şi îşi captivează cititorul: „Popă-n Sărăceni! Cine ştie ce vrea să zică popă-n Sărăceni! Dar aşa-i trebuie părintelui Trandafir! Cine vrea să sară peste groapă arunce-şi mai nainte desagii peste ea. Părintele Trandafir n-avea însă decât o nevastă şi doi copii: desagii îi erau deşerţi". Mândria suficientă a omului ce se ştie în siguranţă în spaţiul său, superioritatea cu care ;,săteanul", „martorul" îl „articulează" pe cel aflat în culpă dublă-nesupunere şi sărăcie-, sunt dublate de o amplă descriere a locului unde totul are ca ecou sărăcia, abandonul, lipsa de voinţă, zădărnicia : „Pe valea Seacă este un sat pe care oamenii îl numesc Sărăceni. Un sat: Sărăceni" pe o vale „seacă" mai rău nu poate să sune însemnarea unui loc. "

Pe oamenii acestui loc, condamnaţi de natură şi de propriul spirit fatalist la sărăcie, preotul trebuie să-i aducă la calea cea dreaptă. Dacă în Butucani, un loc sigur, preotul se încăpăţânase să răstoarne mentalitatea, în Sărăceni sigură e doar sărăcia, iar oamenii aceştia par a trăi din inerţie.

„Sărăcenii? Un sat cum Sărăcenii trebuie să fie. Ici o casă, colo o casă..., nici muruială pe pereţii de lemn... cui nu-i place, să-şi facă altul mai pe plac!". Descriere amplă, atmosferă de roman gotic britanic, situaţie paradoxală şi aparent fără ieşire: „un sat cu popă, numai că popa lor totdeauna era popă fără sat." În acest mediu trebuie popa Tanda să-şi „demonstreze" harul, dar atâta timp cât încearcă să se folosească de cunoştinţele sale teoretice şi să le predice sătenilor despre păcat şi importanţa muncii spre binele şi al celuilalt ,preotul nu izbuteşte decât un şi mai lamentabil eşec decât prima dată: „Orbul n-ajută pe cel olog !"

Orbul, cel căruia îi lipseşte lumina, harul şi/sau privirea, putiinţa de a le da lumină celorlalţi, pentru că încă n-a aflat-o, cade după repetatele eşecuri în păcat, îşi declină responsabilităţile ce-i revin ca preot faţă de „poporenii săi". Devine un „popă Tanda", un fiu rătăcitor, a cărui vorbă-sămânţă n-a aflat încă nici sol, nici rod, ai cărui păstoriţi îl pârăsc la episcop, dar pentru că „episcopul are suflet bun", popa Tanda tot la Sărăceni rămâne.

Este momentul reconvertirii, în firul epic ironia, auto-ironia, perseverenţa ,încăpăţânarea, experienţa învăţată din cărţi, atribuite anterior personajului, sunt înlocuite de exasperare, de suferinţă: „Părintele Trandafir intră în biserică .De câte ori a intrat el în astă biserică! Dar totdeauna precum intră făurarul în făurărie. Acum însă îl prinse o frică neînţeleasă... şi începu să plângă greu şi cu suspin înnăbuşit şi viforos."

Este probabil singurul moment din nuvelă în care Slavici îşi subordonează personajul unor forţe neidentificate. În cea de a doua parte a nuvelei, Slavici revine la un tip de retorism religios, dar lipsit de ironia fină a primei părţi, pentru că această a doua parte trebuie să ne prezinte un preot pragmatic, care reuşeşte prin exemplul propriu ceea ce nu reuşise prin pilde livreşti şi prin apel la orgoliul sătenilor, ceea ce nu putuse face prin apel la morală şi la dragostea de aproape.

„Sfânta Scriptură ne învaţă că întocmai precum plugarul trăieşte din rostul muncii sale, şi păstorul sufletesc, care slujeşte altarului, din slujba sa, de pe altar, să trăiască... Din slujba sa părintele trăgea foarte puţin folos, atât cât nu era destul, „adecă... – nimica... şi începu a se face şi el om ca lumea, a se îngriji înainte de toate de binele casei sale. "

Transformarea paraginii din jur într-o gospodărie, pe ce părintele o numea cu mândrie „acasă” şi care transformase locul primit din /prin grija satului, conform tradiției în cămin propriu, loc cu „rânduială ”de sine stătătoare, îi atrage din nou oprobiul comunității, sătenii numindu-l, la fiecare schimbare inițiată „omul dracului”.

Slavici atrage de fapt astfel atenția asupra modului în care îi percepem pe cei altfel decât noi, mai precis asupra tendinței de a-l devaloriza pe celălalt.

Pe lângă rătăcirea spirituală pe care preotul o trăise cu precădere în prima parte a nuvelei – anume lipsa unei trăiri autentice în spirit religios, lipsa comunicării şi comuniunii preot-Divinitate, pe care sătenii par a o ignora, căci trăiesc într-o lume a aparențelor (vezi referirile la satul Butucani), preotul Trandafir se face vinovat de încercările repetate de a scoate nişte oameni, nişte colectivități, din tipare pe care sătenii nu doresc să le schimbe.

Din punct de vedere social-istoric, în spațiul Ardealului teama de schimbare se justifică, respectarea unor reguli străvechi hrăneşte iluzia de stabilitate, dar nu cred că această teamă e miza nuvelei lui Slavici; ea ar putea sta cel mult în plan secundar. În sensul în care omul de geniu e singularizat, stigmatizat în opera lui Eminescu, în sensul în care societatea aparențelor şi a rolurilor sociale e satirizată în opera lui Caragiale, la Slavici, reformatorul, omul cu inițiativă (cu precădere) în spațiul ardelenesc, preotul, e singularizat.

Neînțelesul, cel care se împotriveşte lui „aşa trebuie să fie”/ „aşa e lăsat”, devine un scos în afara lumii, unul asociat spațiului demonic. Mai ales preotul Trandafir, care nu asigurase echilibrul lumii prin raliere la tradiție, ci încercase să scoată lumea din inerție, e privit cu suspiciune, e „omul dracului”.

Marcu Florii Cucului, Mitru Cătănaş, Stan Şchiopul, Cozonac Clopotarul sunt tot atâția semi-individualizați indivizi, care ajută preotului nu din altruism, ci din interes: semi-individualizați pentru că numele lor reprezintă etichete, tipuri, diverse semne ale ne-desăvârşirii: Cucului-izolare, singurătate, abandon, cătănaş-militărie, subordonare; Şchiopul-un defect fizic, în cheie tradițională marcați fizic fiind doar cei din sfera răului, în fine, Cozonac Clopotarul, putând sugera interesul, căpătuiala, dar, prin ocupație, pe cel ce răspândeşte veştile şi ține de un mod tradițional de a fi.

„Vremurile vin, vremurile se duc; lumea merge înainte, iară omul când cu lumea, când împotriva ei.”

Prin introducerea acestor formule, Slavici nu numai îşi apropie nuvela de basm, de pildă, dar imprimă un anumit tempo narațiunii „aduce povestea într-un „acum” al cititorului, după ce i-a „permis” acestuia o trecere prin câteva „secțiuni” din „viața părintelui Trandafir şi din ipostazele satului transilvan. Astfel, cititorul e „reintrodus” în spațiul „concret”, vizibil, al satului: „drumul de țară vine din oraş, trece pe lângă Valea Seacă şi merge mai departe Valea Răpiții... Drum ca acela care trece prin Valea Seacă înspre Sărăceni jur împrejur nu este. Neted ca masa şi vârtos ca sâmburele de cireşe. Se vede că sărăcenii l-au făcut de dragul lor... Sărăcenii au trebuit să sfarme stânci în calea lor; dar au făcut-o bucuroşi, fiindcă din stânci şi-au făcut drumul... Astă cale nu e pustie!”. Contrast total față de prima descriere a Sărăcenilor. Învingerea obstacolelor, continuitate, trăinicie, un sat prosper, ale cărui imagini cinematografice, cu cadre „sufocate” de prosperitatea locului trebuie să transmită cititorului mesajul: chiar dacă nu din dragoste de aproapele, ci mai

degrabă din dragoste de câştig, sătenii şi-au urmat preotul. Ajutându-i să se schimbe, părintele a ajuns, în sfârşit „omul lui Dumnezeu”: „Un om din sat trece, le pofteşte <<bună odihnă>> şi-şi zice: <<Ține-l Doamne, la mulți ani, că este omul lui Dumnezeu!>>” Şi aici ironia se face simțită: se prea poate ca acest sătean să fie din generația celor care s-au născut într-un Sărăceni prosper, cu simțul proprietății şi al apartenenței la un loc binecuvântat, într-un sat care îşi iubeşte preotul, dar preotul a devenit „omul lui Dumnezeu” doar când a încetat să mai fie „altfel” în ochii sătenilor, când deosebirea dintre el şi ceilalți s-a anulat, inclusiv prin alianța cu un om al locului, Marcu, devenit cuscrul preotului Trandafir.

Ironia care străbate de la un capăt la altul nuvela o face posibilă, verosimilă, îi dă savoare, plasând-o în buna tradiție a lui Ioan Budai-Deleanu şi în vecinătatea lui Creangă şi Caragiale. Dacă la Slavici avem de-a face cu o ironie mai puțin vizibilă, mascată de ceea ce azi poate părea nivel folcloric al nuvelei, este pentru că el credea în puterea coercitivă a exemplului, mai mult decât a pedepsirii prin ironie violentă a societății; lumea lui Slavici, lumea satului ardelenesc avea nevoie de exemple care să convingă, trebuia să se exprime prin indivizi şi prin comunități puternice; timpul era unul al formării, al câştigării unui spațiu stabil. Slavici şi spațiul din care venea nu-şi câştigaseră încă timpul rememorării fericite, vitale în care ironia şi umorul sunt mărci ale sănătății ,cum e cazul *Amintirilor* lui Creangă. Cu toate acestea *Popa Tanda* face subiectul tuturor cercetărilor asupra operei lui Slavici, deşi (firesc) părerile nu coincid totdeauna, nuvela rămânând una de referință pentru literatura română.

BIBLIOGRAFIE MINIMALĂ

1. Slavici, Ioan, Moara cu noroc în Opere, vol II, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967
2. Vatamaniuc, Dumitru, Ioan Slavici. Opera literară, Bucureşti, Editura Academiei, 1970
3. Ungureanu, Cornel, Ioan Slavici. Monografie, Editura Aula, 2002

MODELUL IDILIC LA IOAN SLAVICI ÎNTRE *SCORMON* ŞI *POPA TANDA*

Alexandra UNGUREANU

Orice discuţie despre opera lui Ioan Slavici, trebuie să aibă în vedere faptul că profesiunea de scriitor este pentru acest autor una de gradul al doilea, primând visul lui Ioan Slavici de a fi un educator, un întemeietor de ordine spirituală, un pedagog. Nuvelele sale *Moara cu noroc*, *Pădureanca*, *Popa Tanda*, *Scormon* sunt teziste în măsura în care Şcoala Ardeleană – ale cărei idei în mare măsura le oglindeşte creaţia slaviciană – este tezistă. A fi scriitor tezist înseamnă a te angaja şi in alta zona decât cea estetica. Scriitorul Slavici vine dintr-un spaţiu transilvan dintr-o perioadă istorică în care afirmarea conştiinţei naţionale, identitatea şi lupta împotriva maghiarizării erau importante. Formarea intelectuală a lui Slavici se face pe un fond istoric zbuciumat. Slavici îşi trăieşte itinerarul traversând o perioada nefixă. Face şcoala la Timişoara – oraş aflat sub influenţa ungurilor care vor să maghiarizeze tot, apoi la Viena unde are şansa unei întâlniri destin – Mihai Eminescu fiind cel care îi fixează conştiinţa de român.

Într-o astfel de realitate istorică, atunci când „timpul nu mai avea răbdare", literatura, cultura romană s-au format repede, recuperând într-o perioadă relativ scurtă secole de cultură europeană. Important este faptul ca această repeziciune în derularea evenimentelor nu a întâmpinat doar nefericiri istorice ci şi întâmplări fericite care au grăbit evoluţia spectaculoasă a literaturii române.

Sincronizarea cu Europa presupunea schimbări repezi în contratimp. Provinciile româneşti înaintau în istorie având fiecare răni adânci. Dacă în Muntenia, Moldova schimbările porneau de sus in jos, de la aristocraţie către talpa ţării (obişnuinţele clasei superioare dădeau tonul) în Transilvania, Banat, Bucovina – lucrurile sunt total diferite. „Luminarea" începe de jos in sus, de la opincar la aristocrat, plus că aristocraţia în Transilvania nu exista decât extra-muros. Construirea de şcoli, tipărirea de manuale („suntem naţie doar dacă ştim să citim, să ne citim") se produce într-o încercare disperată de a rezista deznaţionalizării. Or, o astfel de încercare trebuia să pornească de la sat, văzut intr-un mod aparte. După perioada în care Slavici ia cunoştinţă de sine, urmează o perioadă când exploatează natura populară, idilică în care satul, transhumanţa sunt descoperite prin perspectiva folclorică, imagini adesea lămuritoare ale fericirii totale.

Scriitorul ardelean pare să afirme următorul fapt: ai sat românesc – sat aflat sub semnul împlinirilor – ai rezistenţă fata de politica deznaţionalizării, rezistenţa concretizată într-un anumit model. Toţi scriitorii ardeleni au în literatura lor nuclee idilice. Referirile la sat din literatura lui Slavici sunt idealizante datorită faptului că satul trebuia văzut, construit, ca un element conservator al valorilor naţionale. În centrul acestor valori se află în literatura secolului XIX sacrul, sărbătoarea. Pe de o parte un sat înscris într-un univers idilic. Pe de alta – personajul care este un garant al acţiunii de conservare a valorilor, a autenticităţii sărbătorilor – Preotul. El este cel care într-un timp agonic veghează la păstrarea libertăţii chiar şi religioasă a românilor dar, mai ales, la această trezire a neamului – obsesie ardelenească. În acest scop Slavici se pronunţa pentru crearea unui personaj-preot model în comunitatea sătească.

Dacă prin textele idilice, de exemplu *Scormon* Slavici propune instituirea unui paradis terestru, prin nuvele sale mai târzii – autorul încearcă să urmărească raportul sacru /profan în Transilvania. De la un personaj-preot ce respectă cuvântul divin, litera scripturii[1] „*Sfânta Scriptură* ne învață că întocmai precum plugarul trăieşte din rodul muncii sale, şi păstorul sufletesc, care slujeşte altarului, din slujba sa de pe altar să trăiască" se ajunge la un personaj-preot al cărui principal Verb nu este cel al cuvântului divin, ci cel al Acțiunii. Preotul devine cu adevărat model nu în momentul în care propăvăduieşte cuvântul lui Dumnezeu (sub diverse forme: sfaturi, mustrări, ocări), ci în momentul în care realizează primul său act, prima sa Acțiune: face Casa. Prin aceasta acțiune se instalează într-o ordine spirituală. Casa devine simbol al ordinii spirituale. A avea casa ta înseamnă a te instala sub protecția salvatoare a tradiției, a respecta o lege morală, o ordine a lumii.

„În câteva zile toți patru pereții erau lipiți şi muruiți. Acum părintele şedea mai bucuros afară decât în casă, fiindcă din casă nu se vedea atât de bine muruiala casei; şi era frumos lucru o casă muruită în Sărăceni, mai ales când omul îşi poate zice: „Asta e a mea."[2] Toți scriitorii ardeleni pun accentul pe o topografie în care reper central este Casa, Familia.

Revenind la creația lui Slavici, la specificul operei sale afirmăm faptul ca harta tipologică a prozei româneşti – schițată de Nicolae Balotă în preambulul unui studiu despre Pavel Dan – indică o dispunere trihotomică a modalităților discursive. Astfel dacă spațiul moldav se impune, de la Neculce la Negruzzi şi Sadoveanu, printr-o preferință pentru narațiune şi o atitudine mai degrabă paseistă vis-a-vis de istorie tradusă ca o căutare a mythos-ului dincolo de istoricitate (motivul „paradisului pierdut" ce-l apropie de Creangă, Eminescu), – scriitorii munteni manifestă o vădită înclinație către estetism.

Odobescu, Arghezi, Mateiu Caragiale, Urmuz ca de altfel şi I.L.Caragiale, sau Camil Petrescu au „patima stilului", a cuvântului care le permite o atitudine vecină cu ironia, o distanțare intelectuală față de materia narativă. Scriitorii din Ardeal au „credința cuvântului mântuitor", a cuvântului care „edifică" lumea. Pe ardelean nu-l vrăjeşte nici istoria în sine, nici fiorul dat de trecerea dureroasă a timpului, ci este sedus de „opul solid, monumental, modelul etic" în traducere – ceea ce durează. În continuarea istoricilor Şcolii Ardelene, Slavici este la rândul său răpit nu de fascinația evenimențialului ci este conştient de faptul că doar apelând la evenimentul istoric poate indica robustețea temeiurilor neamului.

Adevăratul prozator „în toate înțelesurile artistice şi morale ale cuvântului" este ardeleanul – singurul constructor de edificii autonome şi monumentale în sens clasic. Spațiul transilvan, prin excelentă, este reductibil la matricea satului, este investit cu atribute pedagogice pentru toți intelectualii ce se originează aici - începând cu Şcoala Ardeleană şi continuând cu Slavici, Coşbuc, Goga, Rebreanu, sau Blaga. Marea majoritate a acestor cărturari trăiesc o experiența aflată sub semnul magic al dublului articulată de doi factori: salvarea „valorilor satului într-o lume a Europei în care ruralul era supus unui proces rapid de descompunere, şi aceea a refulării ruralului dintr-înşii pentru a accede la o cultură universală care să vorbească lumii întregi."

Satul este rădăcina, trunchiul puternic, vatra sfântă într-un cuvânt temeiul edificării existențiale şi artistice a scriitorilor ardeleni. În opera rememorativă *Lumea*

prin care am trecut Slavici aminteşte de localitatea natală şi de „întreaga podgorie a Ardealului" nu doar ca pe o geografie sacră, paradisiacă a copilăriei dar mai ales ca pe un spaţiu „în care au fost aşezate temeiurile vieţii sufleteşti." Chiar şi acea „şcoală a vieţii" ce transpare din scrierile sale îşi are originea în lumea oamenilor „cu inima deschisă" de atunci a podgorenilor, luncanilor , mureşenilor şi câmpenilor.

Aflat într-o mediere permanentă cu divinitatea, satul lui Slavici este ca şi pentru Blaga de mai târziu un „centru al lumii" – spaţiu generator de cultură minoră. Sub oblăduirea copilăriei, cultura minoră blagiană este aşezata în relaţie cu atributele unei cosmicităţi dincolo de istorie, pe când cultura majoră se află sub semnul relativităţii şi fragmentarului. Slavici îşi construieşte întreaga operă ca o structura pe cele doua coordonate indicate de teoreticianul Blaga.

Dacă structurile arhaice ale satului guvernează materia narativă a nuvelelor *Scormon* şi *Popa Tanda* conjugându-se cu un idilism de sorginte neoclasică, odată cu deschiderea spaţiului, idilismul este tot mai mult maculat de un realism cu inserţii tragice.

Creaţia lui Slavici a fost supusă numeroaselor exegeze amintind aici nume de referinţă – Magdalena Popescu, D. Popovici, D. Vatamaniuc, M. Zaciu, Ion Breazu, Virgil Nemoianu, Cornel Ungureanu în încercări de stratificare a creaţiei, dar şi de stabilire a unor interferenţe. Un loc comun exegezelor creaţiei slaviciene este perceperea acesteia ca pe o juxtapunere a doi poli distincţi: nivelul idilic şi cel realist. Totuşi această clară distincţie făcută între alţii încă de Ion Breazu în *Literatura Transilvaniei* (1944) nu lasă loc nici unei nuanţări reclamate în primul rând de interferenţele celor doua faţete.

Referitor la nuvela *Scormon* şi la primul pol al creaţiei pe care îl aduce – idilicul trebuie făcută o prima distincţie teoretică întreprinsă excelent de Virgil Nemoianu în Micro-Armonia. Dezvoltarea şi utilizarea modelului idilic în literatură. Într-un prim capitol despre circumscrierea idilei Nemoianu face o primă distincţie necesară între *idilă* şi *pastorală* aducând doua modele – unul cel al lui Jean Paul pentru care idila înseamnă „descriere epică a fericirii totale intr-un univers închis"[3], „romance"-ul, entuziasmul, perfecţiunea lirismului fiind respinse.

Cel de-al doilea model idilic la care se raportează Nemoianu este cel al lui Schiller –important pentru viziunea noastră asupra operei lui Slavici, deoarece scriitorul ardelean avea o formaţie intelectuală preponderent germană. Astfel, pentru Schiller idila reprezintă – cităm „structură, sau mănunchi de trăsături de conţinut," „reprezentare poetică a unei umanităţi inocente şi fericite, a omului în stare de inocenţă ... armonie şi împăcare cu sine însuşi şi cu lumea din afară."[4]

Revenind la disocierea idilă-pastorală Nemoianu îşi notează faptul că idila, deşi rezultă în urma unui proces de translaţie în raport cu pastorala, se distanţează de aceasta prin abandonarea convenţionalităţii, autorul notând pentru pastorală tradiţională ideea că „orice schimbare de conţinut e posibilă", „se păstrau însemnele distinctive", iar pentru idilă faptul că „acceptă orice veşmânt exterior cu condiţia ca structura sa secretă, interioară să rămână nealterată."[5]

Dacă pastorala rămâne un gen tradiţional, caracterizat printr-un utopism funciar (în sensul „omului fericit" horaţian, sau idealul clasic al lui beatus vir), idila se impune ca model care mediază între abstracţiunea gândirii şi existenţa socială; ea are „falsa corporalitate a artei verbale" şi „siguranţa conferită de concreteţea

imaginilor”[6], îngăduie, adică, integrarea (literară a) unei ideologii, idila nu se mai plasează într-un spațiu insular – aici Nemoianu face referință la H.Brunner „Die poetische Insel” negând spațiul insular şi afirmând faptul că: „idila nu este un spațiu asemenea „insulei“ lui Brunner ci un univers complet şi implică o diferență nu doar între „spațiul real“ – „spațiul poetic” ci şi spre „lumea (societatea) reală” – „lumea (societatea) idilică.“[7] Negând spațiul insular idila se plasează într-un „topos extins” care utilizează „modelul societal ca macro-imagine“. Fără a înceta să fie o lume poetică, „la baza fiecăreia dintre secțiunile sale există o logică riguroasă.”[8] Acest model societal mediază între realitatea socială şi idealul umanist pe de o parte şi realitatea literară şi cea proiectată filosofic – noul concept putând fi considerat obiect estetic devenit imagine a lumii, sau topos extins.

Mult mai aproape de spațiul societal idilic întâlnit în creația slaviciană se află modelul idilic proiectat de Goethe în operele sale şi analizat de Nemoianu cu lux de amănunte în capitolul trei „*Triumful idilei*“. Într-un astfel de spațiu nefericirea, dezastrul nu sunt decât tangențiale pentru lumea idilică. Progresul idilic înseamnă „a ține pasul” cu ceea ce vine despre lumea exterioară, titanică, adevărata problemă nefiind legată de mersul înainte ci de dorința de a nu regresa. Viața de familie în ansamblul său este mijlocul preferat de realizare a continuității (rolul femeii in familie). În lumea idilică totul este obținut prin muncă – efortul uman, devotamentul sunt vizibile până la cele mai mărunte lucruri.

Formele idilei de secol XIX, – între care şi cea a lui Slavici este reprezentativă pentru literatura română –, temperează atât duritatea purismului clasicist (vezi Cercul Literar de la Sibiu), făcând loc concretului, cât şi elanurile titaniene ale romantismului, oferind un fundal contrastiv, sigur pentru aventură şi mister.

Este evident astfel că idilismul cultivat de Slavici se desprinde de înțelesurile consacrate (pentru a nu aminti tradiționalismul minor instituit de viziunea sămănătorist – poporanistă). Raportând creațiile lui Slavici care „tratează” universul într-o percepție idilică la pastorala tradițională – reprezentată de Teocrit şi Vergilius – unde primau pasiunea şi imaginile estetizante ale protagoniştilor afirmăm faptul că la scriitorul ardelean în nuvelele sale de început se propune un eros fulgurant, resorbit în forme paşnice şi echilibrate.

Deşi Slavici conserva unele convenții estetizante – acestea au o formă riguroasă confirmând moralismul subiacent al scriitorului. Printr-o „sincronizare a pulsiunilor”, Slavici realizează echivalența dintre „satisfacția estetică şi cea erotică“, alcătuind o lume a transparențelor non conflictuale. Această lume este atestată din plin de nuvele precum *Gura satului*, *La crucea din sat*, *Scormon*.

Planul real pe care se constituie aceste nuvele şi în special nuvela *Scormon*, alcătuit de fapt din indicii obiectuale serveşte acreditării ficțiunii, deoarece prin literatura sa Slavici a urmărit mereu transformarea benefică a lumii. În nuvelele de început, Slavici încadrează în universul idilic nuclee populare, imagini educative, probe ale fericirii totale.

Tocmai de aceea fragmentul de început al nuvelei *Scormon* nu este întâmplător, gratuit – marcând preocupările etnografice şi folclorice – caracteristice fiecărui scriitor ardelean (Goga, Coşbuc, Rebreanu).

„Cât e de lung gardul, de la portiță până la cotitura uliței, Sanda l-a măsurat nici ea singură nu ştie de câte ori, cu firul în mână. Jos, lângă portiță, e vârtelnița cu tort.

Sanda la capătul firului, îl răsuceşte pe lângă cel dintâi par din gard, apoi merge lăsând firul printre degete, din par în par, până la stâlpul din cotitură; acolo suceşte firul încă o dată şi se întoarce înapoi. Vârtelnița se mişcă alene scârțâind îndelungat, şi lasă firul a se dezveli... Din când în când, scârțâitura încetează şi firul nu mai curge. Sanda fuge la vârtelniță, descurca firele şi iarăşi părândă parii. Aşa se urzeşte pânza. Şi gardul e cel mai bun urzitor."[9]

Dacă în literatura unui Gala Galaction avem prezent un sat românesc supus unei evoluții în plan istoric de o sălbăticie fără seamăn, în nuvele lui Slavici imaginea satului are o funcție compensatorie: la sat putem redescoperi paradisul pierdut într-un univers familial ce se înscrie în ancestral. Tocmai de aceea apariția câinelui Scormon – animal ce constituie elementul de „relație" şi de reflectare anticipată a împlinirii sentimentului celor doi – nu este una întâmplătoare. Câinele pare a veni dintr-o alta lume, ştie ce caută, este mesager al unei iubiri ce ține de domeniul magiei erotice: „Din vale vine, abia târându-se un câine flocan, pe mijlocul uliței. Câteva sute de paşi de la cotitură, el zăreşte o clipă pe Sanda, se opreşte, ridică capul, ciuleşte şi începe a scheuna încet. Sanda se întoarce cu firul şi iarăşi se arată la cotitură. Câinele tresare, prinde viață şi, cu ochii ațintiți la Sanda, se răpede în sus."[10] „Reflector" al tensiunii psihologice a personajelor: "Bietul câine cum urlă! zise ea înduioşată. Scormon, nu urla! urmă apoi simțind că lacrimile îi vin în ochi. Cine ştie, poate că a şi murit la cătănie. [..] Sanda începu a-şi face mustrări. De trei ani, de când s-a dus Pascu, ea abia câteodată şi-a adus aminte de el. Măcar numai să se fi gândit la el;"[11] „Pascu vede o femeie venind grăbită în sus. Scormon merge drept la ea, apoi joacă împrejurul ei, se tăvăleşte, latră, sare pe ea şi iarăşi ia calea înapoi până la Pascu [...]. El ar spune dacă ar putea vorbi. Dar scheaună, sare, latră şi iarăşi fuge la Sanda, şi de la Sanda la Pascu, şi de la Pascu la Sanda, cale tot mai scurtă până ce nu îi poate vedea față în față"[12] – precum şi „regulator" al dinamicii narative înseşi, câinele Scormon aparține unei comunități memorabile de „protagonişti"-animale, alături de Colț-Alb, Dolca, sau faimosul cuplu de lupi – Abkara şi Tasceainar, din *Eşafodul* lui Cinghiz Aitmatov.

Nuvelele idilice ale lui Slavici au structura luminoasă şi compensatorie a basmelor, aspect la realizarea căruia contribuie nu doar împlinirea erotică ci şi ambianța arhaică a spațiului rural în care comunitatea participă solidar la orice eveniment. În această lume tradițiile se moştenesc şi se respectă cu strictețe chiar dacă intervin mutații de semnificație. De fiecare dată pitorescul etnografic este dublat de un elaborat plan al rostirii care face tranziția spre spațiul *mitologic*.

Faptul că Pascu se ocupă cu păstoritul trimite spre un fond mitic dar şi biblic – personajele biblice împlinindu-şi chemarea spre divin prin ocupații care presupun o combustie cu natura, cosmicul „Jos în vale curge râul, mai sus pe coaste răsfirat se întinde satul prin holde şi grădini. Sus, pe culme, paşte turma în iarba verde şi îndesată. Stâna este aşezată tocmai lângă cruce de unde ochiul cuprinde amândouă văile. Un nuc bătrân şi stufos dă umbră pastorului."[13]

Un rol important îl are femininul în creația slaviciană, conjugat adesea cu Erosul supus în sfera cotidianului unor îndeletniciri ancestrale: țesutul, broderia, urzitul. Slavici recurge la imagini de acest tip nu pentru a decora, ci pentru a da un plus de semnificație realității în care îşi plasează eroii. Această încercare de semnificare presupune o selecție a semnificațiilor în funcție de necesitățile epicului.

Astfel, îndeletnicirile casnice, sau păstoritul converg ca semnificaţie cu problematica centrală a universului idilic: iubirea împlinită, armonia şi împăcarea omului cu sine însuşi şi cu orizontul atitudinal al comunităţii. În *Scormon* personajele feminine sunt purtătoarele unei magii erotice care subjuga pretendenţii. Apariţia Sandei îi inhiba lui Pascu putinţa vorbirii. Sentimentul reciproc de altfel, se reduce la nişte gesturi hieratice: „Pascu simţi că nu se mai ştie... Fără de a-şi putea da seama în ce chip, el se trezi că îmbrăţişează pe Sanda. Scormon privea neclintit la ei."[14]

Probând o sensibilitate artistică neobişnuită, Slavici face din câinele Scormon martor al devenirii sentimentale precum şi paznic al rodului ei: "În toamna viitoare, peste trei dealuri şi trei văi, în umbra unui tei era o trochiţă. Scormon e culcat lângă ea şi priveşte în tăcere cum copilul se joacă cu mânuţele lui, bombănind vorbe de un tainic înţeles."[15]

Integrată într-o zonă a idilismului, nuvela *Scormon* are şi elemente realiste, dar un realism nu rod al tehnicii mimetice ci ca rezultat al redistribuirii concretului pe axa unei etici ideale, susţinută constant fie cu ostentaţie ca în *Popa Tanda*, sau prin contrast ca în *Moara cu noroc*, *Mara*.

Într-un anumit fel, nuvela *Popa Tanda* poate fi considerată o nuvelă de trecere de la idilism la realism fiind un amestec de idilism/realism. Încă o dată textul narativ îi serveşte lui Slavici pentru susţinerea unei teze potrivit căreia preotul joacă rolul unui mediator, al unui model, al unui pedagog. Popa Tanda este un model educativ – a construit casa, satul, a încercat să elaboreze o pedagogie. Nuvela *Popa Tanda* este un text fundamental nu numai din punctul de vedere al literaturii ci şi în planul raportului sacru/profan în Transilvania. Preocuparea principală a preotului era respectarea Sfintei Scripturi care interzice altă preocupare decât slujirea altarului. Or, principala problemă a personajului slavician devine respectarea credinţei dar şi căutarea unei alte formule care îl ajută să se implice în viaţa spirituală a poporenilor. Slavici îşi pune personajul să acţioneze - construieşte casa realizând ordine spirituală în sat. Într-o tradiţie a scriitorului transilvănean de secol XIX Slavici îşi pune personajul să trăiască ca un Robinson Crusoe – locul lui e o insulă, lumea începe de aici. Dacă la început satul Sărăceni apare ca o pustietate, „o casă ici, una colo" chiar şi drumul ocolindu-l, după acţiunea de supravieţuitor a preotului, Sărăceni devine un loc de referinţă în geografia atât spirituală cât şi morală a acelor locuri, de data aceasta spune autorul:

„Drumul de ţară vine din oraş, trece pe lângă Valea–Seacă, şi merge mai departe pe Valea–Răpiţii. Unde se întâlnesc drumurile, la împreunarea celor două văi, pe Răpiţa, este o moară, lângă Răpiţa este o rugă, lângş rugă este o fântână, iar lângă fântână sunt opt paltini frumoşi. Locul acesta se zice: „La rugă la Sărăceni!". De aici până la Sărăceni nu este decât cale de un ceas. Cu toate aceste, de câte ori vine din oraş, sărăceanul se opreşte aici, adapă caii şi mai stă puţină vreme, aşteptând să vină vreun drumeţ să întrebe: „Ce sat e acela unde se vede biserica aceea frumoasă cu pereţi albi şi cu turn sclipitor?" Fiind întrebat astfel, el îşi netezeşte mustăţile şi răspunde privind fălos spre acel loc: „Acolo sus pe Gropniţa? Acela e satul nostru Sărăcenii. Dar clopotele să le auzi: ce clopote sunt în turnul acela!...S-aude cale de trei ceasuri!"[...] „Drum ca acela care trece prin Valea–Seacă spre Sărăceni giur impregiur nu este. Neted ca masa şi vârtos ca sâmburele de

cireaşă. Se vede că sărăcenii l-au făcut de dragul lor. În dreapta şi în stânga la tot zece–cincisprezece paşi unul de altul, sunt nişte nuci stufoşi, la care omul priveşte cu drag. Albia pârâului rămâne la dreapta: drumul trece pe coaste mai pe sus ca să nu-l atingă năpădirea apei. Sărăcenii au trebuit să sfarme stânci în calea lor; dar au făcut-o bucuros, fiindcă din stânci şi-au făcut drumul."[16]

BIBLIOGRAFIE MINIMALĂ

1. Ioan Slavici, *Proză. Poveşti. Nuvele. Mara*, ediția D. Vatamaniuc, Editura Cartea Românească, 1980.
2. Virgil Nemoianu, *Micro-Armonia. Dezvoltarea şi utilizarea modelului idilic în literatură*, Editura Polirom, Iaşi, 1996.
3. Cornel Ungureanu, *Geografia literară*, Editura Universității de Vest, Timişoara, 2002.

NOTE

[1] Ioan Slavici, *Popa Tanda*, în *Proză. Poveşti. Nuvele. Mara.*, editor D.Vatamaniuc, Editura Cartea Românească, 1980, p. 227.
[2] Ioan Slavici, *op. cit.* p.228.
[3] Virgil Nemoianu, *Micro –Armonia. Dezvoltarea şi utilizarea modelului idilic în literatură*, Editura Polirom, Iaşi, 1996, p. 7.
[4] Idem, *Ibidem*, p. 8.
[5] Idem, *Ibidem*, p. 9.
[6] Idem, *Ibidem*, p. 11.
[7] Idem, *Ibidem*, p. 17.
[8] *Ibidem*, p. 17.
[9] Ioan Slavici, *Scormon* în *Proză. Poveşti. Nuvele. Mara.*, ed. cit., p. 235.
[10] Idem, *Ibidem*, p. 234.
[11] Idem, *op.cit*., p. 236.
[12] Idem, *op. cit*., p. 240.
[13] Idem, *op.cit*., p. 239.
[14] Idem, *Ibidem*, p. 241.
[15] *Ibidem,* p. 241.
[16] Ioan Slavici, *Popa Tanda*, p. 233.

MEMORIALISTICA LUI IOAN SLAVICI

Rareş MICŞA

Pentru fiecare vine o vreme când simte nevoia unei confesiuni, aceasta vine nu de puţine ori din dorinţa de a justifica faţă de sine sau de ceilalţi anumite momente definitorii pentru fiinţa sa. Autorul lasă o părticică din fiinţa sa în toate gândurile şi acţiunile înşiruite pe hârtie. Nu putem avea o viziune completă a operei lui Ioan Slavici fără memorialistica sa. Această piatră de încercare a scrierilor sale vine să întregească şi să confere o imagine de culise cu privire la epoca „de trecere" – cum o numea Eminescu –, la frământările sociale, politice şi etnice din a doua jumătate a secolului nouăsprăzece şi primele două decenii ale secolului douăzeci. Această pagină de istorie personală şi naţională se înscrie într-un cadru mult mai amplu şi complex. Doar un ochi atent poate desprinde ficţiunea confesivă de elementele istoric obiective. Chiar în introducerea la *Lumea prin care am trecut* autorul ne avertizează cu privire la caracterul scrierii sale: „scriu despre oameni şi fapte numai un fel de impresiuni de călătorie, spuindu-le toate aşa cum mi s-au oglindit în suflet în trecerea mea prin lumea aceasta şi cum mi le aduc aminte după trecerea unui timp de cele mai multe ori îndelungat."[1]

Lumea copilăriei, Şiria şi împrejurimile Aradului poartă amprenta idealizată a copilului ce începe să îşi construiască modele. Ieşirea din copilărie şi implicit din satul natal se produce dureros, cum se întâmplă şi în cazul lui Ion Creangă şi mai târziu, Emil Cioran. Imposibilitatea de a se adapta vine dintr-o nostalgie a timpului când era răsfăţat de părinţi şi rude: „pretutindeni unde mă duceam, oamenii mă îmbrăţişau cu dragoste, încât minune nu-i dacă m-am pătruns curând de gândul că lumea e alcătuită din oameni care mă iubesc şi pe care am, deci să-i iubesc şi eu."[2] Pe atunci nu conştientiza că cei ce îl iubeau nu erau decât români şi acest fapt contribuia şi mai mult la idealizarea lumii în care trăia. Odată cu intrarea în maturitate încep să apară mărturii referitoare la incapacitatea de a se adapta. Este fascinat de viaţa culturală vieneză, dar deşi primit cu braţele deschise de cercurile de studenţi români, totuşi nu se simte în largul său. În timpul studiilor de la Timişoara este respins de conaţionalii săi pentru că ştia bine ungureşte, dar nu se poate integra în rândul maghiarilor deoarece este român. Avem de-a face cu un Slavici aflat între graniţele culturale ale Imperiului.

Între plăcerea de a hoinări şi a vedea lumea în totalitatea ei şi neputinţa de a-şi găsi locul printre străini, scriitorul îşi trăieşte cu intensitate tensiunea. Când se iveşte ocazia să ajungă preot într-un sat din jurul Şiriei, mărturiseşte: „îmi era parcă acasă nu numai la Şiria, ci pretutindeni pe unde umblasem, şi nu mă încânta deloc gândul de a mă închide ca popă într-un sat."[3] Pe de altă parte în primele pagini din *Închisorile mele*: „idealismul meu nu se potrivea cu starea morală a societăţii în mijlocul căreia trăiam, şi numai după aceea era <<prea puţin real>>."[4] Resimte dureros diferenţa de cultură şi etică dintre românii din Regat şi cei din Ardeal. Aceştia din urmă trăind printre şvabi şi maghiari, au preluat un alt model de civilizaţie spre deosebire de ceilalţi, influenţaţi de cei patru sute de ani de stăpânire otomană: „sunt şi eu <<de dincolo>> şi-mi cunosc fraţii cum numai puţini îi vor fi cunoscând, iar aici am venit om făcut, încât nu am putut să asimilez, luând obiceiurile, apucăturile şi felul de a vedea al oamenilor cu care trăiesc aici, ci am

rămas tot <<mocan>>, om mai mult ori mai puțin nesuferit pentru cei subțiați prin <<civilizație>>."[5] Va avea mult de suferit de pe urma diferenței de viziune social-politică. Cei patru ani de închisoare politică petrecuți în România vor lăsa urme adânci în fizicul, dar nu şi în sufletul scriitorului. Condițiile uneori inumane, nu vor reuşi să schimbe convingerile născute din dorința de a-şi vedea conaționalii eliberați de corupția generalizată.

În *Lumea prin care am trecut* suntem introduşi într-o atmosferă ce face posibilă existența unor personaje ca Mara, Persida, Lică Sămădăul. Însuşi Națl este un alter ego al scriitorului ce porneşte în lume pentru a acumula experiență profesională şi de viață. Faptul că Națl se întoarce, reprezintă poate o nostalgie a autorului.

Evocarea spațiului copilăriei ne introduce într-un cadru feeric de prosperitate şi bunăstare ce va contrasta cu nedreptățile sociale descrise mai târziu. Înainte de a clarifica situația etniilor ne oferă un amănunt istoric: înfrângerea armatelor revoluționare de la 1848 la Şiria. Lumea lui Slavici începe cu satul natal, locul originii, punctul de unde se construieşte universul scriitorului: „având să descriu lumea prin care am trecut, nu pot decât că încep aici, de unde m-am născut, unde au fost aşezate temeliile vieții sufleteşti."[6] Oamenii au, bineînțeles, inima deschisă şi sunt bucuroşi că au ajuns în rând cu asupritorii lor. Povestea celor doi țărani care merg la Împăratul pentru a li se face dreptate. „Ei au făcut lungul drum pe jos, căci în gândul lor la Împăratul nici călare nici în trăsură nu se merge."[7] Acest amănunt dă conotații de legendă întâmplării. Era un drum inițiatic pe care cei doi trebuiau să-l facă fără alt ajutor. La aceste artificii se adaugă capacitatea lui Slavici de a portretiza oamenii pe care îi cunoscuse sau care l-au influențat. Minuția portretului fizic al bătrânului Fercu ne aminteşte de grija pentru detaliu cu care este zugrăvit portretul fizic al lui Lică Sămădăul. Alte portrete la fel de bine alcătuite ar fi cel ce întruchipează pe Diamandi Manole, tipul „naționalistului devotat". În cazul lui accentul cade pe caracterul său de neguțător şi om care ştie să se descurce şi să obțină ce vrea: „- dacă eu dau atât – zicea- cutare trebuie să dea şi el atât, iar cutare şi cutare nu mă pot refuza, căci au interes să nu mă supere, iar de la cutare şi cutare nici nu mai cer, ci scad din ceea ce am să le dau. Profita apoi nu numai de sentimentele naționale ale unora, ci şi de amorul propriu ori de vanitatea altora."[8]

Copilăria lui Slavici este idealizată prin comparație cu perioada maturității caracterizată de frământări politice şi sociale. Modul cum trebuie să se comporte cu membrii celorlalte naționalități îl învață de la mama sa. Ea este văzută ca un membru marcant în comunitatea şiriană, dar arhivele citate de Vatamaniuc[9] ne indică faptul că era tocmai invers; tatăl său avea un rol mai important în sat: este prezentat ca fiind un om blând, atipic pentru ceea ce trebuia să reprezinte figura paternă în familia tradițională. Aceasta nu înseamnă însă că avem o descriere obiectivă a părinților. Ei sunt într-o oarecare măsură idealizați, mai ales imaginea tutelară a mamei care îi dă sfaturi de viață şi consideră învățătura o pierdere de vreme. „Când întâlneşti în calea ta un român, îmi zicea mama să-i zici - Bună ziua!, dar maghiarului să-i zici - Jo nopot!, iar neamțului - Guten Tag! şi treaba fiecăruia dintre dânşii cum îți dă răspuns. Tu datoria să ți-o faci şi față de cei ce nu şi-o fac pe-a lor față cu tine."[10] Sfaturi ca acestea se vor înrădăcina în sufletul românului Ioan Slavici de mai târziu. Respectul pentru celelalte națiuni ale Imperiului se poate observa de-a

lungul operei lui Slavici, iar în memorii exprimă admirația pentru cultura şi viața socială şvăbească.

Pentru copilul Slavici, călătoria la mănăstirea Bodrog este un adevărat itinerar inițiatic. Începe prin a înscrie acest pelerinaj în contextul social de atunci, dominat de credința că mila lui Dumnezeu se va revărsa asupra celui ce va străbate drumul spre un loc de rugăciune. Intervine din nou motivul mersului pe jos, ei străbătând toată distanța astfel şi în linişte. Îşi aduce amintindu-şi de închinarea la biserica Episcopiei arădene pune accent pe mulțumirea sufletească pe care a simțit-o în urma acestei călătorii, iar apoi inserează un amănunt al arhitecturii oraşului Arad pentru a determina istoric întâmplarea: „azi catedrala românească se află în mijlocul oraşului. Atunci se afla pe țărmul Mureşului, în fața cetății, la mare lărgime unde mi se va fi părut cu mult mai mare de cum în adevăr era."[11] Nostalgia ordinii din copilărie îl va urmări pe scriitor până la bătrânețe mai ales după ce se va lovi de mediile politice româneşti din Regat. „Evocarea copilăriei se asociază întotdeauna la Slavici cu ideea de libertate, de dezvoltare firească neîngrădită de griji şi necazuri, menită să ilustreze şi să justifice mai mult decât orice, frumusețea vieții."[12] El va păstra ceva din această frumusețe a vieții, toată viața lui. Altfel nu ar fi putut să treacă atât de uşor peste anii de închisoare: acea poftă de viață şi voie bună ce îi caracteriza pe locuitorii podgoriei arădene era şi o trăsătură a felului său de a fi.

La formarea culturală a lui Ioan Slavici au contribuit o seamă de personalități cum ar fi Eminescu, Caragiale sau Titu Maiorescu, însă el îşi aduce aminte de toți cei ce au contribuit într-o măsură mai mică sau mai mare, aşadar şi de învățătorii şcolii din Şiria, cum ar fi Avram Voştinar pe care nu şi-l poate închipui „decât cu joarda în mână."[13] Desigur putem resimți atmosfera din *Budulea Taichii* în evocarea din *Lumea prin care am trecut*. La şcoala din Arad termină cinci clase la gimnaziul maghiar, pentru că ştia maghiara la fel de bine ca româna. Prietenia cu colegii maghiari îi atrage disprețul şi ura din partea românilor ce îl consideră trădător. De la Arad ajunge la Timişoara unde va termina clasa a şasea şi a şaptea urmând să îşi dea examenul de maturitate în anul 1868. Bineînțeles Slavici nu uită să evoce perioada vacanțelor, ba chiar o face cu deosebită plăcere. La Timişoara sentimentul înstrăinării este chiar mai puternic decât la Arad: „la Timişoara, dar mai vârtos decât la Arad m-a fost cuprins de sâmțământul afară din cale nesuferit că nu sunt în stare să mă potrivesc în gând cu lumea în mijlocul căreia trăiesc."[14] Odată plecat din satul natal nemaifiind printre ai lui nu reuşeşte să-şi găsească locul.

Având o cultură de graniță, română şi maghiară nu este acceptat nici de o parte nici de alta. „Nici nu prea era dealtminteri viață românească în Timişoara unde românii, mult mai puțini decât la Arad, erau risipiți prin suburbii şi socotiți în toate privințele mai prejos de sârbi, care-şi aveau acolo episcopia şi unul dintre centrele culturale."[15] Toate aceste condiții etnice, sociale şi culturale au influențat modul cum Slavici înțelege şi asimilează cultura. „În timpul vacanțelor viitoare tot singur şi tot pe jos, am făcut călătoria la Hălmagiu şi de acolo la Vața, la Baia de Criş, la Brad, de unde am urcat pe muntele Găina şi pe Bihor. În timpul acestei călătorii am vorbit în câteva rânduri cu Avram Iancu şi l-am auzit cântând din fluierul pe care îl purta întotdeauna cu dânsul."[16]

Odată cu intrarea în maturitate alege să îşi satisfacă stagiul militar la Viena. Respectul şi loialitatea față de Imperiu şi Împărat se por regăsi pe parcursul

scrierilor sale memorialistice, dar şi în articole. Încă din primii ani de viaţă Slavici înţelege că dreptatea absolută nu poate veni decât de la o autoritate supremă. „Va evoca etapa vieneză ca pe una de conştientizare, de trezire a personalităţii, la fel de radicală ca şi aceea din copilărie când se descoperise ca eu, ca individ."[17] Acest salt calitativ, intrarea într-o nouă etapă a vieţii se face sub semnul prieteniei sale cu Eminescu. Unele din scrierile sale din periodice îl au ca personaj central pe cel ce va deveni mai târziu poetul naţional. Luând exemplul prietenului său, care lua apărarea membrilor „României June" ori de câte ori era nevoie, Slavici se simte dator să revină cu explicaţii şi detalii privitoare la viaţa personală şi moralitatea poetului. „Evenimentul capital cu o înrâurire aşa de covârşitoare asupra lui Slavici este cunoştiinţa şi împrietenirea cu Eminescu, venit şi el la studii, în aceeaşi toamnă a lui 1869"[18] – notează Pompiliu Marcea. Prietenia celor doi va duce la o evoluţie spirituală a autorului *Morii cu Noroc*. Discuţiile pe care cei doi le vor purta îi vor stârni lui Slavici pasiunea pentru cultură.

Operele literare şi filozofice pe care le citeşte la îndemnul lui Eminescu îi vor modela încet concepţiile şi viziunea despre lume. Şirianul preocupat până atunci de problemele sociale, etnice şi culturale ale românilor din Transilvania şi Banat, va descoperi plăcerea lecturii şi plăcerea de a scrie. Textul ficţional devine univers compensatoriu pentru o lume ce nu se potriveşte cu aspiraţiile şi trăirile copilului crescut în podgoria Aradului. Cele mai reuşite personaje ale lui Slavici se regăsesc în lumea şi atmosfera care l-au cuprins în procesul de formare ca om de cultură. Filozofia pe care o citeşte la îndemnul mentorului său se înrădăcinează adânc în sufletul scriitorului: „să începi cu Schopenhauer, să treci apoi la Confuciu şi la Buddha, să mai citeşti în urmă şi ceva din *Dialoagele* lui Platon şi ştii destul."[19]

Deşi foarte diferiţi unul de altul cei doi se înţeleg de minune. Eminescu este adeptul unei vieţi boeme, cu nopţi pierdute în reverii, „el crescuse în Moldova, în Bucovina, la Sibiu, la Blaj, la Bucureşti, şi în multele lui cutreierări mereu în mijlocul poporului român citise cronicarii şi multe cărţi bisericeşti, cunoştea literatura română în toate fazele ei, şi în acum destul de lunga mea viaţă n-am cunoscut om stăpânit deopotrivă cu dânsul de gândul unităţii naţionale şi de pornirea de a se da întreg pentru ridicarea neamului românesc."[20] Slavici are parte de o copilărie în care îmbrăţişează felul de viaţă maghiar. După cum se va vedea întărirea sentimentului naţional care se erodase la Slavici se face prin intermediul lui Eminescu. „Eu îmi petrecusem în mijlocul românilor de la Şiria mea numai copilăria, iar mai târziu atât la şcoală, cât şi afară de şcoală am trăit în societatea maghiară, în care m-am simţit întotdeauna bine, ba în cele din urmă mai bine decât în cea românească de care mă înstrăinasem."[21] Această înstrăinare nu se va atenua niciodată cu intrarea în cercurile de studenţi români. Conştiinţa naţională se va contura când începe să realizeze că mult iubitul său Imperiu Austro – Ungar, pe cheltuiala căruia îşi făcea stagiul militar şi implicit studiile se clătina din temelii: „luând parte la aceste discuţiuni am ajuns încetul cu încetul să mă dumiresc asupra pornirilor de care sunt stăpânite deosebitele popoare din monarhie şi despre îndemnurile fie bune fie rele ale lor. Acum întâia oară mi-am dat seamă că vrajba dintre oameni porneşte din îndemnuri care sunt împotriva firii şi că duşmani ai neamului omenesc sunt cei ce-şi dau silinţa să împiedice desfăşurarea firească a lucrurilor."[22] Pentru el desfăşurarea firească a lucrurilor însemna posibilitatea

fiecărei naţiuni din imperiu de a se afirma şi de a trăi în pace cu celelalte naţiuni. Destrămarea imperiului nu i se părea o soluţie.

Unitatea pentru el nu însemna aceiaşi limbă şi religie, ci capacitatea de a te subordona unui centru superior chiar dacă supuşii erau diferiţi etnic sau confesional. Astfel în tendinţele lor secesioniste „cei mai pătimaşi" i se păreau cehii, iar sârbii intoleranţi şi „mai vicleni". Aceleaşi concepţii le va păstra şi în perioada de maturitate, când va înţelege că de fapt soarele nu răsare de la Bucureşti şi o alianţă româno – maghiară este mult mai benefică pentru dezvoltarea economică şi evoluţia civilizaţiei româneşti decât o alianţă sârbo – română. Înfăptuirea României Mari îi provoacă nelinişte şi nesiguranţă: „stau pe gânduri, mă uit împrejurul meu şi nu îndrăznesc să mă bucur de norocul cel mare, ba câteodată jale adâncă mă cuprinde în faţa temerii ca nu cumva mâine ori poimâine la Chişinău, la Cernăuţi, la Braşov, la Cluj, la Oradea Mare, la Arad, la Timişoara ba până chiar şi la Sibiu să fie cum e azi la Bucureşti."[23]

D.Vatamaniuc împarte memorialistica lui Slavici în patru părţi.[24] În primul rând ar fi „amintirile" pe care le găsim în scrieri de genul *Lumea prin care am trecut* şi *Închisorile mele*; anumite întâmplări sunt invocate în faţa juraţilor pentru ca să demonstreze că au existat o serie de condiţii care au dus la formarea spiritului său de toleranţă şi că învinuirea de agitaţie împotriva altor naţionalităţi ce i se aducea nu avea nici un temei."[25] O a doua ipostază în care găsim „amintiri" ar fi în articolele lui politice şi în studii social istorice cum ar fi *Crişenii noştrii* ce „cuprinde amintiri din timpul petrecut ca arhivar la Oradea Mare."[26] A treia situaţie ar fi cea a evocării marilor personalităţi cu care a avut legături. Astfel semnează articole despre Titu Maiorescu, M.Eminescu, Caragiale, Coşbuc, dar şi personalităţi politice cum ar fi Diamandi Manole, I.Bechnitz şi alţii. Bineînţeles, personajul principal al acestor scrieri ocazionale este Eminescu. Acesta intră în vizorul publicistului cu ocazia diferitelor aniversări. O a patra situaţie evidenţiată de Vatamaniuc ar fi cea a lucrărilor ce nu au caracter ocazional – *Închisorile mele* şi *Lumea prin care am trecut*. „Ele au ca punct de plecare *Fapta omenească* publicată încă în 1988 în Tribuna în aproape treizeci de numere."[27] Putem observa că ne confruntăm cu două dificultăţi. Prima dintre ele ar fi cea de identificare a textelor în care autorul relatează întâmplări reale din viaţa lui sau descrie persoane şi întâmplări trăite de cei cu care a fost prieteni; iar a doua problemă ar fi aceea de a distinge adevărul subiectiv, personal de adevărul istoric. Doar pentru că există diferenţe între faptele istorice şi modul în care sunt ele descrise nu ne îndreptăţeşte să-l acuzăm pe Slavici de mistificarea adevărului. „Amintirile" lui sunt o bogată sursă de informaţie referitoare la personalităţi culturale, politice şi istorice care şi-au desfăşurat activitatea în a doua jumătate a secolului al nouăsprezece şi primele două decenii ale secolului douăzeci.

Capacitatea de analiză a memorialistului ne este şi ea folositoare când vine vorba de a compara şi a extrage caracteristicile esenţiale ale unui scriitor şi prieten evocat. Articolul *Eminescu şi Caragiali* cu subtitlul *Felul lor de a concepe viaţa* începe prin a ne spune că „satirele lui Eminescu şi comediile lui Caragiali, orişicât de deosebite ar fi ele atât în fond cât şi în formă, purced din aceiaşi obârşie şi anume din gândul nestrămutat că viaţa de care în lumea aceasta putem să avem parte nu e vrednică să ne înjosim, ascunzându-ne de dragul ei gândurile ori poate chiar spuind ceea ce în adevăr nu gândim."[28] Apoi urmează alte fraze cu caracter general menite

să îi apropie pe cei doi pentru ca pe urmă să fim martori la punerea în scenă a unui dialog anecdotic între Eminescu şi Caragiale. Indignarea lui Eminescu şi persiflarea lui Caragiale scot la iveală două temperamente diferite ce contrastează şi creează un echilibru instabil. Conversaţia lor vine în opoziţie cu frazele care păreau să anunţe o armonie între cei doi. Acesta este tipul de capcane la care ne putem aştepta când încercăm să înţelegem în ce măsură Slavici este obiectiv când vorbeşte despre prietenii lui.

În articolul *Serbarea de la Putna* evenimentele sunt prezentate sistematic în ordine cronologică. Întâi ne sunt înfăţişate împrejurările în care se hotărăşte sărbătorirea a patru sute de ani de la sfinţirea mănăstirii Putna. Apoi urmează evenimentele din Bucovina şi de la Putna. Textul abundă în detalii de ordin economic şi organizatoric. Autorul se pricepe să alterneze foarte bine planul general panoramic cu cel al micilor detalii, dând impresia de realism.

Când îşi publică amintirile „în jurul lui Slavici se prăbuşise între timp o lume şi se năştea o alta; generaţia lui pierise, marii prieteni nu mai existau, istoria căpătase un curs diferit de cel pe care îl întrevăzuse, ideile şi ţelurile pentru care intrase în competiţie nu mai erau de actualitate. Bătrân şi singur, scriitorul e un răzleţ a cărui moarte sau viaţă nu mai interesează pe nimeni. În mijlocul acestor înălţări şi căderi un singur lucru vrusese el să păstreze neclintit: buna părere despre sine. Va închipui pentru reprezentarea ei spectaculoasă un nou public şi un nou auditoriu al posterităţii în ochii căreia vrea să se ştie trăitor într-o glorie neştirbită.”[29] Aşa îl imaginează Magdalena Popescu pe Slavici în ultimii lui ani de viaţă. Într-adevăr nu renunţă la nostalgiile sale imperiale şi nici nu se bucură de înfăptuirea României Mari. Lungii ani petrecuţi în închisoare stau mărturie că şi la o vârstă înaintată, scriitorul era în stare să agite spiritele şi să alcătuiască un discurs coerent despre un alt mod de a face istorie în Europa.

În *Închisorile mele* afirmă: „aş fi iubite amice de rea credinţă dacă aş spune că mă bucur şi eu că monarhia habsburgică s-a prăbuşit şi în locul ei s-au înfiinţat state slave. Eu nu sunt dintre oamenii care ştiu, dar nu vor să ţină seama ce-a fost pentru români disciplina intelectuală morală şi economică germană şi nu recunosc că românii învecinaţi cu germanii, fie cu şvabi fie cu saşi sunt cei mai vânjoşi şi în toate privinţele mai înaintaţi în cultură.”[30] Această nostalgie îl va urmări până la sfârşitul vieţii. Nimeni nu voia să înţeleagă că toate acţiunile sale au avut doar un scop cultural, nu şi unul politic şi poate că nici nu era aşa. Eşecurile din viaţa sa nu vor reuşi să îi doboare optimismul însă. Într-un fel toate amintirile, toate momentele plăcute şi neplăcute din viaţa lui aşa cum sunt expuse ele, au menirea să explice şi să susţină scopul pentru care a luptat o viaţă întreagă: emanciparea culturală a românilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Ioan Slavici, *Amintiri*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967.
2. Ioan Slavici, *Închisorile mele*, Bucureşti, Editura Alfa, 1996.
3. Pompiliu Marcea, *Ioan Slavici,* Editura Facla, 1978.
4. Magdalena Popescu, *Slavici*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1977.

5. D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut,* Bucureşti, Editura Academiei, 1968.
6. D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici. Opera literară,* Bucureşti, Editura Academiei, 1970.
7. *** *Ioan Slavici interpretat de...*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977.

NOTE

[1] Ioan Slavici, *Amintiri,* Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, p. 177.
[2] Idem, *Ibidem*, p. 184.
[3] Idem, *Amintiri,* Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, p. 223.
[4] Idem, *Închisorile mele*, Bucureşti, Editura Alfa, 1996, p. 6.
[5] Idem, *Ibidem* p. 19.
[6] Idem, *Amintiri,* ed. cit., p. 180.
[7] Idem, Ibidem, p. 187.
[8] Idem, *Ibidem*, p. 263.
[9] D. Vatamaniuc, *I. Slavici. Opera literară,* Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p. 214.
[10] Ioan Slavici, *Amintiri,* ed. cit., p. 188.
[11] Idem, *Ibidem*, p. 194.
[12] Pompiliu Marcea, Editura Facla, 1978, p. 21.
[13] Ioan Slavici, *Amintiri*, *ed. cit.*, p. 200.
[14] Idem, *Ibidem*, p. 215.
[15] Idem, *Ibidem*, p. 219.
[16] Idem, *Ibidem*, p. 220.
[17] Pompiliu Marcea, ed. cit., p. 365.
[18] Idem, *Ibidem*, p.29.
[19] Ioan Slavici, *Amintiri,* ed. cit., p. 16.
[20] Idem, *Ibidem*, p. 14.
[21] *Ibidem*, p. 14.
[22] Idem, *Ibidem*, p. 234-235.
[23] Idem, *Închisorile mele*, Bucureşti, Editura Alfa, 1996, p. 211.
[24] *** *Ioan Slavici interpretat de...*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977 p. 218-221.
[25] *Ibidem* p. 219.
[26] *Ibidem*, p. 219.
[27] *Ibidem*, p. 221.
[28] Ioan Slavici, *Amintiri,* ed. cit., p. 169.
[29] Magdalena Popescu, *Slavici*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1977.
[30] Ioan Slavici, *Închisorile mele* ed. cit., p. 214-215.

IOAN SLAVICI, *DIN BĂTRÂNI. MANEA*

(narațiune istorică, volumul al II-lea)

Elena TORJE

UNDEVA ÎN BALCANI:
ANTI-EROII ŞI MORMINTELE LUMII DE IERI

Deşi pare anacronică referirea la balcanism pentru un roman plasat în timpul narativ–istoric al secolului al IX-lea (în vreme ce termenul este o moştenire a stăpânirii otomane ulterioare în Peninsulă), voi păstra acest concept şi voi reveni mereu la el într-un studiu care doar în aparență este unul diacronic. Teza centrală este că, postulând identitatea lumilor de ieri şi de azi, a imuabilității acestui spațiu, Slavici realizează o narațiune istorică nu doar a Bizanțului medieval, ci şi a Europei secolului al XIX-lea. Un studiu de imagologie ar evidenția interacțiunile dintre lumea reală şi lumea textelor, cât şi contradicțiile interne ale acesteia din urmă. Am urmărit totodată şi relațiile care se stabilesc în text între diferențele religioase şi stereotipurile de percepție pe care le avem despre noi înşine şi despre ceilalți. Şi, în cele din urmă, strategiile de construcție a personajelor centrale ca dubluri textuale ale autorului-narator: ruptura cu tradiția la eroii unui autor puternic ancorat în ethos-ul comunitar, destinul tragic, abrupt şi finalul mitico-simbolic (sau chiar alegoric) într-un mormânt deschis. (Şi nu în ultimul rând, analizele textelor lui Slavici ca exhumări ale unor sensuri pe care le creează critica în funcție de contextele de receptare.)

1. „O narațiune pe cât de frumoasă, pe atât de interesantă...”[1]

„Nu e, în adevăr, pentru omul umblat prin lume
nimic mai adimenitor decât să spună
ceea ce a văzut şi a înțeles.”[2]

Comentariul naratorului din ultimele pagini ale romanului *Manea* formulează în registru aforistic crezul lui Slavici şi motivația operei vaste a scriitorului: a povesti şi a tălmăci „lumea prin care a trecut”, căci „dacă nu e **învățătură**, literatura e curată pierdere de vreme.”[3] Vocația pedagogică, remarcată chiar de la publicarea primelor nuvele, devine evidentă în ultima etapă a activității sale literare.

Publicat în 1905, cu mențiunea „narațiune istorică”, *Manea* continuă romanul anterior, *Din bătrâni* (1902), ambele scrieri făcând parte din proiectul lui Slavici de a înfățişa într-un amplu ciclu romanesc „viața românilor medievali” în legătură cu „faptele cele mari ale vremii lor” (Nicolae Iorga). Autorul plasează acțiunea celor două romane în epoca de formare a poporului român şi a invaziei popoarelor migratoare: secolul al VI-lea, respectiv secolul al IX-lea, în anii creştinării primului țarat bulgar din sudul Dunării şi în perioada maximei înfloriri a Imperiului Bizantin. Miza (nu doar literară) este de a construi, pe o solidă bază documentară, o ficțiune istorică a protoromânilor (a „muntenilor”, cum îi numeşte Slavici), într-o prezentare sincretică a aspectelor politice, sociale şi religioase ale comunităților de la poalele Bucegilor:

„E o cestiune de bună-credință literară să fac mărturisirea că faptele expuse în această narațiune, pe cât de frumoasă, pe atât de interesantă, nu sunt plăsmuiri ale mele, ci întâmplări petrecute acum vreo mie trei sute de ani, în timpul domniei împăratului Justinian (...) Întâmplările acestea nu sunt atât de învederat adevărate încât i-aş jigni pe cititori dacă mi-aş da silința să-i conving prin dovezi înşirate după toate regulele stabilite de istoriografii pedanți.”[4]

În joaca transparentă şi involuntară cu convențiile autenticității, Slavici apelează la „intuiția” cititorilor care, cunoscând poienile Bucegilor, vor înțelege „faptele”, fără a mai pune la îndoială veridicitatea celor povestite în acest prim volum. Sunt remarcabile însă paginile din *Manea*, în care geografii reale şi mitice se desfăşoară în spații ample, de la Târgovişte la Constantinopol, din Bagdad la poalele Uralilor... şi din nou pe culmile Carpaților. Acesta este itinerarul aventuros al preotului Manea în peregrinările prin Bizanț şi în spațiile orientale, la frontiera dintre cultura apuseană şi cea răsăriteană, dintre cultul latin şi cel ortodox, la întâlnirea marilor religii: creştinismul, iudaismul, islamul. Manea este preot creştin în aşezările de munteni de pe valea Prahovei, căsătorit de câteva luni cu Ana, „întruparea veseliei neistovite.” În urma unui atac al bulgarilor soția preotului este dusă în robie la sudul Dunării. Pornind în căutarea femeii, munteanul cutreieră străzile Constantinopolului, petrece mai bine de un an în închisoare, apoi se alătură apărătorilor credinței pravoslavnice în lupta acestora împotriva amenințării islamului. Ajunge astfel rob în Bagdadul califului Mutavachil, alături de „călugări pătimaşi”, evrei, „cititori în stele”, „visători din valea Gangelui” sau făurari din „Chorasan, țara soarelui.” După ce părăsesc oraşul-bazar, în urma unei răscoale populare, eroii traversează Persia, înaintează spre Marea Caspică, în căutarea unui „acasă” pe teritoriile locuite de legendarii cazari. După treizeci de ani populațiile nomade, sub conducerea lui Manea se reîntorc la poalele Bucegilor, în încercarea utopică de a recupera un spațiu şi un timp inaugural. Întâlnirea tardivă a celor doi soți şi moartea preotului transferă narațiunea în registru tragic, iar finalul deschis zonelor abisale demonstrează încă o dată „dramatica vocație a eşecului”[5], a autodistrugerii, direcție ignorată până acum în analiza operei prozatorului.

2. Lumea prin care am trecut

„Într-un fel vedeau oamenii lucrurile în lumea străină din care venise,
şi într-alt fel în cea de aici, şi e greu să te desfaci
de vederile lumii prin care ai trecut o dată.”[6]

„Slavici face parte dintre scriitorii care nu despart viața de literatură. Deciziile unui domeniu au repercursiuni imediate în celălalt.”[7] Elaborarea romanelor *Manea* şi *Din bătrâni* nu este străină de activitatea sa ca secretar al Comisiei documentelor istorice, de munca la catedră ca dascăl de istorie, de întocmirea unei *Istorii universale* în care istoria românilor este parte integrantă.

Însă mai presus de fondul documentar şi dincolo de ceea ce am numit ficțiune istorică îşi desfăşoară Slavici vocația de dascăl: formulări aforistice, unele redundante, altele excesive sunt cele care dau tonul romanului, descriind mentalitatea scriitorului şi a epocii sale. „Studiul vechilor prin viețile contimporanilor”[8] nu este chiar o noutate în spațiul sud-est european în care iluzia

perenității lumii este mai pregnantă decât oriunde altundeva: „Toate acestea sunt azi cum erau înainte de aceasta cu o mie trei sute de ani şi oamenii ce trăiesc vara prin poiene şi-şi au în timp de iarnă adăpostul prin văile strâmte sunt şi dânşii tot cei de atunci.”[9] Mai mult decât apartenența lui Slavici la o cultură tradițională care valorifică recuperarea şi conservarea acestor locuri comune, textul dă seama de credința generalizată atât la populațiile balcanice cât şi la occidentali (iar Slavici era şi cetățean al Imperiului Austro-Ungar), că Balcanii nu se schimbă şi totul a rămas aici neschimbat, ca odinioară.

Privirea care îi descrie pe munteni şi pe „străini” nu este cea a preotului creştin din epoca veche, ci ochiul scrutător al scriitorului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Şi, datorită acestei axiome a identității culturilor în afara granițelor temporale, nu sunt descrise lumile medievale, ci alteritățile contemporane lui Slavici, decorate doar cu poleială bizantină sau cu exotisme orientale.

Stereotipiile percepției de sine şi a celuilalt nu sunt însă neajunsuri ale scriitorului; literatura reflectă mentalitatea epocii: muntenii, ni se spune în roman, sunt de veacuri în calea urgiilor: „Câți trecători, toți de noi se izbesc.”[10] Însă autoperceperea la răspântia drumurilor şi a civilizațiilor, departe de a-i diferența pe români, este o caracteristică a tuturor popoarelor balcanice, chiar şi a celor central-europene. Nici descrierea capitalei Bizanțului nu este una singulară: foarte puține sunt în epocă valorizările lumii pestrițe, ale străzilor foşnitoare. Iar un preot crescut într-o civilizație rurală, închisă, nu va putea vedea în Constantinopol inima creştinătății pravoslavnice; el va demoniza babilonia cetății cu aceeaşi oroare pe care o va avea occidentalul modern la contactul cu eterogenitatea balcanică. Amestecul de etnii şi religii, alăturarea detaliilor concrete ale fiecărei culturi într-un veritabil bazar social au devenit în ultimele două secole sinonime pentru conceptul de „balcanism”. Slavici descrie, fără să o numească, tocmai această lume pestriță şi forfotitore, barbară şi murdară. Alte locuri comune ale discursului occidental despre Balcani, între care cruzimea, pasiunea, lupta pentru putere politică, pacea fragilă a zonei, sunt prezente în comentariile reprobatoare ale lui Manea (dublul textual al autorului): „pretutindeni țipete, zbierăte, răcnete şi hohote ca-n fundul iadului.”[11]

Bagdadul este un anti-spațiu, o „babilonie de mutre, de porturi, de limbi, de obiceiuri şi de credințe”[12], iar Manea exclamă îngrozit, „Iată poarta iadului, cu ispititorii care te adimenesc să intri!”. Pitorescul descrierii nu este dat de farmecul persan (cum, poate, ne obişnuise tradiția literară românească), ci de anecdotic, de tonul ironic, de dramatizarea de vodevil, iar „ispititorii” demonici nu sunt alții decât grecii şi evreii. Primii sunt mincinoşi, prudenți, lipsiți de scrupule, ceilalți- mereu asociați figurii negustorului necinstit ori a cămătarului. Este şi aceasta o percepere stereotipă a celuilalt, cu oarecare întemeiere în „tradiția” ortodoxă. „În ochii Ortodoxiei – notează Daniel Barbu, comentând „firea românilor” – , singura muncă legitimă este cea care se fereşte cu grijă să depăşească granițele economiei naturale. Cu adevărat acceptabilă pentru Biserica [ortodoxă] nu este decât munca țăranului şi numai în măsura în care nu este nici capabilă şi nici dispusă să genereze profit.”[13] I. P. Culianu vorbeşte, la rândul său, despre „aversiunea spontană, viscerală, față de capitalism a românului”... Însă aceasta nu este o explicație pertinentă pentru creatorul Marei, supus austriac educat în etica muncii, favorabilă capitalismului. Contează, în experiența lui Slavici, atât spațiul multietnic al copilăriei, perioada

studiilor în oraşele Imperiului, prieteniile cu scriitorii munteni şi moldoveni, dar şi problemele politice şi sociale ale Europei şi dezbaterile legislative din Parlamentul României la începutul secolului al XX-lea. În fața unei lumi în schimbare, scriitorul este mai degrabă suspicios, mereu „în defensivă", ataşat de „lumea de ieri" şi, ca şi eroul narațiunii sale, profesează o atitudine de paradoxală toleranță: Şi Manea acceptă diferențele etnice şi religioase/confesionale, însă coabitarea cu străinii şi chiar inserția veneticilor în spațiul idilic al muntenilor se învecinează, chiar în acelaşi capitole, cu iritările şi invectivele la adresa grecilor şi a evreilor. Aversiunile autorului real se transferă (naiv, transparent) naratorului şi eroilor fictivi din creațiile literare. Însuşi conceptul de toleranță este unul ambiguu: atunci, ca şi acum, toleranța este un autostereotip pozitiv puternic înrădăcinat în mentalitatea românilor. Dar atitudinea tolerantă şi ospitalitatea proverbială a românilor reprezintă, în acelaşi timp, un autostereotip negativ; mai degrabă decât o virtute, toleranța este un defect („suntem prea buni..."). Şi, chiar mai mult, aceasta devine o modalitate suplimentară de marcare a diferitului (implicit tratat ca inferior).

Duplicitatea acestor atitudini şi justificările religioase ale raportării la celălalt sunt puncte de articulare a narațiunii slaviciene. Vom urmări în continuare modul în care diferențele confesionale devin granițe etnice şi frontiere suplimentare de tensiune[14] şi care este soluția pe care o susține, prin discursul narativ sau prin cel al eroului, Slavici-autorul.

3. „Pretutindeni şi totdeauna acelaşi e omul!"[15]

Abia săvârşindu-şi faptele se cunoaşte omul pe sine însuşi"[16]

Regiunea Balcanilor este cunoscută nu doar pentru eterogenitatea etnică, ci şi pentru diferențele confesionale, considerate mereu ca potențial conflictuale. Timpul istoric în care se desfăşoară narațiunea romanului *Manea* este unul al întemeierilor religioase: creştinarea bulgarilor, misionarismul călugărilor Chiril şi Metodie, afirmarea creştinismului la nord de Dunăre, accentuarea divergențelor între Patriarhia de la Constantinopol şi Scaunul papal...

E interesant de urmărit cum contextualizează Slavici aceste fenomene prin acțiunea unor personaje în spații geografice neobişnuit de vaste. Afirmarea creştinismului muntenilor este centrul discursului religios. Acesta se construieşte atât în opoziție cu „păgânii" – slavii numiți în text „sârbi"- care prin faptele lor nu sunt vrednici să primească botezul, dar şi în opoziție cu creştinismul dogmatic al grecilor. Ocolindu-i pe „necredincioşi" şi ocoliți de pravoslavnicii greci (care aruncă asupra lor anatema, ca asupra unor eretici), muntenii se păstrează într-o religie liberă, în afara ierarhiilor instituționale, în care harul se moşteneşte de la părinți la copii, dar nu în afara unor coduri etice bine stabilite...

Însă în Imperiul Bizantin Duhul nu mai „suflă unde-i este voia". Acceptarea sau neacceptarea unor dogme nu mai este doar o dispută religioasă, ci şi una politică. Slavici descrie culisele jocurilor de putere, cauzele conflictelor religioase majore care au condus, mai târziu, la Schisma dintre Biserica Apuseană şi cea Răsăriteană. Patriarhii Ignatie şi Photie sunt doar instrumente în mâinile Cezarului, iar acordul Papei pentru schimbările din capitala Bizanțului este o problemă de strategie politică.

Cele mai multe din indignările pe care le produc muntenii în rândurile drept-credincioşilor sunt pricinuite de credinţele lor maniheice. Chiar numele eroului este omonimul acelui Mane „răstignit împreună cu Hristos". Maniheismul susţinea dualitatea de esenţă între spirit şi trup[17]: „Durerea numai din trupul neînfrânat izvoreşte şi sufletul o sufere; scăpat însă din robia trupească, sufletul e fericit." Este credinţa comunităţilor de munteni, dar şi a celor aparţinând altor religii (iudei, musulmani) şi abia în finalul romanului ea va fi contrazisă de o „religie" nouă.

Eroii întemeietori „legitimi", recunoscuţi de către tradiţia Bisericii, sunt Metodie – zugravul de icoane şi Chiril. Aceştia îl vor creştina pe ţarul bulgar Bogor, şi apoi întregul ţarat din sudul Dunării şi tot ei vor răspândi învăţătura ortodoxă în ţinuturile muntenilor şi în cele ale cazarilor. E lesne de observat în insistenţa lui Slavici asupra acestor personaje fascinaţia cărţii, autoritatea cuvântului scris, ca şi ecourile ideologiei luminismului ardelean care a militat pentru servicii religioase în limba fiecărei etnii.

Interesantă este de asemenea reacţia muntenilor la misionarismul apusean şi la cel răsăritean: îi primesc şi îi ascultă pe cei care vin, dar apoi se desfac de toţi, afirmându-şi autonomia şi ataşamentul faţă de tradiţia pământului. Totuşi, în finalul romanului personajele vor recunoaşte eşecul acesteia în faţa noii orânduiri de împrumut, adoptată după modelul bizantin. Similară este atitudinea scriitorului faţă de schimbările României la începutul secolului al XX-lea. Chiar dacă o consideră eronată, Slavici se pleacă în faţa evidenţei...

Spaţiul balcanic este unul al diferenţelor şi al interferenţelor. Societatea tradiţională valorizează negativ alteritatea şi proximităţile: comunităţile şi persoanele reproduc structura polară a lumii: *noi* avem lumina, *ei* sunt în întuneric; *noi*- adevărul, *ei*- căile rătăcirii: „nu e între noi şi dânşii nici o apropiere: spurcată e fiinţa lor întreagă, şi ne spurcăm şi noi apropiindu-ne de dânşii. Biruinţa luminei se întinde perind ei şi crescând noi. (...) A noastră are să fie lumea după ce se vor fi stâns ei!"[18] declară părintele Titu. Este afirmarea adversităţii neconcesive, străină de iubirea creştină a aproapelui. Aceleaşi tonalităţi vehemente le vom întâlni pe alocuri şi în discursul politic al lui Slavici în „chestiunea evreiască". Însă Manea, eroul central al romanului, se înscrie într-o altă paradigmă: „Nu poate să încapă-n mintea lui învăţătura pe care i-o dădea bătrânul înţelept (...) e prea aspră, prea lipsită de milă şi nu poate să pornească nici de la Mane, nici de la Hristos."[19] Preotul cel tânăr va propovădui în peregrinările sale pietatea creştină, luminarea prin iubire, însă fără nici o urmă de prozelitism agresiv. Acesta este, mai degrabă, şi crezul scriitorului, însă eşecul modelului fictiv demonstrează încă o dată scepticismul lui Slavici; înfrângerile suferite în viaţa reală sunt transferate eroilor săi. Condiţia lumii bizantine, ca de altfel şi cea a periferiilor central-europene din secolul al XIX-lea, este una de „tranziţie, complexitate, amestec, ambiguitate". Diferenţele sunt absolutizate, devin stigmate, potenţează conflicte; religiile sunt transformate în „frontiere suplimentare de tensiune", iar poziţia Balcanilor la răspântia continentelor şi a civilizaţiilor devine metaforă a crizei. Cu atât mai mult ne apare ca singulară poziţia eroului slavician – cel care nu ocoleşte, ci caută înadins parcă aglomerările, alăturările, diversităţile.

Slavici riscă artificialitatea când, în descrierea curţii prizonierilor din Bagdad aşază împreună reprezentanţi ai marilor religii ale lumii, de dragul unui ecumenism utopic. Atitudinea lui Manea nu este coerentă: demonizează babilonia bazarului, dar

acceptă senin convieţuirea cu străinii, descoperind de fapt că diferenţele se rezolvă religios în unitatea fundamentală a moralei: „pretutindeni şi întotdeauna acelaşi e omul", afirmă părintele Manea. Sub influenţa lui Kant, Slavici exprimă crezul într-o morală unică şi, (cum morala este fundamentul oricărei religii) într-o religie unică, diferenţele fiind doar contextuale. Acceptarea celuilalt în temeiul unei identităţi fundamentale comune şi al iubirii care transcede diferenţele reprezintă soluţia pe care o propune romanul lui Slavici la întâlnirea cu complexitatea comunităţilor central-europene. Realitatea balcanică este una a relaţiei simbiotice între religii care locuiesc acelaşi spaţiu geografic:

„Oameni şi zei *se întâlnesc şi trec unul pe lângă altul* pe o punte sau la o răspântie. În Balcani ei se găsesc într-un proces complex de apropiere conflictuală, care-i face diferiţi de tipurile ideale de doctrine religioase sau ideologice. În evoluţia civilizaţiei umane, Balcanii nu sunt o zonă de tranziţie, ci un spaţiu în care oamenii învinge contradicţiile lui Dumnezeu şi ale zeilor."[20] , afirmă Tvetana Gheorghieva.

Dar romanul este, totuşi, unul „de tranziţie" între două ideologii. Eroii - apostoli ai noii doctrine - nu pot gestiona diferenţele, iar Slavici proiectează pentru dublul său fictiv un destin tragic. Personajele ultimelor naraţiuni ilustrează condiţia anti-eroului şi „vocaţia dramatică a eşecului" aşa cum o exprimă prozatorul ardelean.

4. Anti-eroii

"Nu mai înţeleg de ce l-a zidit Dumnezeu pe om pe pământ."

Relaţiile între membrii diferitelor etnii, adversităţile ori simbiozele religioase sunt exprimate de Slavici în personajele ultimului său roman. Autorul îşi manifestă preferinţa pentru eroii civilizatori, întemeietori ai unei noi religii. Alături de Chiril şi Metodie, şi chiar mai mult decât aceştia, Manea este un „personaj inaugural."[21] Preotul muntean este, ca şi creatorul său, un pelerin. El părăseşte lumea familiară a lui acasă, caută spaţiile alterităţii, toposuri noi, infernale. Însă confruntarea nu aparţine, cum ne-am aştepta, acestor „vecinătăţi", ci într-o revenire circulară, deznodământul e chiar al spaţiului întemeietor, crezut familiar. Geografia amplă, generos-fabulatorie pe care o inventează eroul în peregrinările sale alternează spaţiile claustrării (marile aglomerări din cetăţile bizantine şi orientale, carcerele Constantinopolului) cu spaţiile vaste ale pustiurilor asiatice, cu spaţiul mioritic... Uimitor este însă că, dincolo de aparenţele exotice, în fiecare dintre aceste micro-geografii eroul îşi păstrează libertatea interioară. Preotul creşte în întâlnirea cu celălalt, credinţele îi devin plastice, tot mai puţin legate de o anumită tradiţie, tot mai "contextualizate", adaptate situaţiilor pe care le traversează. Încă dintru început – de acasă – Manea refuză moştenirea pe care i-o lasă părintele Titu: "Ştia că aşa este, că aşa a fost din bătrâni, dar îi părea peste putinţă ca aşa să şi rămâie."[22] Refuzând credinţa fundamentată pe experienţa neamului său, Manea îşi asumă vocaţia întemeietorului, îşi afirmă autonomia. Însă nu este o autonomie a certitudinilor, ci a căutărilor; preotul se defineşte pe sine şi îşi formulează credinţele nu prin raportarea la dogme, ci în interacţiune, în procesul activ al cunoaşterii celuilalt. Este şi acesta expresia literară a crezului umanist al lui Slavici: "cele mai vii mulţumiri le-am avut stând de vorbă cu oamenii prin care mă puteam dumiri ori plimbându-mă cu elevii mei."[23] Eroii vorbesc necontenit cu ceilalţi şi cu sine, interoghează temeiurile

propriilor credințe, iar amplele dialoguri demonstrative reafirmă convingerea personajului în puterea iubirii, încrederea în natura bună a celuilalt, chiar a "străinului".

Credința în spiritul Evangheliilor a devenit însă, în cele câteva veacuri de creştinism, mai degrabă o utopie decât o realitate. Propovăduirea ei se înfățișează comunităților creştine tradiționale ca „noutate". Încercând o întoarcere la origini, Manea realizează o întemeiere. Şi, ca orice înfăptuire, aceasta se cere lămurită în suferință:

„- Aleargă, tinere, aleargă (...) căci e mare lumea largă şi suferind se-nțelepțeşte omul!"

Acesta era, se pare, şi crezul lui Slavici; înțelepciunea apare ca întoarcere la credința „bătrânilor". Manea se întoarce în spațiul inaugural al lui „acasă". Este primit ca restaurator al rânduielilor străbune abandonate. Şi totuşi, eşuează. Atribuind personajului destinul tragic, Slavici îşi reafirmă neîncrederea în legile noi, de împrumut ale societății medievale, dar şi ale celei moderne.

Însă ambiguitatea (involuntară?) a finalului se deschide spre noi interpretări: textul este atipic: nu ni se „povesteşte" moartea eroului, ci ni se arată doar un cadavru. Am putea bănui (textual) un accident neeroic, sau o luptă vrednică de statura protagonistului, care ar încheia simetric romanul. Paradoxal, neaşteptat, „clasicul" Slavici alege anti-soluția: deşi are credința învingătorului şi nu va înceta să afirme bunătatea şi frumusețea lumii, Manea este un învins: străin pentru străinii printre care a locuit vreme de treizeci de ani, preotul (mereu întemeietor de comunitate la Slavici) devine străin şi pentru ai lui. Prezența lui (şi apelul la o moştenire religioasă transfigurată în spiritul Evangheliilor) e anacronică, „casnicii" nu-l mai recunosc, nu mai au nevoie de el. Eroul nu mai are pentru ce/pentru cine să lupte. Ca şi Slavici, îşi acceptă căderea, eşecul, (auto?) distrugerea...

Moartea eroului ar putea avea sensul unui gest sacrificial fondator, însă finalul deschis nu sugerează continuitatea jertfei. Sfârşitul simbolic în prăpăstiile Bucegilor (prezentați până acum doar ca „înălțimi") este o coborâre în infern fără ispăşire şi fără înviere. În acest mormânt al lui Manea, mormânt al credințelor şi al lumii de ieri, coboară vulturii. Dar trupul nu se regenerează miraculos, precum în mitul antic. Nici suferința nu e eternă. Tragicul Europei Centrale nu e cathartic. Iar eroii periferiilor sunt anti-eroi. Finalul este al unui sfârşit de lume, fără promisiunea mântuirii.

Dar mai este şi Ana...

5. „Sfânta"

„Viața e în toate prefacere necurmată."

Chiar dacă nu acționează alături de soțul ei, Ana rămâne, până la ultima replică „preoteasă". Spre deosebire de celelalte proze ale lui Slavici (definite prin prezența sau absența preotului, ultimul roman al scriitorului se construieşte polar în jurul acestui cuplu. Ana este, ca majoritatea caracterelor feminine slaviciene, încarnarea unui principiu. Însă metamorfozele ei sunt singulare: de la femeia-copil „înălțată în suferință", la mama care învinge ispitele trupului şi, în final, „sfânta" purificată în asceză. Ca şi Manea, preoteasa devine autonomă, se desparte de legile comunității, fiindu-şi sieşi lege... Prin întrebarea „ce e şi ce nu e păcat?", Ana îşi întemeiază o morală personală.

Însă asceza ei, deşi ar părea îndreptată împotriva trupului, realizează o depăşire a maniheismului: „Nu e spurcat trupul omenesc. (...) Nu duşmani haini, ci stăpânitori cu dreptate şi neadormiţi purtători de grijă avem să-i fim trupului!”[24] Ea înfăptuieşte, pe alte căi, ceea ce Manea nu reuşise. Moartea preotului este moartea ei simbolică: femeia priveşte în sfâşierea trupului drag sfâşierea propriului corp, de atâtea ori dorită, imaginată (ca soluţie la sila de sine, pentru eliberarea de păcatul „în trup”). Abia în acest sens moartea eroului este mântuitoare. Mormântul preotului este abisul credinţelor vechi, dar şi al corpului recuperat, sacralizat („oasele lui curate şi ei sfinte”), într-o întâlnire a „păgânismului” cu creştinismul Evangheliilor şi, poate, cu ceea ce Eliade numea creştinismul „cosmic” al românilor.

***

I s-au contestat romanului *Manea* calităţile literare. Unii critici l-au considerat ilizibil, cu didacticisme supărătoare, cu naraţiunea risipită în multiple planuri, insuficient articulate între ele. Alte studii valorizează geografia vastă, reală şi mitică totodată. Evidenţierea legăturilor cu biografia scriitorului, cu ceea ce critica a numit „vocaţia eşecului” recuperează un alt filon interpretativ.

Însă abia încadrarea prozatorului „clasic” în anti-paradigmele Europei Centrale, aşa cum o descriu textele moderne, poate explica (parţial, temporar) contradicţiile romanului. Aş afirma că incongruenţele în construcţia narativă ori a personajelor nu sunt „erori tehnice”, ci efecte ale „lumii prin care a trecut” scriitorul. Ca şi personajele sale, Slavici încearcă să înţeleagă lumea şi să o explice altora, în formulări aforistice, în comentarii asupra moralei. Ficţiunea ar trebui să se desfăşoare congruent, ca o demonstraţie, în continuarea acestor inserţiuni auctoriale. Însă complexitatea lumilor reale şi fictive nu este gestionabilă. Slavici eşuează în viaţa publică şi eşuează într-un fel şi ca scriitor. Critica a recuperat doar ceea ce putea fi aşezat sub eticheta „clasicismului” prozatorului, tratând „restul” cu indulgenţă.

Dar dilemele, ambiguităţile, infernurile acestui „banal” roman istoric? Mai mult decât o cronică a lumilor medievale, naraţiunea este o „carte a Europei Centrale”, a centrului periferic, a întâlnirilor dintre civilizaţii. Mai mult decât desfăşurarea unei geografii exotice, romanul lui Slavici cartografiază un spaţiu familiar. Este spaţiul lui „acasă”, în care „oamenii şi zeii se întâlnesc şi trec unul pe lângă altul pe o punte sau la o răspântie”.

BIBLIOGRAFIE

1. Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, II, Chişinău, Editura Universitas, 1994.
2. Rene Girard, *Despre cele ascunse de la întemeierea lumii*, Bucureşti, Editura Nemira, 1999.
3. Andrei Oişteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în concontext est-central european,* Bucureşti, Editura Humanitas, 2001.
4. Magdalena Popescu, *Slavici,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, [1977].

5. Ioan Rămureanu, *Istoria Bisericească Universală. Manual pentru Seminariile teologice,* Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.
6. Ioan Slavici, *Opere*, vol. 7, Bucureşti, Editura Minerva, 1973.
7. Maria Todorova, *Balcanii şi Balcanismul,* Bucureşti, Editura Humanitas, 2000.
8. Cornel Ungureanu, *Ioan Slavici. Monografie, antologie comentată, receptare critică,* Braşov, Editura Aula, 2002.

NOTE

[1] Ioan Slavici, *Din bătrâni*, în *Opere* VII, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 293.
[2] Ioan Slavici, *Manea*, în *Opere* VII, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 733.
[3] Cornel Ungureanu*, Ioan Slavici. Monografie, antologie comentată, receptare critică*, Braşov, Editura Aula, 2002, p. 8.
[4] Idem, *Ibidem*, p. 67.
[5] Idem, *Ibidem*, p. 56.
[6] Ioan Slavici, *ibidem,* p. 683.
[7] Magdalena Popescu, *Slavici*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, [1977], p. 21.
[8] Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000, p. 105.
[9] Ioan Slavici, *Din bătrâni*, p. 294.
[10] Ioan Slavici, *Manea*, p. 557.
[11] Idem, *Ibidem*, p. 602.
[12] Idem, *Ibidem*, p. 642.
[13] Andrei Oişteanu, *Imaginea evreului în cultura română.. Studiu de imagologie în context est-central european*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001, pp. 130-131.
[14] Maria Todorova, *op. cit.*, p. 277.
[15] Ioan Slavici, *op. cit*, p. 645.
[16] Idem, *ibidem*, p. 728.
[17] Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase* II, Chişinău, Editura Universitas, 1994, p. 375.
[18] Ioan Slavici, *ibidem,* p. 562.
[19] *Ibidem,* p. 562.
[20] Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, p. 99.
[21] Cornel Ungureanu, *op. cit.*, p. 56.
[22] Ioan Slavici, *Manea*, p. 562
[23] Ioan Slavici, *Lumea prin care am trecut*, text reprodus în Cornel Ungureanu, *Ioan Slavici*, p. 57.
[24] Ioan Slavici, *ibidem,* pp. 755-756.

MOTIVE SUD – EST EUROPENE ÎN ROMANELE LUI IOAN SLAVICI

(Din bătrâni, vol. I-II)

Eliza TRIFF

În romanul sud-est european în care includem şi cele două naraţiuni istorice ale lui Ioan Slavici (**Din bătrâni. Luca**, vol I şi **Din bătrâni. Manea**, vol II), se întâlnesc mai multe motive de sorginte mai mult, sau mai puţin livrescă care au rolul să nareze şi să nuanţeze meditaţia despre istorie: *motivul istoric*, prin excelenţă, acela al Bizanţului, roata ca *motiv ontologic*, *motivul gnoseologic* al luminii, respectiv drumul ca *motiv spaţial*.[1]

În opera lui Ioan Slavici apare imaginea Constantinopolului aşa cum se reflectă ea în ochii personajului principal, Manea, care prin peregrinările sale în căutarea soţiei, Ana, ajunge şi în această cetate. „Prea în curând a trebuit însă să simtă că e greu drumul la Constantinopol, unde era focarul înverşunatelor lupte pentru credinţă. [...] Părintele Manea, sosit abia de două zile la Constantinopol, se ţinea după el mergând cu pas grăbit şi uitându-se sperios la casele mari şi la mutrele străine printre care trecea. Făcându-şi drum prin mulţimea tot mai deasă şi mai zorită, el se lovea la tot pasul ici de unul, care-l împingea la o parte, ca să-i apuce înainte, colo de altul, care-i venea în faţă şi se izbea de el, şi mai departe de altul, care-i sta în cale, şi se simţea ca în timpul fioroasei învălmăşeli din noaptea în care o pierduse pe Ana. […] În apropierea bisericii Sfânta Sofia străzile erau înţesate de lume care se-ndesuia făcând un zgomot ameţitor. […] În cealaltă parte a străzii strâmte se stârnise o încăierare, iar mai spre mijloc un pungaş prins asupra faptei şi luat în pumni se opintea să scape şi să se strecoare prin învălmăşeală. Pretutindeni ţipete, zbierăte, răcnete şi hohote ca-n fundul iadului."[2] Este vorba despre „un hedonism specific spaţiului balcanic, o dramă colectivă însoţită de reversul ei parodic, o parte dintr-o adevărată dramă a supraviețuirii."[3]

Roata, ca motiv ontologic este expresie a fatalismului oriental şi lege a istoriei ce conduce la unitate şi rezistenţă naţională. Din punct de vedere simbolic *cercul* reprezintă ipostaza suficientă sieşi, parmenidiană şi trimite la ideea de mişcare iterativă. *Roata* derivă din cercul întrucâtva osificat îmbogăţindu-l; Gilbert Durand consideră că cercul „preexistă în mod absolut utilizării tehnice şi utilitare a roţii."[4] Cercul ascunde o singurătate, în timp ce roata redă un echilibru în mişcare. „Mai bine însă decât orişiunde se simţea Manea acasă la el, în marea curte împrejmuită cu ziduri înalte, unde nu era întuneric ca sub bolta cea crăpată, ci sub cerul veşnic senin *lumină* (s.n.) chiar şi în timpul nopţii. […] Era frumos în curtea împrejmuită cu ziduri înalte..."[5]

Cu încărcătură simbolică, sau metaforică, motivul *luminii* este prezent în literaturile din toate epocile şi exprimă o sensibilitate a omului la fenomenal, dar şi de nevoia sa de absolut. În literatura din sud-estul european „înregistrăm o solidaritate a fenomenului luminos cu lumina subiectivă, cu valoarea sa gnoseologică. Spaţiul mediteranean este apoi covârşit de lumina solară, ea depăşind – prin frecvenţă – motivul literar al lunii (=cunoaştere mediată, reflexivă). Soarele rămâne o prezenţă tutelară şi sub formă derivată spre gnoseologic, de lumină a cunoaşterii."[6] În opera lui Ioan Slavici acest astru este prezent „Soarele răsărise de

mult şi se înălţa mereu pe cerul senin, dar razele lui numai pe ici, pe colo străbăteau printre frunzele ce cădeau mereu scuturate de o adiere uşoară."[7]

Acest motiv ascunde în opera slaviciană şi o altă semnificaţie; copilul văzut ca „lumină a ochilor" părinţilor „Din când în când uşile se deschideau mari şi casele luminoase se umpleau de o mai vie lumină: intra Radu, domnişorul, băiat în putere, trecut acum de cinci ani, o minune a lui Dumnezeu pe pământ."[8]

Motivul spaţial al *drumului* redă chintesenţa unor civilizaţii; „comprimă un timp dispărut şi justifică convertirea călătoriei propriu-zise într-una fictivă, livrescă."[9] Călătoria are un rol precis, de realizarea acesteia poate să depindă chiar viitorul individului. În drumul său călătorul ia contact cu alţi oameni şi un alt mod de viaţă. „Iară Manea era cuprins de simţământul c-a ajuns la marginea pământului, ţinea să meargă înainte, ca să vadă ce urmează mai departe..."[10] Călătoriile pot fi iniţiatice, sau de formare care presupun o întoarcere acasă, dar protagoniştii se află pe o treaptă superioară de înţelegere şi cunoaştere, respectiv pribegii care ascund o experienţă a vieţii finalizată cu revenirea eroului. „Părintele Manea făcuse dimpreună cu ceilalţi robi lunga şi nu tocmai plăcuta călătorie de-a curmezişa Mezopotamiei până la Bagdad, unde îşi petrecea de aproape doi ani acum viaţa sub bună pază."[11]

În mediul său individul trăieşte în echilibru datorită sistemului de valori, relaţii şi tradiţii. Părăsind locurile natale se produce o distrugere a acestui echilibru, iar eroul primeşte statutul de pribeag. Pentru a se elibera de această condiţie personajul trebuie să redescopere lumea şi să restabilească relaţiile întrerupte cu neamul. „Pribeagul, emblemă prin excelenţă a dezordinii sociale, ilustrează, constant, un destin provizoriu instabil, legat de valori ale clipei a căror intensitate nu compensează totuşi stabilitatea vieţii "[12] În ambele volume cei doi eroi Bodea, respectiv Manea călătoresc – *pribegesc*[13] – dar fiecare este conştient că sfârşitul călătoriei coincide cu întoarcerea acasă. Cât timp sunt departe personajele păstrează o legătură sufletească cu ţinuturile natale, unele locuri, situaţii provocându-le amintiri plăcute. „Nu putea să-şi deie seamă despre depărtarea la care se află, dar ştia că trebuie să-i fie lung drumul şi că are să răzbească printre duşmani până la Leaota. [...] El (Bodea) era pierdut pentru toţi; lui nimeni nu îi mai purta de grijă; pe dânsul nimeni nu-l mai aştepta; la el nimeni nu se mai gândea: scos era din rândul celor vii, şi părintele Luca nu-l mai avea nici el decât, în rugăciunile lui.

O minune de necrezut le era dat tuturora când el se ivi în dimineaţa zilei de a doua dinspre coasta acoperită cu zăpadă proaspătă şi curată, şi toţi alergară să vadă ei înşişi cu ochii lor şi se opriră cuprinşi de sfială religioasă în preajma lui."

„Serile, când se uita la cerul înstelat, îşi reamintea nopţile copilăriei lui: erau stelele pe care în atâtea rânduri i le arătase muma lui. Se simţea ca acasă; auzea, parcă, în depărtare fluierul păstorilor şi buciumul din poieni.

Şi totuşi în curând iar a fost cuprins de simţământul că niciodată el n-o să mai ajungă să-şi vadă fraţii.[…] Multe se schimbaseră-n trecerea lungului timp de când plecase, dar munţii, dealurile şi văile, păraiele şi râurile, coastele şi câmpiile erau tot ca mai nainte, şi el se simţea parcă abia mai deunăzi ar fi plecat, se bucura de ceea ce vede şi căuta cu un fel de nesaţiu schimbările ce se făcuseră în micile amănunte."[14]

Refacerea echilibrului nu este posibilă doar prin revenirea acasă. *Pribeagul* trebuie să-şi schimbe totat statul. Căsătoria eroului este o formă prin care se trece

dintr-o etapă a vieții în alta. Bodea se căsătorește cu Mala, iar echilibrul pare a fi restabilit „S-a dus de-a lungul poienilor și prin văile de la poalele munților vestea că părintele Arie a trecut el însuși în valea râului cu praf de aur, ca să boteze chiar în apa râului pe Dragoslav cu toți ai săi și să binecuvânteze căsătoria lui Bodea, domnul chipeș și tânăr, cu neasemănat de frumoasa fiică a lui Dragoslav."[15] Cu timpul însă cei doi soți vor fi ademeniți de bogății și viață plină de plăceri. Bodea va purta și lupte defensive pentru a-și spori averile. Comportamentul Malei care simte atracție pentru petreceri și haine scumpe, dar, în același timp, opune și rezistență, poate fi raportat la atitudinea Anei, personajul feminin din nuvela Moara cu noroc. Treptat Bodea se îndepărtează de ai săi, iar muntenii își pierd încrederea în el. Finalul narațiunii este însă de partea personajul – este un erou recuperabil –, care moare după ce dușmanii au fost înfrânți. „Domnul însă zăcea pe iarba plină de sânge, lovit în piept de două săgeți, viu încă și cu mintea limpede, dar în pragul morții."[16]

Destinul lui Manea este însă diferit. Deși călătoria sa are drept scop găsirea soției răpite și, deci, restaurarea ordinii și a echilibrului „Cu totul altfel își închipuise el lucrurile când a luat hotărârea de a pleca. Cuprins de durerea lui întețitoare și răzvrătit de marea nedreptate ce i se făcuse, el se vedea pe sine mergând drept la Bogor, ca să-și ceară soția, și nu o dată îi furnicase sângele prin vine gândindu-se ajuns în apropierea ei."[17], totuși înstrăinarea sa este mult mai profundă, își pierde identitatea, iar experiența sa se finalizează tragic prin moarte „Fratele meu nu mai mi-e frate, soția mea nu mai mi-e soție, copilul meu nu mai mi-e copil după ce s-a abătut din căile Domnului."; „Sus, în culmea Petrei-Arse, stătea Ana, mută și nemișcată, și se uita în prăpastie, unde zăcea trupul mort al lui Manea."[18]

În romanele sud-est europene simbolurile *muntele* și *peștera* apar ca spații unde se păstrează și se perpetuează tradiția. În primul volum acțiunea se petrece în munți, oamenii trăiesc în poieni și văi. „Trăiseră, câtă vreme viața le-a fost ușoară, risipiți prin poieni și prin văi, fiecare pentru sine și pentru ai săi și mulțumit cu sine și cu ale sale. Acum, când griji multe și grele îi apăsau, se doreau unii pe alții și se simțea fiecare mai bine când se vedea în mijlocul celorlați. Gândul că numai împreună pot să scape de nevoi îi mâna pe toți la deal, unde totdeauna erau mulți la un loc."[19] Muntenii s-au refugiat în codrii și în munți din calea popoarelor migratoare, care au ajuns până la poalele Carpaților. „...muntele se confundă cu pădurea, iar aceasta nu e numai peisaj, decor de arbori și plante, ci și o lume necunoscută."[20, 21]

Peștera apare în ambele narațiuni istorice. În primul volum Mala, în rătăcirile ei, pentru a-l regăsi pe Bodea și, implicit, să-și recupereze familia ajunge la peștera bătrânului Arie.[22] „Jos, sub coasta din față, se vedea gura peșterei, luminată de o mulțime de făclii de ceară. La dreapta și la stânga intrării ardea cu pară roșiatică rășina, care umplea văzduhul de un plăcut miros. Iar înlăuntrul peșterei, în fața unui altar cioplit din piatră albă și între stalactitele strălucitoare, stătea cu mâinile ridicate spre cer părintele Arie, bătrânul cu plete lungi și cu lungă și îngălbenită barbă, și se închina, clătinându-și din când în când trupul înalt și șubred."[23]

Mala rămâne mai mult timp în peșteră, perioadă în care ia parte la rugăciunile preotului, deși era „păgână". Ajunge la „iluminare" astfel încât peștera simbolizează în acest caz o poartă de acces spre lumea subterană unde ar putea avea loc o a doua naștere pentru personajul feminin „...moartea și nașterea nu sunt de fapt decât două ipostaze ale aceleiași schimbări de stare, și trecerea de la stare la alta este

întotdeauna privită ca urmând să se înfăptuiască în întuneric [...] peştera ar fi [...] chiar locul acestei treceri."[24], sau „prin caracterul ei central, peştera este locul naşterii şi regenerării; ca şi al iniţierii, care este o nouă naştere şi la care duc probele labirintului ce precedă, în general, peştera."[25]

Această fiică a lui Dragoslav hotărăşte să se convertească la creştinism, schimbare pe care o doreşte atât pentru familia ei cât şi pentru popor. „Copila rămase smerită în faţa lui, dar de aici înainte ea-l ispitea mereu, ca să se lumineze asupra tainelor sfinte ale vieţuirii creştineşti. [...] Din ce în ce mai dumirită şi mai tare în credinţă, ea se simţea rânduită de Dumnezeu să ducă la norodul ei credinţa mântuitoare..."[26]

Tot în peşteri[27] trăiesc şi conducătorii spirituali ai marii familii a muntenilor. „Jos, în fundul văii, în poienița de la gira peşterei, unde se aflau cele trei colibe ale părintelui Luca, era linişte adâncă."[28] Ana, personajul feminin care polarizează atenţia în al doilea volum al romanului, se retrage tot în munte, peşteri şi în locuri mai puţin umblate de picior omenesc „În scorburile copacilor mâncaţi de cari am să-mi sfârşesc zilele – urmă ea sărind în picioare – în peşterile întunecate şi reci ale munţilor, în crăpăturile stâncilor, în desişurile codrilor, fugind mereu, mereu fugind, ca faţă de om să nu mai văd şi ochi omenesc să nu se mai oprească asupra ta."[29] Va fi considerată o sfântă de care toţi vor asculta, „-Vine sfânta! răsună din toate părţile, şi pretutindeni în drumul ei cădeau cu toţii în genunchi. [...] O, minunea minunilor, fiinţă fără de prihană! strigă el şi, mergând spre ea, căzu în genunchi şi-i îmbrăţişă picioarele."[30]

Trimiterile religioase sunt prezente; în ambele volume întâlnim acest „spaţiu religios", această încercare de definire a sacrului în profan „Multă mizerie este în lumea aceasta! Multe dureri sunt, multe şi grele suferinţe. De ce oare omul trebuie să trăiască?! E ori nu adevărat că Dumnezeu le ştie pe toate, le vede pe toate? Este Dumnezeu, ori numai omul şi-l închipuieşte, pentru a sa mângâiere? [...] «Îi ceartă Dumnezeu pe oameni – zise el în gândul lui – ca să-i cureţe prin spăşire şi să-i facă vrednici de o mai fericită viaţă. Când însă, când va sosi ziua mântuirii?»."[31] Scriitorul îi oferă eroului Manea posibilitatea să participe la luptele religioase din Balcani şi din lumea arabă. Este vorba, de fapt, despre un artificiu prin care Ioan Slavici devine un istoric al luptelor religioase, al înfruntării dintre ortodocşi şi catolici, dintre creştini şi mahomedani. Dreptatea va fi, desigur, de partea ortodoxismului.

În cele două scrieri întâlnim „sfaturi" de natură morală; scriitorul ascuns în spatele personajelor atrage atenţia asupra importanţei stăpânirii de sine. „Roadele pământului sunt darul lui Dumnezeu şi avutul celor ce le iau, şi fiecare se gândea la sine,la femeia sa şi la copiii săi. Purtarea de grijă pentru vatra sa era singura datorie pe care o cunoştea munteanul," sau „Trupul nu e locaşul, ci oglinda vieşuitoare a sufletului de-a pururea treaz."sau „Îi apucase deodată o mânie oarbă, şi nu e nimic mai sucit decât omul ajuns la îndârjire: le vede toate de-a-ndoaselea şi le face toate pe apucate."[32]

Evocarea istoriei urmăreşte regăsirea izvoarelor, chiar o refacere a echilibrului instabil, a legăturii cu începutul „...cu cât criza se dovedeşte mai profundă, cu atât mai tenace apare dorinţa refacerii legăturii cu începutul absolut."[33]

Cele două romane istorice nu au atras atenţia contemporanilor. Premiul Academiei Române oferit scriitorului după publicarea acestor naraţiuni trebuie înţeles ca un gest de recunoaştere faţa de un prozator cu merite deosebite. Trebuie

remarcat faptul că, în general, se creează o atmosferă specifică vremurilor de demult prin folosirea dozată a arhaicului şi printr-o anume construcție arhaică a frazei.

„Aducând cu sine coabitarea celor trei straturi culturale – *arhaic*, *medieval*, *modern* –, Sud-Estul poate ajuta Europa să-şi reînvețe trecutul şi, nu în ultimul rând, să-şi remodeleze proiectele de viitor. Aici, un examen arheologic *sui-generis* ne arată că sedimentările sunt încă în curs, încetinite fiind de conjuncturi mereu nefavorabile la răscrucea împeriilor vii sau moarte."[34]

BIBLIOGRAFIE

1. Silviu Angelescu, Mitul şi literatura, Bucureşti, Editura Univers, 1999.
2. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, Dicționar de simboluri, vol.III, Bucureşti, Editura Artemis, 1995.
3. Constantin Ciopraga, Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor originale, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981.
4. Gilbert Durand, Structurile antropologice ale imaginarului, Bucureşti, Editura Univers, 1977.
5. Europa Centrală, Nevroze, dileme, utopii, coord. Adriana Babeți şi Cornel Ungureanu, Iaşi, Editura Polirom, 1997.
6. Europa Centrală, Memorie, paradis, apocalipsă, coord. Adriana Babeți şi Cornel Ungureanu, Iaşi, Editura Polirom, 1998.
7. Ivan Evseev, Dicționar de simboluri şi arhetipuri culturale, Timişoara, Editura Amarcord, 1994,
8. René Guénon, Simboluri ale ştiinței sacre, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.
9. Barbara Jelavich, Istoria Balcanilor, sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea, vol.I, Iaşi, Institutul European, 2000.
10. Pompiliu Marcea, Ioan Slavici, ed. a II-a, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968,.
11. Mircea Muthu, Balcanismul literar românesc, Etapele istorice ale conceptului, vol.I, Cluj, Editura Dacia, 2002.
12. Mircea Muthu, Balcanismul literar românesc, Permanențe literare, vol.II, Cluj, Editura Dacia, 2002.
13. Mircea Muthu, Balcanismul literar românesc, Balcanitate şi Balcanism, vol.III, Cluj, Editura Dacia, 2002.
14. Mircea Muthu, Balcanologie, vol.I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.
15. Mircea Muthu, Permanențe literare româneşti din perspectivă comparată, Bucureşti, Editura Minerva, 1986.
16. Ioan Slavici, Opere, IV, note şi comentarii de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Național, 2001.
17. Maria Todorova, Balcanii şi balcanismul, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000.
18. Cornel Ungureanu, Geografie literară, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2002.
19. Cornel Ungureanu, Geografia literaturii române, azi, vol.I, Editura Paralela 45, 2003.
20. Cornel Ungureanu, Ioan Slavici, monografie, antologie comentată, receptare critică, Braşov, Editura „Aula", 2002.
21. Cornel Ungureanu, Mitteleuropa periferiilor, Iaşi, Editura Polirom, A treia Europă, 2002.

NOTE

[1] Vezi Mircea, Muthu, Balcanismul literar românesc, Permanențe literare, vol.II, Cluj, Editura Dacia, 2002, respectiv volumul Permanențe literare româneşti din perspectivă comparată, Bucureşti, Editura Minerva, 1986.

[2] Ioan Slavici, Din bătrâni, II, în Opere, IV, Bucureşti, Editura Național, 2001, note şi comentarii de D. Vatamaniuc, passim 580, 585.
[3] Vezi volumul lui Mircea Muthu, Balcanologie, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.
[4] Gilbert Durand, Structurile antropologice ale imaginarului, Bucureşti, Editura Univers, 1977, p. 404, apud Mircea Muthu, Permanențe literare românești din perspectivă comparată, Bucureşti, Editura Minerva, 1986, p. 175.
[5] Ioan Slavici, op.cit, vol. II, passim 625, 656.
[6] Mircea Muthu, Permanențe literare românești din perspectivă comparată, pp. 192-193.
[7] Ioan Slavici, op.cit, vol. II, p. 367
[8] Ioan Slavici, Din bătrâni, I, în Opere, IV, Bucureşti, Editura Național, 2001, note şi comentarii de D. Vatamaniuc, p. 444.
[9] Mircea, Muthu, Balcanismul literar românesc, Permanențe literare, vol.II, Cluj, Editura Dacia, 2002, p. 177.
[10] Ioan Slavici, op.cit, vol.II, p. 661.
[11] Idem, op.cit, vol. II, p. 625.
[12] Silviu Angelescu, Mitul şi literatura, Bucureşti, Editura Univers, 1999, p. 93.
[13] Un capitol din al doilea volum al naraținiii Din bătrâni. Manea se intitulează sugestiv Pribegirea.
[14] Ioan Slavici, op.cit, vol.I, passim 348, 349, vol.II passim 689, 710.
[15] Idem, op.cit, vol. I, p. 436.
[16] Idem, op.cit, vol. I, p. 511.
[17] Idem, op.cit, vol. II, p. 577.
[18] Idem, op.cit, vol. II, passim 725, 737.
[19] Idem, op.cit., vol. I, p. 292.
[20] Constantin Ciopraga, Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor originale, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 310.
[21] Vezi volumul lui Ivan Evseev, Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale, Timişoara, Editura Amarcord, 1994, p. 110 „În mentalitatea oamenilor trecutului, urcarea unui munte era întotdeauna o acțiune cu caracter ritual, iar pe plan psihologic semnifica încercarea omului de a depăşi propriile limite, o ascensiune spirituală, o ridicare prin cunoaştere de sine.”
[22] Arie (c.280-336), preot în Alexandria. Prin învățătura sa provoacă mari disensiuni în sânul bisericii creştine, deoarece nega natura divină a lui Hristos. Va fi excomunicat de sinodul din Niceea (325).
[23] Ioan Slavici, op.cit., vol. I, p. 370.
[24] René Guénon, Simboluri ale ştiinței sacre, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, p. 199.
[25] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, Dicționar de simboluri, vol. III, Bucureşti, Editura Artemis, 1995, p. 78.
[26] Ioan Slavici, op.cit, vol. I, p. 385.
[27] Vezi şi Ivan Evseev, op.cit., p. 139 „peştera este un simbol matricial, asociat atât pântecului matern, cât şi aceluia al pământului-matcă a tuturor ființelor. Peştera este locul închiderii, claustrării, germinației, morții şi învierii.”
[28] Ioan Slavici, op.cit, vol. I, p. 307.
[29] Idem, op.cit, vol. II, p. 671.
[30] Idem, op.cit, vol. II, p. 735.
[31] Idem, op.cit, vol. I, p. 333.
[32] Idem, op.cit, vol. I, passim 317, 322, 356.
[33] M. Muthu, Balcanismul literar românesc, op.cit., vol. II, p. 35.
[34] Idem, Ibidem, vol. III, p. 142.

CONTRIBUȚIA LUI IOAN SLAVICI LA DEZVOLTAREA ETNOGRAFIEI ROMÂNEŞTI

Violeta MĂTUŞOIU

La începutul secolului al XX-lea România reprezenta pentru Austria, Ungaria şi alte țări europene importante o țară necunoscută. România era percepută ca o țară cu un trecut incert, ce constituia obiectul unor dezbateri aprinse, o țară cu obiceiuri şi tradiții ce nu-i erau specifice, fiind preluate de la alte popoare.

În secolul al XIX-lea statul austriac a încurajat scrierile unor istorici care negau continuitatea românilor, Franz Joseph Sulzer şi Robert Roesler reprezentanți ai teoriei imigrationiste, au susținut următoarele idei: în urma războaielor dintre daci şi romani, populația dacă a fost complet nimicită; poporul român s-a format la sudul Dunării, de unde a emigrat în regiunile pe care le locuieşte astăzi, după ce ungurii se stabiliseră în Transilvania.

Această teorie a influențat mentalitatea anumitor țări care au înțeles într-un mod greşit tot ceea ce ține de originile poporului român, de evoluția sa culturală, de felul de a fi al românilor.

Cunoaşterea oricărui popor începe de la originile lui, de la evoluția culturii lui materiale şi spirituale, de la moravurile şi particularitățile felului lui de viață, de la tradițiile lui, de la legăturile cultural-istorice.

În scrierile sale cu caracter etnografic Ioan Slavici îşi propune să ofere informații cât mai exacte despre români menite să înlăture imaginea falsă care a circulat mult timp în secolul al XIX-lea: „Cărticica aceasta nu e un studiu ştiințific, ci o scurtă dare de seamă făcută pentru cei ce nu-i cunosc îndeajuns şi țin să-i cunoască pe românii din țările Coroanei ungare.”[1]

Studiile etnografice ale lui Slavici: ***Ardealul. Studiu istoric, Românii din Ardeal, Românii de peste Carpați, Românii din Ungaria, Transilvania şi Bucovina,*** apărute la sfârşitul secolului al XIX-lea reprezintă cele dintâi lucrări etnografice româneşti, care urmăresc o prezentare de ansamblu, pornind de la trecutul istoric al românilor şi ajungând la starea românilor la începutul secolului al XX-lea şi care ating diferitele sectoare ale vieții sociale şi culturale. Aceste studii oferă o imagine exactă a vieții poporului român şi oferă posibilitatea ca cei greşit informați cu privire la originea românilor să-şi reconsidere poziția şi să se debaraseze de toate informațiile false.

În studiul ***Ardealul. Studiu istoric*** Ioan Slavici prezintă cu detalii originea şi evoluția românilor din Ardeal. Dimitrie Vatamaniuc oferă date exacte cu privire la scopul acestui studiu: „Studiul este întocmit la cererea lui Grigore T. Brătianu, preşedintele Ligii culturale pentru unitatea culturală a românilor, care dorea să-l publice în limba franceză şi engleză, spre a informa opinia publică europeană asupra poziției ce-o ocupau românii în Imperiul Austro-Ungar.”[2]

Acest studiu este considerat unul important deoarece se bazează pe documente variate şi solide aparținând lui Eudoseiu Hurmuzaki, notarului anonim al regelui Bela (Anonymus), lui Michael Horvath.

Izvoarele istorice şi tratatele străine nu sunt alese la întâmplare. Slavici urmărea ca prin ele să confere autoritate tezelor sale şi să ofere străinilor posibilitatea să-i verifice informația istorică. Prozatorul acordă în studiul său un spațiu larg problemei

continuității românilor în Dacia şi respinge, cu o bogată documentare, teoria unor cercetători străini, ca Roesler, care contestă această realitate istorică în scopuri politice. Marile migrații ale hunilor, vandalilor, goților, gepizilor, vizigoților, cumanilor, provoacă în conştiința poporului din Ardeal o breşă emoțională, o sensibilitate, pe care Slavici o evidențiază.

„Timp de vreo sută cincizeci de ani romanii au oprit din Dacia pe popoarele barbare la poalele despre mează-noapte ale Carpaților; slăbiți însă în urmă prin dezorganizațiune internă ei au păstrat ce-i drept, stăpânirea înlăuntrul redutei carpatine, dar n-au mai fost în stare să apere şi hotarele de la Dunăre.”[3]

Elementele de altă origine decât cea latină sunt considerate de Slavici incerte, nesigure; nu se poate afirma cu exactitate dacă ele au fost sau nu asimilate de populația românească.

Răscoala de la 1784, condusă de Horea, Cloşca şi Crişan şi revoluția de la 1848 sunt evenimente importante care marchează începutul istoriei moderne a românilor din Ardeal. Studiul pune în lumină şi activitatea lui Ioan Inocențiu Micu Klein pe tărâm cultural şi politic. Episcopul din Blaj se ridică deasupra intereselor confesionale şi desfăşoară o luptă energică pentru recunoaşterea românilor transilvăneni, națiune politică egal îndreptățită cu celelalte națiuni din Imperiul Austro-Ungar.

Puținele concesii care i le face Curtea din Viena sunt folosite pentru pregătirea noilor generații de intelectuali, care să-şi pună activitatea în slujba ridicării poporului. Aici îşi are punctul de plecare Şcoala Ardeleană reprezentată prin Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Şincai. În demersurile sale, Inocențiu Micu, invocă pe de altă parte, dreptul istoric, originea romană şi continuitatea neîntreruptă pe pământul pe care îl locuieşte. În privința evoluției culturii materiale şi spirituale Ioan Slavici pune mişcarea culturală a românilor transilvăneni, în legătură cu biserica, reprezentată prin cele două confesiuni, ortodoxă şi greco-catolică. Biserica ortodoxă constituie în cursul secolelor principala piedică în calea politicii de catolicizare dusă la curtea din Viena, prin mijlocirea căreia spera să realizeze unitatea imperiului.

Biserica patrona, instituțiile de învățământ cu predare în limba română. Guvernele de la Budapesta iau împotriva lor cele mai draconice măsuri pentru integrarea în învățământul de stat, cu predare în limba maghiară.

Situația extrem de gravă în care se găsea învățământul românesc din Transilvania la începutul secolului al XX-lea îl determină pe Slavici să-şi manifeste îngrijorarea cu privire la primejdia demoralizării în societatea românească de dincoace de Carpați, de la care se aştepta sprijin în lupta ce-o duceau românii transilvăneni în apărarea culturii naționale.

Românii din Imperiul Austro-Ungar răspund la politica de îngrădire a învățământului în limba națională cu înființarea de reuniuni culturale. Asociația Transilvăneană pentru Literatura şi Cultura Poporului Român (Astra) este cea mai cunoscută în acea perioadă, dar se evidențiază şi activitatea Societății pentru fond de teatru român, care ține adunări anuale în care dezbaterile se duc în limba română.

Slavici împlineşte tabloul mişcării culturale cu prezentarea presei. Înființarea de ziare, „Gazeta Transilvaniei”, „Albina”, „Tribuna” ca şi a unor reviste ca „Familia”, „Gura satului” nu puteau determina, după părerea sa, o mişcare literară în secolul al XIX-lea.

„O mişcare literară în adevăratul înțeles n-a putut însă să se producă la românii din Regatul Ungar, căci câteva ziare şi două trei foi literare, orişicât de bine ar fi redactate ele, nu sunt mişcare literară. ”[4]

Deşi climatul politic era ostil dezvoltării culturii naționale, se afirmă totuşi personalități şi în literatură ca George Coşbuc, în cadrul mişcării tribuniste, ori Octavian Goga şi Ion Agârbiceanu, care debutează în publicațiile transilvănene înainte de 1900.

Slavici oferă în studiile sale şi informații referitoare la particularitățile fizice şi psihice în special ale românilor din Ardeal. În studiul ***Românii din Ardeal*** autorul îşi propune să urmărească, după un anume itinerar, situarea în spațiu şi timp a grupurilor sociale din cadrul comunității naționale.

Definirea trăsăturilor caracteristice tipurilor din grupurile sociale se face pe baza considerațiilor antropologice, etnografice şi lingvistice. Constatarea generală ce se desprinde din descrierea grupurilor sociale este de cel mai mare interes. Slavici le înfățişează ca fiind situate în văile râurilor, în zone geografice prielnice vieții. Trăsăturile antropologice, aspectele etnografice şi particularitățile de limbă sunt circumscrise zonei geografice respective.

Constituirea individualităților grupurilor sociale se face printr-un proces istoric îndelungat şi neîntrerupt.

Observațiile cuprinse în acest studiu reprezintă rodul călătoriilor lui Slavici prin Ardeal. Aceste observații se bazează strict pe contactul lui cu viața poporului: „Toate aceste au fost călătorii de plăcere, dar plăcerea mea a fost să cunosc pe poporul român aşa cum el în adevăr este.

Le spun aceste pentru ca cititorii mei să ştie că nu le vorbesc nici din cărți, nici din auzite, ci le spun ceea ce am văzut cu ochii mei. Îmi voi da silința să le fac împărtăşite numai despre cele ştiute de mine pe de rost şi să nu-i obosesc cu date de prin cărți. Voi fi însă pe ici, pe colo nevoit să intru şi-n amănunte statistice, geografice ori istorice.”[5] Slavici accentuează diferențele între aceste grupuri sociale desprinse în zona Ardealului, diferențe lingvistice, diferențe în ceea ce priveşte portul, obiceiurile, stările economice şi cele culturale. În cele şapte subcapitole: ***Valea Oltului, Valea Mureşului, Valea Someşului, Țara Ungurească, Sălagiul, Maramureşul, Banatul*** Slavici surprinde trăsăturile grupurilor sociale situate în aceste zone. Observațiile referitoare la psihologia acestor grupuri trădează simțul etnografic al lui Slavici. Acest simț este rezultatul unei experiențe îndelungate, este o consecință firească a timpului petrecut de autor printre aceste grupuri, timp în care a înregistrat informațiile legate de limba acestora, de particularitățile fizice şi psihice, de mentalitatea acestora.

Slavici îi consideră pe cei aşezați în Valea Mureşului „ poporațiunea curat românească.” În această zonă autorul observă existența a două grupuri distincte.

Prima grupare distinctă o formează românii din stânga Mureşului. Slavici face următoarea descriere a acestui grup: „Este tipul românului smead, arareori oacheş şi numai pe ici, pe colo aproape bălan, cu fața mai mult prelungă, cu profilul bine marcat, de cele mai multe ori frumos. Cei mai mulți sunt subțirei şi mlădioşi, vioi şi sprinteni, iuți şi porniți spre veselie, pe ici, pe colo chiar uşurateci.”[6]

Prozatorul consideră că aceste trăsături corespund perfect cu cele ale românilor situați în valea Oltului.

Cealaltă grupare o formează românii situați pe malul drept al Mureşului, şi anume moții. Slavici găseşte următoarele caracteristici ale moților: „Aceştia sunt oameni şi trupeşte, şi sufleteşte mai colțuroşi şi mai vârtoşi. Fie scurt, fie înalt, moțul e voinic şi îndesat, calcă rar şi apăsat şi are ceva din firea ursului. Om cu deosebire potolit, moțul vorbeşte puțin, e foarte răbdător, se avântă anevoie, dar e neînduplecat după ce a luat odată o hotărâre."[7]

O asemenea descriere exactă şi o asemenea cunoaştere profundă a trăsăturilor morale implică un psiholog rafinat, un etnolog care a studiat şi a observat ani întregi oamenii din jur, felul lor de a fi, modul de a gândi. Astfel etnografia se întrepătrunde cu un alt domeniu important, şi anume psihologia. În subcapitolul ***Țara Ungurească*** Slavici evidențiază trăsăturile şi portul podgorenilor, pădurenilor, luncanilor şi câmpienilor. Podgorenii sunt descrişi ca nişte oameni voinici, harnici, care-şi susțin deciziile. Autorul insistă asupra prezenței moldovenilor în Podgoria Arădeană. D. Vatamaniuc arată însă că: „documentele nu confirmă însă ipoteza lui Slavici întrucât în Moldova obligațiile iobăgeşti erau mai mici în Transilvania şi asistăm în cursul veacurilor la „strămutări" din Transilvania în Moldova şi Muntenia."[8]

Pădurenii sunt văzuți ca un popor vechi, cu trăsături care-i diferențiază de podgoreni şi de moți: sprinteni, voioşi, şi mai mult sau mai puțin uşuratici.

Slavici stabileşte asemănări între podgoreni şi luncani, dar îi consideră pe aceştia din urmă, mai îndrăzneți, mai năvalnici „cei mai avântați dintre românii, pe care-i ştiu eu."[9] Prin intermediul personajului Lică Sămădăul din ***Moara cu noroc*** Ioan Slavici a ilustrat tipul luncanului.

În studiul ***Românii din Ungaria, Transilvania şi Bucovina*** Slavici acordă o mare atenție prezentării anumitor datini şi obiceiuri specifice românilor şi legate de evenimente importante, cu o mare forță în lumea tradițională a satului: căsătoria, înmormântarea. La începutul subcapitolului intitulat ***Căsătoria*** autorul face următoarea constatare: „Datinile şi obiceiurile cele mai importante pentru etnografie sunt, fără îndoială, cele ce se observă la încheierea căsătoriei."[10] Această constatare accentuează importanța obiceiurilor pentru domeniul etnografiei.

Etnografia nu poate fi înțeleasă decât raportându-ne la totalitatea fenomenelor care contribuie la desăvârşirea acestei ştiințe. Ca un prim obicei legat de căsătorie este prezentat de către autor tradiționalul Târg de fete de pe muntele Găina. Acest târg are loc o dată pe an, de sărbătoarea Sfinților Petru şi Pavel, când se adună fetele de măritat din întreaga regiune. Autorul descrie toate pregătirile minuțioase pe care le implică această zi: pregătirea zestrei de către fată şi de către familia acesteia, instalarea unui cort în care se depune zestrea. Târgul de fete de pe muntele Găina este pus în legătură de către Slavici cu timpuri mai vechi când moții căutau păşuni pentru turmele lor departe în lume. „Atunci, când trăiau atât de răspândiți în lume, într-un moment atât de important al vieții cum este alegerea unei soții, o adunare generală era nu numai rezonabilă, dar chiar necesară."[11]

Înmormântarea presupune şi ea ca eveniment deosebit în lumea tradițională românească o serie de obiceiuri, pe care Slavici le descrie şi le explică în aceeaşi tonalitate specifică etnografiei.

Astfel bocetele care se cântă de către bocitoare special angajate sunt adresate întotdeauna celui mort.

La baza obiceiului bocitului stă o concepție generală a românului despre viață şi moarte: mortul aude totul şi înțelege şi numai o voință puternică e necesară pentru a pune în mişcare membrele înțepenite ale acestuia. Alt obicei legat de înmormântare este acela al punerii unei lumânări aprinse în mâna mortului. Lumânarea aprinsă reprezintă simbolul existenței corporale. De asemenea ca semn al doliului femeile din familie trebuie să umble timp de şase săptămâni cu părul despletit, iar bărbații să nu-şi mai acopere capul. Un alt obicei important este pomana propriu-zisă, când se servesc felurile de mâncare preferate ale celui decedat. Fiecare participant la pomană primeşte un colac şi un ulcior.

Contribuția lui Slavici la dezvoltarea etnografiei este covârşitoare. Studiile sale se bazează pe o anumită documentație şi redau o serie de aspecte legate de poporul român necunoscute până atunci.

Toate amănuntele privitoare la originile românilor, la particularitățile acestora, la obiceiurile acestora îl plasează pe Ioan Slavici alături de alți etnografi importanți precum Dimitrie Cantemir, B. P. Hasdeu, Dimitrie Caracostea.

BIBLIOGRAFIE MINIMALĂ

1. Ioan Slavici , ***Opere*** vol.XIII, Bucureşti , Editura Minerva, 1984.
2. D. Vatamaniuc, Note (la) ***Opere*** vol. XIII de Ioan Slavici.

NOTE

[1] Ioan Slavici , *Opere XIII*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. 279.
[2] D. Vatamaniuc, notă (la) *Ardealul. Studiu istoric***,** vezi în *Opere XIII*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. 617.
[3] Ioan Slavici , *op. cit.*, p. 116.
[4] Idem, *Ibidem*, p. 331.
[5] Ioan Slavici, *op.cit.*, p. 280.
[6] Idem, *Ibidem*, p. 284.
[7] *Ibidem*, p. 284.
[8] D. Vatamaniuc, notă (la) *Românii din Ardeal*, vezi *ed.cit.* p. 632.
[9] Idem, *ibidem*, p. 287
[10] Ioan Slavici, *op.cit.*, p. 713.
[11] Idem, *Ibidem*, p. 715.

POVEŞTILE LUI SLAVICI

Anişoara BĂLĂNEAN

O primă colecție de basme românești apare în anul 1845, în Germania, la Stuttgart, reliefând treducerea unor basme bănățene. În 1862, Nicolae Filimon publica în revista „Țăranul român" trei basme românești. Cinci ani mai târziu avea să apară colecția de basme culese de I. D. Fundescu. În 1872 apare culegerea de basme prelucrate de Petre Ispirescu. Este anul în care Slavici tipăreşte primul său basm, *Zâna Zorilor*.

Consemnarea lui Slavici însă ca autor de poveşti este una sporadică. Ignoranța criticii se tupilează sub paravanul senzabilului prin dimensiunile luate de cele câteva titluri devenite clasice, Slacici fiind (re)cunoscut mai cu seamă prin nuvelistica sa, prin romanul *Mara* ori prin scrierile memorialistice.

În concepția sa, se impune ca un prozator să pornească de la creația populară (vezi D. Vatamaniuc, *Studiu introductiv* în *Opere*, vol I, Editura Național 2001). Scriitorul descoperă un potențial cultural în basme, reliefat prin limba şi mitologia vehiculate de către acestea.

„… Întreaga copilărie a mea n-a fost alta decât o poveste lungă şi frumoasă… Cât am fost în casa părinților mei, am ascultat, cât am fost departe de ea, am spus poveşti: povestea a fost fondul plăcerilor mele din copilărie", mărturiseşte Slavici în scrisoarea ce avea să introducă *Zâna Zorilor* în „Convorbiri literare", anul VI (1872), nr. 3, 1 iunie.

Firescul aproprierii scriitorului de literatura populară constă aşadar în mediul folcloric în care şi-a petrecut copilăria. Pe de-o parte Șiria, satul natal, o zonă impunătoare sub aspect folcloric şi etnografic, pe de altă parte Mihai Fercu, bunicul său, sunt pilonii care i-au înălțat şi susținut mereu treaz interesul pentru creația populară.

Poveştile lui Slavici însă, nu se înscriu în repertoriul culegătorilor propriu-zişi de basme, precum, bunăoară Petre Ispirescu (mai puțin prelucrător de folclor), el propunându-şi să creeze un basm nou, căci după cum afirma, „o poveste e întotdeauna amestecul mai multora: omul combină ce-i place". (Scrisoarea d-lui Slavici cătră redacțiune-relativă la *Zâna Zorilor*, în „Convorbiri literare", Anul VI (1872), nr.3, 1 iunie, p. 90):

„Chemarea prelucrătorului, continuă scriitorul, devine astfel cu mult mai grea şi totodată cu mult mai frumoasă decât s-ar părea din început: el trebuie să privească povestea din toate punctele de vedere şi să combine din toate variantele un întreg frumos. Astfel, culegătorul nu numai dă recepțiunii caracterul individual, ci produce totodată un întreg nou.

Faptele şi ideile sunt dară o recepție din popor; gruparea lor estetică este un capriciu al individualității…

Eu, din toate aceste, am ales şi combinat.

Sucul etic a rămas neatins. Am lăsat ca gândirea morală a poporului român să rămână intactă şi, îndeosebi, pentru că ea, în toate variantele, e tot aceea … Morala e rezultatul gândirii popoarelor, iară nu a indivizilor." (Scrisoarea…)

S-a observat apoi că poveştile lui Slavici anticipează teme ale operei sale literare, acestea fiind privite ca desăvârşire a uceniciei într-ale literaturii.

Încercarea de valorificare a folclorului stă sub semnul întâlnirii cu Eminescu la Viena, unde amândoi sunt studenți. În anul 1870, Eminescu publică în „Convorbiri literare", basmul *Făt-Frumos din lacrimă*, episod despre care Slavici va relata în *Amintiri*, 1924 p. 81-82 următoarele: „Eminescu publicase în „Convorbiri literare" o poveste frumoasă. Noi eram însă de părere ce el n-o scrisese bine. <<Scrie tu alta mai bine, ca la voi la Şiria>>, mi-a zis el."

Urmându-i sfatul, Slavici va scrie *Zâna Zor*ilor, o va trimite la „Convorbiri literare", cu toate că se îndoia de publicarea acesteia. Reacția însă a fost alta: „D-l I. Negruzzi nu numai că mi-a publicat-o, ci a ținut totodată să-mi facă împărtăşirea că îndeosebi lui V. Alecsandri i-a plăcut mult limba şi felul meu de a povesti. Nu se putea să nu iubesc şi să nu pun sus în gândul meu pe oamenii mei cunoscuți care, deşi trăiau la Iaşi, găseau că e frumoasă şirieneasca noastră şi bun felul de a povesti, pe care-l învățasem de la bunicul meu." (Ioan Slavici, *Amintiri,* 1924, p.81-82)

În vreme ce Eminescu influențat de cultura romanticilor germani, se dovedeşte a fi emițătorul valorii estetice a basmului, Slavici, pornind de la ideile lui Iacob Negruzzi din cadrul „Convorvirilor literare", este interesat mai degrabă de „documentele" din poveste.

În ciuda faptului că *Zâna Zorilor* este începută în 1870, este publicată peste doi ani, în numărul 3 al revistei „Convorbiri literare", din 1 iunie 1872, alături de alte două poveşti: *Floriţa din Codru* şi *Ileana cea Şireată*. Este tradusă în germană cu titlul *Die Fee der Morgenrothe* şi tipărită de Mite Kremnitz în volumul Rumanische Marchen, Leipzig, Verlag Wilhelm Friedrich, 1882, p. 238-296.

Conform convingerilor sale în legătură cu prelucrarea creatoare a folclorului şi nu doar a fixării acestuia prin scris, Slavici porneşte în elaborarea poveştii printr-o optimă documentare, răspunzând convingerilor acestui deziderat. Astfel, în aceeaşi scrisoare, autorul pomeneşte un număr de patru variante ale poveştii: „Bunicul meu mi-a povestit despre Smocfa cea Frumoasă; în comitatul Zarandului mi s-a zis despre Zâna Codrilor, în Comloşu (Crişana) se vorbea despre Pătru Făt-Frumos viteaz şi în Timişoara auzii povestea despre Zâna Zorilor. Am ales numirea care mi-a părut mai nimerită. Faptele şi ideile sunt, în toate variantele, cu puțină abatere, tot acelea. Ochii împăratului, calea lui Petru, ajutorul sfintelor surori, fântâna miraculoasă, scena de la Zâna Zorilor, viclenia fraților şi desfăşurarea finală se află în toate variantele. <<Ce>> este tot ceea; <<Cum>> nu este tot aşa. O dată Pătru trece pe la o singură, o dată pe la două şi iarăşi o dată pe la alta din cele trei sfinte… O dată lipsesc pădurile, o dată țările miraculoase; o dată Pertu trece peste Smântâna laptelui, altă dată peste palma năzdrăvanului, o dată Petru e ucis, altă dată i se fură apa ş.c.l. Eu, din toate aceste am ales şi combinat. Sucul etic a rămas neatins. Am lăsat ca gândirea morală a poporului român să rămână intactă, şi îndeosebi pentru că ea, în toate variantele, e tot aceea… morala e rezultatul gândirii popoarelor, iară nu a indivizilor."

Slavici atribuie un interes aparte educației estetice", mergând până la afirmația că un alt scriitor ar fi trebuit să elaboreze o poveste ca *Zâna Zorilor*. În litera autorului, „un Alecsandri ar fi trebuit să-mpodobească pe Zâna Zorilor, pentru ca ea să nu se ruşineze umblând printre noi."

Atât în nuvele, cât şi în poveşti, amprenta moralistului este subliniată în tuşe tari. Iar dacă, neîndoielnic basmul este un teren dintre cele mai prielnice eticului, nu

acelaşi lucru se poate afirma şi despre nuvelă, unde acest demers este privit mai mult sau mai puţin ostentativ.

Poveştile din prima parte a activităţii scriitorului (1871-1875): *Zâna Zorilor*, *Floriţa din codru*, *Ileana cea Şireată* sunt construite după tiparul basmului în general. Ca în orice basm şi aici apar Feţi Frumoşi, Ilene Cosânzene, adjuvanţi ai acestora în încercările prin care vor trece, depăşirea piedicilor prin curaj şi isteţime. Şi aici apar zâne, iele, vâlve, zmei, balauri. O împărăţie adică între personaje pozitive şi negative, între bine şi rău.

Cele mai reuşite dintre poveştile lui Slavici sunt cele din ciclul „poveştilor glumeţe", *Ioanea mamei*, *Păcală în satul lui*, *Petrea prostul*, scrise între anii 1879-1887.

Despre Păcală, Slavici culege variante încă din 1872. *Păcală în satul lui* relevă o altă latură a operei scriitorului, dovedind în acelaşi timp o inconfundabilă calitate artistică. I. Breazu, în *Literatura „Tribunei"* (1884-1935), Bucureşti, 1936, p. 68, notează: „Prin umorul ei autentic ţărănesc, precum şi prin stilul perfect adaptat fondului, *Păcală în satul lui*... poate ocupa un loc de cinste într-o Antologie a poveştii româneşti. Povesteşte aici Ioan Slavici din Budulea Taichii şi popa Tanda, cu sfătoşenia şi dragostea lui de glumă sănătoasă."

Lumea poveştilor lui Slavici rămâne fidelă viziunii sale realiste. Eroii nu se îndepărtează prea mult de protagoniştii nuvelelor sale. Curţile împărăteşti par nişte gospodării cunoscute, împăraţii au uneori îndeletniciri casnice, fetele de împărat ajută în gospodărie: mătură, pregătesc mâncarea, sparg lemne…

Conchizând, vom sublinia, în litera lui D Vatamaniuc (op. cit) vol I, p. VIII: „Contribuţia lui Slavici, autor de poveşti, nu trebuie exagerată, însă nici diminuată până la restrângerea ei la aspectele etnografic şi lingvistic.

Slavici deschide drum lui Creangă, prin afirmarea ca principiu artistic, a libertăţii <<prelucrătorului>> de a alege variantele şi episoadele şi de a întocmi <<un întreg nou>>. Nu este mai puţin adevărat că şi Creangă îl va influenţa pe Slavici… Deosebirile dintre cei doi povestitori sunt foarte mari, deşi pornesc de la fondul comun al creaţiei noastre populare. Ele se fac simţite sub raportul realizării artistice, dar şi prin atitudinea faţă de fabulos. Creangă se menţine în graniţele a ceea ce înţelegem poveste, dar tratează, adeseori, fabulosul cu mijloace realiste. Slavici procedează invers şi <<naraţiunile>> concepute realist sunt investite cu atribuţiile poveştilor prin introducerea fabulosului."

BIBLIOGRAFIE MINIMALĂ

1. I. Breazu, în *Literatura „Tribunei"* (1884-1935), Bucureşti, 1936.
2. Ioan Slavici, *Amintiri,* în Opere, vol. VI, Editura Naţional, 2001.
3. D. Vatamaniuc, *Studiu introductiv* în *Opere*, vol I, Editura Naţional 2001.

PROIECT DE MEMORANDUM REDACTAT DE IOAN SLAVICI ÎN CALITATE DE SECRETAR AL COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN TRANSILVANIA ÎN ANUL 1887

Constantin C. GOMBOŞ

A sosit vremea să se spună adevărul şi asupra activității politice desfăşurate de vrednicul fiu al Şiriei, scriitorul Ioan Slavici şi cu bunăvoința dumneavoastră să încerc să fac puțină lumină în această privință. Nu este un lucru simplu şi are o însemnătate mare pentru memoria urmaşilor.

Afirm acestea deoarece, dacă asupra valorii sale literare, de scriitor clasic român, nimeni nu are nici o obiecție majoră, de la Eminescu la criticii contemporani, în privința participării sale la viața politică din Transilvania şi din Vechiul Regat, sunt multe critici, unele care pătează cu bună ştiință şi nemeritat memoria marelui înaintaş care, niciodată nu şi-a uitat neamul din care se trage, rădăcinile sale de veacuri, limba şi cultura sa şi a căutat să-i apere drepturile sale legitime, în contextul deosebit de complicat al vremurilor pe care le-a trăit.

Dacă scriitorul George Călinescu în a sa operă monumentală *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*,[1] considera că Slavici ani de zile a susținut împotriva tuturor că românii îşi pot asigura libertatea de dezvoltare în statul ungar, că românii trebuie să-şi găsească aliați în propria patrie (monarhia Austro-Ungară n.n) şi că ei trebuie să fie un element de ordine şi cultură la hotarele orientale ale monarhiei, culminând cu o expresie a acestuia „ că e mai puțin riscant să intri-n temniță decât să treci în România şi să te razemi pe dragostea fraților de acolo”, poetul şi omul politic Octavian Goga îl declara mort ca om, pironindu-l după anii 1917-1918, în versuri crude (poezia *Unui scriitor vândut*), amenințându-l în finalul acestora astfel: „şi spune-mi nu te-ncearcă oare,/ Un vis cumplit, un vis urât,/ Că mâna lor răzbunătoare,/ Te-a strânge într-o zi de gât ?”[2]

Nu l-au ucis, dar au avut grijă ca în anul 1916 pentru conducerea ziarului „Ziua”, întemeiat de comunitatea evanghelică germană cu sprijinul legației austro-ungare din Bucureşti, de orientare progermană, informațiile de pe front fiind prezentate din perspectiva Puterilor Centrale, Slavici fiind apărător al neutralității României stârnind mânia adepților alăturării la Antantă, a fost schimbat din conducerea redacției şi i s-a fixat domiciliu forțat la Domneşti (Ialomița).[3]

După reîntoarcerea regelui Ferdinand şi a guvernului în Capitală şi făurirea României Mari, Curtea Marțială, la 18 ianuarie 1919, inițiază Procesul ziariştilor, iar scriitorul Ioan Slavici şi colaboraționiştii D. Karnabatt, Tudor Arghezi, S.Grossmann, Dem Teodorescu şi alții pentru că redactaseră la cererea ocupanților germani ai Capitalei „Gazeta Bucureştilor” au fost judecați şi condamnați la temniță. La învinuirile procurorului, că s-ar fi vândut nemților Slavici va exclama: „dacă m-am vândut acum, atunci eu, care toată viața mea, timp de cincizeci de ani încoace, am spus aceleaşi lucruri, pe care le spun acum, mereu m-am vândut. Cum se poate ca să fiu cu toate acestea, om sărac, după ce m-am vândut şi azi şi ieri şi alaltăieri ?”; închis la Mănăstirea Văcăreşti, unde condițiile de detenție erau îngrozitoare, Slavici la cei 71 de ani va consemna : „*Eu am citit Infernul lui Dante, am văzut în Capela Sixtină, iadul lui Michelangelo, am văzut şi Campo Santo din Pisa. După cele ce am*

văzut la Văcăreşti, Michelangelo şi zugravul de la Pisa au rămas în gândul meu nişte cârpaci neajutorați".[4]

A meritat oare Ioan Slavici o asemenea defăimare şi un tratament atât de dur?

Pentru a-l înțelege să ne reîntoarcem în timp şi să rememorăm câteva din faptele acestuia: aşa cum se cunoaşte, student fiind la Viena, prieten cu M. Eminescu, la 15-27 august 1871, din inițiativa acestora se va organiza la Putna, manifestarea prilejuită de sărbătorirea a 400 de ani de la târnosirea acesteia. Cuvântul de deschidere a manifestărilor, la care au participat peste 3.000 de reprezentanți din toate provinciile româneşti a fost rostit de tânărul Ioan Slavici, sărbătorirea fiind o puternică demonstrație a solidarității naționale în condițiile în care Bucovina făcea parte din Monarhia Austro-Ungară.[5]

După terminarea studiilor la Viena, în octombrie 1874, loan Slavici va trece munții şi se va stabili la laşi. Va colabora cu M. Eminescu la susținerea de către poet a unui ciclu de conferințe, bine documentat; (*Românii şi Austro-Ungaria*, *Dualismul şi federalismul în Austro-Ungaria*, *Planul unor confederațiuni balcanice* etc.) şi va redacta în „Convorbiri Literare", articole despre situația grea a românilor din monarhia bicefală, după anul 1867.

În anul 1875 va sosi la Bucureşti şi va redacta ziarul „Timpul" împreună cu Eminescu până la 17 martie 1884 când aceste îşi încetează apariția.

La Bucureşti, situația românilor din Transilvania va sta în atenția lui Slavici întocmind studiile: *Românii din regatul ungar şi politica maghiară* (1892), *Ardealul* (1893), *Românii din Ardeal* (1910), *Românii de peste Carpați* (1911) ş.a.

Este trimis la Sibiu să organizeze redacția ziarului „Tribuna", care va apărea la 14 aprilie 1884. Pentru articolele sale de apărare a drepturilor românilor va fi judecat şi condamnat de autoritățile monarhiei în anul 1889 şi încarcerat la închisoarea de la Vaț.

Aici este momentul să facem câteva precizări: aşa cum se cunoaşte, la 20 noiembrie 1865, cu toată împotrivirea românilor, dieta dominată de unguri la Cluj, a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria, hotărâre confirmată de DietaUngariei la 14 decembrie 1865. Se repetă situația din anul 1848 în ziua de 9 ianuarie 1866, când Curtea Imperială de la Viena a prorogat Dieta, act prin care Transilvania îşi pierdea autonomia. Peste voința poporului român majoritar, autonomia transilvană devine din nou un trafic între habsburgi şi nobilimea ungară, un motiv în plus dat celei din urmă pentru a se răzbuna pe români pentru eşecul lor în revoluția de la 1848-1849 când românii au fost fideli Curții de la Viena.[6] Acest loialism al românilor față de împăratul Franz Josef, apelurile către acesta îşi vor demonstra în timp inutilitatea, acesta rămânând fidel compromisului încheiat cu ungurii.

Românii vor protesta împotriva hotărârii de unire şi vor căuta căi şi mijloace de a se opune acesteia, deocamdată prin mijloace paşnice. Cauza lor devine din nou o cauză europeană. Programul național politic românesc va fi făcut cunoscut opiniei publice prin editarea memoriului protest numit Pronunciamentul de la Blaj (15 mai 1868) fiind elaborat de fruntaşii ardeleni cu ocazia adunării de la Blaj din 3-5 mai 1868, la care au participat peste 60.000 de români din toate părțile Transilvaniei. El se va constitui într-un protest de masă împotriva unirii forțate a Transilvaniei cu Ungaria.

Apreciindu-se că naţiunea română se află pe marginea prăpastiei, în manifestul intitulat „*Fraţi români*" se cerea „ *să ne deşteptăm cu o oră mai înainte, nemaiapelând la sentimentul de dreptate al nimănui, ci cu puteri unite să ne apucăm de lucru, pentru că „ prin aceasta nu numai că v-aţi făcut datoria ci v-aţi mântuit şi de blestemul posterităţii ce va cade asupra fiecărui român laş şi renegat."*[7]Iar George Bariţiu aprecia că : „ niciodată românii nu vor accepta dualismul, chiar cu preţul existenţei loi".[8]

Fruntaşii românilor vor continua lupta şi în 7 februarie 1869, la Timişoara, cei peste 500 de intelectuali români din Banat şi din părţile de la Tisa şi Dunăre, vor înfiinţa Partidul Naţional, alegând ca preşedinte pe Alexandru Mocioni. La Miercurea Sibiului, consfătuirea românilor din Transilvania vor alcătui Partidul Naţional Român sub preşedinţia lui Ilie Măcelariu. Cele două partide şi-au stabilit modul de acţiune, sub forma pasivismului în Banat şi a activismului în Transilvania, până în anul 1887, când activismul a fost adoptat ca poziţie unică fiind secondat de o febrilă activitate pe plan politic, economic, cultural şi publicistic, fiind mereu în atenţia organelor represive ale monarhiei.

Toate eforturile aveau în vedere aceleaşi scopuri: conservarea identităţii naţionale, rezistenţa împotriva politicii brutale şi agresive a statului ungar, tradusă în ultimă instanţă în efortul de maghiarizare forţată a românilor.

În aceste condiţii, la 30 august 1887, la Sibiu, are loc şedinţa Comitetului Electoral al Partidului Naţional Român în care s-a hotărât strategia elaborării unui nou Memorandum către împăratul Franz Josef. Şedinţa a fost condusă de George Bariţiu, ca preşedinte al partidului secondat de dr. Vasile Lucaciu.

Ioan Slavici, în calitate de secretar general, va redacta proiectul memorandului.[9]

În preambul, împăratul este informat că delegaţii aleşi din partea precumpănitoare a românilor din ţările Coroanei Ungare, întruniţi la 7 mai 1887, la Sibiu, în conferinţa electorală, au enunţat în unanimitate hotărârea românilor din aceste ţări de a nu folosi de dreptul lor de alegători la alegerile ce aveau să se facă pentru Dieta Ungară. Sunt explicate motivaţiile neparticipării la campania electorală:

1. Carpaţii, atât cei din Ardeal, cât şi cei dimprejurul Ardealului sunt de veacuri îndelungate patria Românilor....popor de oameni paşnici, muncitori au fost încălcaţi de alţi concetăţeni ai lor...românii au fost toleraţi numai ca robi ai pământului... întreaga lor istorie se reduce la lungul şir de persecuţiuni, pe care le-au îndurat fiindcă nu voiau să se lepede de legea, de limba, de obiceiurile părinţilor. Românii sunt mândri, când îşi reamintesc îndelungatele timpuri de suferinţe grele şi mândri sunt, fiindcă au ştiut să treacă prin ele fără ca să fie striviţi de greutatea vremurilor

2. Casa de Habsburg trebuie să-i ajute pe români, să le favorizeze dezvoltarea economică şi etică, dacă nu, împărăţia va fi slabă şi accesibilă pentru duşmani şi se va prăbuşi.

3. Românii să nu fie respinşi de pe terenurile vieţii comune, în lupta necurmată cu autorităţile publice să nu mai fie trataţi ca un popor cucerit cu arma...Ardealul a fost cotropit cu forţa în Ungaria fără acordul românilor... este o nenorocire pentru locuitorii acestei ţări şi un izvor de greutăţi pentru monarhie.

4. Legea electorală specială şi împărţirea cercurilor electorale (cens, ştiinţă de carte n.n.) a fost concepută de guvernul ungar ca românii să nu poată fi reprezentaţi în dietă potrivit cu importanţa lor în viaţa statului ungar.

...Românii sunt majoritari ca populaţie, nu au reprezentanţi în Dietă, au pierdut încrederea în guvern şi dietă ... cazul generalului Traian Doda de la Caransebeş.

5. Libertatea personală, egalitatea în faţa legii, sfinţenia drepturilor câştigate nu mai există pentru români decât în virtutea bunului plac al purtătorilor puterii publice ... le avem dacă vor ei iar dacă nu vor să le avem, nu găsim nicăieri garanţia sigură că ni se vor da reparaţiuni

6. Limba română să fie obligatorie în administraţie, şcoli, biserică, în uzul tuturor funcţionarilor publici ... tratat ca în ţară străină, românul pierde toată încrederea în bunăvoinţa şi în iubirea de dreptate a autorităţilor instituite de statul ungar şi simte din zi în zi mai mult, că el nu este în faţa legii deopotrivă cu concetăţenii lui unguri.

7. După 20 de ani de la crearea legii nu este în tot cuprinsul regatului ungar un singur aşezământ de instrucţiune susţinut de bugetul comun unde educaţia să se dea în limba română.

8. Românii sunt oameni. Au suportat de-a lungul veacurilor prigoana străină, se pot însă revolte (aşa cum au făcut-o la 1784 şi 1848 n.n). Suntem un popor cu aspiraţiuni culturale, să le fie respectate tradiţiile.

9. Românii nu vor participa la campania electorală pe timpul acesteia fiind săvârşite de organele statului ungar prea multe nedreptăţi, acte de cumpărare cu bani, mâncare şi băutură, violenţe şi fraude.

....alegerile aşa cum se fac în Regatul ungar foarte lesne ar putea să fie începutul unei conflagraţiuni primejdioase, românii fiind agitaţi de o adâncă şi generală nemulţumire în concluzie: Românii ştiu însă să facă deosebire între monarhie şi Regatul ungar, între guvernul constituţional al Ungariei şi monarhul legitim al lor, şi orişicât de nesuferită le-a făcut Guvernul ungar viaţa, şi orişicât de mult detestă constituţionalismul actual, ei nu uită binefacerile din trecut, nu pierde speranţa în viitor şi se alipesc cu credinţă şi cu încredere către monarhie şi sunt gata să-şi dea voioşi sângele şi avutul pentru împăratul lor şi pentru gloria Casei de Habsburg - Lottaringia.

Documentul, analizat peste ani şi evenimente, poate stârni nedumeriri, mai ales în străduinţa în care sunt expuse elementele de fidelitate şi încredere faţă de monarhia habsburgică interesată de-a lungul stăpânirii ei, de administrarea bogăţiilor Transilvaniei şi Banatului, de folosirea sângelui ostaşilor români în atâtea războaie purtate în Europa, şi mai ales, aplicând deviza „Dezbină şi stăpâneşte” să folosească nobilimea ungară în perpetuarea stărilor de lucruri, care, nu o dată, i-au determinat pe românii de pe cuprinsul Ardealului să pună mâna pe arme şi să-şi apere drepturile. Poate că Ioan Slavici şi intelectualii români ai vremii au crezut în democraţia Curţii de la Viena, în faptul că Transilvania şi Banatul aparţineau Europei, convinşi că fără ajutorul acesteia nu vor putea progresa.

Putem aprecia că odată cu elaborarea acestui document de către Ioan Slavici lupta naţională a românilor a intrat într-o nouă fază ce va culmina cu anul 1892. De fapt, aceasta se înscrie în acţiunea de a face cunoscută situaţia reală a românilor transilvăneni şi „*toate cauzele pentru care acest popor nefericit nu poate ajunge la*

folosirea drepturilor competente lui.”[10] Slavici a contribuit la elaborarea Memorandumului, iar ziarul său „Tribuna „a devenit organul de presă al memorandiştilor.

NOTE

[1] G. Călinescu: *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, pag. 508 şi 2.lbidem, pag. 508.

[2] Pascu Hurezean, Emil Şimăndan, *Ioan Slavici şi unitatea spirituală națională*, Fundația Culturală „ *Ioan Slavici*”, Arad , 1998, pag.136.

[3] Ioan Slavici, *Opere, IX, Memorialistică, Varia*, pag. 388.

[4] Dumitru Vatamaniuc, *Slavici şi lumea prin care a trecut*, Bucureşti, 1968, pag. 455. Vezi şi Ioan Slavici, „*Închisorile mele”*, în Opere IX, Memorialistică, Varia, pag. 388.

[5] ***, *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971, pag. 229.

[6] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pag. 352.

[7] *** *De la Pronunciament la Memorandum*, 1868-1892, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1993, pag. 12.

[8] Arhivele Statului Cluj, fond *Primăria oraşului Turda*, doc. nr. 183-1868, f. 3-4.

[9] Arhivele Statului Bucureşti, fond *Comitetul Național Român din Sibiu*, dosar 22, f. 131-136.

[10] Arhivele Statului Bucureşti, fond *Ioan Rațiu*, dosar, 45-1889, fila 1.

SLAVICI, ISTORIC NEDREPTĂȚIT

Tiberiu CIOBANU

Pare cel puțin ciudat faptul că istoricii nu şi-l revendică pe Ioan Slavici ca precursor cu merite însemnate în dezvoltarea ştiinţei istorice din Țara noastră. Semnificativ, în acest sens, este faptul că el nu a fost inclus în *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1978.

Slavici a părăsit Iaşii în decembrie 1874 şi s-a stabilit în Bucureşti, unde a fost numit secretar al Comisiei pentru valorificarea documentelor istorice Hurmuzaki.

În urma morții lui Eudoxiu Hurmuzaki (la 10 februarie 1874), bogată colecție de documente referitoare la istoria românilor (peste 3000 de acte copiate pe aproximativ 20000 file) culese de el din arhivele vieneze, D.A. Sturza le-a adus la Bucureşti şi dorea să le publice. În sarcina lui Slavici a fost „pregătirea execuțiunii tipografice a copiilor respective" (Senatul. Dosar 4226, Arhivele Naționale, Bucureşti). Ioan Slavici era omul potrivit pentru cercetarea documentelor istorice, întrucât cunoştea foarte bine limbile germană, maghiară, latină şi se descurca în limbile italiană şi franceză. D. Vatamanic, în lucrarea *Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, Editura Academiei Române, 1968, subliniază că tânărul prozator şi gazetar „venea (la Bucureşti) şi cu o mare curiozitate ştiinţifică, pe care o va păstra toată viața, şi cu o rară râvnă pentru «lucrare»" (p. 184). Doar numai după câteva luni, Slavici raportează comisiei că – potrivit rânduirii documentelor de către el – acestea ar putea să formeze şapte volume. Ultimul volum cuprindea documente referitoare la răpirea Bucovinei de către austrieci, în anul 1775. Deci se împlinea un veac de la tristul eveniment. De aceea s-a început cu publicarea documentelor respective.

În atribuțiile lui Slavici erau şi traducerea în româneşte a rezumatelor făcute de E. Hurmuzaki, în limba germană, precum şi întocmirea indicelui de nume, de localități şi de noțiuni. Dar, pentru că timpul era presant, s-a luat hotărârea ca să se amâne publicarea volumului integral de documente privind răpirea Bucovinei, iar în anul 1875 să se tipărească o broşură cu materiale documentare selective. Astfel a apărut lucrarea de 75 pagini, intitulată *Răpirea Bucovinei după documente autentice* (într-o fidelă traducere în limba română, făcută de Slavici), aceasta având şi o versiune în franceză. Broşura a apărut în colecția Archives diplomatiques. Politique allemande en Orient.

Slavici, în lucrarea *Lumea prin care am trecut*, Bucureşti – 1930, mărturiseşte că: „În colaborare cu M. Kogălniceanu am publicat o broşură asupra răpirii Bucovinei, cea mai mare parte extrase făcute din colecția Hurmuzaki" (p. 103). Lucrarea avea un studiu introductiv de 19 pagini. Acesta ar putea fi de Kogălniceanu – spune D. Vatamaniuc – dar întrucât, în ediția din 1910 (Kogălniceanu se stinsese din viață în anul 1891), stilul acelei introduceri este îmbunătățit, se poate deduce că textul respectiv aparține lui Slavici. Iată documentația logică a reputatului istoric literar D. Vatamaniuc: Studiul „cuprinde pe alocuri întorsături de frază, care trădează deprinderea cu topica germană. Când se retipăreşte broşura, în 1910, cu specificarea «după cea din 1875» se înlătură totuşi întorsăturile de frază, expresiile şi cuvintele regionale. S-ar putea susține, în aceste împrejurări că studiul introductiv aparține tot lui Slavici. M. Kogălniceanu va fi adus, în graba impusă de tipărire, o seamă de modificări şi decise, probabil, care dintre documente să intre în broşură.

Aşa sau altfel, *Răpirea Bucovinei după documente autentice* aparţine mai puţin lui M. Kogălniceanu şi mult mai mult lui Slavici" (p. 187).

În anul 1876, Slavici devine victimă a unor schimbări guvernamentale. Conservatorii – care-l susţinuseră – cad de la guvernare. Ajunge la putere „opoziţia coalizată". Guvernul liberal îi destituie din posturi pe funcţionarii puşi în slujbă de guvernarea conservatoare. Soarta aceasta a avut-o şi Slavici. În funcţia de secretar al Comisiei documentelor istorice a fost angajat B.P. Hasdeu. Dar, totuşi, în continuare, Slavici, chiar fără retribuţie, se va ocupa de pregătirea documentelor din colecţia Eudoxiu Hurmuzaki.

În anul 1876 a apărut volumul VII de documente. Cuprinde peste 30 documente, însoţite de rezumate în româneşte şi indice, realizate de Ioan Slavici.

D.A. Sturza, în şedinţa Academiei Române, Ţinută în 20 septembrie 1877, a prezentat lucrarea *Schiţa biografică asupra răposatului membru al Societăţii Eudoxiu Hurmuzaki*, împrejurare în care relevă importanţa volumului de documente, publicat în anul 1876. În acest context îl elogiază pe Slavici: „… Ţin a-i aduce în public omagiile mele pentru zelul şi activitatea dezvoltată la executarea acestor grele întreprinderi."[1]

În anul 1879 s-a publicat volumul VI din documente cuprinse în colecţia Eudixiu Hurmuzaki (perioada 1700-1749). Rezumatele în limba română şi indicele aparţin lui Slavici. El publică în „Convorbiri literare" (1878) nr. 9 – nr. 11 (1 februarie 1879) şi în „Timpul" (1878) nr. 268 (6 decembrie) şi urm.; (1879) nr. 5 (9 ianuarie) şi urm. - „o amplă dare de seamă asupra celor două volume pe care le scoase: *Epoca fanarioţilor. Documente istorice adunate de Eudoxie Hurmuzachi*. Tom VI. 1700-1749 şi Tom VII 1750-1818."[2]

În continuare, documentele din colecţia lui Eudoxiu Hurmuzaki au fost valorificate în lucrarea intitulată *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*: vol. I – în 1879; vol. II şi III – în 1884; vol. IV – în 1885; vol. V – în 1886.

Lucrarea *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* a apărut şi în versiune românească, în trei volume. *Fragmente din istoria românilor*, vol I a fost publicat, în traducerea lui Mihai Eminescu, în anul 1879. Următoarele două volume, în traducerea lui Ioan Slavici, au apărut abia în anul 1900.

În anul 1890, editarea documentelor Hurmuzaki a fost preluată de Academia Română. Slavici s-a ocupat în continuare de tipărirea acestor documente. L-a sprijinit pe Dimitrie Sturdza – Scheianu să editeze *Documente Hurmuzaki*, supl. I la vol. IV, Bucureşti, 1891 şi pe D.A. Sturdza să pregătească pentru tipar *Documente privitoare la istoria românilor*, seria Hurmuzaki, vol. V, supl. I; vol. VI, supl. I, 1894-1895.

În lucrarea *Lumea prin care am trecut*, Bucureşti, 1930, Slavici menţionează: „Tot sub îngrijirea mea a mai fost publicat manuscrisul lui Nicolae Bălcescu *Istoria românilor în timpul lui Vodă Viteazul*, pe care până atunci îl păstrase A. Odobescu" (p. 103). Lucrarea aceasta a văzut lumina tiparului în anul 1877.

Pentru „publicaţiunea documentelor Urmuzaki (sic) şi lucrări istorice şi literare, lui Ioan Slavici i s-a dat, în anul 1891, Medalia Bene-merenti cl II."[3]

O concludentă vădire a pregătirii istorice a lui Slavici – şi studiind documentele din colecţia lui Eudoxiu Hurmuzaki – ne întâmpină în lucrarea Die *Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina.* Wien und Techen, Verlag von Karl

Prochaska, 1881, 237 p. Sunt făcute trimiteri la lucrările *Fragmente privitoare la istoria românilor*, vol. II, la Hurmuzaki, *Documente*, vol. III şi al Dimitrie A. Sturdza, prefaţă la *Fragmente din istoria românilor* de Eudoxiu baron de Humuzaki, vol I.

Dar el foloseşte, pentru studiul său, şi lucrările reprezentative ale istoriografiei române, apărute până în vremea sa. Le amintesc, selectiv, în ordinea citării acestora de către Slavici: G. Şincai – *Hronica românilor*, Iaşi, 1853, T. Cipariu – *Începutul creştinării românilor*, Blaj, 1865, Cezar Bolliac – *Mănăstirile din România*, Bucureşti, 1862, M. Cogălniceanu – *Letopisețele țerii Moldavei*, Iaşi, 1852, *Bucovina* de P.S. Aurelianu. Acestora li se adaugă o seamă de lucrări ale unor autori străini – germani şi maghiari – despre istoria unor Ținuturi Româneşti.

Slavici pune în discuție problema continuității românilor în Dacia şi demonstrează netemeinicia tendențioasei teze a lui Robert Roesler (din lucrarea sa *Rumänische Studiem. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens,* Leipzig, 1871), potrivit căreia, populația daco-romană ar fi părăsit Dacia, sub primejdia năvălirii popoarelor migratoare, şi că poporul român s-a format în sudul Dunării iar, apoi, a ocupat teritoriul său de astăzi. În lucrarea aceasta predomină materialul etnografic, dar, întotdeauna, când este cazul, acesta este prezentat dintr-o judicioasă perspectivă istorică.

În anul 1893, Slavici a înființat publicația „Corespondența română", cu scopul de a sprijini în paginile ei mişcarea memorandistă, în preajma judecării liderilor acesteia: I. Rațiu, G. Pop de Băseşti, E. Brote, V. Lucaciu şi S. Albini. Aici a publicat, în luna decembrie, o seamă de articole care sunt fragmente din lucrarea *Ardealul*.[4] Despre cercetările personale care stau la baza acestui studiu, aflăm în editorialul *Ardealul* din 28 noiembrie 1893 al „Corespondenței române". „Sânt vreo optsprezece ani de când lucrez la publicarea documentelor Hurmuzaki. Chiar dacă n-aş fi voit, în timpul acestei lucrări îndelungate a trebuit să-mi dau silința de-a cunoaşte trecutul poporului nostru şi să pun faptele petrecute în viața noastră în legătură cu cele petrecute în alte Țări şi la alte popoare care îmi erau mai bine cunoscute. E însă lucru firesc ca ceea ce mai ales m-a interesat era istoria Ardealului. Am adunat dar mereu material pentru istoria aceasta şi nimic poate nu m-a ademenit în viața mea mai mult decât gândul că voi avea odată şi eu răgaz să scriu istoria românilor din Ardeal"

În afară de documentele din colecția Hurmuzaki, Slavici foloseşte, pentru elaborarea lucrării sale, tratatul lui B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, Bucureşti, 1875, precum şi studiul aceluiaşi autor - *Strat şi substrat*, apărut în 1892, în care este prezentată genealogia popoarelor balcanice. De asemenea se face trimitere la lucrarea *Hronica românilor şi a mai multor neamuri*, ediție îngrijită de Aug. Treb. Laurian, A. Panu şi M. Kogălniceanu, tipărită la Iaşi în 1853-1854. Bibliografia străină cuprinde lucrări de rezonanță în istoriografia europeană. Spicuiesc câteva dintre acestea: Cronica notarului anonim al regelui Bela (Anonymus), *Gesta Hungarorum* (sec. XIII), Ioan Thuròczi, *Chronica Hungarum*, Pietro Ranzano, *Epitome rerum hungaricarum*, Franfurkt, 1600, Antonio Bonfini, *Rerum hungaricarum decades*, Franfurkt, 1600, Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinische Daciens*, Viena, 1781-1782, Robert Roesler, *Römanische Studien*, Leipzig, 1871, Julius Jung, *Roemer und Romänem in den Donaulaendern*,

Innsbruck, 1877, Jos. Ladislau Piè, *Ueber die Abstammung der Romänem*, Leipzg, 1880.

Se poate afirma, cu toată certitudinea, că informația istorică a lui Ioan Slavici era la nivelul istoriografiei europene din secolul al XIX-lea.

Din variata problematică a lucrării *Ardealul*. Studiul istoric, ne oprim doar asupra câtorva mai semnificative. Slavici respinge teoria unor cercetători străini, care contestă continuitatea poporului român în nordul Dunării. În sprijinul aserțiunii sale, el aduce şi argumentul învederat de străvechiul „*ius olachale*", adică drepturile acordate românilor de către voievozii lor. Autorul subliniază rolul cnezatelor în societatea românească din Evul Mediu („…iar de la Mureş înainte erau <<Kenezatele>> de la castelele Lipova, Făget, Lugoj şi Caransebeş, în amintirea cărora, românii din aceste părți îi zic şi astăzi primarului comunal <<chinez>>").[5] În privința raportului istoric teritorial dintre români şi unguri, Slavici susține categoric existența românilor în Ardeal, în timpul venirii maghiarilor în această parte a Europei: „Cel mai vechi cronicar al Ungariei <<Anonimus Belae Regis notarius>> pe care îl admite şi Michaeil Horvàt, cel mai cu autoritate dintre istoriografii maghiari, ne spune că, în timpul când maghiarii au sosit în valea Dunării, Ardealul era locuit de români". În continuare, în baza unei bogate informații istorice, Slavici înfățişează relațiile, de-a lungul veacurilor, dintre români şi unguri, pe de o parte, apoi şi dintre români şi austrieci, pe de altă parte, totodată legăturile autohtonilor cu secuii şi cu saşii din Ardeal. Este relevat rolul lui Inocențiu Micu Klein în dezvoltarea conştiinței naționale a românilor, prin activitatea lui pe tărâm cultural şi politic. Dar – scrie Slavici – „văzând însă opoziționea nobilimii (în privința acordării unor drepturi românilor – n.n.) Curtea (de la Viena) sacrifică pe Inocențiu Klein, care se retrage apoi, se expatriază şi moare în exil la Roma."[6] O secvență extinsă a lucrării este dedicată *redeşteptării naționale*, adăstându-se asupra rezistenței românilor în fața presiunilor de a deveni greco-catolici, apoi asupra *răscoalei naționale* din anul 1784 şi Revoluției române din Transilvania în 1848-1849, încheindu-se cu prezentarea unor realități concludente care îi îndrituie pe români să susțină „ca Ardealul să fie redat ardelenilor."[7]

În „Tribuna XI, nr. 30, 19 februarie/ 3 martie 1894, p. 117-118; nr. 31, 20 februarie/ 4 martie, 1894, p. 121-122, a fost reprodus jumătate din primul capitol (*Stările topografice şi etnografice*) al lucrării şi a fost subliniată importanța „studiului istoric" al lui Slavici: „Scrisă cu claritatea ce caracterizează stilul distinsului literat şi cu profundă ştiință istorică, această carte umple un gol mult simțit în bibliotecile tuturor acelora dintre noi care pe de o parte au învățat în şcolile ungureşti – deci numai *unilateral* şi *falsificată* li s-a predat istoria Ardealului – iar pe de altă parte nu pot să-şi procure nici monumentala culegere de acte istorice **Hurmuzaki**, editată de Academia Română şi la care d-l Slavici lucrează de un şir lung de ani. Pe baza acestor acte, autorul *Ardealului* ne înfățişează *momente nouă, până acum nedescoperite în viața popoarelor din Ardeal.*

Ştiința perfectă a istoriei patriei noastre trebuie să fie o religie pentru noi. Numai cunoscând trecutul națiunii noastre şi neîntreruptele lupte ce strămoşii noştri au susținut întru apărarea acestui pământ, ne putem întări şi noi pentru a sta neclintiți în fața primejdiilor ce vin asupra noastră. Iată de ce valoroasa operă a domnului Slavici, pe lângă interesul istoric, mai e şi de actualitate. Lucrarea era de actualitate,

având chiar în momentul apariției sale un stringent rol politic, constituind platforma istorică a apărării semnatarilor *Memorandului românilor din Transilvania şi Ungaria*.

O bine consolidată viziune istorică învederează Slavici şi în lucrările *Românii din Regatul Ungar şi politica maghiară*, Bucureşti, 1892, 46 p., *Românii de peste Carpați*, Bucureşti, 1911, 95 p. şi *Românii din Ardeal*, Bucureşti, 1910, 127 p., dar acestea au un mai pronunțat caracter jurnalistic. În general nu aduc informații istorice noi, față de lucrarea *Ardealul*. Studiu istoric.

NOTE

[1] „Analele Societății Academice Române", tom. X, Secțiunea a II-a. Memorii şi notițe, Bucureşti, 1878, p. 44.

[2] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, Editura Academiei Române, 1968, p. 192.

[3] „Monitorul oficial al României", 1981, nr. 126(6) 18 septembrie.

[4] Vezi *Ardealul*, Studiu istoric, Bucureşti, Tipografia şi fonderia de litere Thoma Bassilescu, 1893, 147 p.

[5] Ioan Slavici, *Ardealul*. Studiu istoric, Bucureşti, 1893, p. 35.

[6] Ioan Slavici, *op.cit,* p. 97.

[7] Idem, *Ibidem*, p. 139.

EDUCAȚIA RAȚIONALĂ ŞI DIMENSIUNEA MORALĂ ÎN CONCEPȚIA PEDAGOGICĂ A LUI IOAN SLAVICI

Cosmin Nicolae PITRIŞ

Ioan Slavici a intrat în patrimoniul culturii noastre cu opera sa literară. Date biografice relevă însă preocupări şi activități şi de altă natură, care au alternat uneori cu activitatea literară, alteori desfăşurându-se paralel.

Slavici nu a fost un practician empiric al activității didactice – care să-şi țină lecțiile şi să scrie două-trei manuale – ci el a fost dintre acei dascăli, de speță superioară, care simte nevoia reflecției psihologice şi pedagogice pe marginea activității desfăşurate de el sau alții. O asemenea structură sufletească explică elaborarea de către Slavici a celor trei lucrări de teoria educației.(1-3) Unii comentatori ai lui pun preocupările sale pentru probleme de educație pe seama climatului educativ din familia sa, fapt care a dat, de altfel, şi o puternică tentă etică operei sale literare. (4) Concepția pedagogică a marelui prozator s-a format şi consolidat în anii tinereții, rămânând acelaşi până la senectute. El nu şi-a propus să creeze un sistem pedagogic, ci l-a preocupat în mod statornic formarea morală a ființei umane, în care „armura spirituală" trebuie să-l ajute să se integreze în societate. Cunoscând în profunzime normele pedagogice recomandate în vremea sa, precum şi multiple responsabilități ale unui pedagog adevărat, Slavici pledează pentru principii care au la bază cultivarea celor mai alese valori umane: binele, adevărul, frumosul.

Pentru a ajunge la un corp unitar de teorii şi concepte psihologice vom pune în evidență câteva din ideile sale psihologice care apar în cele trei lucrări (cea mai bogată fiind *Educațiunea rațională*), preocupându-se fundamentarea psihologică a educației în vederile lui Slavici.

Oprindu-se la natura actului educativ el îl consideră izvorât din „pornirea firească de a purta grijă de copii." (1, p. 4) Aceasta este, în concepția lui Slavici, „educațiunea impulsională" (bazată, pe instinctul matern sau patern). Spre deosebire de aceasta, „educațiunea rațională cuprinde în sfera ei educația fizică, educația morală, educația intelectuală şi educația profesională, deci toate laturile educației, cea estetică făcând parte – în concepția lui Slavici – din educația morală.(5, p. 117) De fapt raționalitatea educației nu este altceva decât o caracteristică, o trăsătură esențială a tuturor laturilor educației şi se manifestă atunci când educatorul utilizează mijloace de educație potrivit scopului urmărit, a împrejurărilor şi a firii copilului.

Preocuparea de a da caracter rațional („cu efecte mai sigure") educației l-a dus pe Slavici, în mod firesc, la fundamentarea ei psihologică, adică la ideea desfăşurării ei „potrivit cu firea copilului". (1, p. 13)

Această idee este generatoarea multor teze din cele trei lucrări ale sale de teorie a educației. Aşa, de exemplu, în capitolul privitor la pedepse, din *Educațiunea rațională*, Slavici recomandă ca acestea să fie date „în conformitate cu vina, cu vârsta, cu temperamentul copilului şi cu împrejurările în care a săvârşit fapta (1, p. 94). Oprindu-se asupra conformității pedepsei cu temperamentul, el face următoarea considerație: „copilul de fire năvalnică (temperamentul coleric) este mai puțin vinovat (de abateri) decât cel potolit".

Deşi multe din tezele sale – mai ales cele despre educaţia morală – sunt depăşite, unele au valoare şi pentru zilele noastre. Aşa stau lucrurile când este vorba de educaţia în spiritul muncii. Scriind despre valoarea educativă a muncii, el o consideră ca „un mijloc de înălţare a omului însuşi”.(3, p. 63) Şi în acest caz Slavici însă se arată a fi un fin psiholog, cunoscător al resorturilor intime a sufletului omenesc, căci - zice el - „nu muncind mereu, ci muncind cu mulţumire devine omul harnic”. Aşadar, el nu neglijează în procesul educaţiei prin muncă rolul motivaţiei, ca factor dinamogen şi formativ.

Educaţia profesională constituie, în vederile sale, scopul şi desăvârşirea educaţiei generale, deoarece „întreaga lucrare educativă e săvârşită în vederea unei profesiuni” (1, p. 56), prin aceasta subliniind rosturile sociale ale educaţiei, rolul ei în procesul de integrare socială a tineretului. De astfel într-un alt context, el afirmă în mod explicit că „educaţiunea are ... rost social”; mergând însă mai departe cu precizarea el ajunge la concluzia că „de la ea atârnă viaţa societăţii” (1, p. 27), idee formulată cândva şi de către Leibuiz: „Daţi-mi pe mână şcolile şi în mai puţin de un secol voi schimba faţa Europei”.

Vorbind despre educaţia profesională, el o corelează cu cea generală, aceasta din urmă fiind temelie pentru cea dintâi, având rolul culturii generale.

Într-o epocă de excesiv intelectualism, Slavici se ridică cu hotărâre împotriva îndopării copiilor cu cunoştinţe, susţinând că „menirea firească a şcolii nu e să dea învăţătură, ci să deştepte, cultivând destoiniciile intelectuale, în inima copilului, trebuinţa de a învăţa toată viaţa”.(1, p. 51)

De astfel preocuparea de a da caracter atractiv şi activ învăţăturii este prezentă mereu în lucrările sale despre educaţie şi în special în capitolele în care tratează despre educaţia intelectuală. Cu acest prilej scrie cu multă pasiune despre rolul jocului în educaţie, menţionând astfel importanţa jocului: „Copilul care strică jocul, are să iasă om care strică treaba”(1, p.50). Şi că „jocul are un rol important în procesul de învăţământ” (1, p. 52).

Prin scrierile sale pedagogice, Ioan Slavici i-a învăţat pe români cum să fie buni, să-şi întemeieze instituţiile de artă şi cultură, cum să-şi respecte datinile şi tradiţiile, cum să-şi consolideze unitatea politică şi culturală, cum să-şi respecte marii înaintaşi.

BIBLIOGRAFIE

1. Slavici, Ioan, Educaţiunea raţională, Biblioteca Minerva, nr.45, Bucureşti, 1909.
2. Slavici, Ioan, Educaţiunea fizică, Biblioteca Minerva, nr.46, Bucureşti, 1909.
3. Slavici, Ioan, Educaţiunea morală, Biblioteca Minerva, nr.57, Bucureşti, 1909.
4. Coordonator Papadima Ov., Ioan Slavici în Istoria literaturii române, vol. III, Editura Academiei, Bucureşti, 1963.

IOAN SLAVICI - OM AL ŞCOLII

Gheorghe LUCHESCU

Despre Ioan Slavici ca om al şcolii se vorbeşte mai rar. Şi chiar atunci când se face, acţiunea are loc în mod fugar şi minimalizator. Se impune, în lumina adevărului, a marca activitatea dăscălească, precum şi lucrările şi ideile sale pedagogice. Totdeauna şirianul a socotit dăscălia ca o cinste, afirmând: „Dascăl am fost şi sunt."[1] Iar spre finalul vieţii, bătrân şi bolnav, constată: „Eu m-am simţit viaţa mea întreagă mai presus de toate dascăl. A le da altora învăţături a fost pentru mine totdeauna o mulţumire, şi cele mai vii mulţumiri le-am avut stând de vorbă cu oameni, prin care mă puteam dumiri, ori plimbându-mă cu elevii mei. Mai ales ca dascăl mi-am câştigat şi pâinea de toate zilele, şi nu-mi aduc aminte să mi se fi întâmplat vreodată ca să fiu nemulţumit de învăţăturile ce-am dat."[2] Aşadar, din cei 77 de ani, mai mult de jumătate şi i-a dăruit şcolii.

Organizarea învăţământului în acea vreme se baza pe sistemul monitorial, aşa cum este evocat şi în nuvela *Budulea Taichii*, unde elevii şi dascălul Clăiţă „sunt despărţiţi în mai multe căprarii ... şi eu nu le dau învăţătură decât celor mai grei la minte; ceilalţi învaţă de la băieţii mai mari."[3] Cea dintâi carte studiată de Slavici a fost *Gramatica românească*, scrisă de învăţătorul transilvănean, Moise Bota.

Încă din clasa a III-a gimnazială, Slavici şi-a început „ucenicia" de educator, dând lecţii particulare în diferite familii. Dar trăind printre ţărani şi-a însuşit limba română, a cunoscut oameni din popor, viaţa şi năzuinţele acestora, fapt ce va avea rodnice urmări pentru creaţia sa literară, cât şi pentru activitatea de profesor de limba română. La Viena, este îndrumat de M. Eminescu să se formeze ca viitor scriitor, după cum avea să afirme mai târziu: „în urma stăruinţelor lui (Eminescu - n.n.), va arăta Slavici mai târziu, am început să citesc româneşte, m-am deprins încetul cu încetul cu rostirea literară a vorbelor şi am scris, cum zicea el, în şirienească mea, mai întâi comedioara *Fata de birău*, apoi povestea *Zâna Zorilor* şi, în cele din urmă, studiul *Noi şi maghiarii*. Deoarece eu nu eram în stare să scriu corect în „Convorbiri literare" cu care avea legături."[4]

În perioada ieşeană, locuia împreună cu poetul naţional la Samson Bodnărescu, director al Şcolii Normale de le Trei-Ierarhi. Tot aici, Eminescu îi cedează postul său de redactor la ziarul „Curierul" din Iaşi. Peste puţin timp, Slavici pleacă în capitală, unde debutează în cariera dăscălească, ca profesor de română şi filosofie la Liceul „Matei Basarab". Evenimentul este povestit de scriitor astfel: „La 1875, când m-am stabilit la Bucureşti, limba română nu era obiect de studiu în şcolile secundare din România. Se zicea că şcolarii ştiu româneşte şi e destul că şi toate celelalte în româneşte le învaţă."[5]

Scriitorul a început să studieze problemele de limbă, iar discuţiile de la ziarul „Timpul", cu Eminescu şi Caragiale sunt de bun augur, având girul „să lumineze" diverse probleme ale limbii române. Ba mai mult, cei trei clasici ai literaturii noastre au luat hotărârea să elaboreze ei înşişi o gramatică: „Eminescu, spune Slavici, a luat asupra sa etimologia, Caragiale s-a pornit să stabilească sintaxa, iară eu îmi dădeam silinţa să mă dumiresc în ceea ce priveşte alegerea, întrebuinţarea şi aşezarea vorbelor potrivit cu firea limbii româneşti."[6] Dascălul-scriitor continuă predarea

limbii româneşti şi în alte instituţii: Şcoala Normală, Azilul „Elena Doamna”, unde s-au pregătit, „cele mai bune institutoare ale ţării”, şi unde scriitorul a predat elevelor, pentru prima dată în istoria şcolii noastre, un curs sistematic de literatură populară, pentru care are argumentele: „...putem să cunoaştem vederile şi gustul poporului, numai prin ea ne vom deprinde a simţi şi a gândi româneşte, şi de aceea şcoala noastră trebuie să le dea generaţiilor viitoare cunoştinţa literaturii populare şi iubirea ei;”[7] continuă la Institutul Manliu şi Liceul Francez. Făcând parte din comisia oficială la examenele de la gimnaziu, în anul şcolar 1880 - 1881, constată câteva neajunsuri: predarea superficială a limbii române, supraîncărcarea programelor, nerespectarea vârstei elevilor, ruperea de realităţile concrete etc. El găseşte şi o vină a statului care nu „sprijină pe învăţător, nici nu ştie să aprecieze studiile elementare.”

Anul 1884 coincide cu plecarea lui Slavici la Sibiu, unde, timp de şase ani, conduce ziarul „Tribuna”. Aici, unele articole pe care le scrie fac trimitere şi la idei pedagogice dobândite în activitatea de profesor, ca: „realismul popular”, exagerările latiniste, înlăturarea principiului etimologic, introducerea ortografiei fonetice în scriere ş.a. începe să redacteze şi unele lucrări cu caracter didactic, între care: *Carte de citire* (în colaborare cu Al. I. Odobescu, 1890), *Şcolile noastre săteşti* (1890), prilej de a constata că acestea sunt insuficiente şi neigienice. Profesorul Slavici cere învăţătorilor „să privească nota ca un act de dreptate”. De asemenea, alcătuieşte, în două volume, un manual de Istorie universală, în care insistă asupra integrării istoriei noastre în istoria universală, lucrare apreciată de N. Iorga astfel: „Cel dintâi, după cât ştiu, d. Slavici a cercat să coordoneze istoria românească, de la începutul ei, cu cele petrecute în ţările înconjurătoare.”[8] Ajunge director de studii la Institutul „Ioan Oteteleşanu”, la Măgurele (1894), unde predă lecţii de română, istorie şi pedagogie, iar în 1890, în colaborare cu I. Manliu, realizează un *Curs practic şi gradat de gramatică română*, apoi un *Dicţionar român-german*, şi o gramatică română pentru germani.

Slavici a fost adânc convins că poporul este creatorul şi purtătorul limbii: „Autoritatea supremă în materie de limbă românească, spunea el, este poporul românesc, în al cărui grai viu s-a plămădit limba românească... Suprema autoritate în materie de limbă e poporul viţuitor, în regulile gramaticale e constatarea, cum sunt cei mai mulţi dintre români deprinşi a alege vorbele, a le întrebuinţa şi a le aşeza. Bine şi clar, pe înţeles pentru cei mai mulţi români, curat româneşte e zis numai ceea ce se zice potrivit cu aceste reguli.”[9] Deoarece Ioan Slavici a fost aproape jumătate de secol profesor de limba română, s-a preocupat în chip deosebit de problema predării acesteia în şcoală. Studiind necontenit lucrările de gramatică, îndeosebi cele destinate şcolii, generalizând propria lui experienţă didactică, Slavici scrie numeroase articole în care dezbate cu competenţă problemele predării limbii în şcoală şi totodată elaborează manuale şcolare de gramatică şi citire. De asemenea, merită să relevăm faptul că Slavici nu s-a împăcat nici cu predarea dogmatică, după tipic, a teoriei gramaticale, bazată numai pe memoria elevului, dar nici cu tendinţa de a minimaliza teoria gramaticală în folosul cunoaşterii practice a anumitor fapte de limbă, deoarece socotea că ambele metode ignorau una dintre cerinţele esenţiale pe care trebuia să le urmărească predarea limbii, şi anume dezvoltarea gândirii elevului. De aceea, el va susţine că, dacă elevii vor învăţa studiul limbii numai în mod practic

- citind, analizând sau copiind bucăți de lectură - vor ajunge, ce-i drept, la o destoinicie în scris, dar scopul predării limbii materne nu e ca şcolarii să învețe numai să scrie: „Limbile, spune Slavici, sunt, cu deosebire în licee, cel mai de căpetenie obiect de învățământ pentru că, studiind limba, şcolarul face o gimnastică intelectuală, prin care i se creşte destoinicia de a înțelege şi de a judeca, ceea ce-1 face mai primitor şi pentru alte studii. Acest rezultat nu-1 obținem decât printr-o practică gramaticală întemeiată pe teorie."[10]

Dascălul-scriitor şi-a dat seama că studiul gramaticii poate ajuta la dezvoltarea intelectuală a elevilor. Astfel, el va insista în mod deosebit asupra faptului că studiul limbii oferă posibilități largi pentru realizarea acestui obiectiv. Deci, sub conducerea profesorului, elevii trebuie să afle prin inducție şi deducție adevăruri noi, pe care înainte nu le cunoşteau: „Această deprindere sistematică de a-şi da seamă şi de a face inducțiuni şi deducțiuni, spune Slavici, e ceea ce întăreşte mintea."[11]

Ca şi mulți alți gânditori înaintați ai timpului, Slavici susține ideea de a funda predarea limbii române sau a oricărei limbi străine pe cunoştințele de limbă maternă ale elevului: „Unul dintre marile foloase ale studiului limbilor străine, spune el, ... e acela, că învățându-le, învățăm cu atât mai lesne şi mai temeinic limba noastră maternă; nu e cu toate aceste mai puțin adevărat că gramatica limbii materne e punctul de plecare pentru studiul oricărei limbi străine, şi acela care nu ştie gramatica limbii sale materne întâmpină greutăți îndoite, când se pune să învețe gramatica unei limbi străine pentru dânsul."[12] Această apreciere laudativă o va concretiza artistic în spusele lui Budulea cel bătrân, din nuvela *Budulea Taichii*, care afirmă: „.. .cu cât mai multe limbi ştie omul, cu atât mai învățat este ... câte limbi ştie, de atâtea ori e om".

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea, scriitorul şirian a adus o contribuție însemnată la opera de făurire a unei metodici ştiințifice a limbii române. Multe dintre ideile sale în legătură cu predarea limbii române în şcoală îşi găsesc şi astăzi o deplină realizare. Merită să insistăm pe ideea că, plecând de la convingerea legăturii strânse dintre gândire şi vorbire, a interdependenței lor în dezvoltarea umană, e nevoie să ne preocupăm permanent, în predarea limbii, nu de însuşirea mecanică a regulilor şi normelor de către elevi, ci de a face din lecțiile de limbă momente veritabile care să ajute tot mai mult la dezvoltarea gândirii şi personalității copiilor. De aici, necesitatea folosirii în predare a unor procedee variate care să ridice mereu în mintea învățăceilor întrebarea: de ce? La care aceştia să dea răspunsul întotdeauna just. în al doilea rând, trebuie să reținem de la Slavici preocuparea de a alcătui cu multă grijă manualele de limba română. A da în manual numai cunoştințe riguros ştiințifice, adecvate însă vârstei copiilor, a redacta manualul într-o limbă accesibilă înțelegerii lor, a folosi pentru explicații cele mai frumoase exemple luate din opera scriitorilor sau din literatura populară sunt cerințe preconizate de Slavici, cu mult înainte. În final, trebuie să reținem din paginile rămase de la scriitor, îndemnul cald şi vibrant, de a face din orele de română, ore în care elevii să învețe dragostea pentru literatură, să îndrăgească limba română, să-şi dezvolte spiritul de independență, gândire şi sentimente morale înalte, devenind astfel adevărați patrioți.

Multe dintre studiile salvau folosit la îmbunătățirea predării limbii române în instituțiile şcolare ale timpului, altele au înfierat felul defectuos în care limba

română se preda în şcoală sau se folosea în presă. Unele opinii ale lui Slavici sunt actuale şi astăzi, dovadă fiind lupta contemporană pentru impunerea normelor literare ale limbii noastre. în complexul acestor frământări, Slavici, alături de marii scriitori ai vremii, însufleţiţi de o adâncă dragoste pentru destinele poporului nostru, vor milita consecvent, prin diverse mijloace, pentru o literatură legată de popor şi de aspiraţiile acestuia.

NOTE

[1] I. Slavici, *Închisorile mele*, Editura Viaţa românească, Bucureşti, 1921, p. 216.
[2] Idem, *Lumea prin care am trecut*, Bucureşti, 1930, pp. 105-106.
[3] Idem, *Opere*, vol. I, ESPLA, Bucureşti, 1952, p. 77.
[4] Idem, *Amintiri*, Editura Cultura naţională, Bucureşti, 1924, pp. 19 – 20.
[5] Idem, *Lumea prin care am trecut*, ed. cit., p. 104.
[6] Idem, *Amintiri*, ed. cit., p. 165.
[7] Idem, *Literatura poporană*, în „Educatorul”, I, 2 ianuarie 1883, nr. 1, p. 2.
[8] Vezi „Revista pedagogică”, I, nr. 4, 1892, p. 143.
[9] I. Slavici, *Articularea numelor proprii*, în „Tribuna”, V, nr. 205, 22 septembrie 1888; Idem, *Curs practic şi gradat de gramatică română*, Bucureşti, 1900, p. 140.
[10] I. Slavici şi I. Manliu, *Curs practic şi gradat de gramatică română*, Bucureşti, 1900, p. 141.
[11] I. Slavici, *Şcolile noastre săteşti*, Bucureşti, 1890, p. 18.
[12] Idem, *Starea învăţământului public secundar Ia finele anului şcolar 1880 - 1881*, Bucureşti, 1881, p. 57; Idem, *Opere*, vol. I, ESPLA, Bucureşti, 1952, p. 79.

TÂNĂRUL IOAN SLAVICI ŞI IPOTEZA ORIGINII SALE SUD-DUNĂRENE SAU CRIŞENE

Dan Demşea (Arad)

Depistarea unor patronimice asemănătoare, împinse mult înapoi în timp, ne-au dus la o încercare de încadrare a scriitorului într-un anumit topos cultural est-european. Dar să nu uităm alt factor modelator: spațiul geopolitic european, de dinainte şi din momentul înaintării Porții Otomane spre centrul Europei.

Jumătatea sa estică, avînd profunde rădăcini traco-ilire, continuă să fie şi astăzi un spațiu mental şi etno-cultural distinct. Exprimarea potrivită ar fi cea de *facies* psiho-cultural, înscris în durata lungă a istoriei. Ori dealurile podgoriei de la poalele Munților Zărandului, cu cetățile lor din epoca bronzului, fierului şi din evul mediu, pot fi considerate un *locus* al *interferențelor*. Să ne gândim la cetatea de epocă daco-romană a Şiriei, apoi, mai departe în timp, la Domeniul medieval, de mare întindere al cetății Şiriei (Vilagăşului, în ungureşte – pentru că era luminoasă şi vizibilă la mari distanțe). Aici au primit adăpost oamenii principelui Brancovici, *refugiați* din fața expansiunii otomane (anul de grație 1425). Printre ei se găseau, probabil, şi cei din neamul **armânesc**, dalmatin, de cavaleri *Slavici* şi, poate şi *Slavnici*, al căror predicat s-ar fi putut pierde la un moment dat, în împrejurările dramatice ale pierderii posesiei teritoriului familial. Aceasta ar constitui o primă variantă explicativă pentru deplasarea lor spre regatul Ungariei. Albumul genealogic *Siebmacher* probează originea dalmatină a patronimicelor amintite. Legătura lor genealogică cu Slaviceştii secolului al XIX-lea pare dificilă de probat. În niciun caz, ea nu trebuie exclusă.

Un alt element de care suntem nevoiți să ținem seama îl constituie tipul antropologic dominant, în care se înscrie Slavici. Studiile mai vechi stabiliseră că tipul brahicefal ar fi fost caracteristic Munților Dinarici, spre deosebire de cel dolicocefal, răspândit în vestul continentului european.

Contextul în care s-a desfăşurat istoria acestei părți a continentului era cel al romanității creştin-orientale, de factură bizantină. Fie sub etnonim sârbesc, fie sub etnonim aromânesc, deplasarea acestor familii spre nord a putut avea loc în etape, într-un mod oarecum asemănător altor familii, precum a fost cazul familiei *Missits de Zamobor* al cărei traseu l-am identificat de la locul de pornire, anume, din Istria secolului al XIV-lea spre nordul regatului ungar şi, de acolo, începând din secolul al XVIII-lea, în sud, spre teritoriul comitatelor Arad şi, mai apoi, Timiş (vezi în "Analele Banatului", 1997, Timişoara).

Localitatea Şiria a continuat să se dezvolte în umbra cetății sale. Iar apartenența ei la centrul de putere militară şi autoritate ecleziastică de la Ineu, fie sub otomani, fie sub principatul autonom transilvănean, poate fi comparabilă, până la un punct, cu autonomia districtului Caransebeş-Hațeg. În ambele zone a înflorit cultura scrisă de expresie românească. La Ineu au activat pe plan ecleziastic, politic şi cultural membrii familiei Brancovici.

Cazul familiei de cavaleri Slavici s-ar înscrie în puzderia destinelor dramatice ale micii nobilimi româneşti, nevoită *să se refugieze* din faţa otomanilor, pe Crişul Alb, în sus, pe teritoriul principatului vasal, în cursul secolelor XVI-XVII iar, mai apoi, după alungarea otomanilor de către habsburgi, de sub porţile Vienei să revină din motive confesionale şi economice, în regatul Ungariei. Revenind pe teritoriul comitatului Arad, nu mică le-a fost mirarea şi dezamăgirea când unora li s-a refuzat recunoaşterea nobilităţii. Păreau prea mulţi în ochii nobilimii ungare de la conducerea comitatului. Conscripţia din anul 1848 ne semnala faptul că cele mai numeroase familii mic-nobiliare se găseau în districtul Şiriei.

Ierarhia greco-orientală sârbă în teritoriul mitropoliei de la Ipek, iar după eliberarea Belgradului de către Eugeniu de Savoia, în teritoriul mitropoliei de la Karlovitz, beneficiind de protecţia regilor Ungariei iar apoi, de privilegiile acordate de către Casa de Habsburg, impusese limba de cult slavono-sârbă şi scrierea cu caractere chirilice. Dar în sânul familiei, al comunităţii bisericeşti şi al bisericii sale parohiale începuse să aibă căutare din ce în ce mai mare, cartea tipărită în limba română, sub influenţa curentului umanist european.

Războaiele napoleoniene au trezit popoarele Europei centrale şi răsăritene la lupta pentru afirmare cultural-naţională. Climatul cultural-politic a început să se schimbe. Apăruseră tendinţe noi, de a scrie matricolele în limba maternă.

Dar să revenim puţin înapoi în timp. Registrele de stare civilă, redactate în limba sârbă, utilizaseră terminaţia genitivală pentru numele de familie, conform unei vechi tradiţii. În felul acesta, multe nume de familii româneşti şi aromâneşti din Crişana şi Banat au primiseră, în cursul secolului al XVIII-lea, terminaţia genitivală "-ici" sau "-ov", sau combinaţia acestora: "-ovici". Dar în sânul familiei, al comunităţii bisericeşti şi al bisericii sale parohiale începuse să aibă căutare din ce în ce mai mare, cartea tipărită în limba română. Românimea începuse să intre în alt orizont de aşteptare, sub semnul noii paradigme a epocii moderne.

Impunerea terminaţiei slavizante "ici" sau "ovici" a numelui de familie, sub noua ierarhie sârbă de la Karlovitz, sub a cărei jurisdicţie se afla episcopia Aradului, Ienopolei şi Hălmagiului, ridică o *altă ipoteză, diferită* de cea a originii dalmatine a familiei nobiliare Slavici. Anume, ca familia mic-nobiliară *Slăv* sau *Slev* din Ţara Crişurilor, mai precis, de pe întinderea fostului comitat medieval al Zărandului, să fi acceptat adăugarea terminaţiei "ici". Ceea ce pare greu de crezut. Căci mica nobilime, indiferent de etnie, conştientă de statutul ei social, ţinea să-şi păstreze *titlul* primit, impunând în mod expres preotului sau preoţilor care întocmeau actele de stare civilă denominaţia nobiliară iniţială. Din acest motiv excludem o astfel de posibilitate. De altfel, cele mai numeroase patronimice mic-nobiliare din această zonă nu aveau terminaţiile pomenite mai sus. Predominau numele de familie formate dintr-una, două sau trei silabe, de exemplu: Pag, Bătrân, Motorca etc.

Există posibilitatea ca Slaviceştii să fi rămas pe loc, sub stăpânirea sandgeacului Ineu, desfăşurând o activitate negustorească şi ascunzându-şi

predicatul nobiliar dalmatin. În câteva generații s-ar fi putut, chiar, aşterne uitarea peste trecutul nobiliar al familiei. Înaintarea trupelor habsburgice (anul 1685) i-a găsit, probabil, pe teritoriul districtului Şiriei. din cadrul comitatului Zărand. În anul 1733, jumătatea vestică a acestuia, pînă la Gura Văii inclusiv, era anexată comitatului Arad. Pentru soarta familiilor mic-nobiliare româneşti însemna o permanentă adaptare la situații jurisdicțional-politice noi. Cu alte cuvinte, provizorat şi tribulații. Începea un alt răstimp de *efort adaptiv* în fața temerii de marginalizare şi decădere din statutul social de care beneficiaseră până atunci. Poate că aici este momentul să relevăm, tocmai, câştigul şi fixația genetică, realizate cu prețul unor strădanii de supraviețuire socială. Un caz asemănător trebuie să se fi întâmplat cu ascendenții familiei Eminovici. Îndrăznim să facem o comparație cu cele ce se petrec în lumea necuvântătoarelor. Naşterea perlelor în interiorul scoicii de pe fundul mării, lângă litoral, este datorată mecanismelor ei de apărare şi supraviețuire. Iar prețioasa perlă poate fi asemănată, în planul socio-uman, cu ivirea firilor geniale. Afirmarea lor în plan social-cultural are loc în condiții cât de cât favorabile.

După anul 1750 a început o nouă perioadă de linişte şi răgaz pentru emancipare, până în momentul de tranziție şi acutizare a crizei de adaptare din deceniul al şaptelea al secolului al XIX-lea. Soluția refugiului şi a salvării statutului social prin învățătură părea, atunci, a fi singura viabilă. Dictonul latin *Natura non facit saltus* ar trebui înțeles în sensul că studiile înalte au constituit drept o *treaptă* esențială pentru trecerea de la stadiul asimilării şi consumului de cultură scrisă spre producerea ei. Moştenirea genetică, activată în persoana tânărului Slavici, trimis la şcoli, a început să scapere în preajma lui Eminescu, la Viena. Idealurile lor i-au purtat spre Iaşi şi Bucureşti, capitalele culturii româneşti de pe celălalt versant al Carpaților.

Paşii tinerilor gimnazişti sau studenți români peste granițe, fie la Cernăuți, fie la Budapesta, fie la Viena, fie la Iaşi şi Bucureşti au însemnat o formă nouă a refugiului, acceptată de către părinți. Cei care n-au ales alternativa de a veni începând cu cel de-al şaptelea deceniu al secolului al XIX-lea în principatul România, au rămas să-şi dea obolul altor culturi scrise.

IOAN SLAVICI: IPOSTAZE ECOLOGICE

***Horia TRUȚĂ** (Arad)*

Chiar dacă termenul de ecologie este introdus abia în a doua jumătate a secolului trecut, cunoştinţele de natură ecologice sunt mult mai vechi. Ernest Haeckel, o definea în 1866, prin sublinierea rolului decisiv al interacţiunii în întreaga economie a naturii. Altfel spus, ecologia studiază conexiunile existente între organisme şi mediul lor de viaţă, structurile, funcţiunile şi productivitatea sistemelor biologice. Bazat pe principiile ce rezultă de aici, F. Ratzel, defineşte la sfârşitul secolului trecut, ecologia umană, ca fiind totalitatea relaţiilor dintre oameni cu mediul lor de viaţă şi implicit totalitatea preocupărilor sale culturale. În sinteză deci, se poate afirma că: „Toate sunt legate de toate, nimic nu se capătă degeaba, totul trebuie să ducă undeva, cu sublinierea că natura se pricepe cel mai bine."[1]

Aspectele enumerate se regăsesc mai mult sau mai puţin în producţiile artistice, omul fiind perceput de marii creatori din domeniile artei, ca pe un sistem integrat în natura biotică şi abiotică.

Exemplele sunt numeroase, ele putând fi descifrate relativ uşor şi la Ioan Slavici.

Familiarizat cu structurile peisajelor de câmpie şi colinare, Slavici foloseşte ca suport ecologic, elementele de biotop (mediul abiotic) şi de biocenoză (mediul biotic: oameni, elemente de floră, faună) care-i stau la îndemână şi pe care le cunoaşte încă din copilărie. Gospodăria ţărănească plină de acareturi şi dobitoace de tot felul, grădinile cu legume, livezile cu pomi fructiferi, lanurile cerealiere, culturile viţei de vie, codri întunecaţi cu lupi, urşi şi alte fel de fel de fiare sălbatice, văile umbroase şi dealurile însorite, toate într-o deplină armonie şi unitate. De aceea, mai ales atunci când se referă la viaţa satului, Slavici nu idealizează şi nu tratează cazuri de izolare. Oamenii sunt legaţi de mediul în care trăiesc şi sunt supuşi prejudecăţilor locului.

Biotopurile (mediul abiotic) lui Slavici, sunt alcătuite din elemente de spaţiu, atât din lumea reală cât şi din cele paralele, timp exterior şi interior[2], geomorfologie[3], sol[4], temperatură şi lumină[5], umiditate[6], alături de alte numeroase aspecte climaterice sau hidrologice etc.

Alte ori suportul ecologic natural este prezentat ca ceva mohorât, cenuşiu, ostil omului şi intereselor sale.[7]

Numărul speciilor de plante şi animale folosite în discursul său literar este suficient pentru susţinerea ecosistemelor umanizate de câmpie şi deal cum sunt: satul, culturile agricole, plantaţiile de vie, pădurea de foioase, pajiştea. Interesant este faptul că din cele 102 specii citate în lucrările sale, 101 sunt indigene, doar una fiind exotică şi anume, leul, prezentat ca simbol al vitejiei şi neînfricării[8] (Anexa 1 şi 2).

Nici atunci când prezintă „lumile celelalte", lumi paralele cu cea reală, pline de vrăjitoare, pricolici, năluci, vâlve, balauri, încadrate în biotopuri aride, lipsite de apă, lumină şi căldură, poveştile lui Slavici nu conţin elemente de floră şi faună exotică ci mai ales spini, mărăcini, viermi, muşte etc. Prezenţa lor aici se constituie mai ales într-o invocare a ideii de obstacol, piedică, apărare exterioară.

Flora spontană cuprinde 26 specii (8 arbori, 5 arbuşti, 13 plante ierboase) şi este denumită în asociaţii vegetale: pădure întunecoasă, iarba molcuţă, sălciş, ierbiş,

stufăriş, mărăcini, buruieni. Speciile cultivate în număr de 18 sunt prezente prin pomi fructiferi, viţa de vie, graminee, legume, plante ornamentale şi o singură plantă textilă (cânepa) (Anexa 1).

Fauna prezentată uneori generic: „fiare şi alte grozăvenii din acelea din pădure şi de prin guduroaiele întunecoase", „jigănii spurcate care se hrănesc cu viermi şi muşte", „lupi, urşi şi fel de fel de fiare sălbatice", „şerpi mărunţi sau mari cu limbi late de-o palmă şi lungi de trei coţi", cuprinde 58 specii: 22 mamifere, 23 păsări, 3 reptile, 1 batracian, 1 peşte, 6 insecte, 2 viermi (Anexa 2).

Deşi este un observator atent al naturii, Slavici nu se străduieşte să facă spectacole din peisajele sale. Descrierile sale emoţionează prin simplitate într-un demers narativ aparent lipsit de imaginaţie şi subtilitate fără elemente exotice şi mare diversitate şi bogăţie. Inventarul naturii este însă riguros, printr-o transcriere aproape fotografică, clişeu după clişeu, pe măsura parcurgerii sau descoperirii sale[9] [10]

În acest concept însă mai sunt integrate o mulţime de date invizibile din natură, conexiuni şi simboluri cu referiri la timp, spaţiu, regimul climatic, geomorfologic, pedologic, alimentar sau la raporturile economice şi psihosociale, la mentalităţi, datini şi eresuri populare de la sfârşitul sec. XIX - lea.[11]

Chiar dacă nu o spune explicit, marile crescătorii de porci din jurul Ineului nu aveau ca suport alimentar culturile cerealiere, ci pădurile de stejar, care se întindeau pe suprafeţe considerabile.[12]

De remarcat este şi faptul că întreaga natură este la Slavici în biostazie, ea cuprinzând un grad de stabilitate ecologică relativ mare. Omul nu ajunge să conturbe ireversibil echilibrul ecologic, nefiind încă constatată dinamica regresivă a biotopurilor şi biocenozelor, degradarea profundă a acestora ca cea din zilele noastre. Se citează vechea metodă de îndepărtare, de lăzuire a pădurilor prin ardere pentru a face loc agriculturii.

Semnele poluării, consecinţă directă şi nefastă a acţiunii antropice apar doar ca expresie a lenei, delăsării, proastei administrări a unei gospodării tipic ţărăneşti.[13]Peisajele degradate pot fi refăcute prin simpla intervenţie a unei mâini pricepute şi harnice, întregul sistem al deteriorărilor aduse de om fiind reversibil în esenţa sa.

Aceste câteva ipostaze de natură ecologică sunt: elemente care întregesc farmecul şi realismul discursului literar atât de convingător la Ioan Slavici.

Anexa 1

FLORA: 44 specii

Arbori: 8 specii
Stejar: Quercus robur
Mesteacăn: Betula pendula
Paltin: Acer platanoides
Plop: Populus alba, Populus nigra
Salcie: Salix alba
Tei cu frunza lată: Tilia platyphyllos
Arin: Alnus glutinosa

Plante ierboase: 13 specii
Mărăcişi
Ciupan
Ceapa ciorii
Iarba lupului
Iarba fiarelor
Brustur
Scai

Brad: Albies alba

Arbuşti: 5 specii
Tufar: Cornus sanguinea
Alun: Corylus avellana
Trandafir: Rosa canina
Răchita: Salix capea
Mur: Rubus caesius

Spin
Şovar
Papură
Pipirig
Trestie
Iarbă

Pomi fructiferi: 5 specii
Măr: Malus domestica
Păr: Nardus stricta
Viţa de vie: vitis vinifera
Prun: Prunus domestica
Nuc: Juglans regia

Specii de cultură: 9 specii
Grâu
Porumb
Usturoi
Ceapă
Varză
Fasole
Cartof
Dovleac
Cânepă

Pl. ornamentale: 4 specii
Crin
Viorea
Iorgovan (liliac)
Bujor

Anexa 2

FAUNA: 58 specii

Fauna sălbatică:

Mamifere: 14 specii - arici, căprior, cățelul pământului, cârtița, cerb, guzgan, iepure, leu, liliac, lup, mistreț, şoarece, urs, vulpe.

Păsări: 18 specii - bufniță, cioară, ciocănitoare, cocoş sălbatic, corb, cuc, gâscă sălbatică, potârniche, prepeliță, privighetoare, pupăză, rață sălbatică, sturz, şoim, turturică, vrabie, vultur.

Reptile: 3 specii - broască țestoasă, şarpe, şopârlă.

Batracieni: 1 specie - broască.

Peşti: 1 specie - peştele (generic).

Insecte: 5 specii - fluture (generic), furnică, gândac (generic), muscă, viespe.

Viermi: 2 specii - râmă, vierme de cadavru.

Fauna domestică:

Mamifere: 8 specii - bivol, cal, câine, pisică, oaie, porc, vacă, capră.

Păsări: 5 specii - găină, gâscă, păun, porumbel, rață.

Insecte: 1 specie - albina.

TOTAL: 102 specii.

NOTE

[1] Commoner B.: Cercul care se închide, Editura Politică, Bucureşti 1980.

[2] „Paltinii creşteau în fiecare zi un an, în fiecare noapte alt an”, Doi feţi cu stea în frunte, pag. 70.

[3] „Vine apoi un pripor pe care-l urci”, Moara cu noroc, pag. 7, Editura Cartea.Românească, 1980.

[4] „... pe Râpoasa cresc stânci”, Popa Tanda, pag. 219, Editura Cartea.Românească, 1980.

[5] „... nu era nici cald, nici rece, nici luminos, nici întuneric”, Zâna zorilor, pag. 30, Editura Cartea.Românească, 1980.

[6] „... crivățul şueră şi vâjâie izbind în toate părțile stropii sloiți”, Mara, pag. 466, vol. II, Editura Cartea.Românească, 1980.

[7] „La Sărăceni totul este potrivnic omului: Valea Seacă care primăvara se umple cu neamul broscăresc, Fața cu nisipurile sale sau Stâncăriile fără mure ale Râpoasei.”, Popa Tanda, ed. cit., pag. 220.

[8] Alecsandri V.: 56 specii din care 21 specii exotice; Eminescu M.: 93 specii din care 21 specii exotice; Arghezi T.: 128 specii din care 35 specii exotice.

[9] „Satul de întinde la poalele celui din urmă şir de dealuri. Din sus de sat locurile sunt presărate cu vii şi mai sus coasta e acoperită cu târşi, pe culmea dealurilor se vede marginea pădurilor, iar într-un vârf, ieşit din câmpie, cel mai înalt dintre toate, se ridică zidurile părăsite ale Vilaguşului, o cetate veche, de unde ochiul străbate toată câmpia cât pătrunde raza de lumină.”, Pădureanca, pag. 106, vol. II, Editura Cartea.Românească, 1980.

[10] De la Iosaşi înainte era, mai ales pentru el, omul crescut la câmpie, țara minunilor nespuse. Aici drumul apucă pe o vale mai strâmtă, ținându-se mereu de țărmurii unui râuleț zgomotos, acum printre țarini şi fânețe, mai departe printre livezi şi rarişti şi iar mai
departe prin păduri dese ori pe sub stânci, ce atârnă greu pe coasta piezişă, presărată pe ici, pe colo, cu câte un fir de mesteacăn. Se albea de ziuă şi păsările începuseră a zbura din creangă în creangă. Din când în când se auzea câte o gaiță sau un sturz, turturica gurăia, ciocănitoarea bătea-n scoarța copacului, cocoşul sălbatic cânta de zor, iar privighetoarea care-l însoțise pe Iorgovan în tot drumul lui, speriată parcă de lumina ce începuse a se revărsa pe culmile dealurilor în vale, îşi urma cântecul cu îndoită patimă.”; Pădureanca, ed. cit., pag. 115.

[11] Din Pădureanca: prepelița - simbolul verii şi al ispitei; şofran - înțelepciune; busuioc - planta dragostei, legare şi dezlegare; vulpoi - simbol al donhuanismului; pupăza - simbol al murdăriei etc. Seceriş - atmosferă de tensiune într-o iubire neîmpărtăşită; furtună (popa) - aspirație spre o viață mai puțin tihnită etc.

[12] „Pe dealul de la dreapta, stau răzlețe rămăşițele încă nestârpite ale unei păduri, cioate, rădăcini ieşite din pământ şi tocmai sus pe culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal spre câmpie.”, Moara cu noroc, ed. cit., pag. 23.

[13] „Sărăcenii ? Un sat cum Sărăcenii trebuie să fie. Ici o casă, colo o casă ... tot una câte una ... Gardurile sunt de prisos fiindcă n-au ce îngrădi; uliță este satul întreg. Ar fi prost lucru un horn la casă: fumul află cale şi prin acoperiş. Nici muruiala pe pereții de lemn n-are înțeles fiindcă tot cade vremea pe dânşii. Câteva lemne clădite laolaltă, un acoperiş de paie amestecate cu fân, un cuptor de imală cu prispă bătrânească, un pat alcătuit din patru țapi bătuți în pământ...”, Popa Tanda, ed. cit., pag. 220.

DEMNITATEA SLAVICIANĂ

Dumitru MNERIE

Din scrierile şi amintirile altora, din imaginile fotografice rămase, *Ioan Slavici* radiază şi acum demnitatea. În anul 2000, odată cu înfiinţarea *Fundaţiei pentru Cultură şi Învăţământ IOAN SLAVICI din Timişoara*, ne-am orientat să dăm numele propriului periodic, „DEMNITATEA".

Până acum, în primele 15 numere, am îndrăznit să aşez pe prima pagină anumite reflecţii inspirate şi din neprețuitele scrieri ale marelui IOAN SLAVICI, legate mereu de sensuri ale demnităţii, de fapte şi gândiri ale membrilor Fundaţiei:

<< ... La trecerea din secolul al XIX-lea în atât de complicatul secol XX, în literatura şi cultura românescă marele, neobositul şi demnul scriitor Ioan Slavici marchează fundamental evoluţia literaturii româneşti. Veritabil sprijin în afirmarea multor fruntaşi ai culturii vremii, este condamnat de-ai lui la închisoare în două ipostaze radical diferite, situaţii faţă de care nu se umileşte nici o clipă pentru a cere graţierea. „*Răbdarea e cel mai învederat semn de superioritate morală şi intelectuală şi e împreunată totdeauna cu buna chibzuinţă, cu blândeţea şi cu firea îngăduitoare. (Ioan Slavici - Educaţia raţională).* Mereu îngenunchiat, se ridica printre ai noştri, cu gândul ardelenesc tipic tolerant, dar cu fruntea-i demnă - în sus. "*Legile rele au să fie schimbate, dar câtă vreme sunt în vigoare nu pot să fie călcate, nici chiar când prin aceasta s-ar înlătura nedreptatea. (Ioan Slavici - Educaţia morală)*

Destinul, întâmplarea sau … numai *Dumnezeu* ştie, face ca după aproximativ 100 de ani, trecând cu anii dintr-un mileniu într-altul, un alt Slavici, „profesorul Titus", mereu student şi/sau printre studenţi, prinde a înfiinţa în Timişoara *Fundaţia pentru cultură şi învăţământ "Ioan Slavici*", modalitate prin care s-au putut înfiinţa în anul 2000 Universitatea şi Liceul cu acelaşi neîntinat nume "*Ioan Slavici*".

Ca un arc peste timp, la Timişoara, nu departe de parcul în care se plimbau, cu 135 de ani în urmă, *Eminescu şi Slavici*, se doreşte zidirea unui Centru pentru cultură şi învăţământ "Ioan Slavici", instituţie particulară de utilitate publică.

Vara aceasta, deja fierbinte, aduce o altă mare împlinire a eforturilor contemporane, tipic slaviciană: darea în funcţiune a clădirii "*MARA*": sediu administrativ al Fundaţiei, hotel pentru tineret, spaţiu de locuit pentru tinerii care studiază în instituţiile noastre de învăţământ. În romanul *MARA*, celebrul scriitor *Ioan Slavici* aşează în gura eroilor următoarea remarcă: "*Mulţumirea cea mai mare a vieţii este de a-ţi fi făcut datoria ! O singură datorie are omul: să nu fie prost*". >> [1.]

<<Locul lui Ioan Slavici în istoria literaturii româneşti fusese de multă vreme şi pentru totdeauna stabilit: *în rândul marilor clasici*; studii şi cercetări noi, moderne, iar din perspectivă ştiinţifică şi metodologică deosebit de pătrunzătoare, pun în lumină nu doar *permanenţa expresiei literar-artistice clasice* în opera lui Slavici, dar mai ales *modernitatea şi actualitatea* marelui scriitor în planul culturii europene şi universale.

În cazul lui Ioan Slavici, aceste însuşiri au nimbul exemplarităţii: scriitor clasic român – aşadar naţional – el este în primul rând un *spirit creativ al zonei*: ţinutul, *dar şi ţinuta sa* sunt *central-europene*, atât de evidente, încât europeismul său exemplar rămâne, prin aceasta, actual şi dinamic. Acest lucru se întâmplă întrucât

Ioan Slavici probează, prin opera sa, lumina unei mari conştiinţe potrivit căreia nu poate exista societate viabilă, nici istorie fără puternice temelii de civilizaţie, iar *civilizaţia adevărată* îşi dobândeşte sensul şi noima, pulsaţia vieţii, *doar prin cultură*. De aceea, orice act semnificativ în plan istoric socio-politic şi chiar strict existenţial, oricât de grandios ar fi el – precum a fost Unirea cea Mare din 1918 – pentru a nu fi accidental, trecător, incomplet ori neroditor, trebuie să-şi pornească şi să-şi fundamenteze înfăptuirea din şi în sfera spiritului şi *să se desăvârşească în cultură*; pentru a exista cu adevărat, viaţa unei societăţi în întregimea ei, adică naţiunii, de la existenţa economică la cea a politicului şi până la ansamblul valorilor, trebuie să se desăvârşească prin cultură şi să se monumentalizeze neîntrerupt prin episoade noi şi înnoitoare de civilizaţie. Astfel, naţiunea îşi dobândeşte caracterul organic, peren de a fi o realitate deopotrivă naturală, istorică, economică, social-politică, de cultură şi civilizaţie, o identitate inalienabilă, în concertul altor identităţi şi în respectul alterităţii Naţiunea devine *patrie*. Imaginea literar-artistică a unei asemenea viziuni se desprinde din proza lui Ioan Slavici: drumul pilduitor şi tenace prin care omul de rând îşi edifică poziţia în societate şi în lume. Adesea faptele sunt, în aparenţă, mărunte – răspândite în viaţa cea de zi cu zi; dar din cumpătare şi din chibzuita lor ispravă, din perceperea justă a tendinţelor bune ale vremii se constituie *sensul moral* al vieţii omeneşti, modul corect de integrare a individului în societate. Linia diriguitoare dreaptă şi inflexibilă, în plan moral, chezaşă a demnităţii, se dobândeşte prin cultură, prin buna cârmuire a învăţăturii şi prin educaţie.

Aşadar demnitatea prin culturã, departe de a rămâne un ideal, un deziderat, trebuie să fie temelia tuturor actelor şi întreprinderilor semnificative, concrete, cotidiene ale oamenilor care, astfel, nutresc cu îndreptăţire mândria de a da viaţă adevărată unei naţiuni. Şi tot aceste acte şi întreprinderi constituie încoronarea demnităţii lor şi a Patriei dimpreună.

Un asemenea sens reprezintă cea mai viabilă moştenire, pe care în mod legitim şi responsabil şi-o asumă, spre vrednică perpetuare şi dezvoltare, Fundaţia pentru Culturã şi Învăţământ "Ioan Slavici" din Timişoara, căreia i-a dat fiinţă profesorul universitar doctor Titus Slavici, un successor al ilustrului înaintaş. […] Dorim apărarea demnităţii prin acte de cultură, prin activităţi de educaţie, de învăţământ superior! >> [2.]

<<„ ... *S-au născut pruncul, parte bărbătească, în luna Ianuarie,* ***ziua 18 a anului 1848****. ... Tatăl pruncului,* ***Slavici Savva*** *şi mama* ***Elena*** *... s-au botezat cu sfântul mir prin mine, preotul Ioan Secula, parohialnic al sfintei biserici ... care se află în Vil[agoş], (denumirea în limba maghiară a comunei* ***Şiria****), ... şi s-au dat în sfântul botez pruncului numele* ***Ioann*** *...*", aşa consemnează despre naşterea marelui NOSTRU Ioan Slavici, *domnul profesor Virgil VINTILESCU,* în voloroasa scriere intitulată „***IOAN SLAVICI – comentarii critice***", apărută în anul 2007, în Editura *Excelsior Art* din Timişoara.

Acum, la numărarea a 160 de ani de nume şi renume SLAVICI, este o onoare să cuvântăm despre *maestru*, ... şi astfel ajungem să „*ne umplem de respect*" în faţa semenilor. Aceasta, pentru că viaţa, activitatea, OPERA sunt DEMNE de eternitate.

Prin opera sa, scriitorul Ioan Slavici arată lumii fotografia asupra universului satului românesc din Ardeal, graiul şi mentalitatea ardeleanului. În proza românească este creatorul nuvelei şi romanului de tip realist psihologic.

Nuvelele sale reflectă adevărata față a satului transilvănean, zugrăvind cu un stil sobru, personaje memorabile, teme universale cum sunt: patima banului, dragostea, transformarea omului etc. În acest sens sunt: *Popa Tanda, Scormon, Gura satului, Budulea Taichii, Moara cu noroc, Comoara* etc. **Romanele** sale *Mara, Din două lumi, Cel din urma Armaş, Din bătrâni*, adaugă imaginii târgului transilvănean evenimente istorice ale locului şi ale vremii. Opera scriitorului Ioan Slavici conține, de asemenea, **drame istorice** (*Bogdan Vodă, Gaşpar Grațiani*), **poveşti** (*Zâna Zorilor, Floriţa din codru , Ileana cea şireată , Doi feți cu stea în frunte* etc.), **memorii** (*Închisorile mele, Amintiri, Lumea prin care am trecut*). Pentru excepționalele nuvele a fost considerat "*Un Balzac al satului românesc*", iar *Dumitru Micu*, remarca: spațiu "*Noutatea cea mai mare a nuvelisticii lui Slavici consistă în conținut, în fenomenele de viață pe care le elaborează şi în vigoarea cu care le expune. Nimeni, până la acest scriitor, n-a cercetat cu atâta pătrundere şi perseverență aspectul social, nimeni n-a înfățişat în această măsură strânsa corelație între fenomenologia vieții sufleteşti şi modul de trai, poziția economică, existența socială, într-un cuvânt*". Mihai Eminescu aprecia adâncimea sufletească a vieții create de Slavici, afirmând de asemenea că "*Această lume a lui Slavici seamănă nu numai în exterior cu țăranul român, în port şi vorbă, ci cu fondul sufletesc al poporului*.

Ioan Slavici a fost militant pentru unitatea spirituală a neamului românesc. A fost un pedagog excelent, un publicist remarcabil, un mare om de cultură, reprezentant al poporului român.

Fundația pentru Cultură şi Învățământ IOAN SLAVICI din Timişoara, prin *Universitatea şi Liceul* ce-i poartă numele, prin construcțiile noi botezate după două opere reprezentative *Mara şi Moara cu noroc* şi prin tot ceea ce intreprinde, poartă cu mândrie renumele lui ***SLAVICI***, dar şi o răspundere față de păstrarea spiritului şi demnității slaviciste, aplecarea mereu către ***lucru bun făcut şi de bine pentru oameni***.[3.]

<<Vorba demnă a iubitorului poate fi moale, colorată, frumoasă, dezgolind suflete bucuroase, poate pătimaşe, chiar dacă este spusă în şoaptă, cu voce tremurândă sau poate chiar … nespusă încă, decât cu teamă-n gând. Aşa, câinele nevorbitor, Scormon, fără şansa purtatului vorbei, ci doar prin purtarea şi urletul lui comunică dragostea ascunsă, poate chiar pietrificată, dar nu uitată, dintre Sanda şi Pascu, eroii nuvelei „Scormon", scrisă de Ioan Slavici şi considerată potrivită cale de deprindere a sentimentelor curate pentru copii, făcând astfel parte dintre lucrările cuprinse în „Cartea de limba română – pentru clasa VII-a a şcoalelor cu opt ani", apărută în Editura Libertatea, Vârşeț, 1957.

Vorba poate avea demnitatea gândului celui ce o spune, dar omul poate fi demn mai ales prin gândul lui. Omul poate iubi cu demnitate sau poate urî la fel, uzând de vorbe alese sau scuipate. Astfel şi Scormon, câinele, este destoinic şi prețuit de cititor, pentru că a simțit dragostea curată dintre cei doi tineri, desigur, poate nu întâmplător, amândoi fiind dintre acei ce-i dau mâncare, şi-i cer ascultare.

Vorba demnă este a acelui ce poate fi demn de faptele lui.

Este adevărat că vorbele zboară, înscrisurile rămân, dar vorba demnă ajunge odată să fie scrisă de cineva, poate destul de demn pentru a fi luat în seamă. >>[4.]

<< În realitate: „*În mijlocul unei societăţi lipsită de rânduială morală, cel mai de omenie dintre oameni e cel mai zbuciumat, fiindcă el simte durerile tuturora, e chinuit mereu de repulsiuni, jigneşte pe toţi prin felul său de a fi, şi se face urgisit chiar prin stăruinţa lui asupra binelui obştesc*" (**Ioan Slavici,** *Educaţia morală*). În acest context trebuie născute mai multe forme de reprezentare a *Societăţii civile*, care să-i asigure şi să-i apere perpetuu demnitatea.

Fundaţia pentru cultură şi învăţământ „Ioan Slavici" din Timişoara se înscrie să sprijine înfiinţarea şi funcţionarea filialei în Timiş a „*Uniunii pentru societatea civilă*". Există şi credinţa că autorităţile locale vor răspunde cu hotărâre favorabilă dorinţei nobile de a construi cât mai repede un edificiu particular de cultură şi învăţământ, unde să funcţioneze Universitatea şi Liceul „Ioan Slavici"şi unde „*Măria Sa, Societatea civilă*" să-şi găsească întotdeauna o *TRIBUNĂ*.>> [5.]

Referiri despre **demnitate,** în ziarul cu acelaşi nume s-au mai făcut, sub titluri, cum ar fi: „*Demnitatea ştiinţei", „Demnitatea aleşilor", „Demnitatea regională", „Demnnitatea tânărului", „Demnitatea parteneriatului",* toate legate de viaţa de zi cu zi a membrilor Fundaţiei, de vremurile parcurse şi de idealul păstrării demnităţii, într-o perioadă în care „compromisul" este şi o etapă a negocierilor pentru o afacere bună, iar expresia *„scopul scuză mijloacele"* se foloseşte, parcă din ce în ce mai mult, ca principiu în faptele multora.

<<Prin ceea ce întreprinde, *Fundaţia pentru Cultură şi Învăţământ "IOAN SLAVICI" din Timişoara*, caută să contribuie la conservarea demnităţii bănăţene, pregătind un bagaj de cunoştinţe şi învăţături pentru studenţi şi elevi, precum şi pentru alţi beneficiari ai proiectelor iniţiate, în intrarea cât mai uşoară şi normală pe poarta Europei civilizate, cu un nivel de organizare mai eficient, cu garanţia unui trai mai bun.>>[6.]

BIBLIOGRAFIE

[1.] Mnerie, D., 2002, *Demnitatea slaviceană*, DEMNITATEA nr.5, ISSN 1582-1560, pg.1
[2.] Mnerie, D., 2000, *Demnitatea prin cultură*, DEMNITATEA nr.1, ISSN 1582-1560, pg.1
[3.] Mnerie, D., 2007, *Cu demnitate despre Slavici*, DEMNITATEA nr.15, ISSN 1582-1560, pg.1
[4.] Mnerie, D., 2005, *Demnitatea vorbei*, DEMNITATEA nr.9, ISSN 1582-1560, pg.1
[5.] Mnerie, D., 2003, *Demnitatea societăţii civile*, DEMNITATEA nr.6, ISSN 1582-1560, pg.1
[6.] Mnerie, D., 2005, *Demnitatea bănăţeană*, DEMNITATEA nr.11, ISSN 1582-1560, pg.1

ANEXE

Reproducem aici intervențiile, scurtele interviuri, dialogurile, dar şi unele comunicări cu un caracter restrâns susținute la mesele rotunde din cadrul simpozioanelor derulate la Timişoara, dedicate memoriei scriitorului Ioan Slavici desfăşurate, aşa cum am amintit deja (vezi *Cuvânt înainte*) pe parcursul anului 2005 considerat a fi **UN AN SLAVICI**.

Ioan Slavici - Opinia unui istoric asupra omului, vieții şi operei (literare şi istorice)
Ioan HAȚEGAN

Prima cale de cunoaştere a operei unui autor este lectura. Aceasta permite o cunoaştere a subiectului, a personajelor, a conflictelor dintre ele. În cazul lui Ioan Slavici prima lectură este atât de puternică încât nu mai este necesară o alta; prima lectură impresionează şi se păstrează ani şi chiar decenii în mintea cititorului. Măiestria autorului introduce personajele în lumea lor prin subtile descrieri, prin conturarea peisajului geografic şi, mai ales, uman aşa încât acestea sunt realmente vii, reale şi nu crezi că sunt o creație literară. Prin acest talent Ioan Slavici a intrat în galeria marilor scriitori români.

O altă cale este aceea a studierii vieții şi activităților extraliterare ale autorului. Ea este abordată de criticii literari şi, uneori, de istorici. Ambele categorii de cercetători ştiu că înțelegerea profundă a unei opere înseamnă în primul rând cunoaşterea autorului, a mediului în care s-a format, în care a activat, a concepțiilor sale sociale, politice, literare, etc.

În acest caz cercetătorul acordă maximă atenție perioadei de formare a scriitorului: familie, mediu social, cadru geografic, perioada şcolii,etc. Prin coroborarea acestora se poate ajunge la o înțelegere profundă a motivațiilor care l-au făcut pe scriitor; conştinet sau inconştient să creeze şi să recreeze o lume în care se mişcă personajele. În acest fel afli motivația personală şi socială dar şi valoarea talentului literar al autorului. Cercetările asupra vieții şi operei lui Slavici au reuşit să releve aceste adevăruri şi astfel valoarea operei sale a fost confirmată. Slavici este un mare scriitor român dar, în acelaşi timp, el este şi prin valoarea literară a operei sale şi un scriitor european.

Dar Ioan Slavici nu a fost doar un mare scriitor. El a fost şi un cetățean. Această atitudine civică activă a lui Slavici îşi are originea în perioada sa de formare, perioadă ce coincide cu o epocă istorică deosebit de frământată. In acest fel concepția socială şi politică a omului Slavici a evoluat şi s-a radicalizat. Un om care a făcut închisoare politică sub două regimuri: cel maghiar şi cel român, a fost un om cu concepții politice şi sociale ferme, pe care şi le-a afirmat şi susținut cu tărie.

În legătură cu concepția politică se poate aprecia că Slavici a fost un om cu idei clare, avansate pentru perioada sa. Garant este opera istorică. Căci Ioan Slavici a publicat articole şi cărți pe teme de istorie. Deşi mai puțin cunoscute decât creațiile

sale lirterare, aceste lucrări îl plasează pe Ioan Slavici între membrii de frunte ai gândirii istorice şi politice româneşi şi chiar europene.

Astfel Ioan Slavici este un precursor al gândirii europene de acum. Ideile sale în privința europenismului (în sens contemporan) îl devansează chiar şi pe Aurel C. Popovici. Publicate în română şi germană lucrările sale merită restudiate şi puse în circulație românească şi europeană.

Concluzia studierii operei şi activității lui Ioan Slavici este clară: Slavici a fost un mare scriitor român şi european, un activist politic şi social, un istoric cu vederi largi.

De vorbă cu ***Cristina STRUȚEANU***, nepoata Fulviei, una dintre fiicele marelui scriitor. **Cristina Struțeanu**, de profesie jurnalist, este mama scriitorilor Filip şi Matei Forian, autori ai romanului de succes, scris la două mâini ***Băiuțeii***.

C. S.....Bunica mea, care se numea Fulvia era fiica preferată a lui Slavici pentru că era singura care îl contrazicea, avea personalitate. De fapt cu ea a locuit până la sfârşitul vieții. Totuşi în ultimii ani a plecat la Panciu [județul Vrancea], unde o altă fiică, cea mare, Lavinia fiind măritată cu primarul din localitate, avea moşie şi vie, iar scriitorului îi era foarte drag ca , ca podgorean, din Şiria să se ducă la bătrânețe, verile la o vie. Nu tot timpul stătea cu această fiică. Şi aşa se face că a murit la Panciu şi fiind acolo în luna august şi trăgând să moară a cerut să fie dus la mănăstirea Brazi. Îi plăcea foarte mult acest schit. A avut loc însă un cutremur şi mormântul s-a surpat şi a fost reînhumat în cimitirul din Panciu.

Dar a fost o conjunctură şi acum se pune întrebarea dacă există documente care să certifice dorința sa. Nu ştiu însă la ce ar ajuta documentele, dar eu ştiu de la bunica, asta o ştie şi celălalt nepot care trăieşte [Dan Slavici], că da a dorit la Brad, pentru că era acolo fiind bătrân şi bolnav şi îi plăceau viile. Şi în Şiria nu mai avea pe nimeni, dar dacă s-ar fi pus vreodată problema să fie dus la Şiria nici nu se discută că ar fi vrut să meargă acolo.

Cât despre bunica mea, căreia scriitorul îi spunea „Femeie nu te sfătoşi cu mine!”, iar ea se necăjea: „Tată, eu nu sunt femeie, ia mai taci tu din gură!”... această bunică avea un talent extraordinar – şi mă puteți suspecta de subiectivism, bineînțeles fiind bunica – dar vă spun că eu am urmat Facultatea de Filologie şi se zice că acolo mergeau oameni cărora le plăceau literatura şi colegele mele de facultate, când aveam o fereastră, ziceau să mergem la bunica. Nu vroiau să meargă la cafenea, sau în altă parte, ci doreau să o audă povestind.

Reporter: Înseamnă că ați avut ocazia să o cunoaşteți foarte bine.

C. S. Da, a murit în 1974 şi sigur că ea, dintre cei şase copii, a locuit cu Slavici şi ea a avut copii, la rândul ei, pe tata şi încă doi băieți, iar scriitorul spunea soției despre tata, primul lui nepot, „Eleonoro, dacă nu am fi Regat am zice că băiatul ăsta ar ajunge preşedinte de republică. Asta arată cum gândeşte un bunic, cât de mult îl prețuia pe copilandru, dar şi o candoare deosebită în a crede că preşedinții de republică se aleg după valori şi după capacități, iar el credea că acel copil ar merita să ajungă în acea funcție când va creşte. Tot candoarea şi integritatea sufletească l-a condus în foarte multe lucruri fără a fi naiv, era realist, asta ne arată foarte clar opera sa, dar, în acelaşi timp, credea în valori.

Reporter: Ce amintiri aveți despre marele scriitor? Mai sunt informații care nu s-au publicat?

Asta este fabulos că, deşi a scris multe memorii şi s-a scris despre el există şi multe pete albe. Slavici a trăit cu bunica pe o stradă care se numea Clopotarii vechi, care ulterior, în perioada comunismului, a devenit I. C. Frimu, şi este nostim că Slavici în Închisorile mele povesteşte că a stat în celulă, la Jilava, cu I. C. Frimu, socialist destul de integru, pe care îl aprecia. Iar viața a făcut ca acest „bun băiat" să aibă câştig de cauză şi de ani, astfel strada pe care a locuit scriitorul să aibă acest nume. Nimeni nu s-a gândit să schimbe denumirea străzii şi nici să-i pună plăcuță pe casa în care scriitorul a locuit zeci de ani.

Reporter: Ar fi fost binevenită o placă comemorativă prin care să se anunțe că acolo a locuit şi marele prozator.

C. S. Slavici avea conştiința valorii lui, de aceea spunea „Mie viitorimea îmi va ridica statuie!". Copiii lui inclusiv bunica se uitau lung, li se părea exagerat. Îl apreciau, dar cred că mai mult că era profesor şi faptul că scria..., bineînțeles ei citeau ce scria, dar copiii nu realizau atât de mult, li se părea că exagera când vorbea aşa.

Reporter: Avea ceva obiceiuri? Vroia ca anumite lucruri să fie făcute, sau să se întâmple doar într-un anumit fel? Avea anumite momente de inspirație, cum făceau de exemplu, alți scriitori care aveau tot timpul pregătită pe noptieră o foaie de hârtie pentru a-şi nota gândurile ...?

C. S. Eu cred că acest lucru se întâmpla la poeți, poate şi la prozatori, dar aceştia se bazează şi pe construcție. La stilul mai nou de proză se întâlneşte aşa zisul dicteu.

Reporter: Îşi pregătea oarecum momentul înainte de a se apuca de scris?

C. S. Acest lucru nu pot să-l spun deoarece nu ştiu, iar bunica nu mi-a povestit. Pot să spun doar că atâta vreme cât era la şcoală profesor îşi vedea cu mare seriozitate de ore şi îşi umplea buzunarele cu bomboane de tuse ştiind că i le fură copii în pauze, deoarece avea un astm. El ducea a doua zi, înadins, mai multe bomboane şi nu-l supăra acest lucru.

Chiar şi în perioada detențiilor a scris şi a citit permițându-i-se acest lucru; chiar şi-a făcut o grădină de zarzavat, chiar dacă se râdea de el, dar Slavici avea nevoie de aceasta, de a fi organizat şi ordonat, iar viața sa să aibă un rost.

Reporter: Ce ştiți despre perioada petrecută la Insitutul Oteteleşanu de la Turnu Măgurele. Se ştie că a plecat acolo de la Bucureşti cu o căruța şi avea trei copii, iar după 10 ani, la întoarcere, a revenit în acelaşi condiții dar cu cinci copii.

C. S. Nu ştiu exact. Bunica mea fiind al patrulea copil al scriitorului s-ar deduce că s-a născut acolo. Nu am multe informații, dar ştiu că bunica îşi amintea de prima ei copilărie de acolo, iar locul era mirific, aproape un Rai. Grădina era uriaşă, nesfârşită, chiar sălbatică în care ea se juca diferite jocuri ale copilăriei. Atunci îi vizita Regina Maria, Institutul fiind patronat de aceasta şi astfel venea din când în când, mai ales când aveau loc concursuri şi împărțea premii. Bunica mea fiind foarte jucăuşă stătea tot timpul afară era foarte arsă de soare, celelalte fete erau mai albe. Le-au îmbrăcat doar pe acelea foarte frumos, iar pe ea au închis-o undeva. Dar Fulvia a scăpat de acolo îmbrăcată de rând nu de sărbătoare şi a năvălit în sala de festivități într-o asemenea goană încât a ajuns până în mijlocul camerei. Acolo s-a rotit, regina s-a amuzat, părea că nu a deranjat-o.

De asemenea îmi aduc aminte din poveştile bunicii că Slavici în perioada când se afla la Turnu Măgurele îi punea pe copii, pe elevi să-i aducă cuiburi de ciori şi le dădea 2 parale şi puieţi de oţetari, pentru a-i stârpi şi le dădea în schimb puieţi de pomi fructiferi. Era de fapt un fel de Popa Tanda....

Reporter: Vă mulţumim pentru frumoasele gânduri.

C. S. Şi eu vă mulţumesc.

a consemnat Eliza TRIFF

Academicianul ***Dimitrie VATAMANIUC*** a fost prezent, în direct, la un post local, Radio Europa Nova Timişoara, invitat de jurnalistul Adrian Nicoară.

A.N. – Bine aţi venit în Timişoara, domnule academician, şi vă mulţumesc că ne-aţi onorat cu prezenţa în cadrul emisiunii noastre.

acad. D.V. – Vă mulţumesc pentru invitaţie.

A.N. – Într-un fel vă invidiez datorită faptului că o scurtă perioadă aţi fost contemporan cu marele scriitor Ioan Slavici.

acad. D. V. – Da, într-adevăr am fost contemporan cu I Slavici, dar eram în copilărie atunci şi nu-mi dădeam seama atunci cine este Ioan Slavici, abia mult mai târziu am ajuns să-l cunosc din Memorialistică şi din contactul direct cu scrierile sale.

A.N. – Ce v-a determinat să studiaţi atât de aprofundat opera, scrierile lui Slavici pentru că dumneavoastră sunteţi recomandat drept unul dintre cei mai importanţi specialişti al fenomenului Slavici.

acad. D.V. – Eu mi-am făcut studiile universitare la Sibiu, unde era Universitatea din Cluj în refugiu, după care am revenit la Cluj, la sediul firesc al Universităţii Regele Ferdinand I. Profesor de specialitate principal l-am avut pe Dimitrie Popovici, de asemenea am avut şi alţi profesori celebri, am avut această şansă unică în viaţă de a prinde generaţia marilor profesori ai Universităţii din Cluj. De fiecare dată îi numesc cu plăcere şi cu veneraţie. Au fost L. Blaga, D. D. Roşca, Liviu Rusu, Dimitrie Popovici, Ion Breazu şi alţii.

În acest context Dimitrie Popovici a spus următorul lucru: despre Eminescu a scris George Călinescu şi vor mai scrie şi alţii, dar momentan opera sa este esenţială în legătură cu Eminescu. Despre Creangă a scris tot Călinescu, despre Caragiale a scris Cioculescu şi a rămas ca Ioan Slavici, un scriitor tot aşa de mare raportat la cei amintiţi deja să nu aibă o lucrare fundamentală în legătură cu opera şi viaţa lui şi este obligaţia catedrei noastre şi a Universităţii să facem acest pas esenţial. În perioada respectivă la Facultatea de Limba Română a Universităţii din Cluj era vreme de război şi astfel în tot anul nu erau decât 3 studenţi, în rest doar studente care nu aveau interesul imediat să se ocupe de opera lui Slavici. Unul dintre acei colegi ai mei era Virgil Nistor pe care l-a interesat poezia şi a devenit poet, altul era Vladimir şi el s-a consacrat studiilor orientale. Astfel am rămas eu singur, din întâmplare pentru literatura română şi atunci Popovici mi-a dat să mă ocup de Ioan Slavici, pentru a-i face monografie, ceea ce va fi şi teza de doctorat. Astfel m-am ocupat de opera acestui scriitor.

A.N. – Dacă cineva v-ar fi spus anterior facultăţii că veţi ajunge să-l cunoaşteţi pe Slavici atât de bine, l-aţi fi crezut?

acad. D.V. Nu, în nici un caz. Eu inițial încă din epoca şcolarității de la Cernăuți m-am ocupat cu Eminescu, nu cu Slavici. Am fost interesat de Slavici doar când am ajuns student la Universitatea din Cluj şi Dimitrie Popovici a hotărât ca noi să ne ocupăm de acest scriitor deoarece era o lipsă a culturii noastre.

A.N. – Este adevărat ca la Cernăuți e firesc ca toată lumea să fie interesată de Eminescu. Totuşi care ar fi legătura lui Slavici cu Clujul?

acad. D.V. – Nu era vorba de o legătură directă, deoarece Slavici a avut probleme cu Clujul. A avut probleme aici, să nu uităm procesele sale de presă judecate la Cluj. Important este însă că Dimitrie Popovici, ca şef al catedrei, a considerat că este o lipsă a culturii române, neexistând o lucrare fundamentală în legătură cu Slavici. Vreau să adaug că această idee nu a pornit de la Cluj, ci de la Sibiu, unde Slavici a fost directorul „Tribunei". Astfel lucrurile erau mai vechi.

[...]

A.N. – Consider însă că nici acum Ioan Slavici nu este descoperit în totalitate şi nu este pus în valoare suficient. Să nu uităm că pe strada Emanuil Ungureanu există acea clădire în care actualmente se derulează cursurile Şcolii Populare de Arte, scriitorul a urmat Liceul Piarist între 1865-1867. Încă de atunci a fost îndrăgostit de Timişoara, de grădinile ei cu flori, pe strada respectivă există şi acum clădiri din acea perioadă, case care aveau flori la geamuri, se ştie că scriitorului îi plăceau foarte mult florile. Cum vedeți dumneavoastră repunerea lui Slavici în adevărata lumină a operelor sale?

acad. D.V.– Slavici nu poate fi pus în lumină la adevărata sa valoare, decât atunci când se va tipări integral opera sa. El a scris şi proză şi memorialistică, dar mai ales publicistică, care prin problemele pe care le pune şi prin modul de realizare a lor este alături de Mihai Eminescu cel mai mare publicist al epocii lui . Spre deosebire de Eminescu, însă, a avut şi această şansă unică de a avea o viață foarte lungă şi de a fi foarte activ pe întreg parcursul vieții lui. Dacă Eminescu a fost redactor la „Curierul de Iaşi" cu o apariție efemeră, sau la „Timpul" şi a realizat strălucirea acestui ziar prin colaborarea lui, în alte condiții publicația ar fi fost ca oricare alta, Slavici a avut o altă şansă fiind redactor la „Tribuna", care se înscrie şi azi ca una dintre cele mai importante realizări ale presei româneşti. De asemenea a mai colaborat la alte publicații, „Minerva", „Vatra". Astfel se găseşte față de Eminescu într-o altă situație, şi-a asociat în cursul vieții colaboratori excepționali, Coşbuc, Caragiale. În momentul în care vom cunoaşte întreaga operă a lui Slavici, eu cred că se va modifica viziunea asupra scrisului lui şi această perspectivă asupra acestui spațiu din această parte de țară, prin opera lui Slavici, va câştiga foarte mult.

A.N. – Vă mulțumim pentru prețioasele informații pe care ni le-ați împărtăşit.

acad. D.V. – Şi eu vă mulțumesc.

În cadrul meselor rotunde - derulate la Biblioteca Centrală Univeritară *Eugen Todoran*, la Universitatea de Vest, Timişoara, la Uniunea Scriitorilor, sau la Fundația „Ioan Slavici", Timişoara – acad. D. Vatamaniuc a avut numeroase intervenții. Alături de acesta au participat la dialog importanți oaspeți şi profesori universitari: Eduard Schneider (München), Walter Engel (Düsseldorf), prof. univ. dr. Cornel Ungureanu, prof. univ. dr. Alexandru Ruja şi mulți alții. Consemnăm informațiile care se referă, în mare parte, la scriitorul Ioan Slavici.

prof. univ. dr. ***Alexandru RUJA***

Domnul academician **D. Vatamaniuc**, prezent la Timişoara este printre primii care a editat *Opera* lui Slavici. Ne aflăm în aceste zile în Timişoara la manifestările dedicate **Anului Slavici**, scriitor care are o relație deosebită cu oraşul nostru, dar mai ales cu spațiul nostru cultural, Slavici s-a născut la Şiria şi este legat şi de Timişoara prin şcoală; a urmat cursurile Liceului Piarist în perioada 1865-1867.

Domnull Dimitrie Vatamaniuc a cercetat şi a editat *Opera* lui Slavici într-o ediție monumentală ca şi *Ediția Eminescu*. Academician Dimitrie Vatamaniuc a scris monografia despre *Opera* lui Slavici, deci sunt lucrări care au intrat de mult în bibliografia fundamentală pe care dumneavoastră ca studenți o consultați, o folosiți, vă este de mare folos în formarea dumneavoastră ca viitori specialişti în literatură.

Prezența la Timişoara şi în acest an, l-am mai întâlnit şi anul trecut pe domnia sa, este legată de manifestările din **Anul Slavici** dar avem privilegiul de a derula această întâlnire şi la Universitatea de Vest Timişoara, înafară de cele de la Uniunea Scriitorilor. Tot cu această ocazie se lansează şi Monografia despre Ioan Popovici Bănățeanu, unul din scriitorii emblematici ai Banatului, la origine teză de doctorat pe care domnul academician Dimitrie Vatamaniuc a susținut-o sub conducerea ştiințifică a lui George Călinescu.

acad. ***Dimitrie VATAMANIUC****:*

Întotdeauna se spun cuvinte prea mari şi frumoase despre mine, dar... în sfârşit...Fiindcă aici e vorba de bibliotecă, înainte de a fi academician am fost şi eu bibliotecar. Şi iată să spun câteva lucruri despre această perioadă destul de lungă, cred vreo 10 ani am fost şi eu bibliotecar la Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti. Sigur că m-au dat afară de la universitate şi atunci am ajuns la bibliotecă. Dar atunci a fost foarte bine, pentru că din fiecare nenorocire din viață e bine să alegi ceva, care să-ți folosească. Şi m-au scos de acolo, tot pentru Eminescu m-au scos şi de acolo, că la cursuri am vorbit despre articolele sale politice. O dată mi s-a dat un avertisment, n-am înțeles că avertismentul poate avea urmări şi am mers mai departe, am fost foarte încântat când vorbind despre articolele politice studenții s-au ridicat şi au aplaudat. O mai mare încântare n-am avut în viață, dar urmările au fost imediate. Şi astfel am ajuns la bibliotecă.

Ce treabă aveam eu la bibliotecă? Foarte simplă. Adică la ora 8 sosea presa şi aveam un fel de tabel pentru fiecare jurnal şi bifam sosirea tuturor ziarelor că trebuiau să ajungă imediat la sală. Dacă un ziar nu venea făceam separat şi a doua zi ne veneau ziarele, făceam reclamație. Aceasta era operația mea de dimineață. Foarte frumos. A doua operație trebuia să merg pe la anticariate şi să achiziționăm cărți. La vremea aceea Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti avea foarte mulți bani şi atunci mergeam cu sacoşa, cu bani, cu o hârtiuță în care respectivul nota că a primit de la bibliotecar o anumită sumă de bani pentru cărți. Am făcut atunci pentru Biblioteca Universității în cei 10 ani un mare, un foarte mare număr de documente esențiale. Şi a treia operație zilnică... atunci toți intelectualii, sau o parte dintre intelectuali lucrau pe la canale, şi acasă au rămas familiile nenorocite şi veneau şi vindeau aceste cărți. Eu am cumpărat, când am văzut oamenii necăjiți, am cumpărat

chiar dacă nu erau de prim ordin. Am cumpărat ca să ajut. Dacă biblioteca avea bani am achiziționat tot felul de cărți, mai importante şi mai puțin importante.

O altă problemă... Atunci s-au sechestrat foarte multe biblioteci ale oamenilor de cultură. Şi atunci aceste biblioteci au venit la Biblioteca Universitară împachetate grămadă şi treaba mea era împreună cu altcineva să le sortăm, să le înregistrăm, şi am făcut lucruri foarte importante. Dar cu aceste operații, brutale le pot numi, am învățat foarte mult. Odată am citit presa curentă în fiecare zi. De asemenea am umblat prin Bucureşti după cărți şi m-am informat în legătură cu lucrări importante şi după aceea am ajuns la aceste fonduri. Iată un alt lucru foarte frumos. Biblioteca s-a îmbogățit cu multe lucruri. Erau foarte multe texte germane, reviste care nu mai există astăzi. Dar toată această muncă s-a dus în vânt, pentru că Biblioteca Universității a fost bombardată şi a ars toată această avere colosală. Acesta este un regret al meu profund că ceea ce am făcut şi ce a putut cultura să câştige s-a pierdut în acel moment.

Aceştia sunt nişte informații, nişte amintiri şi vă spun că mi-a făcut plăcere să lucrez la bibliotecă şi că am învățat foarte multe lucruri şi nu mă îndoiesc că aceasta este şi dorința dumneavoastră.

[...]

Slavici are păreri mai puțin pozitive, despre profesorii de la Liceul Piarist Romano-Catolic din Timişoara. Aceştia făceau propagandă pentru guvernul de atunci, însă nu cunoşteau limba, erau şvabi şi nu cunoşteau limba şi spunea că aveau cursuri îngrozitoare. Dar nu a stat aici decât cei doi ani. Dar nu asta este problema ci alta că la Arhivele Statului de aici nu am găsit ceea ce doream. Şi lucrurile sunt mai complicate. Dacă deviem puțin, de exemplu la Eminescu, care este un mare scriitor şi oriunde tot de el dai. Se spune că un frate de-al lui, Nicolae a studiat aici la Timişoara şi că a fost şi în slujbă la un avocat unde a făcut practică. O dată nu am găsit nici până acum dacă a făcut într-adevăr studii la Academia de Drept de la Sibiu. Arhiva a fost la Sibiu, după care s-a mutat la Târgu-Mureş şi nu am găsit nici un document. Un lucru foarte grav deoarece am găsit un registru de bibliotecă şi nu figurează acolo. Să fi fost student acolo şi să nu fi citit nici o carte este greu de apus. Am venit apoi aici la Timişoara şi am stăruit la arhive să găsim persoana; biografii spun că a făcut practică la diverse persoane, dar nu am găsit nimic. Deci un eşec.

Slavici a vorbit, şi în Amintiri vorbeşte de multe ori despre Timişoara şi despre şcoală, dar are păreri rele nu numai despre liceul de aici, are aceleaşi păreri şi despre Universitatea de la Budapesta, după care a plecat apoi la Viena. Deci e foarte importat că Slavici aparține acestui spațiu nu numai cultural ci şi geografic. Am venit pe aici, i-am arătat şi soției şi cum am ieşit încoace spre Lugoj se vede câmpul, aşa este câmpul şi dincolo, deci este acest spațiu geografic care aparține lui Slavici. Un mare scriitor, foarte mare. Părerea mea este că nu este pus încă cum trebuie în valoare. Adică cultura asta a noastră din sec 19 a avut o mare fericire, sau împrejurări favorabile şi anume că l-a avut aici, în Transilvania, ca să zic aşa pe Slavici, l-a avut dincolo de Carpați pe Creangă şi l-a avut dincolo, în Muntenia pe Caragiale. Şi între ei, cum am spus şi altădată şi îmi place acest lucru să-l spun, între ei s-a ridicat Coloana Infinită a spiritualității româneşti, care este Eminescu. Deci iată o situație care nu s-a repetat şi să dea Dumnezeu să se repete. Ar fi o mare fericire pentru acest popor.

[…]

Dar Slavici a avut şi el treabă cu Bucovina, mai ales cu Serbarea de la Putna din 1871 şi în alte împrejurări. Deci nu a fost numai în Transilvania ci a fost şi dincolo.

Vreau să spun că dumneavoastră m-ați lăudat, dar bucovinenii mei nu mă laudă pentru un simplu motiv, m-am ocupat de scriitorii transilvăneni şi nu m-am ocupat de scriitorii bucovineni. M-am ocupat de Slavici, Agârbiceanu, de Blaga şi nu de scriitorii din Bucovina. Şi obiecția este justă, dar am şi eu argumentele mele. În primul rând în Transilvania arhivele sunt bine păstrate, în timp ce dincolo de Carpați sunt praf făcute de atâta ocupație nu ai de ce te prinde. Vedeți că şi pentru Eminescu avem goluri imense pe care nu le putem acoperi pentru că nu avem documentație. Ăsta este un argument. Al doilea este că întâmplarea a făcut să ajung la Sibiu, la Universitate şi apoi să ne mutăm la Cluj, deci iată încă un argument. Şi al treilea este că neavând treabă şi umblând pe aici, prin Transilvania, m-am căsătorit aici şi am terminat cu Bucovina. Dar dincolo de aceasta, Bucovina n-are scriitori, N-are scriitori mari. Asta este problema. Avem istorici de mâna întâi, dar nu avem scriitori de talia lui Rebreanu, de exemplu, nici a lui Cotruş. Sigur avem noi şcoala aceasta cu Mircea Streinu, dar nu sunt ceea ce ar trebui să fie. Acum trebuie să mă ocup şi de ei n-am încotro, dar asta este. Agârbiceanu este mult mai mare şi Lucian Blaga şi decât oricare dintre ai noştri. Desigur Blaga tot la noi, la Cernăuți a început. Acolo i s-au făcut primele traduceri, acolo i s-au publicat poezii, dar asta este o altă chestiune. Iată că vorbim oarecum dezorganizat.

prof. univ. dr. ***Cornel UNGUREANU****:*

...Există un tip de cultură în acest spațiu pornind de la Slavici şi de la „Anul Slavici", despre care se vorbeşte foarte mult. Ardealul şi Banatul, spunea Cioran, şi cuvintele lui au fost citate în ultima vreme, cu o intensitate deosebită, Ardealul, zicea Cioran este o Prusie a României în jurul lui s-au adunat toate întâmplările majore ale spiritului românesc aşa cum se adunaseră odinioară în jurul Prusiei, păstrați aproximația, păstrați metafora fiindcă această idee cu Ardealul ca Prusie, ca nucleu major al comunității a fost reluat de Noica, a fost reluat în anii 40 de mai mulți înțelepți ai noştri. A fost citată fraza în numeroase rânduri. Există un nucleu care sugerează acest tip de comparație. Sigur că definirea noastră prin Slavici, Coşbuc, Goga, mai departe prin personalitățile Ardealului pun în valoare un echilibru între o zonă a idilicului prezentă la toți şi o zonă a exasperării prezentă iarăşi la toți, dar care se observă mai ales în ultima vreme.

Eduard SCHNEIDER *(München):*

Legat de unele impresii cu privire la prezența lui Slavici în cadrul preocupărilor autorului cu literatura lumii bănețene. Sunt 3 momente, pe care le-aş putea evoca legate de personalitatea lui Slavici pe parcursul activităților mele de editor, cercetător şi ziarist.

Un prim moment ar fi legat de faptul că frecventam aproape zilnic anticariatele Timişorii, mai ales pe cel din Bastion care se afla pe drumul meu spre redacția ziarului la care lucram, într-o bună zi prin 1970, descopăr în vitrină un vechi şi foarte voluminos roman scris în limba germană, roman de istorie naturală cu fundal exotic în care răsfoindu-l dau de numele fostului posesor, anume Franz Eimen (!) profesor la

Gimnaziul Piariştilor din Timişoara, originar dintr-o comună şvăbească bănăţeană. Dar aceste nume, parcă ştiam că duce la Slavici. M-am documentat şi, într-adevăr, Franz Eimen a fost unul dintre profesorii lui de literatură la Gimnaziul Piariştilor cu sediul în cetate. O spune chiar Slavici în Amintirile sale despre perioada şcolarizării în acest oraş, unde şi acest lucru este reţinut de autor şi el se afla printre acei români care îl aclamau pe Alexandru Ioan Cuza în drum spre exil. În ziarul Neue Banaten Zeitung (!) am relatat în context, despre cartea descoperită la anticariat, despre profesorul Franz Eimen şi despre discipolul său Ioan Slavici care nu l-a uitat.

Un al doilea moment, era tot pe la începutul deceniului 7, eu pregătind pentru nou înfiinţata Editura Facla, o culegere de texte proză şi poezie din opera logicului scriitor german Theodos Storm (!). Intenţia mea era să reţin şi anumite forme de receptare a operei scriitorului în cărţile noastre şi într-adevăr am găsit asemenea mărturii mai vechi şi mai noi, în limba română, în limba maghiară şi în contextul german din Banat. Prima şi cea mai veche semnalizare dintre cele pe care le-am putut depista a fost aceea în limba română datând de la sfârşitul sec. al 19, acea traducere timpurie românească poartă o semnătură demnă de reţinut, cea a lui Ioan Slavici. Discipolul Piariştilor din Timişoara a fost student la Viena, a transpus în româneşte o educare nostalgică cu iz romantic drept nuvela Iezerul albinelor apărută într-o revistă a vremii.

Al treilea moment. Prin 1985 în acei ani de nu prea plăcută amintire, la Timişoara a avut loc faza pe ţară a Olimpiadei elevilor, olimpiadă literară ce purta numele lui Mihai Eminescu. Pe plan local se editează chiar o revistă dedicată evenimentului, fireşte sub egida celor care pe atunci au fost puşi să îndrume, adică să controleze tot ce se întâmpla în domeniul culturii. Publicaţia dedicată olimpiadei ar fi trebuit să aibă menirea să informeze pe toţi tinerii veniţi din toate colţuri ale ţării despre cultura specifică, complexă a oraşului, despre tradiţiile literare ale Timişorii, mai ales. Citind foaia, cu nedumerire am constatat că nici un cuvânt nu se referea la acele confluenţe şi interferenţe multinaţionale caracteristice acestei urbe manifestându-se, nu în ultimul rând, în munca creatorilor ei de literatură. Ne gândim de exemplu la receptarea lui Eminescu evocat în legătură cu prezenţa sa la Timişoara într-o proză remarcabilă de Franz Richard (!). Într-un articol de fond al ziarului mi-am exprimat într-un mod destul de direct şi totodată documentat, cred, părerea. Cele scrise au provocat un ecou mai repede decât ne-am fi gândit. Deja în dimineaţa de după apariţia ziarului cei de dincolo, de la partid au fost informaţi despre cele publicate în ziar, iar autorul materialului a fost chemat să se justifice în faţa lor. De ce vă povestesc toate acestea? În articolul respectiv se repetă, pe lângă alte argumente, ca un laitmotiv, ideea cuprinsă într-o povăţuire primită de Slavici, copil fiind, de la părinţii săi care l-au îndemnat ca el românul să salute în sat pe fiecare consătean, şvab, sau ungur în limba lui maternă, în semn de respect pentru fiecare neam. Argumentul meu, de fapt argumentul Slavici expus cu bună-credinţă însă nu a prins la cei care în situaţia de atunci au fost puşi la comanda culturii. Cartea lor între timp nu mai este, dar argumentul Slavici a supravieţuit.

Walter ENGEL *(Düsseldorf):*

Ioan Slavici era prezent cu articole în toate numerele revistei Rumanischen Revue de la început, din 1885 până în 1894, numele fiind schimbat în ultimul an

pentru a scăpa de urmăririle justiției. În această revistă, pe prima pagină, din primul număr ne putem da seama despre profil şi conținut; un articol, Românii din Ungaria, era vorba de emanciparea națională şi culturală, problema identității românilor din Ungaria, despre George Barițiu, deci prezentarea unor personalități româneşti, respectiv despre „Convorbiri literare", revistă legată de numele lui Slavici. Astfel Rumanischen Revue a informat publicul german şi vorbitor de limbă germană, deci şi din Austria, Germania despre receptarea literaturii germane în România, dar şi despre noile apariții în limba română, pe scurt spus.

Am constatat că au fost mai multe faze de receptare a lui I Slavici şi centre care au contribuit la popularizarea literaturii, a scrierilor, mai ales a romanelor ale lui I. S. Prima traducere în volum a apărut în limba germană, într-o antologie, în 1877, traducere de Mitte Kremnitz, fiind vorba de nuvela Gura satului. Cele mai multe ediții în limba germană a avut opera Moara cu noroc care a apărut mai întâi la Leipzig, apoi la Viena în 3 ediții. Este important să constatăm că după 1890 traducerile din Slavici au fost mai rare. Apar după aceea prin 1920 alte traduceri, dar în alte centre, de exemplu Cernăuți din Bucovina, iar după 1950, din păcate, nu au mai apărut traduceri în limba germană, înafara teritoriului României, au apărut la Bucureşti. În Rumanischen Revue au apărut mai multe nuvele pentru prima dată într-o limbă străină, nu numai o primă traducere în limbă germană, ci într-o limbă străină.

Prima mea întâlnire personală cu Ioan Slavici a avut loc acum 50 de ani şi anume am citit Zâna Zorilor şi ceea ce m-a frapat cel mai mult, poate aş fi uitat că este un basm de Ioan Slavici, dar a fost ilustrat foarte frumos şi am constatat că în acelaşi an 1953 a apărut şi în limba maghiară cu aceeaşi compoziție, 3 basme ne Ioan Slavici.

acad. ***Dimitrie VATAMANIUC****:*

Referitor la bibliografie lui Ioan Slavici. A fost începută la Cluj de către Teofil Bugnariu şi Domşa şi noi am stabilit o înțelegere ca ei să se ocupe de publicațiile din Transilvania, iar eu de cele din Bucureşti, fiind incluse şi publicațiile din timpul războiului foarte importante pentru că şi aici se văd relațiile lui Slavici cu cultura germană, a tradus chiar romane. Apoi a publicat la ziarul Gazeta Bucureştiului o mulțime de lucruri cu cultura germană. Este o epocă, foarte dificil de explicat. Eu am explicat şi am vorbit foarte clar despre mai multe aspecte. În legătură cu Slavici sunt probleme foarte diverse, mai ales legate de publicistică, care nu se discută. Noi avem în plan să publicăm şi toată publicistica lui Slavici. Numai o parte primele 7 volume am dat la editură, mai avem 14 volume, să vedem dacă izbutim, iar după ce se va publica şi publicistica lui Slavici se va modifica şi viziunea asupra întregii operei a lui. Aşa s-a întâmplat şi cu Eminescu. După publicarea publicisticii lui Eminescu s-a modificat viziunea asupra lui. Azi nu mai vorbim despre Eminescu poet, ci despre un Eminescu total şi prozator şi poet şi publicist...

Acum eu am avut şi am un regret. Noi ne-am oprit la un punct cu Slavici, cu Blaga, cu Agârbiceanu. Şi acum m-am oprit cu o altă carte, care a apărut recent şi anume Bibliografia lui Tudor Arghezi în 2 tomuri. De câte ori am fost la Cluj, în toți anii am vrut să mergem mai departe, de exemplu cu Blaga. Ne-am oprit aici, să continue cei de Cluj cum am făcut noi înainte pentru a merge cu Blaga, cu Slavici până la zilele noastre. Dar, spre regretul meu nu găsim aceşti oameni care să aibă această dorință să mergem

mai departe. Ba, ultim Prin opera sa, scriitorul Ioan Slavici arată lumii fotografia asupra universului satului românesc din Ardeal, graiul şi mentalitatea ardeleanului. În proza românească este creatorul nuvelei şi romanului de tip realist psihologic. **Nuvelele** sale reflectă adevărata faţă a satului transilvănean, zugrăvind cu un stil sobru, personaje memorabile, teme universale cum sunt: patima banului, dragostea, transformarea omului etc. În acest sens sunt: *Popa Tanda, Scormon, Gura satului, Budulea Taichii, Moara cu noroc, Comoara* etc. **Romanele** sale *Mara, Din două lumi, Cel din urma Armaş, Din bătrâni*, adaugă imaginii târgului transilvănean evenimente istorice ale locului şi ale vremii. Opera scriitorului Ioan Slavici conţine, de asemenea, **drame istorice** (*Bogdan Vodă, Gaşpar Graţiani*), **poveşti** (*Zâna Zorilor, Floriţa din codru , Ileana cea şireată , Doi feţi cu stea în frunte* etc.), **memorii** (*Închisorile mele, Amintiri, Lumea prin care am trecut*). Pentru excepţionalele nuvele a fost considerat "*Un Balzac al satului românesc*", iar *Dumitru Micu*, remarca: spaţiu "*Noutatea cea mai mare a nuvelisticii lui Slavici consistă în conţinut, în fenomenele de viaţă pe care le elaborează şi în vigoarea cu care le expune. Nimeni, până la acest scriitor, n-a cercetat cu atâta pătrundere şi perseverenţă aspectul social, nimeni n-a înfăţişat în această măsură strânsa corelaţie între fenomenologia vieţii sufleteşti şi modul de trai, poziţia economică, existenţa socială, într-un cuvânt*". Mihai Eminescu aprecia adâncimea sufletească a vieţii create de Slavici, afirmând de asemenea că "*Această lume a lui Slavici seamănă nu numai în exterior cu ţăranul român, în port şi vorbă, ci cu fondul sufletesc al poporului.*

O dată am făcut şi un plan la Cluj, apoi am întrebat cum se derulează, dar nici nu au început. Bibliografiile acestea sunt lucruri fără moarte, au început, dar fără sfârşit. Sunt foarte utile.

În legătură cu revista Rumanischen Revue vreau să vă spun că naşul ei este Slavici. Slavici trimite o scrisoare lui Dimitrie Onciu în care spune despre tânărul Diaconovici cu care intenţionează să scoată o revistă şi îl roagă să colaboreze cu ei. Dacă a colaborat, sau nu asta este o altă chestiune.

a consemnat Eliza TRIFF

Lucrarea a fost editată şi tipărită cu sprijinul următorelor organizații:

Fundația pentru Cultură şi Învățământ IOAN SLAVICI

din Timişoara – Preşedinte, prof.univ.dr. Titus SLAVICI

Uniunea Scriitorilor din România, Filiala Timişoara –

Preşedinte, prof.univ.dr. Cornel UNGUREANU

Asociația Culturală CONSTANTIN BRÂNCUŞI

din Timişoara –Preşedinte, prof.univ.dr. Horia CIOCÂRLIE

Asociația ORIZONTURI UNIVERSITARE

din Timişoara - Preşedinte, prof.univ.dr. Vladimir CREȚU

Colaborează:

Dimitrie Vatamaniuc Cornel Ungureanu Hans Dama Aurel Turcuş Virgil Vintilescu Viorel Boldureanu Eliza Triff Elena Jebeleanu Daniela Boboiciov Lia Ghimpu Speranţa Milancovici Bianca Nedelcu Alexandra Ungureanu Rareş Micşa Elena Torje Eliza Triff Violeta Mătuşoiu Anişoara Bălănean Constantin C. Gomboş Tiberiu Ciobanu Cosmin Nicolae Pitriş Gheorghe Luchescu Dan Demşea Horia Truţă Dumitru Mnerie Titus Slavici Ioan Haţegan Cristina Struţeanu Alexandru Ruja Eduard Schneider Walter Engel

ISBN 978-973-687-656-1